

**BARN OG UNG I FLENSBORG
1920-1945**

BARN OG UNG I FLENSBORG
1920-1945

Sydslesvigske år og dage

»Anno domini 1922 i det ellefte aar af kong Christian den Tiendes styre i Danmark og i det tredje aar efter folkeafstemningerne i Slesvig og Nordslesvigs genforening med moderlandet, paa det sted, hvor dronning Margrethe for over 500 aar siden byggede Duborg Slot, rejstes denne skole af det danske folk til fredeligt arbejde for dansk sprog og kultur i Flensborg og kaldtes »Duborg Skolen Folkelig dansk Realskole.« Grundstenen nedlagdes fredagen den 31. marts 1922.«

Indholdet af det dokument, der indemuredes under skolens grundsten.

BARN OG UNG I FLENSBORG

1920-1945

AF WILHELM IVERSEN, RUTH RAMSING,
LARS H. SCHUBERT, ANNEISE JOHANNSEN,
INGRID NØRGAARD, HANS PAULSEN, BENT NOACK,
HELMUT LECKBAND OG KARIN JOHANNSEN

Sydslesvigske år og dage

Redigeret af Lars H. Schubert og Johann Runge

Udgivet af
STUDIEAFDELINGEN ved DANSK CENTRALBIBLIOTEK
for SYDSLESVIG

FLENSBORG 1977

»Barn og ung i Flensborg. 1920–1945«
er udgivet af Studieafdelingen
ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, 1977.
Trykt i Th. Laursens Bogtrykkeri A/S, Tønder.
© Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek
for Sydslesvig, Flensborg.
Ekspedition: Padborg Boghandel, DK-6330 Padborg.
ISBN 87 980393 26

Indhold

<i>Poul Kürstein og bogen »Barn og ung i Flensborg«</i>	6
Forord	7
Tidstavle	8
<i>Wilhelm Iversen: Vi johannitere</i>	11
<i>Ruth Ramsing, f. Simonsen: Glimt fra et dansk journalist-hjem</i>	48
<i>Lars H. Schubert: Min danske vej</i>	56
<i>Annelise Johannsen, f. Møller: Mit store ønske: At gå i dansk skole</i> ..	86
<i>Ingrid Nørgaard, f. Jensen: Sagen var alt og bandt</i>	103
<i>Hans Paulsen: Fra tysk skoleelev til dansk spejderdreng</i>	147
<i>Bent Noack: Opvokset i Flensborg: Et privilegium</i>	160
<i>Helmut Leckband: Det kunne have været værre</i>	197
<i>Karin Johannsen: Sindelag. Digte</i>	237
Noter	323
Personregister	327

Poul Kürstein og bogen »Barn og ung i Flensborg«

Poul Kürstein, 1919-1973

I mine samtaler med Poul Kürstein under hans sygdom var der et emne, han altid kom tilbage til: fortsættelsen af bogen »Barn i Flensborg«.

For ligesom at understrege, at det var hans alvor, gav han mig en liste med navne over personer, der efter hans mening kunne komme i betragtning som bidragydere. Vi drøftede hvert enkelt navn.

Da Kürstein døde i januar 1973 følte jeg, at han havde givet mig en opgave, og jeg gik i gang med at spørge mig frem. Efter at have aflagt beretning i Studiefdelingens tilsynsråd fik jeg opfordring til at fortsætte og prøve at samle manuskripter.

Nu foreligger materialet, og det ville have glædet Poul Kürstein at se, at adskillige bidrag er skrevet af folk, der kommer fra arbejderklassen og dermed giver denne bog sit eget sociale aspekt og sætter bogen »Barn i Flensborg« i en større social sammenhæng.

Flensborg i november 1976

Lars H. Schubert

Forord

I tid spænder bogen »Barn og ung i Flensborg« fra kejserrigets »herlige tider« over Weimarrepublikkens inflationsår og mangfoldige politiske modsætninger til »Det tredje Rige«s ensrettede nazidiktatur, erobningskrig og fald. Tysklands nederlag og sammenbrud i maj 1945 betød en ny fremtid for alt dansk liv i Sydslesvig.

I bogen berettes der om trange år for småkårshjem – og i særdeleshed for dansksindede småkårshjem; men det fremhæves også, at tiden og forholdene kunne have været værre. Det var bevidstheden om det danske, der holdt modet oppe hos mange; arbejdet inden for mindretallet bar familierne og bandt dem sammen til et særpræget fællesskab i de militaristiske omgivelser. At være opvokset i Flensborg i dette modsætningsfyldte tidsrum kan opfattes som et privilegium – netop fordi stedet og tiden i særlig grad åbnede en vågen ungdoms øjne for menneskelig skrøbelighed – men også for menneskelig styrke, dygtighed og udholdenhed i en byrdefuld modgangstid. Bogens sprog er dansk; dermed er det underforstået, at det er dansk-flensborgske barndoms minder, bogen handler om. Men bekendelse til danskheden har ikke været så ligetil for alle bidragydere. Flere af dem stammer fra dansk-tyske hjem og skildrer derfor deres udvikling til danske flensborgere. Gennem disse skildringer får bogen et sydslesvigsk præg, som sammen med det nævnte sociale aspekt sætter bogen »Barn i Flensborg« (1972) i et nyt og større perspektiv.

Ligesom »Barn og ung i Flensborg« er en fortsættelse af »Barn i Flensborg« bliver den i kraft af sit indhold og sin slutning – Karin Johannsens selvbiografiske digte om og fra tiden efter 1945 – oplæg til et tredje bind.

Vi takker alle bidragydere for deres vilje og evne til et godt samarbejde – og håber, at disse flensborgske barndoms- og ungdomsminder vil inspirere ungdommen fra den seneste krigs- og efterkrigstid til at skrive om dens egne udviklingsår. Der må være en mængde ydre hændelser, personlige oplevelser og indre brydninger at fortælle om.

Flensborg i november 1976

Lars H. Schubert og Johann Runge

Tidstavle

- 1914 1. aug. Den første Verdenskrig udbryster. En række kendte danske flensborgere fængsles.
- 1918 11. nov. Våbenstilstand. Revolution i Tyskland.
- 1919 10. aug. Dansk Spejderkorps, Flensborg, stiftes.
- 1919 5. apr. Flensborg Ungdomsforening (1912) tager navneforandring til Ungdomsforening for Flensborg og omegn og starter med 22 medlemmer.
- 1920 10. febr. Folkeafstemningen i Nordslesvig. 75.431 stemmer for Danmark og 25.329 for Tyskland.
- 1920 14. marts Folkeafstemning i Flensborg og dele af Mellemslesvig. I Flensborg står der 8.944 danske stemmer over for 27.081 tyske.
5. maj »Dansk Skoleforening for Flensborg og Omegn« dannes.
26. juni »Den slesvigske Forening« etableres.
16. okt. Dansk kommuneskole i Skolegyde starter med 239 elever.
- 1920 1. okt. I »Hjemmet«, Mariegade 20, åbnes en dansk privatskole.
- 1921 20. nov. »Flensborghus Bogsamling« afløser »Margrethes Minde«s biblioteket.
- 1921 Inflationen. Timelønnen på værftet stiger fra 2,70 mark i slutningen af 1919 til 2.600 (værdiløse) papirmark i juni 1923.
- 1923 15. nov. Indførelsen af »rentemarken« standser inflationen. 1 rentemark svarer til 1 billion (= 10^{12}) papirmark.
- 1922 31. marts »Duborg-Skolen«s grundsten nedlægges.
- 1923 16. apr. Skolebygningen tages i brug: 180 elever vandrer i sluttet trop op ad Duborg Banke til det halvfærdige skolehus.
- 1924 29. juni »Duborg-Skolen«s indvielse.
- 1923 8. sept. »Hjemmet« indvies som ungdommens hus.
9. nov. Dansk Gymnastikforening (DGF) startes i »Hjemmet«.
- 1924 Det samlede elevtal i Flensborgs danske skoler er nået op på 782.
- 1929 dec. Flensborg har 2.934 arbejdsløse.
- 1930 Flensborgs indbyggertal er 67.934.
30. dec. På grund af manglende arbejde må byens værft indstille største delen af virksomheden. Værftet kommer først i gang igen i juni 1934.

- 1932 23. apr. Adolf Hitler taler på »Stadion« i Flensborg.
dec. Der er nu 8.983 arbejdsløse i byen.
- 1932 »Den slesvigske Forening« har 3.407 medlemmer inden for bygrænsen.
- 1933 30. jan. Adolf Hitler overtager magten i Tyskland.
Den officielle holdning over for mindretallet er imødekomme-
mende. Men der foregår en snigende national forfølgelse; man
udøver tryk på den ubemidlede del af Slesvigsk Forenings med-
lemmer, især efter at dr. jur. Ernst Kracht er trådt til som
overborgmester i 1936.
- 1935 16. marts Almindelig værnepligt genindføres i Tyskland. Den gælder
også for mindretallets medlemmer.
26. juni Den hidtil frivillige arbejdstjeneste (RAD) forvandles ved lov
til en pligtjeneste. Der findes ingen undtagelsesbestemmelser
for de nationale mindretal.
20. okt. »Uffe-Skolen« i Tønning indvies.
- 1936 16. maj Ernst Kracht afløser Wilhelm Sievers som Flensborgs over-
borgmester.
1. dec. Ved lov fastslås det, at »Hitler Jugend« er den eneste af sta-
ten tolererede ungdomsbewægelse, samt at alle drenge og piger
mellem 10 og 18 år med tysk statsborgerskab har pligt til at
være medlem. Først den 25. marts 1939 udstedes en forordning,
der fritager det danske mindretals børn for at blive medlem
af »H.J.«.
- 1938 »Den slesvigske Forening« har 2.760 medlemmer i Flensborg.
- 1939 1. sept. Tyskland overfalder Polen. Den anden Verdenskrig begynder.
- 1940 9. apr. Det neutrale Danmark besættes af tyske tropper.
- 1941 22. juni Tyskland angriber Rusland.
- 1943 19. maj Et amerikansk flyverangreb på Flensborg kræver 89 ofre,
blandt dem 15 danske børnehævebørn.
- 1945 5. maj Tyskland kapitulerer.
Henved 380 dansksindede sydslesvigere faldt i krigen 1939–45.
Det var prisen for loyalt at have opfyldt pligten over for her-
bergsstaten og for at bevare retten til hjemstavnen.
5. maj Ved Dansk Skoleforenings årsmøde i Flensborg, meddeles
det forsamlingen, at 2.350 elever venter på at komme i dansk
skole. Omtrent 1.700 er på samme tidspunkt optaget i Duborg-
Skolen og kommuneskolen.
26. sept. Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig.

Sct. Johannes kirkegård 11-15

Vi johannitere

AF WILHELM IVERSEN

Torsdag den 4. juni 1903 meddelte avisen »Flensburger Nachrichten« sine læsere, at prins Julius var død. Prinsen, som var en yngre broder til den danske konge, Kristian den 9., døde på Lyksborg slot, hvor han havde tilbragt sine sidste år. Næsten hele befolkningen sørgede over prinsens død, for han var en jævn mand og afholdt.

Samme avis bragte en meddelelse fra folkeregisteret i Flensborg om, at der hos ægteparret Christian og Katharine Iversen var født en søn, som fik navnet Wilhelm. (Denne meddelelse vakte dog ingen sensation, og den forblev formodentlig ulæst af de fleste). At jeg fik navnet Wilhelm, kan jeg kun forklare ved at henvise til, at der jo også har været en tid, hvor fornavnene Adolf og Hermann var på mode. Eller var det kun et tilfælde, at kejseren af Guds nåde på den tid hed Wilhelm?

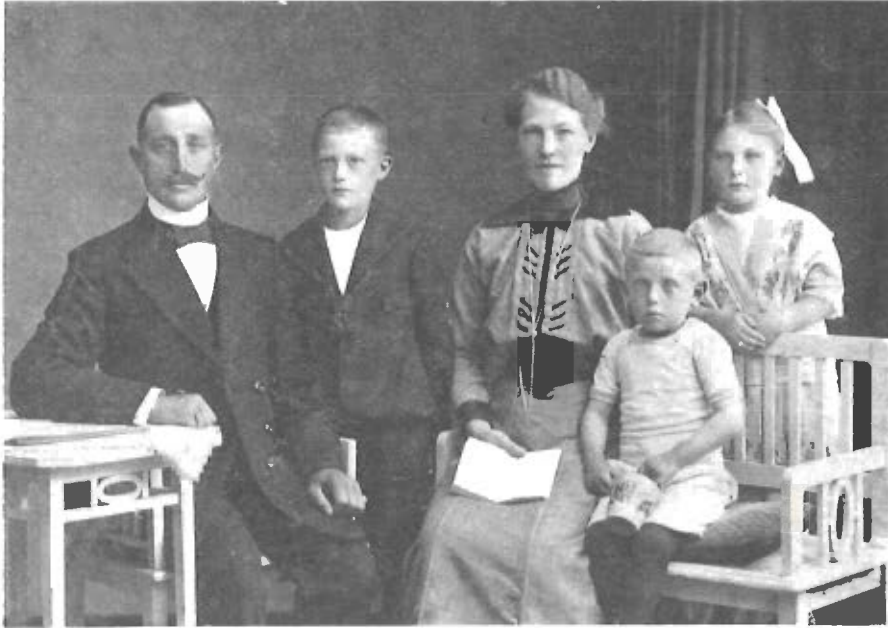
Mine forældre boede dengang Karlgade 6, altså i den ældste bydel. Min far døde i 1905, og mor var ene om at sørge for sig og den lille dreng. I den gamle uldvareforretning Struckmann, som endnu ligger på hjørnet af Nørregade og Nygade, fik hun en stor strikkemaskine til låns. Desuden fik hun leveret uld og måtte mod betaling strikke strømper og andre uldvarer. Arbejdslønnen var bestemt ikke stor, og jeg kan huske, at hun strikkede den halve nat eller til langt ud på natten. Alligevel slog pengene ikke til, så mor måtte leje et værelse ud for at bøde på sin ringe indtægt. Værelset blev lejet ud til en mand ved navn Tischer, som var kommet fra Sachsen. Senere giftede han sig i Flensborg og blev her, og han og hans kone besøgte ofte min mor, også efter at mor havde giftet sig igen. Jeg husker, at mor ofte i samtale med andre nævnte en bemærkning, som hr. Tischer fra Sachsen var kommet med over for hende: *Ihr seid ja gar keine Preußen, Ihr seid ja Mußpreußen.* (I heroppe er jo slet ikke præjsere, I er jo *tvunget* til at være det)«. Det var vel første gang, jeg hørte om grænsepolitik, og jeg forstod ikke meningen med ordene.

I 1907 flyttede vi til Johannis Kirchhof nr. 10. Huset var blevet bygget i 1754, var distriktsskole til 1810 og hed derefter til 1854 Flensburger Elementarschule. Som barn fandt jeg oppe på loftet to læderspande, som kunne rumme ca. 10 liter vand. På dem stod skolens navn. Nysgerrig som jeg var, spurgte

*Ægteparret Christian (f. 15.3.1878) og
Katharine Iversen, f. Petersen (f. 6.2.
1876)*

jeg bedstefar, hvad spandene blev brugt til. Han fortalte mig, at der dengang kun fandtes et frivilligt brandværn. Når det brændte et sted, kom alle naboer med sådanne spande. De blev fyldt med vand og rakt i en kæde fra mand til mand til brandstedet. Senere måtte jeg jo lære i skolen, at Schillers »Die Glocke« skildrer en sådan hændelse med følgende ord: »Durch der Hände lange Kette um die Wette fliegt der Eimer, hoch im Bogen spritzen Quellen, Wasserwogen.« Dette har mange måttet lære med sved og andre med de prygl, som jo dengang var en daglig foreteelse i skolen. Mine bedsteforældre købte huset ved århundredskiftet. Ved 1500-tallet nævnes det i arkiverne under betegnelsen Peberborg, og endnu tidligere tilhørte grunden Ryde-kloster. Da vi flyttede ind i huset, tilhørte det min senere »bedstefar« Wilhelm Jasper Andersen, som var søn af en kaptajn fra Odense. At han skulle blive mors svigerfar, anede hun imidlertid ikke dengang. Et af hans 16 børn var muremester Andreas Andersen, som i tiden efter 1920 var kendt i de danske kredse og mangeårigt medlem af Knudsgildet. Han syntes nok godt om min mor og mig og giftede sig med mor i 1909.

Ægteparret Andreas (f. 5.8.1881) og Katharine Andersen med børnene. – Wilhelm Iversen (f. 4.6.1903), Andreas Andersen (f. 3.6.1910) og Dorothea Andersen (f. 5.9.1907)

Området omkring Sct. Hans Kirkegård var et romantisk kvarter. De mørke gyder, de sammenbyggede huse og baggårdene var som skabt til at lege i og svarede simpelt hen til den daværende ungdoms drømme. Måske er det grunden til, at jeg er romantiker den dag i dag. Når jeg nu fortæller videre om min barndom, kan det hænde, at jeg ikke går helt kronologisk til værks.

Det hus, som senere tilhørte mine forældre, ligger lige over for Sct. Hans kirken. Derfor kunne vi nøje iagttage kirkegængerne om søndagen. For os børn var det mest interessant at betragte børnene, der kom fra Martinsstift. (Martinsstift på Egerfnørde-landevej er nu et alderdomshjem, men det var dengang et hjem for vanskelige børn.) Herfra kom hver søndag 30 til 40 børn til gudstjeneste kl. 10 om formiddagen. De kom i række og geled som prøjssiske soldater under opsyn af en eller to ledsagere. Jeg har sjældent set en pige eller dreng le og ser endnu for mig de forkuede ansigter. Disse børn gjorde dybt indtryk på os alle, og vi anså det at skulle på Martinsstift for at være den hårdeste straf, vi kunne tænke os. Tanken derom var nok til at få os til at skikke os, selv om vi jo ikke var engle.

Truslen: »Wenn Ihr euch nicht ordentlich aufführt, dann kommt Ihr ins

Martinsstift« virkede bedre end en dragt prygl. Om denne opdragelse var rigtig, er en anden sag, den virkede i hvert fald altid. I denne forbindelse vil jeg gerne fortælle om, hvordan det gik til, at også jeg engang skulle på Martinsstift. Jeg var da ca. ti år og legede meget med min stedfars yngste bror. Han var min onkel, men kun to år ældre end jeg. Det var den senere kobber-smed Rudolf Andersen. Han havde hørt af nogle børn, som hjemme ikke havde for rigeligt at spise, at de nogle dage før påske plejede at gå ud på landet og ønskede bønderne glædelig påske. Derved fik de altid et eller flere æg. Onkel Rudolf var meget pengeglad, og nogle dage før påske drog han og jeg så af sted hver med en kurv i hånden. At det var det samme som at tige, faldt mig ikke ind. Min mors søster boede dengang i Tastrup, og hende besøgte vi ofte med hele familien. Vi gik så til fods over markerne gennem Sønderup. De 5–6 kilometer var ikke noget at snakke om. Da vi kendte denne vej godt, drog vi altså af sted til Tastrup. Vi havde fuldstændig glemt, at en af Rudolfs søstre tjente hos en bonde der. Der var mange bønder i Tastrup, og »forretningen« gik strygende. Naturligvis dumpede vi også ind hos den bonde, hvor tante tjente, og hun har vel set os, uden at vi bemærkede det. Tredive–fyrrer æg samlede vi på denne tur, men dem kunne vi jo ikke aflevere hjemme, uden at vi måtte redegøre for, hvor vi havde fået dem fra. Rudolf var imidlertid det, man kalder en »skotte«. Han var altid ude efter penge. Han solgte æggene til naboer, og jeg omsatte straks min andel af udbyttet i slik. Glæden over den vellykkede tur varede dog desværre kun til 2. påskedag. Den dag havde tante Marie, som tjente i Tastrup, fri og besøgte sine forældre, som jo også var fars forældre. Så kom det store »knald«. Nej, hvor min far blev ophidset! Og han kunne blive vred. Han overfusede mig med ord som: »Tænk blot! Murermester Andersen, som er kendt i hele byen, har en søn, som går rundt og tigger.« Men det værste kom til sidst. De skænd, jeg fik sammen med pryglene, endte med ordene: »I morgen pakker I jeres ting og kommer på Martinsstift.« Jeg husker tydeligt, hvor ulykkelig jeg var, og jeg græd mine bitre tårer. Jeg kunne ikke forstå, hvorfor min mor ikke tog mig i forsvar. Næste middag blev kurven pakket, og der faldt mange tårer på det nedpakkede undertøj og linned. Det sidste, vi skulle gøre, før rejsen kunne begynde, var at hente bedstefars tohjulede petroleumsvogn, som stod i baggården til nummer 6. Medens vi var undervejs for at hente vognen – og vi gav os god tid – vendte vor skæbne sig. Da vi kom tilbage, fik vi at vide, at pastor Andersen havde været der. Præsten var med i bestyrelsen for Martinsstift og kunne være med til at bestemme, hvem der skulle optages dér. Denne gode præst – sådan må jeg vel have tænkt den dag – havde givet mine forældre besked om, at der ikke var plads til os i Martinsstift. Til gengæld fik vi pålagt en anden straf, som også var hård for en tiårs-dreng.

Dengang var der hver søndag eftermiddag fra klokken to til tre børneguds-

Sct. Johannes kirkegård nr. 10, bygget i 1796

tjeneste. Fra den følgende søndag til min konfirmation skulle jeg deltage i disse børnegudstjenester. Hele fem år måtte jeg sidde i kirken og tænke på min ulyksalige æggetur, medens jeg hørte de andre børn lege og huje uden for. Trods alt har jeg dog profiteret af det. Jeg blev sikker i religion og religionshistorie. Det kom mig til gode ved min konfirmation. En uge før konfirmationen var der i kirken – som altid var godt besøgt – den såkaldte hovedeksamen, hvor præsten stillede børnene spørgsmål, så de kunne vise, hvad de havde lært. I marts 1918 var det min tur. Det var det sidste krigsår, og kullene var meget knappe. Af den grund blev konfirmanderne fra tre skoler overhørt under ét i Sct. Hans kirken. Til hver skole var der udsat en præmie til den dygtigste elev i religion. I Sct. Hans havde jeg den ære at være den bedste og fik en bog om kirkens historie. Dermed var fem år glemt og mine forældre stolte.

Vor legeplads øst for kirken var i mange hundrede år blevet benyttet som kirkegård. Omtrent på samme tid, som den skæbnesvangre æggehistorie foregik, blev der i kirkens nordside bygget en ny dør. Under jordarbejdet i forbindelse dermed kom en mængde knogler og kranier frem i dagens lys. De største drenge samlede disse knogler i en sæk og tilbød vor nabo, produkthandler Andresen, at købe dem. »Forretningen« gik tilsyneladende godt, indtil pastor Andersen opdagede det fra sit store vindue i studereværelset. Med forfærdelse kom han hen til drengene og derpå over til den gamle Andresen, som havde købt knoglerne for én penning pundet. Knoglerne blev atter samlet i sække og umiddelbart derefter bragt til Den store Mølledam, hvor de blev gravet ned. For drengene var den lukrative forretning forbi, og den gamle Andresen jamrede over de penge, han havde sat til. Den nye store egetræsdør, som blev sat ind i nordmuren og befinder sig der den dag i dag, har indskriften: »Jeg er døren«. Jeg husker tydeligt, at vi små børn ofte så på disse ord uden at forstå meningen med dem, for enhver kunne da se, at det var en dør.

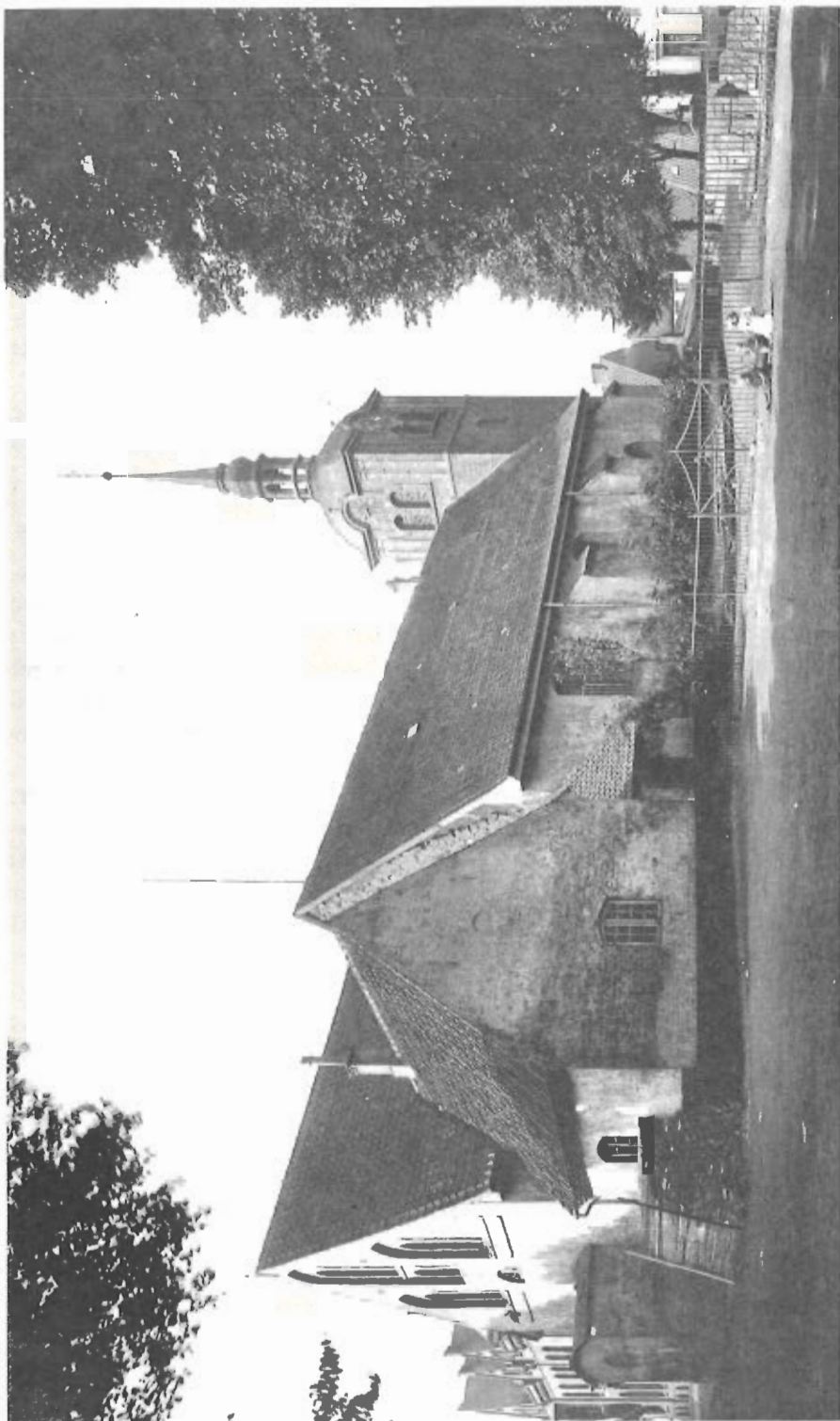
Når jeg i mine erindringer kredser om kirken, må jeg ikke glemme klokketårnet og klokkeringningen. Højt oppe i tårnet hang tre klokker af forskellig størrelse. De havde hver sit navn. Den lille var »døbt« Martin, den mellemstore hed Paulus, og Johannes kaldte man den største klokke, som havde indskriften: »Gør bod«. Klokkerne var anbragt i et hulrum mellem to tykke bjælker. Ringeren stod under ringningen med det ene ben på den ene af disse bjælker, og med den anden fod trådte han på klokken. På hver side var der i hoftehøjde et trægelænder at holde sig fast i. Det var ikke helt uden fare at ringe med klokkerne. Dengang kendte man vel ikke så meget til sikkerhedsforskrifter. Alligevel mindes jeg ikke at have hørt om uheld deroppe. Foruden den sædvanlige klokkeringning forekom der dengang også den såkaldte »festrिंगning«: klokken syv om morgenen, klokken tolv om middagen og klokken fem om aftenen. Fra den store Johannes hang et langt tykt tov ned til gulvet. Dette tov var sat fast i en knebel. En forhenværende skomager fra Sachsen, hr. Domcke, var dengang kirketjener og skulle sørge for klokkeringningen. Domcke var en ældre mand og glædede sig derfor meget, når vi drenge gjorde dette arbejde for ham. Os morede det meget, så han havde altid drenge om sig, når han med den næsten 30 centimeter lange tårnnøgle sjokkede hen til kirken. Ringningen foregik på følgende måde: I tårnets parterre gik en dreng op ad fem til seks trin, strakte armene helt op og greb fat i toveden og holdt den fast. Derpå hoppede han i ét spring ned. Det fremkaldte en helt lang, dyb tone. Dette gentog sig syv gange helt langsomt, og så pilede han tre gange hurtigt op og ned ad trinene. Klokken reagerede da med tre hurtigt på hinanden følgende toner. Det er let at forstå, at dette tog pusten fra den gamle Domcke. Men dertil kom, at kirketjeneren var en sand børneven. Ofte – når der var kommet en ny dreng til – stillede han os det spørgsmål: »Drenge, ved I overhovedet, hvorfor man ringer med bede-

klokken?» Vi vidste det, da vi havde hørt det mange gange, men den nye vidste det ikke, og vi lod, som om vi ikke vidste det, for at glæde Fatter Domcke. Så kom det, vi ventede os: »Ser I, drenge! Bedeklokken bruges til minde om trediveårskrigen, da pesten var ophørt. Og de tre sidste slag er ordene: Thi dit er riget, magten og æren. Så drenge! Nu ved I besked!« Den almindelige klokkeringning fandt sted ved søndagsgudstjenesterne og ved begravelser. Ved begravelser var det dog sådan, at når det var en velhavende, der blev begravet, ringede alle tre klokker samtidig. Var det derimod en fattig, der blev båret til graven, blev kun den mindste klokke sat i gang, og »Martin«s tone var kun en klynken.

Man måtte dengang betale for klokkeringningen, og de fattige havde ikke råd til at betale for at få ringet også med de to andre klokker.

Ved ringning med de to store klokker skulle der være to mand til hver, medens den lille klokke kunne nøjes med én. Når alle tre klokker blev sat i gang samtidig, fremkaldte de et frygteligt spektakel. I forbindelse med helligdagene påske, pinse og jul samt til konfirmation blev der kimet, og når flensborgerne hørte det, var de klar over, at dagen derpå var en særlig festdag. Jeg tror ikke, at man nu til dags kender denne form for kimen. Til klokkekneblen blev en tamp på et par centimeters tykkelse surret fast. Så trak man kneblen forsigtigt helt hen til randen af klokken, og den anden ende af tovet blev i skulderhøjde spændt så stramt til en bjælke, at den ikke kunne bevæge sig af sig selv. Man greb så tovet med begge hænder, trak det lynhurtigt til skulderen og stødte det lige så hurtigt tilbage igen. Ved denne proces gav klokken lyse og kort på hinanden følgende toner fra sig.

Hvor der er en kirke og en kirkegård, er der også plads til spøgelseshistorier. Fra min barndomstid kan jeg berette om et spøgelse, jeg selv har set ved kirkegårdsmuren. Nord for kirken på den anden side af gaden lå Paul Johannsens kolonialforretning. Det var Johannis Kirchhof 5. Over for dette hus var der to stentrappetrin, som førte fra legepladsen ned til gaden. På begge sider af stenene var der en lille vold på omtrent 50 centimeters højde. Denne vold var en yndet siddeplads for johanniterdrene. Især om efteråret i skumringstimen sad vi der gerne. Kirken havde vi så bagved os og rundt omkring de store lindetræer. Hele atmosfæren fik os til at fortælle spøgelseshistorier. En aften fortalte vor skolekammerat Otto Jürgensen, at han fra soveværelset i nr. 5 aftenen før havde set et hvidt spøgelse ved nordsiden af kirkemuren. Jeg tror, at vi alle fik gåsehud, da vi hørte det, selv om ingen ville være ved, at han var bange. Spændingen var stor den følgende aften, da vi alle var der igen. Mon spøgelse ville vise sig endnu engang? Vi sad i mørkningen og ventede. Ingen sagde noget, og ingen rørte sig. Alle så vi suggestivt på kirkemuren. Det lyder utroligt, men er ikke desto mindre sandt: fra en mørk krog skilte noget lyst sig ud og bevægede sig langsomt langs med kirkemuren i vestlig retning. Mellem os og spøgelse var der femten-tve

Sct. Hans Kirke

meter. Ingen af os var i stand til at reagere, så forskrækkede var vi. Den ældste, største og stærkeste af os var Hans Tychsen. Da han havde overvundet sin første skræk, greb han lynhurtigt ned i inderlommen af sin jakke og tog tilløb, som om han ville kaste en bold. Så så vi tæt ved spøgelse et bundt gnister fare ud af muren. Det var signalet for den hvide ånd. Som en sprinter suste den gennem haven. Det en meter og tyve høje jerngitter var ingen hindring. Borte var spøgelse, før de fleste havde bemærket det. Men, der var en af os, der lo, og det var Tychsen. Han havde fra sin mors køkken taget en lille økse med og kastet den efter ånden. Vi har aldrig siden set spøgelse og heller ikke hørt, hvem der havde tilladt sig at lave dette nummer med os.

Dengang havde hver by jo sine originaler, og Flensborg var ingen undtagelse. Fra mit kvarter husker jeg fatter og mutter Strohhalm. På Am Dammhof ligger den dag i dag et stort rødt hus; det tidligere Volksbad (offentlig badeanstalt). Der viste sig engang om året »de årlige«. Således kaldte bademesteren de badegæster, som kom én gang om året. I baggården til denne badeanstalt lå der allerede i min barndom et alderdomshjem for fattige. (For hundrede år siden havde der været en tændstikfabrik.) På dette alderdomshjem boede indtil første verdenskrig et gammelt ægtepar, som blev kaldt fatter og mutter Strohhalm. Deres rigtige navn var Krause. Han kom fra Sachsen, hans kone var fra Als. Han var ikke begejstret for fast og varigt arbejde. Derimod havde han en vedvarende hobby, idet han i dagevis kunne beskæftige sig med brændevin. Når han engang imellem havde et lyst øjeblik, gik han med en tørvegreb på skulderen til Søndertorv for at sørge for sin kones ve og vel. Der stod altid bønder med deres vogne ladet med tørv og ventede på en køber. Tørvne blev også solgt kurvevis. Det var arbejdet med at læsse tørvne fra vognen i kurvene, han søgte, men derved kan han ikke have tjent ret meget. Man skulle nu tro, at han bragte disse penge hjem til konen. Han ville også hver gang gøre det, men kødet var skrøbeligt, selv om ånden var redebon. På hjemvejen måtte han gennem Angelbogade. I denne gade lå værtshus ved værtshus, og af tørv bliver man som bekendt tør i halsen. Dinglende kom han så hen mod Sct. Hans kirkegården. Hans komme var imidlertid allerede før blevet os meldt af en dreng, som havde set ham på Søndertørv eller på vejen hjem. Tyve-tredive børn ventede ved præsteboligen og lod ham gå forbi. Men så gik det løs. Jeg må bekende, at vi dengang ikke var helt artige. Medens fatter Strohhalm nu i siksak styrede over Johannis Kirchhof, sang hele børneskaren, drenge såvel som piger:

Oh, oh, Fadder Strohhalm licht in de Stroh,
dat Stroh fing an to brennen,
Fadder Strohhalm kreg dat Rennen,
Oh, oh, Fadder Strohhalm licht in de Stroh.

Fatter Strohalm

Enhver kan forestille sig, hvorledes hr. Krause reagerede, men før han havde nået os, havde vi tid nok til at fyre det andet vers af. Det lød:

Oh, oh, Mudder Strohalm licht in de Stroh,
dat Stroh fing an to knistern,
Mudder Strohalm kreg dat fistern,
Oh, oh, Mudder Strohalm licht in de Stroh.

Hver gang legede vi kispuds med ham, men han fik ikke fat i os, for medens vi foretrak den lige linie under forfølgelsen, måtte han løbe i siksak. Da det blev for meget, besværede fru Krause sig hos rektoren. Vor skole var præjsisk, og der var kun ét middel i en sådan situation: en dragt prygl. Dette benyttede Jesse – rektor – sig dog ikke af. I stedet for at få prygl måtte vi med bøjlet hoved påhøre en »friluftsprædiken«, som sluttede med den frygtelige trussel: »Hvis det sker en gang til, kommer I alle på Martinsstift.« Som de lømler vi var, kunne vi imidlertid ikke holde os i skindet. Sangen blev forkortet, og så sang vi, når fatter Strohalm kom dinglende over pladsen: oh,– oh,–oh,– med betoningen rigtigt trukket ud. Det havde samme virkning som

hele sangen, og på ny stod vi foran den gode rektor, der gav os en ordentlig opsang. Da han var faldet til ro, samlede en af de største drenge alt sit mod og sagde til rektor: »Vi har jo slet ikke sunget sangen, men kun oh, oh, oh.« På rektors smil kunne vi mærke, at det værste var overstået. Ja, lærer Schmidt, kaldet Jesse, var en god pædagog. Vi fik endnu engang en advarsel og fik så lov at gå. Jeg husker ikke, om vi igen fik tilbagefald.

Der var imidlertid flere originaler, som fortjener at omtales. Jeg tænker især på Wilhelm Radies. Hans rigtige navn var Hansen, men det kendte kun få. Han var af bystyret blevet indsat i det kommunale arbejdshus, som i folkemunde hed Kapito og lå på Egernførde-landevej. Dengang fandtes der jo ingen toiletter med rindende vand, men kun de gammeldags lokummer. Latrinen fra hele byen blev kørt i åben vogn til en mark ved arbejdshuset, og de, der var indsat der, blev beskæftiget med havearbejde. Særligt godt groede radiserne på marken. Nu skulle Wilhelm og andre høste radiserne, vaske dem og pakke dem i bundter. De færdige bundter blev så læsset på en tohjulet vogn. En kammerat fra arbejdshuset blev spændt for vognen, Wilhelm skubbede bagpå, og så gik det af sted til byen, hvor radiserne skulle sælges bundtvis. Når de to dukkede op i nærheden af Sct. Hans kirkegård, gik det løs: »Wilhelm Radies – Wilhelm Radies.« Wilhelm kunne blive frygtelig rasende, men han var klogere end fatter Strohalm. Han løb nemlig ikke efter os, fordi han vidste, at vi var hurtigere end han. Rasende blev han, men hvad skulle han stille op med sit raseri? Han skubbede vognen hurtigere og hurtigere, så at manden foran snublede. Vognen, som nu ingen styrede, kom ud af kurs og faldt til sidst om på siden, hvorpå alle radiserne lå på gaden. Den anden mand, som også havde dårlige nerver, gav Wilhelm skylden, og det endte med, at de gensidigt bombarderede hinanden med radiserne – til stor morskab for både børn og voksne. Når begge mænd atter var faldet til ro, blev radiserne læsset på vognen, og så gik det videre. Nej, vi var dengang ikke for gode, i hvert fald ikke vi, som boede ved Sct. Hans kirkegård.

Om Wilhelm Radies kan jeg yderligere fortælle, at han levede endnu efter den første verdenskrig. Som gammel solgte han ikke radiser, men da havde drengene fundet noget andet, de kunne drille ham med. Så snart de fik øje på ham, sang og fløjtede de en schlager, der var moderne på den tid: »Nur eine Nacht sollst du mir gehören« (Kun én nat skal du tilhøre mig). Det var nok til at gøre ham rasende som før, og nu løb han efter børnene. Jeg spurgte engang et par af de store drenge, hvorfor Wilhelm blev så vred, når han hørte den sang. De fortalte da følgende: Dér, hvor nu Hertie ligger, lå dengang rådhuset og mod ZOB den kommunale brandstation. I et hjørne af grunden lå et offentligt toilet. Det blev lukket om aftenen og lukket op næste morgen. Det sørgede de brandværnsfolk for, som havde vagt. En aften gik Wilhelm ind på det lille hus, og medens han sad derinde, blev der låst. Om det var med vilje, vides ikke. I hvert fald måtte vores Wilhelm tilbringe den

kolde efterårsnat i det ikke alt for hyggelige rum. Kun én nat. Fra den dag blev han ophidset, når han hørte schlageren.

Når vinteren kom, var vi ikke til at holde inden døre. Så trak vi i vinter-tøjet: på fødderne tykke uldstrømper, som gik til over knæene, korte bukser til knæene, en uldsweater, muffediser til hænderne og en uldhue. Altsammen noget, mor havde strikket i hånden. Det var vort vinterudstyr.

Når den første sne var faldet på Johannis Kirnhof, forsøgte vi at lave en glidebane. Den nye sne blev trampet fast. Så tog vi et par meter tilløb og forsøgte, om man allerede kunne glide. Når mange børn gled flittigt på isen, opstod der hurtigt et glat underlag. Denne glidebane var indtil ti meter lang og frembød ofte en fare for de ældre, når de gik over pladsen. I forbindelse med weekenderne var der altid krig mellem kirketjeneren og os for at få lov at beholde glidebanen. Vi børn kunne slet ikke se det farlige i, at en kirkegænger kunne sætte sig på buksebagen. I dag tror jeg, at kirketjeneren gerne ville gøre sin pligt, men gav efter for os, fordi han var bange for, at vi ellers ville strejke med klokkeringningen. Vor harmløse sport satte også sine spor på vore træsko. Min far spurgte gang på gang, hvorfor underlæderet allerede igen var slidt.

Blev sneen liggende i længere tid, hentede vi slæderne frem. Det var ikke kælke, men »kasseslæder«, som vi kaldte dem. De var firkantede og kun 10 til 20 centimeter høje og nedenunder beslået med stål halvt rundt. Vi stillede os bag i slæden med fødderne på kanten og brugte en kæp som styrestang og motor. Den var henvend to meter lang og på tykkelse med et kosteskaf. På den ene ende af kæppen var anbragt en trekantet fil, hvoraf en trediedel ragede frem. Man holdt nu kæppen fast med begge hænder, så den stak bagud mellem benene. Når vi så trykkede bagud, men blev stående med strakte ben, overførtes kraften til slæden og drev den frem. På denne måde kunne vi komme op på ret store hastigheder. Gik det for hurtigt, kunne det ske, at man faldt på bagen, men også denne manøvre klarede drengene som artister.

Når der var faldet så meget sne, at gaderne ikke kunne holdes rene – snepløve fandtes ikke – blev vor kælkebane forlagt til de stejle gader. Gaderne fra den øverste ende af Kancelligade eller Kappelgade over Havretorvet til jernbanebroen i Angelbogade var ideelle til væddeløb. Der var for få politibetjente til at forhindre legen, og gaderne var for mange. For Johannitterne var også Munketoft fra Margaretheborg til Mellemgade velegnet. Når vi kælkede på vore kasseslæder, satte vi os på bagkanten af slæden. Stangen lod vi slæbe efter os til højre eller til venstre, og den var vort styr. Denne form for slædning var frygtet af de børn, som allerede dengang havde en kælke. Ved sammenstød gik altid kun kælken i stykker på grund af sine høje ben. Jeg kan dog ikke huske at have oplevet et alvorligt uheld, men nok mange knækkede stænger.

Når det havde frosset længe og hårdt, blev Den lille og Den store Mølledam

tumleplads for johanniterne. Med kvarterets børn herskede en slags borgfred. Til gengæld sørgede vi så for, at de børn, der boede Achter de Möhl, kunne være med til klokkeringningen. Vor glæde på isen blev kun afbrudt af mølledammens forpagter, som vi respektløst kaldte: de tumbige Goos (den dumme gås). Han fiskede og skød ænder, og det kunne ikke blive til noget, når der var ca. hundrede børn på isen. Med kraftige skældsord og med en kraftig stok i hånden forsøgte forpagteren at holde ro på sit revir. Han tænkte ikke på at melde os til politiet. Den store Mølledam strakte sig dengang fra Munketoft til bag den nuværende banegård. Der, hvor nu brandstationen og arbejdsanvisningskontoret ligger, var dengang vand over det hele. Rundt om denne mølledam førte en allé af træer. Det var en strækning, der var som skabt til familiens søndagstur.

Den lille Mølledam besøgte vi også tit. Hvor Det tyske Hus nu ligger, lå vor anden skøjtebane. Der var ingen forpagter, og børnene kunne gøre, hvad de ville – dog på eget ansvar. Jeg ved ikke, hvilken generation der har opfundet kædeløbet. I hvert fald har vi lært det af de ældre. Og lære det måtte man, hvor farligt det end var. Jeg mindes dog ikke, at noget barn er druknet ved denne sport, men vi faldt ofte gennem isen. Når isen var henved ti centimeter tyk, sluttede ti til tyve børn sig sammen for at hengive sig til denne sport. Stillet op i en lang række ved siden af hinanden greb vi hinanden under armen og holdt fast. Så løb vi frem og tilbage på dammen, alle i takt og med vægten lagt på det forreste ben. Efter en times tid blev isen »føjelig«, som vi sagde. I små bølger løb isen efter os. De små bølger var imidlertid ikke høje nok for os, for vi vidste, at man kunne få isen til at »bølge« i en halv meters højde. Når isen blev så fjøelig, at den slog revner, blev den farlig. Vi var imidlertid *rigtige* drenge og blev ofte ved, til en var faldet gennem isen. Det var slet ikke farligt, for vi vidste fra de større børn, hvordan redningsaktionen skulle gå for sig. Et barn, som ikke vejede så meget, krøb forsigtigt hen til isens kant og lagde sig på maven. Et andet barn lagde sig på samme måde og greb det første barn i fødderne. En kæde af henved otte børn var tilstrækkeligt. De øvrige greb det sidste barn i benene, og hele rækken af børn tillige med den, der var faldet gennem isen, blev trukket op på den faste is. Hvad skulle vi nu gøre med det våde barn? Det var ikke noget problem, for bager Gödtkes bageri var det første sted, vi søgte hjælp. Der blev den »forulykkede« og hans tøj tørret. Bager Gödtkes hus havde forbindelse fra Mølledammen til Angelbogade, så det var ikke langt. Bagermesteren var en børneven, og vi fik også tit en pose med kagesmuld oven på forskrækkelsen. Det gamle bageri eksisterer endnu som værtshuset »Zur alten Backstube«. Det var os meget om at gøre, at vore forældre ikke mærkede noget, og vi holdt tæt, fordi der ellers var fare for, at vi næste gang ikke måtte deltage. Når der ingen plads var hos bager Gödtke, så var der ikke så langt til bager Meyer på hjørnet af Viktoriagade og Angelbogade. Over et glas øl i

»Zur alten Backstube« har jeg ofte ladet tankerne gå tilbage til den herlige barndomstid.

Jeg har allerede omtalt min »bedstefar«, Wilhelm Jasper Andersen. Så længe jeg kan huske, var hans tanker om politik rent og udelt danske. Han kunne lide at underholde sig med mig. Mor sagde ofte: »de Jung fraagt de Koh en Kalv af.« Måske var det denne lyst til at spørge om alt muligt, som min bedstefar værdsatte hos mig. I forbindelse med ham tænker jeg på mobiliseringsdagen i begyndelsen af august 1914. Vi børn stod i Angelbogade og så med forundring på trafikken i retning af Marineskolen. Noget usædvanlig må den have virket i den ellers så stille gade. Bedstefar kom med sin tohjulede petroleumsvogn og stillede sig hen til os. Da vi spurgte ham, hvad der var på færde, svarede han kun: »Nun hem se dat schafft (Nu har de (prøjserne) nået det, de gerne ville: at begynde en krig).« Som elleveårig forstod jeg selvfølgelig ikke meningen med de ord, men måske er det netop grunden til, at jeg husker dem endnu.

Efter påsken 1909 kom jeg i St. Johannes drengeskole. Den eksisterer ikke mere, men lå der, hvor håndværkerhuset nu ligger. Når jeg tænker tilbage på den tid, var det altid nationale fester, der særligt blev fejret i skolen. Der var først og fremmest kejserens fødselsdag den 27. januar. Kejser var dengang Wilhelm den Anden – af Guds nåde. Den dag skulle vi møde i skolen i vort stiveste puds: et blåt sæt tøj med åben krave, som blev kaldt »kielerdragt« eller matrostøj. Navnet henviste til kejserens yndlinge: marinesoldaterne i Kiel. Som søn af murermester Andersen blev jeg ekstra stadset op, og skilningen blev lagt fast med brillantine. I klassen var der festligt pyntet med blomster, grønt og mange billeder af folkets yndling. Så hørte vi et par timer kun om tyske heltebedrifter mod Frankrig og Danmark. Til sidst hørte vi også, hvor god kejseren var. Til bekræftelse måtte vi synge: »Der Kaiser ist ein lieber Mann, und wohnt in Berlin . . . (Kejseren er en rar mand og bor i Berlin . . .).« Klokkerne fik vi fri fra skole den dag, og det var for os børn det bedste ved dagen, da vi jo ellers havde undervisning både formiddag og eftermiddag. Om aftenen var der stor tappenstreg med al militær pomp og pragt. Det foregik ved Havnevejen, hvor den daværende militærkommandant i Flensborg boede. Far tog mig en gang med, og som barn var jeg imponeret af den magt, som dér blev præsenteret. Begejstret var jeg vel ikke, ligesom jeg heller aldrig er blevet militarist.

Senere har jeg hørt og læst meget om den køllerske politik i vor hjemstavn. Den har navn efter Ernst Matthias von Köller, som i tiden 1897–1901 var overpræsident i Slesvig-Holsten, hvor han forsøgte at knuse danskheden. Det var et led i denne politik, at så mange fra Sachsen kom til Flensborg og blev fast bosiddende dér. Jeg har allerede nævnt hr. Tischler og fatter Strohhalm, men der var mange flere. Dengang anede jeg ikke, hvad de store spørgeskemaer, som vi ofte fik med hjem fra skolen, blev brugt til. Dér ville

man vide, hvilket sprog der blev talt hjemme og hos bedsteforældrene. Der blev også spurgt, om vi havde familie i Danmark, og om vi havde kontakt med den, samt om, hvilke aviser vi holdt. Når vi havde afleveret skemaet, kunne det ske, at læreren uventet sagde: »Nå, I taler dansk hjemme!« Hvilket slet ikke stemte med det, der stod på spørgeskemaet.

Fra min ni-årige skoletid er der to lærere, jeg særligt husker. Den ene personificerede for os drenge det gode og den anden det onde, hvis jeg må bedømme de to dygtige pædagoger således.

Den ene var lærer Richter, som var blevet forflyttet til Flensborg fra et sted i Sydtykland. Det var jo nødvendigt, at vi fik lærerkræfter sydfra, for vi hjemmehørende var ikke så fædrelandstro. Desuden måtte vi jo lære den »høje« tyske kultur at kende. Navnet Richter, som jo i og for sig er et kønt navn, blev aldrig brugt af os børn indbyrdes. Mellem de fire til fem hundrede drenge hed han i skolen kun lærer »Klø«. Så længe jeg gik i de nederste klasser, havde jeg ingen anelse om, hvad navnet Klø hentydede til, men det varede ikke længe, før jeg vidste besked. Jeg fortæller det nu, sådan som jeg dengang hørte det af de andre drenge. En dag midt i skoleåret kom en elev til ham. Elevens forældre var flyttet til Flensborg fra det dengang af prøjserne erobrede Nordslesvig. I familien blev der kun talt dansk, hvilket var en uovervindelig irritation for hr. Richter. En dag – jeg ved ikke hvorfor – skulle eleven have en advarsel for at få ham til at forbedre sin præstation. Dengang var spanskrøret lige ved hånden for en lærer som hr. Richter. Det blev ikke altid brugt, men tit blot benyttet som trussel. Læreren havde vel kigget i en tysk-dansk ordbog og sagde for at overbevise drengen: »Sollst du Klø haben (Skal du have klø)?« Drengen forstod det, og læreren havde fået sit øgenavn. Klø vankede der næsten hver dag hos lærer Richter. Det foregik altid efter det store frikvarter kl. 10. I denne time skulle vi fremsige de ofte uendeligt lange digte udenad. Jeg mindes den dag i dag med gru digte som: Die Glocke, Die Bürgerschaft, Erbkönig, Der Taucher og mange, mange andre. Den, der ikke kunne sin lektie, måtte væk fra sin svære bæk og hen i hjørnet ved den store kakkellov. Når der havde samlet sig tilstrækkeligt mange der, gik det på ny løs med at fremsige digte, efter at enhver først havde fået en endefuld med spanskrøret. Den, som nu kunne sit digt, fik lov at gå på plads. Med de øvrige begyndte det samme »teater« forfra. For drengene var det ikke nogen god »leg«, for læreren havde et helt godt håndslag. Ofte gik hele timen med at recitere og med lærerens ord: »buk dig!« Men bortset fra det var hr. Richter en god pædagog og havde sine gode sider, som vi dengang blot ikke forstod.

Efter den anden verdenskrig sluttede nogle af de gamle elever sig sammen til en hyggelig forening. De kaldte sig »De gamle Johannitere«. I 1947 eller 48, da forhenværende skolekammerater atter var samlede, kom den da over 80 år gamle Richter uventet til mødet. Der var ikke en af os, som ikke hilste ham bevæget og med glæde, og der var velstående mænd iblandt, som var tæt ved

pensionsalderen. Der blev den aften talt om hans spanskrør, men ikke én kom med bebrejdelser. Alle lo, når talen faldt på dette tema. Alle var vi ham taknemmelige for det, han havde lært os, og spanskrøret havde ikke givet os mindreværdskomplekser, som så ofte antaget. På en forespørgsel erklærede hr. Richter med et smil, at han kendte sit øgenavn. Vi så ham aldrig siden; kort tid efter hin aften rejste han til sine børn i Amerika, og blev dér dødeligt kvæstet ved en trafikulykke.

Den anden lærer, jeg særligt mindes, var skolens rektor hr. Schmidt. Hos os hed han kun Jesse. Hvorfor ved jeg ikke. Han boede i Jørgensgård-gade og brød sig slet ikke om spanskrøret. Han slog ikke, når han ville straffe, men kendte en straf, der var hårdere for os. Det drejede sig om en skriftlig straf, der skulle gentages 25 gange. Havde en elev f. eks. snakket i timen, pegede læreren med den stok, som han altid havde hos sig, på gerningsmanden og sagde: »Femogtyve«. Det betød, at vedkommende hjemme skulle skrive 25 gange: »Jeg må ikke snakke i timen.« En undskyldning gående ud på, at forældrene ikke havde råd til at købe så meget papir, blev ikke taget for gode varer. Ofte forekom det, at straffeopgaven var skrevet på den hvide kant af en avis, og det var helt i orden. I orden var det derimod ikke, hvis læreren talte efter og da ikke kom til 25. Så hed det kort: »femogtyve gange«, og mere blev der ikke talt om det. Jeg har ofte måttet skrive 25 gange: »Jeg skal skrive pænere«. Der blev lagt vægt på skønskrift, og min skrift var i skoletiden under al kritik. For at bøde på dette måtte jeg ofte øve mig i skoleferierne. Mange hundrede sider satte min far mig til at skrive af efter en tyk bog om bygningshåndværk, men det hjalp ikke på skriften. Den blev først bedre, da jeg kom i lære og selv skulle skrive og kvittere regninger. Da skammede jeg mig over min håndskrift, og med tiden blev den betydeligt bedre.

Med en lille fest tog vi afsked med skolen og med rektor Schmidt. Det var ingen fest med prøjsisk glans og herlighed. Nej, det var en fest, som vel også idag kunne stå for enhver kritik. En af medkonfirmanderne – jeg mener, han hed Fabian – havde lavet et digt om rektor og læste det højt. Desværre husker jeg kun begyndelsen, som lød således:

25 – 25 – 25 – diese Zahl
wirft der Jesse von sich ohne Wahl.
Wen's auch trifft, und wer's auch sei,
ist dem Jesse einerlei.

Mod al forventning fik Fabian et lille smil af rektor og en lille bog, fordi han havde været så modig at læse digtet.

Det var Jesse, rektor Schmidt.

Børnelegene var helt nøje fastlagt efter årstiderne og kom altid igen i den samme rytme. Om foråret begyndte vi med at lege det såkaldte »Murmelspiel«. De små, runde kugler havde en magisk kraft over os børn, og mangt et barn har grædt, når det tabte spillet. Vinderen derimod drog om aftenen hjemad som en stolt sejrherre med den fulde lærredspose. Vi drenge og piger var ikke altid enige om gevinsten, og hos drengene forekom af den grund ofte slagsmål, som de andre begejstret tiljublede. Næste dag var alt glemt, og en ny leg kunne begynde. Vi havde forskellige. Navnene på dem var ofte vanskelige for udenforstående, da de hverken var korrekt tyske eller danske. Som eksempler kan nævnes: Achter naa komelse, lockschraapelse og forbischraapelse. Hver leg havde sine regler, som hvert barn kunne udenad i søvne. Når vi legede lockschraapelse, borede vi med hælen af træskoene et hul i jorden. Dette hul var gennemsnitlig 8–10 centimeter i bredden og dybden. Således opstod der mange huller på Kirchhofplatz. Vi tog opstilling i en række og forsøgte at kaste kuglerne i dette hul. De kugler, som ikke havnede i hullet, måtte man forsigtigt skrabe ind med krummet pegefinger. Lykkedes det ikke, var det den næstes tur. Den, der havde fået de fleste i hul, var sejrherre og fik alle de kugler, der var i hullet. Som allerede nævnt opstod på den måde mange huller, hvilket var en torn i øjet på smedemester Bormann, som boede i sit hus Johannis Kirchhof nr. 9, 1. sal. Fra denne udkigspost holdt han altid øje med hele pladsen og især med os drenge. Når vi om dagen havde lavet huller, kom han om aftenen med et par spande gammelt jern fra sin smedje og fyldte det i hullerne med lidt jord oven på. Selvfølgelig holdt det kun, til vi var der igen. Hr. Bormann sad i kirkerådet og følte sig berettiget til at ødelægge vor gode leg. Med sit lange hvide fuldskæg var han en person, man havde respekt for, men den største udholdenhed havde vi drenge, for så længe jeg var dreng, hørte denne leg ikke op. Den gamle Kirchhofplatz var jo dengang endnu omgivet af de hundrede år gamle lindetræer. Er det ikke let at forstå, at vi midt i en ivrig leg en gang imellem gemte os bag et sådant tykt træ i stedet for at løbe hjem for at tisse. Smedemesteren blev vild, når han så denne forsyndelse, og han svor på, at han nok skulle få os til at holde op med det, for »det får mine træer til at gå ud«, sagde han med eftertryk på mine. Lindetræerne stod dog endnu halvtreds år, indtil de faldt for øksehug.

I de store sommerferier tog man endnu ikke på ferie med hele familien. Derfor var der drenge nok til at lege røvere og soldater. Nogle piger med en trækvogn legede lazarettog. Det var også tiden for de store gadekampe. Vor ærkefjende var hollweggerne d.v.s. børnene fra Lyksborggade. Mangt et drabeligt slag blev udkæmpet mellem drengene fra de forskellige gader. Det forløb ikke uden skrammer. Om efteråret fandt vi sammen igen på højdedragene omkring fjorden. Der steg vore papir- eller stofdrager ofte til svimlende højder.

Plankemaj nr. 12

Som et par mennesker så tit holder en særlig kontakt inden for deres kreds, således også hos os børn. Vi var altid tre, som kom sammen, og det gør vi den dag i dag. Den ene var Friedrich Petersen, som i den danske kreds i Flensborg efter den anden verdenskrig blev kendt under navnet Fiede P-Film. Han var ansat ved Generalsekretariatet som filmforeviser. Ham vil jeg fortælle om senere. Den anden var Franz Falkenhagen, der efter anden verdenskrig var chef for det flensborgske offentlige brandvæsen. Franz er et år yngre end jeg og boede med sine forældre i baghuset til mit hjem. Det medførte, at der var en særlig kontakt mellem os.

Hver tredje måned mødtes vi hos de gamle johannitere. I særlig grad havde hans mor taget mig til sit hjerte. Ofte har hun trøstet mig, når jeg sad og græd i hendes lejlighed. Hun vidste, at min stedfar ikke var så god mod mig som mod sine egne børn. Og så havde hun til os børn altid lidt slik. Kort sagt, hun var som en mor for mig, og det må jeg her nævne med taknemlighed. Intet under at jeg næsten var lige så meget hos hende som hjemme til sorg for min mor, som virkelig var en god mor, men altid sin hidsige mand underlegen.

Min første sikre erindring om Franz stammer fra den tid, da han gik i børnehaven. Der fandtes jo ikke mange børnehaver, men der lå en på hjørnet af Dammhof og Johannesgade.

Dagen før jul kom Franz glad hjem med en stor godtepose i hånden. Denne

Indgangsdøren til Plankemaj ur. 12

vakte min store nysgerrighed, men han ville ikke vise mig posens indhold på gaden. Da jeg ikke ville være min nysgerrighed bekendt, gik jeg ikke med Franz ind i lejligheden, men blev stående i forstuen, hvorfra en dør førte ind til køkkenet. En dør har et nøglehul, og gennem det kunne jeg nu følge med i, hvad der foregik i køkkenet. Under en sammenkomst for de gamle johannitere har jeg for første gang skriftet dette for Franz. Han morede sig kosteligt over det, men da var han jo også halvfjerds år.

For en rigtig dreng var Sedan-dagen også en oplevelse i børneårene. Det var vel næst efter kejser Wilhelms fødselsdag den mest fejrede nationale fest i Tyskland. Det var en sejrsmæssig minde om slaget ved Sedan i Frankrig, hvor det i september 1870 lykkedes de prøjsiske tropper at tage den franske kejser Napoleon den Tredie og hele hans hær til fange. Den dag skulle man møde en halv time senere i skolen og i sit bedste tøj. Tre timer hørte vi så om Prøjsens berømmelse og styrke. Resten af dagen havde vi fri fra skole.

For os drenge kom det bedste dog først om aftenen. Da var der kappestrid mellem de flensborgske skoler om, hvem der havde den største »sedanbunke«. Fjorten dage før begyndte store og små drenge at søge efter brændbart materiale. På højdedragene på begge sider af fjorden blev bunkerne anbragt. De store drenge gik over markerne, som dengang lå tæt ved byen. Et par havde små økser med, og mange hække blev udtyndet med dem. Fra snedkerværkstederne hentede man høvlspåner og fra byggeforretningerne tomme tjæretønder, som endnu var af træ. Alt, som kunne brænde, blev slæbt til. Enhver elev betragtede det som en ære, hvis hans skole havde den største »sedanbunke«. Således blev disse bål – for det var det jo, hvilket jeg senere kommer tilbage til – mægtige i omfang. Med en diameter på otte til ti meter og en højde på tre til fire meter blev det vældige flammer, som rundt omkring på byens høje steg mod himlen. Men før det kom så vidt, gjaldt det om at være på vagt. Helt forvovne drenge sneg sig hen til den nærmest liggende bunke for der at hente endnu mere træ. Der stod naturligvis en vagt fra den anden skole, og snart opstod det heftigste slagsmål. Den »sedanbunke«, der tilhørte Johannes drengeskole, lå altid der, hvor nu Goetheskolen ligger; der var jo endnu græsmark. I den anden ende af marken havde eleverne fra Jørgensskolen lavet deres bunke. Så oprandt den store dag. Dygtige og fingernemme børn havde med forældrenes hjælp lavet en dukke på størrelse med en mand. Denne blev iklædt en garderobe, som svarede til den daværende franske generalsuniform. Den skulle forestille kejser Napoleon den Tredie. Nogle timer før bålet blev tændt, blev dukken på en gammel lænestol sat helt oppe på toppen af bunken. Dermed var bålet færdigt, og efter mørkets frembrud blev det tændt. De tilstedeværende gik syngende og dansende omkring bålet. Når så ilden nåede Napoleon, var hadet på sit højdepunkt. Man overdøvede hinanden med nationale sange. I denne hadefulde stemning havde fanatikerne skruet tiden tilbage til en tid, de ellers ikke ville høre om: heksebrændingernes og bålenes tid. Denne skik ophørte så sent som i slutningen af første verdenskrig.

På den samme mark stod jeg sammen med min mor og far en sommeraften sent i året 1910 og ventede spændt på skæbnen. Gennem pressen, gennem rygter af spåmænd og astronomer havde man hørt om Halleys komet, som skulle blive synlig for os i sit løb med dens lange glødende hale. Dengang fandtes der vel allerede aviser, som gerne arbejdede med sensationer. I hvert fald gik overalt det rygte, at hvis kometen ramte jorden, betød det verdens undergang. For mange mennesker var dette for meget, for de sagde allerede, at kometen ville ramme jorden. Hysteriet gik så vidt, at en familie i Flensborg tog livet af sig. Vi, som så skuespillet der oppe på Jørgensby, var imponerede og gik hjem med en tryk fornemmelse.

Før og under den første verdenskrig blev der ikke dyrket meget sport af børn. Bagest i skolegården var der en bom og et par klatrestænger af træ, som

Kejserslig politibetjent Lehmann, 1910

var blevet benyttet engang, men som bestemt ikke kunne vække interessen for redskabsgymnastik. Derimod skete det ofte – jeg tror en gang om ugen i den varme årstid – at hele klassen marcherede til Exe for der at spille langbold. En gang om året var der skolekonkurrence i denne sport. Det bedste skolemandskab i Flensborg fik et banner, som vi kaldte det. Derfor var vi fortrolige med dette spil og dets regler. Vi fra Johannis Kirchhof havde jo plads til at øve os i den tid, vi ikke gik i skole. Oppe ved præsteboligen stod vi, når bolden skulle slås. For de små børn var pladsen lang nok, men meget tit kom også de store. De havde lært sig en særlig måde at

spille bold på, og dertil slog længden af legepladsen langt fra til. Jeg tænker her på skolekammeraten Bukke Detert, hvis far havde en vognmandsforretning i Johannis Kirchhof nr. 7. Dette hus lå i den helt anden ende af legepladsen, og der har vi ofte måttet hente den bold, Bukke slog helt ned til baghuset i nummer syv. Den samme præstation ydede min allerede omtalte onkel Rudolf Andersen. Dårligere minder har vi drenge fra Kirchhof fra afkastningen, som hørte til dette spil. På østsiden af Kirchhof stod og står endnu de små huse. Den side benyttede løberne altid, når de ville til målet. Nogle var helt hurtige, og vor træfsikkerhed var bestemt ikke hundrede procenter. Mange klager kom til vore forældre, når en vinduesrude var gået i stykker. Ofte blev politiet sendt hen for at forbyde spillet. Det var jo endnu de blå med pikkelhue. Vort »revir« sorterede under politibetjent Lehmann, som boede hos os på Dammhof lige oven på Volksbad. Han var et følelsesmenneske, som også godt kunne lide en lille en. Når han kom, var det ikke så slemt, for hans to sønner August og Jonny var altid med, når vi drenge havde et eller andet for. Alligevel passede vi på, og når vi hørte advarselsråbet: »Pas på! Putz Lehmann kommer!« kastede vi hurtigt boldtræerne og stod frit i små grupper rundt omkring. Putz Lehmann gik med sit kejser-willhelmskæg majestætisk midt imellem os. De boldtræ, der lå på jorden, ville han ikke se, og han kunne senere berette, at drengene ikke spillede langbold, for han havde selv kontrolleret det. Ja, så hyggelige var tiderne dengang.

Jeg har ingen gode minder fra tiden 1914–1918, hvad angår ernæringen. Min daværende appetit stod ikke i noget rimeligt forhold til det, min mor havde at byde mig. I mellemtiden havde jeg fået to halvsøskende: Andreas og Dorothea Andersen. Vi fire har sultet meget. Far blev soldat i 1915. Kort tid efter blev han meldt savnet i Galicien. Mor var af den tungsindige type, der ikke kunne bede nogen om noget endsige da lave sortbørsforretninger. Men hun havde jo heller ikke noget at handle med. Hendes yngste bror, onkel Christian, var daglejer i Terkelstoft ved Grumtofte. For at søge fast arbejde kom han en dag til Flensborg. Da jeg engang, medens jeg var ung købmand hos Peter Gramm i Storegade – det må have været i sommeren 1922 – kom hjem til middagsmad, sad min mor ved bordet og græd. Da jeg spurgte hende, hvorfor hun græd, sagde hun, at onkel Christian et par dage ikke havde givet livstegn fra sig. Jeg trøstede hende med, at han på landet ikke behøvede at sulte. Han kunne bare se ind til en bonde, så ville han bestemt få noget at spise. Men hun blev ved med at græde og sagde: »Onkel Christian ligger hellere og sulter i landevejsgrøften, end han beder om almisse.« Sådant var mor. »Hun var kongelig i sin art og holdning«, som det så rammende blev sagt ved hendes bisættelse af distriktets formand. Tilbage til den store sulteperiode. Mors svigerfar, Opa Andersen, var anderledes. På en eller anden måde havde han noget at gøre med petroleumsudleveringen i krigsårene 1914–18. Derved blev vel også undertiden nogle liter til overs. En dag blev hans to

døtre: tante Thyra og tante Kathrine forsynet med dunke, der var fulde af petroleum. Jeg blev stillet sammen med dem og fik også petroleum. Så fik jeg forklaret, at vi skulle bringe olien til Lyksborg og bytte den for brød. De brød, jeg fik for min dunk, måtte jeg give min mor. Så fik vi en advarsel om, at vi skulle passe på, at politiet ikke kom og kontrollerede os, og med et »Lykke på rejsen« blev vi sendt af sted. Til Lyksborg er der ca. 10 kilometer. Tyve kilometer med bagage er for en tolv års dreng en ganske pæn præstation, især når maven hele tiden knurrer af sult. Nu var der ikke blot kilometrene at overvinde, men også de daværende vejforhold. På hovedvejen, der var belagt med sten, kunne vi ikke gå på grund af faren for kontrol. Vi gik over Mejervig forbi den gamle vandmølle ad sandveje og gennem skovene. Særligt husker jeg et stykke af vejen, en vej med dybt, fint sand. Det var som i ørkenen. Vi kom godt til Lyksborg, efter at vi undervejs havde måttet gøre ophold et par gange for rigtigt at puste ud. Det begyndte allerede at blive mørkt, da vi begav os på hjemvejen. I mørke måtte vi gennem skoven. Jeg ved den dag i dag, hvor forskrækket jeg fór sammen, når en ugle tudede i natten. Min bagage var ikke blevet lettere efter ombytningen. Jeg kan ikke sige, hvor mange timer vi brugte på hjemturen, men vi kom hjem uden at være blevet kontrolleret. Brødene var reddet, men for hvilken pris? Hvor mange dage min mor måtte skrive undskyldningsseddel til skolen for, ved jeg ikke, men jeg måtte i hvert fald holde sengen i nogle dage.

Ikke længe efter denne marchtur skulle jeg af sted med min mor for at plukke brombær i skovene og ved hækkene. Jeg stod parat med min lille spand, da postbudet kom og bragte mor et brev. Da hun læste det ude på gangen, brast hun i voldsom gråd. Det var meddelelsen fra kompagniet om, at far var meldt savnet. Oma og Opa Andersen kom til os i køkkenet. Efter en times forløb eller deromkring stod mor op, greb sin spand og sagde til svigerforældrene: »Vi går nu. Det nytter ikke. Livet går videre.« Min bror og min søster var endnu for små til at være med på sådan en tur. Kort før jul kom der efterretning fra far fra en lejr i Sibirien. Da græd mor igen og sagde til mig, den ældste: »Vi har nu fået vores gave fra julemanden, skønnere gave gives ikke.« Dermed havde hun straks standset vore hemmelige ønsker om legetøj, som der fandtes så lidt af. Min bror, der var syv år yngre end jeg, kunne imidlertid ikke begribe det.

Med min konfirmation den 22. 3. 1918 i St. Johannes kirke i Flensborg havde min barndomstid i Johannis Kirchhof fundet sin afslutning. Fra julen 1917 til denne festdag var tiden også fyldt med bekymringer og tanker. Der skulle anskaffes konfirmationstøj, som for alle drenge skulle være blåt, medens pigerne mødte op i hvide kjoler. Jeg ved ikke mere, hvordan mor skaffede tøjet, men det var der. Bedre husker jeg købet af støvlerne til konfirmationsdagen. Jeg har altid brugt et lille nummer i fodtøj. Derfor var der

i hele Flensborg ingen sko at opdrive i min størrelse. Det var jo tilmed det fjerde og sidste krigsår. Til sidst måtte jeg tage til takke med et par damestøvler, der passede. Det, at hælene var højere end på herrestøvler, forstyrrede mig lidet. Jeg havde nye støvler, og det var i sig selv dejligt. Gæster blev der på grund af mangel på kaffe og kager ikke inviteret. Kun den nærmeste familie havde længe før tiden meldt sig. For eksempel onkel Johann, som man i hans landsby kaldte den stærke Johann. Han boede i Nørremark og var bror til min mor. Han havde lovet at komme med kagerne. Alligevel begyndte mor straks efter jul at spare af det lidet, som blev givet ved tildelingen. Et par gram sukker, mel og margarine blev sparet skevis. For at spare den tildelte margarine, blev der lavet erstatningssmør. En anbefalelsesværdig recept for nutiden, hvor så mange er for tykke og bliver syge af det. Her følger recepten: Cirka 50 gram margarine, et let brunet løg, dertil noget skummetmælk og stoffet Eureka, som egentlig kun var gul farve. Man lader det gennemkoge godt og sætter så mannagryn dertil. Så er et pund erstatningssmør færdigt. For at spare endnu mere fedtstof blev kartoflerne stegt i maltkaffe. Takket være denne tvangssparen kunne mor også selv varte op med kager på min festdag. Jeg har allerede fortalt, at min mor ikke kunne »organisere« noget, men til at spare var hun beundringsværdig. Jeg har læst mange erindringer om disse år med hungersnød, men efter min mening har man skildret kvinder og mødre og deres problemer for sjældent. Min stille tak gælder alle kvinder fra hin tid.

Foruden stadstøjet måtte der også anskaffes arbejdstøj til læretiden. Til en vordende kolonialekspedient (i folkemunde også kaldet urtekræmmerkommis) skulle det være mørke benklæder og hvid kittel med mørke striber. Også det var der i beskedent antal, da jeg den 1. april 1918 tiltrådte min læreplads. Et nyt livsafsnit var begyndt.

Min læremester var Peter Magnussen, som havde en forretning på Nytorv nr. 17, og forretningen gik godt. Han var et godt menneske, og hans forretning vidnede om, at han også var en god købmand. Han regnede med enhver penning, som det dengang var almindeligt. Måske har han dog overdrevet denne sparsommelighed. Ellers har jeg ingen forklaring på, hvorfor han af kunderne og også ude i byen kun var kendt som Peter Kniep, Nærigpeter. Som sagt er det kun en formodning, for de kære medmennesker er så ofte misundelige på den, der har succes.

I løn fik jeg kost og logi i tre år, men ingen penge.

Fru Magnussen var fra Ranmark i Angel. En søster til hende var gift med den kendte købmand Christian Böhm i Angelbogade. En anden søster var fru købmand Hans J. Petersen i Rødegade. Når hun var sammen med fru Magnussen, talte de kun dansk.

På forplejningen i dette hus tænker jeg endnu idag med gysen. Især husker jeg det »penselfedt«, som vi havde til at smøre på brødet. Gad vidst, hvad det

Mit første læreår hos Peter Magnussen, Nytorv 17, 1918

var for fedt? I hvert fald var det så tyndt, at det kunne smøres på med en pensel. Vi tre lærlinge sov i et værelse, hvor solen ikke kunne trænge ind, hvorfor der altid var halvmørkt derinde. Hvert år forlod en lærling os, og en ny kom til, hvorfor det fik navnet lærlingefabrikken. Huset nummer 19 var bygget så tæt på, at man kunne nå muren med et kosteskæft. Derfor kneb det med frisk luft i værelset. Til belysning havde vi en ynkelig lille petroleums-lampe. Når der ingen petroleum var – og det skete tit – måtte vi oplyse værelset med stearinlys. Klokkeren ti om aftenen blev husdøren låst, og gården til gaden blev lukket med en stor træport, der var så høj, at det først i mit sidste læreår lykkedes mig at komme ind efter klokken ti om aftenen. En kvinde, som boede i huset, havde allerede kastet husdørsnøglen ned til mig, og chefen opdagede ikke noget. Således måtte man erobre sin frihed. Pinligt var det, når man om natten skulle på WC. Det var nemlig i gården ved hønsestalden. For at komme derhen måtte man først vække chefen eller rettere

hans kone, og det var ikke altid med venlighed, nøglen blev udleveret.

Forretningen havde åben fra klokken syv om morgenen til klokken syv om aftenen uden pause. Allerede klokken seks blev vi vækket af stuepigen. Mange gange blev vi sat til at rydde op på lageret efter fyraften. En sådan oprydning var næsten altid forbundet med rottejagt. Lagerbygningen lå lige ved møllestrømmen, som endnu drev vandmøllen i Rødegade. Mindst to hele dage om ugen var jeg som lærling beskæftiget med at bringe varer ud til kunderne. Sådan gik hver dag med megen slid og uden sindsoprivende oplevelser. Sovetabletter havde vi ikke brug for, thi naturen krævede sin ret.

En dag oplevede jeg dog noget så sindsoprivende, at mine øjne løber i vand, når jeg tænker på det. I kælderen i gården stod der i et bøjeligt stativ en glasballon med fyrre til halvtreds liter salmiakspiritus. Over den var der en reol med udrangerede vægte. I mit sidste år havde lærlingen, som var i sit første læreår, det uheld, at en af vægtene faldt lige på glasballonen. Salmiakspiritussen strømede ud, og brandvæsenet måtte ulejliges. Den skarpe lugt kildede i næserne helt ind i forretningen. Mest løb øjnene dog nok i vand på de saltede sild, der stod i en tønde i det samme rum. Sildene kunne ikke bruges mere.

Ellers gik den ene dag som den anden. I det triste og ensformige var det en god afveksling, når jeg skulle med den tohjulede vogn til Spritmeyer, i den øverste ende af Mariegade. Der hentede vi den sprit, der blev solgt i forretningen. De tomme flasker, der var i forretningen, blev læsset på vognen, og så gik det afsted. Halvvejs oppe ad den stejle gade lå endnu på venstre side af gaden det gamle Klöcknerhaus, som var et par hundrede år gammelt. Det blev bygget som stiftelse i 1594 af den daværende borgmester. Desværre blev denne kostbare »perle« i byen brækket ned i 1925. Ved dette hus måtte jeg gøre holdt for rigtigt at trække vejret. Jeg var en lille mand, og vejede kun 47 kilo.

Allerede dengang interesserede jeg mig for gamle bygninger og huse, og da døren til Klöcknerhaus ikke altid var låst, drev interessen mig derind. Spritmeyer og hans forældre, som stammede fra Bov, havde kendt min afdøde far. Derfor blev jeg hver gang inviteret på kaffe. Men det var ikke kun kaffe, der kom på bordet. De havde i huset alt, hvad der skal bruges til at bage kager, fordi folk gav disse ting for at få sprit. Ofte har jeg spist mig mæt i dette hjem, for penselfedt kendte man ikke der. Tilfreds og styrket begav jeg mig så på vej ned ad bjerget med de fulde spritflasker. Hver tur varede fire til fem timer, men chefen påtalte det aldrig.

Afstemningen den 14. marts 1920 faldt i min læretid. Det, der skete udenfor i denne bevægede tid, mærkede jeg dog ikke meget til. De to låste døre sørgede for en god isolation.

Hver søndag fra klokken to havde jeg fri. Min vej gik så hjem, hvor det dækkede kaffebord ventede. Om aftenen kunne jeg også spise hjemme, og

der fik vi heller ikke penselfedt. Ingen forstår vist helt, hvilken virkning ordet penselfedt har på mig endnu den dag i dag.

En søndag kort før afstemningen var der besøg hos mine forældre. En mand, jeg ikke kendte, blev præsenteret for mig som onkel Asmus. Det var Asmus Iversen, en bror til min afdøde far. Han havde i årevis været spurløst forsvundet. Efter hvad jeg hørte af samtalerne, havde han for år tilbage lagt sig ud med en af de blå kejserlige politibetjente og brugt kraftige eder på dansk. For at undgå en eventuel arrestation forsvandt han i mulm og mørke og lod aldrig høre fra sig. Nu kom han fra Odense for – som han sagde – at hjælpe os, så vi blev fri for prøjserne. Han var født i Flensborg og havde stemmeret. Som legitimation havde han sin fødselsattest med.

På afstemningsdagen var mit hjem fortil og bagtil smykket med dannebrog. I gavlen på forsiden af huset stod med store bogstaver på tværs: Gebrüder Andersen, Baugeschäft. Denne udsmykning med danske flag skulle senere få alvorlige følger. Til trods for at min far var kendt som en dygtig og reel håndværker, fik han efter afstemningen intet arbejde for byen mere. Han måtte som svend bygge, rens og reparere ovne, indtil han fik de store arbejder ved Flensborg avis og de store restaureringsarbejder ved Helligåndskirken i 1920'erne. Det gik så paradoksalt til, at han først fik arbejde ved byen igen i 1933, da den brune periode begyndte.

Om afstemningsdagen er der allerede skrevet så meget, at jeg helst forbigår den, tilmed da min fritid også denne dag var begrænset.

Efter afstemningen begyndte så mit sidste læreår. Nu blev min fritid mere large tilmålt. Den nye grænse var kommet til at gå lige uden for byporten, og jeg gjorde mig mine tanker om handelen med Danmark. Jeg kom da til det resultat, at for en ung købmand ved grænsen er kendskab til nabolandets sprog en nødvendighed. Derfor meldte jeg mig til aftenkursus i dansk i Hjemmet.

Min første lærerinde var fru Simonsen fra Dorotheagade, som var gift med den kendte journalist ved Flensborg Avis. Den første sang, jeg lærte, var »Højt på en gren en krage«. I kurset deltog både ældre og yngre, og naturligvis sluttede de unge i denne kreds sig tættere sammen. Da vi så blev viderekomne, blev undervisningen gjort mere interessant ved korte foredrag. Således hørte jeg om de store danske mænd, som jeg aldrig havde hørt noget om i skolen. Jeg kendte jo nok nogle eventyr, som var skrevet af en, der hed Andersen, men at denne Andersen var en verdensberømt dansk digter, havde ingen fortalt mig i skolen. Navnet på den store teolog Grundtvig var mig fuldstændig ukendt, selv om hans indflydelse også betød noget i grænselandet.

Ikke længe efter afstemningen blev der startet et ungdomsarbejde af de danske kredse. Der var tilbud om foredrag, og man lærte de danske folkedanse.

En baggård, Sct. Johannesgade 14

I 1921 bestod jeg kommisprøven, og ekspedient Iversen søgte en stilling. Det var ikke let på den tid, for den store arbejdsløshed kunne allerede mærkes i mit fag. Ofte kom vi i Hjemmet sammen med de andre unge. En af dem var Otto (Otje) Bruhn fra Dorotheagade. Han forærede mig et lille hæfte om boksning: »Boxsport«. I dette hæfte, som udkom hver uge, læste jeg en annonce af englænderen Jack Slim, som var den tidligere boksetræner for den tyske kronprins Wilhelm. Friedrich Petersen og jeg var ikke så begejstrede for foredrag og folkedans. Vi mente, der skulle mere til, f. eks. sport. Vi var inden for ungdomskredsen i Hjemmet måske det, man i dag i Tyskland kalder Jusos: Jungsozialisten. Denne englænder tilbød mod betaling skriftlig undervisning i boksning. Det var det helt rigtige for Fiede og mig. Jeg bestilte de tolv breve, men så opstod allerede den første forhindring. Til boksning hører to par boksehandsker, og sådanne kendte vi kun fra afbildninger i »Boxsport«. Penge til at købe de dengang meget dyre handsker havde jeg ikke. Altså måtte man gribe til selvhjælp. Jeg havde endnu forbindelse med den sidste lærling hos Peter Magnussen. Ikke helt legalt skaffede han mig fra sin læreplads en hvid lærredssæk, hvori der var blevet leveret to hundrede pund amerikansk mel. Af dette stof syede jeg fire tingester, som omtrent lignede boksehandsker. Som polstringsmateriale skaffede den samme unge mand mig forbindingsvat, som han havde til salg i forretningen. Med disse uhyrer på hænderne begyndte træningen for Fiede P. og mig. Som træningsshal stod Johannes Kirchof om aftenen efter mørkets frembrud til vor disposition.

Ofte var også en søn af den allerede omtalte politibetjent Lehmann med. August Lehmann døde allerede som nittenårig, og derefter var vi to alene. I Johannis Kirnhof nr. 6 boede dengang den senere fotograf Fiede Jensen, som er godt kendt i de danske kredse. Han var ofte vor stille tilskuer, når »laserne fløj« om os. Polstringen med vat kunne ikke erstatte en polstring med hestehår. Det varede aldrig længe, før vattet af de mange slag blev til en fast hård masse. Når man fik en fuldtræffer, var slaget og virkningen så hård, at man næsten ikke kunne klare det. Tilmed var jeg så uheldig, at min partner Fiede havde en særlig god »håndskrift«. Men det værdifulde ved denne sport består i fairness, ridderlighed: at kunne tage imod et slag fra sin bedste ven uden at blive vred og uden at opsigte venskabet med ham. Trods den ivrige træning glemte vi ikke at komme i Hjemmet, og kredsen af unge sluttede sig stadig tættere sammen. Lørdag og søndag aften mødtes vi i Borgerforeningen, hvor der var dans. Dengang hed det bal, og en eller anden forening måtte være arrangør. Vi var til at begynde med ikke i nogen forening, men til trods for at deltagelse i festerne kun var tilladt for medlemmerne, fandt vi udvej til at snyde os ind – ligegyldigt om det var i Ydyn, Odin, Landboforeningen, Sangforeningen Sønderjylland eller andre foreninger.

Så en dag havde jeg heldet med mig. Den 1. juni 1921 fik jeg ansættelse ved firmaet Peter Gramm i Storegade.

Vi havde dog ikke kun dans i hovedet. Vi tænkte også over grænsepolitikken og mente, at også vi måtte være mere aktive. Uerfarne, som vi unge var, og som de også er i dag, skulle problemerne helst løses straks og hurtigt. En af vore kammerater havde evner til at se klarere på politikken end vi andre. Jeg tror, han hed Peter Hansen. Han foreslog at danne en politisk forening med dansk præg. Ideen blev omsat i handling, foreningen blev grundet med Peter som formand. Foreningens navn FMFL (Fremtidsmål Flensborg Løve) lød meget forjættende. Endog en foreningsnål måtte der til, og det måtte selvfølgelig være Istedløven. Andet motiv kunne man ikke tænke sig. Nålen blev bestilt hos gravør Kahle og båret med stolthed. Desværre rejste ovennævnte Peter Hansen snart efter til København. Drivkraften manglede, og foreningen faldt snart fra hinanden.

I mellemtiden havde den skriftlige undervisning i boksning lært os så meget, at vi havde mod til at melde os til offentlig boksning, når den flensborgske sportsklub »Roland« havde stævne. På de store plakater, som skulle hverve mennesker til arrangementet, stod at læse:

Bantamvægt: W. Iversen, Flensborg dansk Ungdomsforening.

Fjervægt: F. Petersen, Flensborg dansk Ungdomsforening.

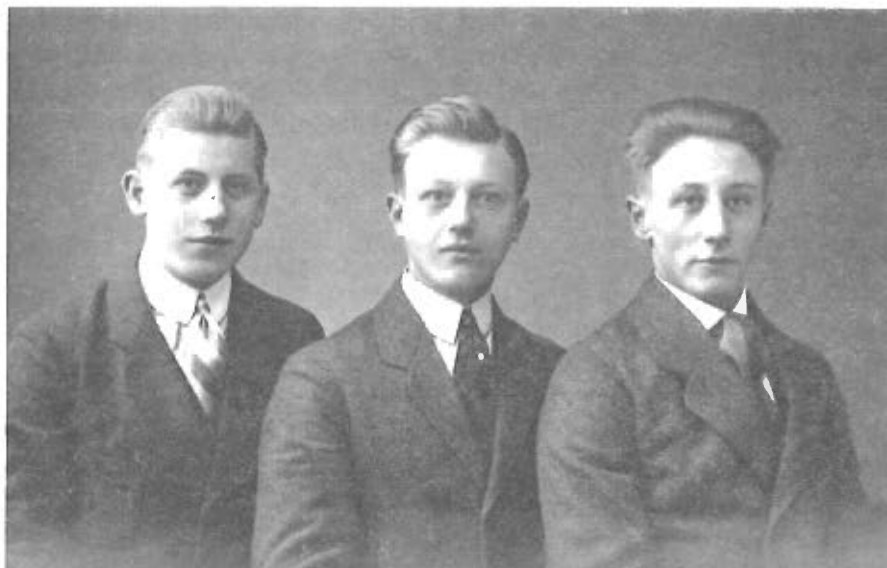
Det var i 1921 og 1922. På den tid var der et grænseløst had til alt det, der offentligt bekendte sig som dansk. Derfor var det ikke spor mærkeligt, at en stridslysten skare unge mennesker efter stævnets afslutning ventede på os

i Kolosseums gang. Hvor dejligt er det ikke i dag, når tyske og danske sportsfolk mødes i fredelig kappestrid! At boksning ikke kan have alles interesse, ligger i sagens natur. Vi anstrengte os for at finde en gymnastiksal, så vi kunne beskæftige de kammerater, der foretrak en anden sportsgren. Penge til at leje en hal havde vi ikke. Derfor måtte vi tit skifte øvelsesplads. Hvis jeg husker rigtigt, trænede vi i fodbold, gymnastik og boksning. Som øvelseshal husker jeg: keglebanen i Borgerforeningen, gymnastiksalen i Lyksborggade skole, logehuset og skolegymnastiksalen i Slotsgade. Derefter kom der en løsning på vort problem. Tivoliruinen – den nuværende Christian-Paulsen-skole – var blevet købt af en dansk kreds i Flensborg. Hele pladsen var oversået med murbrokker fra den gamle bygning. Ved vor frivillige indsats blev de største brokker samlet sammen. Alligevel blev der så meget liggende, at faren for en alvorlig kvæstelse til stadighed var til stede. Så vidt jeg husker, er dog alt gået godt. For første gang var vi fri for bekymringerne for at blive opsagt, og vi optog friidræt i vort sportsprogram. Jeg interesserede mig især for kapgang, og man kunne også snart læse mit navn på disse stævneplakater. I tredive kilometer kapgang og timegang har jeg flere gange deltaget. Der var jeg i prominent selskab med f. eks. verdensmester Müller, Berlin, tysk militærmester Bressler, Flensborg, tysk mester Hähnel, Erfurt, og en, som dengang var ukendt for offentligheden: Magnus Bichel, der i mange, mange år var amtssekretær i Slesvig. Stuhrsallé var vor slaggebane for de korte strækninger og ikke just fremmede for muskulaturen. De lange strækninger gik helt til Marienhölzung og Harreslev og tilbage.

Søndag formiddag blev der også trænet ved Stuhrsallé. De forbipasserende, som var ude at gå søndagstur, kunne godt iagttage os fra gaden. Mange hæslige ord som »Speckdäne« og lignende blev råbt til os. En dag kom også hr. Richter – lærer Klø – forbi. Han boede i Mathildegade. Da han genkendte mig, kaldte han mig hen til sig. To ord sagde han til mig: »Også du?« Derpå gik han stille sin vej.

Gennem et arrangement formidlet af ungdomsforeningen kom vi alle for første gang til Gamle Danmark. Turen gik til Ølgod, og det må have været i 1921. Opholdet og kontakten med mennesker der gav mig en oplevelse, der svarede til mine forestillinger om forholdet mellem mennesker. Den anden rejse nordpå var deltagelse i en sportsfest i Haderslev. Trods vor hårde slaggebane ved Stuhrsallé kan vi dog ikke have været så dårlige endda, efter som en bronzemedalje, som i mange år hang i Hjemmet, var lønnen for vore anstrengelser.

Trods de mange danske venner havde Fiede P. og jeg ikke mistet kontakten med vor ungdomsven, Franz Falkenhagen. Jeg spillede f. eks. fodbold med Franz i den katolske ungdomsforening og var endog med i Kiel til et stort katolsk idrætsstævne. Jeg gik også tit med Franz til katolsk messe for at opleve, hvordan en gudstjeneste dér blev holdt.

Trekløveret fra ungdomstiden, Franz Falkenhagen, Wilhelm Iversen, Friedrich Petersen, 21.12.1921

I sommeren 1922 tog Fiede, Franz og jeg på udflugt til det holstenske Schweiz. Naturligvis til fods. Vel udrustet overvejende med maggiterninger og brød havde vi en herlig tur. Vort mål var Uklei See i Holsten. Den dag, vi startede på hjemturen, må det have været meget varmt. Det sidste par kilometer ind til Kiel er vi formelig krøbet. Solen havde brændt vore knæhaser – vi gik forskriftsmæssigt i korte bukser – så meget, at hvert skridt forårsagede stærke smerter. Heldigvis havde Fiede og Franz familie i Kiel, som vi med møje og besvær nåede. Sikken en nydelse at ligge i en blød fjerdyne! Da vi havde rekreeret os nogle dage, gik det videre.

Den første nat, vi tilbragte nord for Slien, som vi havde passeret ved Lindånæs, måtte vi atter kampere i det fri. Natten var meget kølig og luften diset. Vi var lige i nærheden af Ulsnæs, hvor der den 3. april 1922 blev begået en frygtelig ugerning, som kostede fire mennesker livet. Da vi lagde os til at sove, vidste vi dog ikke, hvor vi befandt os. Vi lå ikke længe, inden vi på grund af kulden stod op og gik videre. En korsvej stillede os over for spørgsmålet: »Hvorhen?«. Alle veje var jo sandveje, og der var ingen vejviser til at give os råd. Ganskevist var der i midten af krydset en pæl og fire vejskilte, men skriften på dem var så falmet, at man intet kunne tyde. Ergo måtte vi gå på lykke og fromme, og det endte med, at vi efter to timers spadseretur stod i det samme vejkryds; da var klokken blevet fire om morgenen. Vi blev enige om først at tage plads her midt i krydset og spise morgenmad. Om vi kom rigtigt i gang med at spise, husker jeg ikke. Der skete nem-

lig noget, som hurtigt fik os til at gå videre. Vi var enige om, at den første, der kom forbi, ville vi spørge om vej. Vi må have set uhyggelige ud. Med en ballonhue (sixpence) på hovedet, et tørklæde om halsen, dertil det overtrætte ansigt, som vel ikke så helt rent ud på grund af den støvede landevej, lignede vi nok snarere farlige landstrygere end tre nette høflige unge mennesker. Sådan satte vi os hen og skar en tyk skive brød af. Dertil brugte vi – som det var på mode – en stor faststående spejderkniv, som havde megen lighed med en dolk.

Til vor store glæde kom en pige, som endnu var i skolealderen, gående med to mælkekander. Hun skulle vel malke køerne på marken. På den anden side af vejen, ad hvilken hun måtte gå forbi os, lå en lille dam. Af glæde over at se et fremmed menneske sprang Fiede op og løb hen imod pigen for at spørge om vej. Han nåede det imidlertid ikke, for da pigen fik øje på ham, skreg hun, lod mælkekanderne falde og løb sin vej. Fiede var forbavset over denne skabagtige opførsel. Det var Franz og jeg imidlertid ikke, da vi så Fiede, da han målløs kom tilbage. I sin iver havde Fiede glemt at lægge det store mordinstrument, som han ville skære brød med, fra sig. Vi skyndte os at komme videre og forstod godt, hvorfor pigen flygtede, især da vi kort tid efter så et skilt, hvorpå der stod »Ulsnis«. Det var jo den landsby, hvor de frygtelige mord var begået et kvart år forinden. Dersom den lille pige ved et tilfælde skulle komme til at læse disse linier, husker hun ganske sikkert sin forskrækkelse hin morgenstund, og så beder jeg også på mine kammeraters vegne: »Tilgiv os! Vi var i virkeligheden så skikkelige.«

I tidens løb havde jeg fået forbindelse til alt, hvad der var dansk. Derfor meldte jeg mig i løbet af sommeren 1922 – trods min gode ansættelse hos Peter Gramm – til et højskoleophold i Danmark. Med henblik på arbejdet var det en fejl, for efter min tilbagekomst var det endnu vanskeligere at finde en ny stilling. Men jeg tog på højskole for at lære endnu mere om Danmark og dansk kultur. Jeg ville også forbedre mine sprogkundskaber. Jeg var heldig, for den 3. november indmeldte jeg mig som elev på Rønshoved Folkehøjskole. Skolens leder var den kendte grundtvigianer Aage Møller. Lærere på skolen var Erik Spur, der senere blev præst i København, og frøken Karen Jensen. Alle de tre har jeg meget at takke for. Især Aage Møller. Det var ikke let for ham at bibringe Iversen, der jo var opdraget til at være prøjser, dansk tænke måde, men jeg må sige, at det fuldt ud er lykkedes for ham. Særlig megen tid brugte han til undervisning i dansk historie og kirkehistorie. Der hørte jeg som allerede omtalt navnet Grundtvig for første gang, og det, jeg hørte om dansk historie og hjemstavns historie, var noget helt andet end det, jeg havde lært i skolen i Flensborg. I dag må jeg bekende, at jeg hemmeligt og i al stilhed slog efter i skolens bibliotek, da jeg ikke troede på det, jeg hørte af Aage Møller. Den dag i dag er det mig uforståeligt, at Grundtvigs navn aldrig blev nævnt i min skoletid i Flensborg.

Sct. Johannes kirkegård nr. 4

I slutningen af marts 1923 var undervisningen på Rønshoved forbi. Til afslutningen lavede vi sammen med nogle elever en gymnastiktime med efterfølgende bad i den åbne fjord. Ingen spor af forkølelse. Også gymnastiklæreren Holger Nielsen skylder jeg tak. Hans gymnastik, som han havde lært på Ollerup Gymnastikskole, var ikke at sammenligne med de eksercerende gymnastiktimer i min drengeskole i Flensborg.

I Flensborg ventede min veninde gennem flere år, Alwine Soban fra Holmen, længselsfuldt på mig. Der var mange arbejdsløse, og det var vanskeligt at finde fast arbejde. Små jobs gjorde det muligt at dyrke de små glæder. Nu som før var vi stamgæster i dansesalen i Borgerforeningen, som i den tid blev ledet af hr. Freitag. Vore penge slog lige til til et glas øl, men frakke og

hat lod vi blive hjemme for at spare garderobepenge. Naturligvis havde vi unge mænd alle en veninde, og hun måtte med eller mod sin vilje med til bal i Borgerforeningen. Således har manganen net gammel dame i Flensborg, som endnu tilhører mindretallet, fået sin første kontakt med den danske kreds gennem en ven, der førte hende til bal i Borgerforeningen.

Arbejdsløsheden gjorde sig også bemærket i mit hjem. De bestillinger, min far fik, blev mindre og mindre, ikke mindst fordi han altid og overalt bekendte sig som dansk. Alligevel havde han ikke den ringeste forståelse for, at man som arbejdsløs ung mand endnu kunne være munter. Også min bror Andreas Andersen, som var udlært murer, blev arbejdsløs og gik hjemme. Gennem bekendte fik jeg ansættelse som skibsprovianthandler ved slusen i Holtenå. Det fik dog hurtigt ende, for omsætningen var for ringe.

Atter i Flensborg, igen uden arbejde og påny rivningerne med min far hjemme. Der fulgte en kortvarig ansættelse i varehuset Hansa på Søndertorv. Således fik man en alsidig uddannelse, men en fast ansættelse ville have været bedre.

Det må have været i efteråret 1923, at jeg i byen blev tiltalt af frøken Weibel fra Nørregade. Hun spurgte, om jeg ikke havde lyst til at gå nogle måneder på en gymnastikskole i Danmark. I bekræftende fald skulle jeg straks henvende mig på konsulatet. Alt gik i orden, og jeg blev gymnastikelev på Hadsten Gymnastikskole. Der underviste man ikke efter Niels Bukhs primitive grundgymnastik, men efter svenskeren Lings system. På skolen var jeg som sydslesviger en velkommen elev, og jeg tilbragte gode timer der.

Stadig intet fast arbejde og altid uoverensstemmelser med min stedfar. Sådan kom det, som måtte komme. For at slippe fri for alle vanskelighederne gjorde jeg det, som mange unge mennesker dengang gjorde i deres nød: jeg meldte mig på sømændenes forhyringskontor i Flensborg og ansøgte samtidig om en søfartsbog. Det var mig ligegyldigt, hvilken stilling jeg fik, om det så var som kullempere, fyrbøder, kok, steward eller »Moses«, som skibsdrengen blev kaldt om bord. Jeg anede lige så lidt om den ene bestilling som om den anden. Kun viljen til at arbejde og til at føre et regelmæssigt liv fik mig til at tage dette skridt. Der var imidlertid mange unge mennesker fra alle fag, som benyttede søfarten som udvej. Derfor måtte jeg vente længe, før det blev min tur. Jeg rejste endog til Hamborg sammen med min ven Franz. Der glippede det lige som i Flensborg på grund af for mange ansøgere. Udbuddet af mennesker var for stort.

Endelig i april 1925 tilbød man mig på forhyringskontoret i Flensborg en plads som »Moses«. Den, der gav mig bestillingen, var skipper Heine Wulff-Breier fra Alnor ved Egersund. Han lå med sit skib i Flensborg. Når jeg taler om et skib, er det noget overdrevet, når man tænker på de store skuder, man har i dag. Skibet var en hollandsk tjalk med en lastkraft på 180 tons. Jeg pakkede mine ejendele sammen i en sæk og gik til havnen, hvor kuffen,

som man også siger, skulle ligge. Der stod jeg nu ved anløbsbroen og vurderede skibet, til trods for, at jeg intet kendskab havde til det. Som drivkraft tjente storsejl, foksejl, flyver og jager og en diesel-skibsmotor, som jeg imidlertid ikke havde opdaget fra land. Besætningen bestod af skipperen, hans kone, som også var kaptajn, hvilket jeg senere skulle komme til at mærke, en letmatros og Moses. Den sidste post skulle jeg overtage. Om bord blev der kun talt dansk. Fra den første dag mindes jeg følgende tildragelse. Medens vi endnu lå i havn, råbte fruene ud fra kabyssen: »Kom ind til narre!« Letmatrosen blev meget forbavset, da jeg spurgte ham, hvad narre betød. Han var selv fra Egersund og talte dansk. Han belærte mig om, at narre (nadver) er sønderjysk og betyder aftensmad. Sådanne sprogvanskeligheder havde jeg ofte om bord. Fra fru Simonsen vidste jeg bestemt, at det tyske ord »Herd« på dansk hedder komfur, men om bord hed det skorsten. Ergo måtte jeg lære om igen. De godt to år, jeg tilbragte på skibet, svarede ikke til skibets navn: »Familiens lykke«. Det var en meget streng læretid, hvilket mine hænders tilstand kunne overbevise enhver om. De bløde købmandshænders omstilling til at hejse sejl og omgangen med saltvand om vinteren havde gjort dem til sømandsnæver. Det var ikke kun klimaet, der gjorde arbejdet så strengt. Når vi var på havet, var vi sømænd, og når vi lå i havn, var vi havnearbejdere. Det var den rene fortjeneste for skipperen. Min første fragt var en ladning mursten fra Egersund til København. Her blev fire mursten ad gangen givet videre fra mand til mand. Mine arme, som virkelig var gennemtrængede, ville det første par gange næsten strejke i tjenesten. Men også det at læsse sten blev til en vane, til trods for at det altid var på akkord og gik i et forrygende tempo. Endnu værre var det, når vi skulle læsse korn. Ikke når det blev bragt i 100 kilo sække, for dem kunne man tumle. Vanskelighederne opstod først, når vi lå under elevatoren, og kornet skulle blæses ind i lastrummet. Man måtte med håndkraft skovle kornet ud i de yderste hjørner. Kunden, der selv har været med til det, ved, hvor vanskeligt det var at arbejde i det støv. Det var en streng tid, men samtidig en lære for det praktiske liv, som det ofte senere har vist sig. I juli 1927 afmønstrede jeg i Hamborg som helbefaren matros. Atter blev jeg i Flensborg et nummer i en stor skare af arbejdsløse.

Mit næste skib var en ældgammel damper på over halvtreds år og hjemmehørende i Rostock. Navnet »Glückauf« (Lykke til) passede ikke til skibet, thi for besætningen lige fra »Moses« til kaptajnen var det ingen lykke at sejle med det. Skibet måtte kun transportere kul og træ, og med træladning var det sin egen sag. Skibet havde kun en spids køl og var meget følsom over for dækslast. Så snart der kom en ladning træ på dækket, lagde skibet sig om på siden. I Holtenå-slusen blev skibet standset mange gange, og man måtte bringe træ fra dækslasten op på land. Skibet lå for skævt til at man kunne komme igennem kanalerne. Jeg mindes også den store kollision med

»Glückauf« i Antwerpen. Skibet kom ud af kurs. For at undgå et sammenstød med et andet skib, måtte man kaste anker. Det lykkedes imidlertid ikke. Vort gamle skib havde ankerklyser passende til et stokanker, men var udrustet med et patentanker. Dette havde imidlertid drejet sig så fast i klyset, at ankeret ikke kunne falde. Følgen deraf var et stort hul i det andet skib, og på vort skib blev hele forstavnens tryk ind. Det var på høje tid, at vi kom væk fra skuden. I Holtenå blev der afmønstret.

Sådan gik årene. Snart på havet, snart hjemme. Altid i håbet om engang at finde fast beskæftigelse på land. Og dog er jeg skæbnen taknemmelig for, at jeg måtte gå denne besværlige vej. Uforglemmelige timer på havet og bekendtskab med folk fra fire verdensdele gav mig et rigt liv. Jeg husker næsten enhver større havn i Europa, og i Danmark næsten alle havne, selv de mindste. De mennesker, jeg mødte, og den verden, jeg så, prægede i mig et billede, der var anderledes, end hvis jeg alle de år havde siddet bag et skrivebord eller stået bag en disk. Tilmed fik jeg vel en bedre forståelse af den store verdenspolitik, men min mening om vor hjemstavns politik har ikke ændret sig.

I sommeren 1937 – efter at jeg i næsten to år i træk havde været borte fra Tyskland – havde jeg på én gang fået nok, og jeg besluttede at afmønstre i den næste tyske havn. Det var imidlertid ikke så let, for kaptajnen ville ikke sige mig op. Han vidste, hvad han havde, men ikke, hvad han fik i stedet. Altså måtte jeg selv sige op med den anmærkning i hjemsendelsespapirerne: »Efter eget ønske«. For arbejdsanvisningskontoret i Flensborg, hvor jeg meldte mig, måtte denne notits betyde: seks ugers udelukkelse fra understøttelse. For at omgå denne lov var det skik og brug inden for søfarten, at man afmønstrede som syg. Bedst gik det med foregivet mavesygdom. Denne »diagnose« var kendt af enhver, der havde med søfart at gøre. Egentlig var det jo bedrageri over for sygekassen og arbejdsanvisningskontoret. Jeg skønnede imidlertid som så: »Hvorfor skal jeg gå denne »smutvej«? Har man ikke efter to års fravær fra familien krav på også engang at få lov at blive hjemme hos sine kære?« Det var da et ærligt forlangende, syntes jeg. Funktionæren på arbejdsanvisningskontoret, som bearbejdede min ansøgning, var af en anden mening, og straks kom de skæbnesvangre ord: »seks ugers udelukkelse fra understøttelse«. Da jeg kom hjem, og min kone spurgte: »Hvad nu?«, svarede jeg med en indsigelse til lederen af arbejdsanvisningskontoret i Flensborg. I denne skrivelse skildrede jeg, hvorledes dette spørgsmål i søfarten i praksis blev omgået og stillede samvittighedsspørgsmålet: »Skal et ærligt menneske forfordes i forhold til de andre, som benytter sig af uærlige kneb?« En uge efter at jeg havde indgivet den skriftlige indsigelse, skulle jeg om morgenen klokken halv otte til stempelkontrol. Jeg sagde til min kone: »Nu cykler jeg til kontrol, og på hjemvejen tager jeg friske rundstykker med, så kan vi drikke kaffe i ro og mag, når jeg er kommet hjem.« Den dag drak vi dog ikke

kaffe sammen, og min kone fik heller ikke friske rundstykker. Og det hang således sammen: Jeg fik mit kontrolstempel og ville gå, men funktionæren holdt mig tilbage og sagde, at chefen for arbejdsanvisningskontoret ønskede at tale med mig. Chefen var hr. Dubois, der var Regeringsrat og – hvad jeg senere erfarede – forhenværende officer i den kejserlige marine. Han bad mig høfligt om at tage plads og spurgte mig, om det virkelig gik sådan til inden for søfarten, som jeg havde skildret. Beroliget kunne jeg bekræfte, at min beskrivelse var sand. Efter andre almene spørgsmål angående søfarten sagde han pludselig: »Ja, hr. Iversen, det gør mig ondt, at jeg ikke kan understøtte Deres ansøgning, men jeg er bundet af loven. Imidlertid må man dog hjælpe et så ærligt menneske.« Jeg havde netop i mit stille sind sat mit håb til muligheden af at appellere til min ærlighed, idet jeg rigtigt havde forstået at udnytte den daværende tids politiske paroler ærlighed og troskab. Lige så pludseligt spurgte han mig: »Fø'ler De Dem i stand til helt at udfylde en arbejdsplads som funktionær, efter at De nu i så lang tid har været ude af Deres fag?« Også på det kunne jeg svare ja med god samvittighed, og så kom overraskelsen: »Henvend Dem nede hos Deres formidler og begynd straks i statistikken her på kontoret!«

Det var den 18. januar 1938. Et uroligt, men dejligt livsafsnit havde fået sin afslutning.

Glimt fra et dansk journalist-hjem

AF RUTH RAMSING

Kirkeklokkerne kimedede i utide – sirenerne hylede fra marinestationen i Mørvig – det var den 2. august 1914. Jeg var 9 år.

Jeg blev klar over, at der måtte være noget usædvanligt på færde. Jeg styrtede til vinduet og så en ung kvinde hænge hulkende om halsen på sin mand. Han var marineofficer, alarmeret til tjeneste. Uhyggen greb mig, og da jeg var alene hjemme, løb jeg ud på gaden; jeg måtte ned til far, Peter Simonsen, på »Flensborg Avis«. Allerede i Toosbüygade mødte jeg far og mor. Jeg græd, men anede vel ikke hvorfor. Far trøstede mig og sagde: »Nu taber tyskerne denne krig, og så bliver vi danske.« Der var aldrig ét minut tvivl i ham gennem hele krigen.

Så startede nogle for mine forældre nervepirrende døgn, da de bestemt ventede, at far skulle interneres; og da tyskerne mageligt kunne tænkes at komme om natten, turde far og mor ikke sove for tungt. Det nervepres blev jeg holdt udenfor. Far, der efter diverse fængselsstraffe var trænet i slige situationer, tog det derfor ret roligt, da han ved ankomsten til redaktionen en formiddag så kollegerne blive hentet. Han smuttede om til fru Julie Christiansen for at sige, at hun ikke skulle vente sin mand, chefredaktøren, hjem. Og så meldte far sig selv på rådhuset, efter at have meddelt mor det samme. Noget efter kom politiet hjem til os, men da mor havde givet besked om, at far var gået for at melde sig, forlod de os. Hos andre var de gået mere radikalt frem, f. eks. med at se efter i skabe og under senge.

Den første nat lå de arresterede danske i detentionen på rådhuset. (De berusede fik nok lov til at gå den nat – de var vel knap så farlige!).

Næste dag flyttede man danskerne til den nye latinskole, hvor de blev fordelt i forskellige klasseværelser, for siden at blive indkvarteret på navigations-skolen. Vi havde fået lov til at bringe dem varm mad, og når vi ankom, stod der ofte en del unge mennesker, der syntes, at vi skulle »hylde« med tilråb, som »spioner« og lignende. Det tog vi nu meget let.

Samværet var for de kære fanger ret så hyggeligt, og der var, takket være humørfyldte skæbnefæller, god stemning blandt dem; men vi ved, at uvisheden om deres fremtid ikke kunne bortvejres, hverken hos dem selv eller hos deres pårørende.

Redaktør Peter Simonsen og hans kone Kirsten Marie f. Andersen, (omtr. 1920)

Det varede ikke så længe før tyskerne begyndte at indkalde de militær-egnede arrestanter til krigstjeneste, og kort efter blev resten løsladt mod at underskrive et formular om loyalitet mod Det tyske Rige (tvang!).

Alt som tiden gik blev flere og flere indkaldt, og far var efterhånden næsten alene om opgaven som redaktør for »Flensborg Avis«.

Far »stod i mørketid lige så rank, som når det gik mod lysere dage.« Dette skrev redaktør E. Christiansen ved fars bortgang 1930, og det står på hans gravsten – med rette!

Far kom daglig hjem med nyheder, som var kommet til redaktionen; men langt fra alle måtte publiceres. Jeg var fuldkommen klar over, at det jeg hørte måtte der ikke tales om til andre, da far så kunne risikere på ny at blive interneret.

I min naivitet nejede jeg for de politibetjente, jeg mødte på min vej, og da mor en dag så det, spurgte hun, om jeg kendte den uniformerede mand? Nej, det gjorde jeg ikke, men når jeg nej, henter de måske ikke far . . .

SKOLEN

Først gik jeg i børnehave for at lære noget tysk; derefter kom jeg i frk. Speckhahn's private underskole i 3 år for så siden at blive flyttet til »Au-

guste Victoria Schule«. Atmosfæren her vil jeg ikke betegne som hjertelig, i al fald har jeg ikke særlig varme erindringer derfra; dog mindes jeg heller ikke det helt modsatte.

Ubehagelige var f. eks. de stunder, når vi i aulaen skulle med til de i de første krigsår hyppige sejrshøjtideligheder. Jeg husker bedst Hindenburgsejrene mod øst, og ihukommende fars profeti, mindes jeg, at alt måtte afhænge af denne hærførers skæbne; derfor bad jeg i skolens fællesbøn for Hindenburg om det stik modsatte; men dette var naturligvis min store hemmelighed.

Krigsindsamlingerne var en tilbagevendende og mere og mere hyppig foreteelse. Disse aktioner kunne jeg begribeligvis ikke være med til – for slet ikke at tale om propagandaen for »Kriegsanleihen«. Lærerindens bemærkninger som »zehn Mark kann jedermann in dieser Schule spenden,« følte jeg stærkt adresseret netop på mig. Jeg var dog med til at yde »Liebesgaben« til soldaterne ved fronten. Vore egne landsmænd var jo med i de rækker. Disse »Liebesgaben« bestod af småting og af grå, af elever hjemmestrikkede, uldne sokker (mon de passede?). For at stimulere vor strikkeflid lå der indeni garnnøglerne små overraskelser til os.

Til den store metalindsamling måtte vi i mit hjem ofre – ja, en hel vaske-tøjskurv fuld af vore kobber- og messingting. (Vi havde tysk indkvartering, og de vidste, hvad der var i stuer og køkken – så der hjalp »ingen kære mor«). Samtidig fjernedes messingbeslagene på kakkellovnene. Mor havde dog, uden fars vidende, gravet særlige arvestykker ned. De blev således heldigvis ikke til kanoner.

Min skolevej gik gennem Wrangelsgade, og der hændte det af og til, at jeg mødte en soldaterpatrolje med opplantede bajonetter; de havde »nattens fangst« imellem sig, d.v.s. »desertører«, der havde prøvet at smutte over grænsen til Danmark; nu blev de ført til banegården – og derefter til hvad? Dette syn gjorde et knugende indtryk på mig, satte sindet i oprør eller fyldte mig snarere med dyb medfølelse.

Således gik årene, vi levede efterhånden ganske naturligt med dette at tie med det, vi vidste og mente – bortset fra, at vi selvfølgelig ikke skjulte, at vi var danske.

Der blev én gang henstillet til os at bruge tysk som hjemmesprog af hensyn til min skolegang; dette blev dog skarpt afvist af far, og hans stemmeføring har sikkert ikke indbudt til større debat.

I 1917 havde krigens materielle nød taget godt fat. Man syede tøj af portierer og plaider, og man var glad over at eje slige ting til dette formål. Værre var det med maden. Vi sultede faktisk ofte; maden fra krigskøkkenet, som vi prøvede, var ikke appetitlig. Så en dag kom mor hjem fra Nordslesvig, nærmere betegnet fra gårdejer Niels Jokum Hørlyck, Rurup, med en kuffert fyldt med

Ruth Simonsen (omtr. 1916)

alskens herligheder. Der var kæmpe-franskbrød, smør, skinke, æg med mere. Jeg glemmer aldrig det måltid. Jeg spurgte spontant mor: »Er Hørlyck et rigtigt menneske?« Det indtryk, som fik mig til at spørge sådan, forlod mig aldrig, når jeg tænkte på denne prægtige sønderjydske landsmand. Fremover blev det ordnet, så at vi fra Hørlycks svoger, Jens Søgård i Gram, fik vort tilskud til livets fysiske opretholdelse. Tyskerne kunne ikke kontrollere landbruget, og man fordelte således goderne mellem os, deres venner, i byerne. Der måtte dog udvises stor forsigtighed ved transporterne.

Samme år startede ferierne i Rurup for mig, nemlig hos gårdejer H. P. Andersen, der havde en jævnaldrende datter. Far og mor sendte mig, skønt det sikkert faldt dem lidt tungt, af sted til julen, for at jeg i al fald kunne få en god jul. Og sikken en jul det blev! Det er lidt svært at forstå; men den tryghed hos den gode landmand og hos venner – dette at være mæt, og af dejlig mad – det var simpelthen et mirakel! Trygheden på landet følte dejligt; man mærkede ikke krigen og tyskernes tryk så stærkt; kort sagt, stemningen var hyggelig, og når jeg tilmed kan fortælle, at det var julevejr med kanefart i knitrende sne under stjerneklar himmel – da er eventyret hjemme.

Imidlertid, som tiden svandt, blev sandheden i fars profeti fra august 1914 mere og mere åbenbar, i al fald vedrørende tyskernes nederlag. Derefter

fulgte så den oprivende grænsekamp, hvor bølgerne gik højt, også blandt os helt unge. Jeg skal engang have beklaget mig over, at jeg ikke kunne klare mere end en halv times diskussion med tyske kammerater. Det var håbløst at tale med dem.

Ganske kort efter afstemningsdagen i II zone skulle jeg konfirmeres. Det skulle være hos den såkaldte danske – men tysksindede – præst, pastor Th. Matthiesen i Petri-kirken. Konfirmationen måtte ikke finde sted i den danske Helligåndskirke. Præsten krævede som skik var, at jeg havde en sort konfirmationskjole; men mor holdt på, at den skulle være hvid, og det blev den. Det blev en let ulden kjole med hulsøm ved hals og ærmer – yderst enkel – absolut ikke en balkjole, som pastoren havde forestillet sig. Jeg var vist ikke genert over at være anderledes klædt, men har en svag erindring om at have været lidt flov over at være den eneste, der kørte i ekvipage til og fra kirken. Det var en gestus fra vore venner, grosserer J. C. Paulsens, og det har sikkert glædet mine forældre meget; og inderst inde har jeg nok også nydt det.

Selve dagen var præget af, at Zahle-Ministeriet skulle falde dagen efter. Det var den sensationelle »påskekrise« 1920. Denne begivenhed blev i høj grad samtaleemne blandt gæsterne, hvoraf mange kom nordfra, og da politik altid var i højsædet i mit hjem, kan det ikke undre, at politik den dag var helt dominerende.

Efter 1920 skete der store ændringer i vor danske tilværelse syd for grænsen, trods den skuffende grænsedragning. Der kom liv i det danske arbejde. Durborgskolen blev bygget. Biblioteket kom på benene i »Flensborghus«, og alt blomstrede; vi fik en pigespejdertrop, ledet af Hanne Lausten-Petersen og med inspiration fra »Fromse« fra Sønderborg, der altid stod parat med råd og vejledning. Vi fik syet helt specielle uniformer, som vi var meget stolte over at bære.

Ungdomsforeningen og en nyoprettet sangforening deltog vi ivrigt i. Desuden spillede vi dilettantkomedie med liv og sjæl. Det var fornøjeligt at spille med i »Nej«, »Skærmydsler«, »Abekatten« og mange flere stykker. Vi, der skulle optræde, havde det ustyrligt morsomt, og publikum var såmænd yderst taknemmeligt. Til årsmøderne, som også havde taget deres begyndelse, præstere vi at spille samme stykke tre steder på én aften for fulde huse, nemlig i Borgerforeningen, Flensborghus og Bellevue. Kort sagt, foreningslivet blomstrede, det blev til begivenhedsrige aftener i vor gamle Borgerforening og det nyerhvervede Flensborghus (1921), med mange gæster nordfra, repræsenterende dansk ånd og kultur.

Gæstespil på byens teater både fra København og Århus blev til de helt store aftener. De der oplevede den første flensborgske festforestilling ved Aarhus Teater vil aldrig glemme dette. Den 30. januar 1926 opførtes »Eras-

Aprilsnarren 1919 eller 1920 (Ruth Simonsen i kurven)

mus Montanus« i E. Henning-Jensens fortrinlige iscenesættelse. Fuldt hus, elleverd bejstring og ikke et øje tørt. Man sluttede med fest i Borgerforeningen, med vor danske konsul i spidsen. Vi havde nemlig fået et konsulat, og den første danske konsul var V. Neergård-Møller; han blev til stor støtte og hjælp for os. Alle vil huske hans charmerende væsen og strålende indsats.

Al fremgang skete med en omfattende støtte fra Danmark, både i form af personlig og materiel indsats. En af de meget følelige kendsgerninger var feriebørnstransporterne, der allerede i 1919 tog deres begyndelse med skibet »Ægir«. Sjælen og inspirationen i dette foretagende var – uden at forklejn nogen – oberstinde Julie Ramsing; hun var »admiralen« i dette store projekt. Hendes navn og personlighed blev efter 1920 til en institution.

Jeg har været ledsager på transportture til Kalundborg, Nakskov og Fredericia, en stor oplevelse hver gang. Vi glædede os, når »Ægir« stod ind i havnen; forventningens glæde steg, når vi skimtede den i det fjerne, og vemodet indfandt sig, når den dampede af efter sidste tur. Alt dette var stemningsbølger, som vel er svære at fatte i dag; men alt hvad vi dengang oplevede som danske uden for Danmarks grænse, fik et ganske særligt skær over sig.

Senere blev jeg også feriebarnd på Sjælland, på Eriksholm ved Isefjorden, der tilhørte den tidligere udenrigsminister W. Ahlefeldt-Laurvig. Det blev til

en lang række ferier med store oplevelser, som senere fortsatte hos datteren Else Grevenkop-Castenskiold på Tybrind.

En for mig særlig oplevelse må jeg i denne forbindelse nævne. Under mit ophold på Eriksholm var jeg et par dage gæst hos maleren Viggo Johansen og familie. Jeg tilbragte sommeren ved Isefjorden. En dag sejlede kongeskibet »Dannebrog« ind i fjorden, og vi fik bud om, at kongen med følge, bestående af dronningen, Prinsesse Ingeborg m. fl., ønskede at hilse på venen fra Skagen. Vi fik travlt med at dække tebord, og da vi ikke var færdige ved majestæternes ankomst, deltog Kong Christian selv i borddækningen – og væltede en vase. – Kongen sagde til mig, der stod ved siden af: »Man er så klodset, når man er så lang.«

Da kongen havde fået at vide, at far var P. Simonsen, »Flensborg Avis«, sagde han, at jeg skulle hilse min far og sige, at han allerede gennem mange år hver dag havde læst »Verdens Gang«, som far redigerede, fordi den gav ham den klareste og bedste udenrigspolitiske oversigt.

Hvor blev jeg glad for at kunne give far denne kongelige hilsen og opmuntring.

Far var født i Nordslesvig, i Branderup sogn, nær Toftlund; fordi han fødtes den 24. november 1864, blev far automatisk tysk statsborger. Mor var fra Mors, rundet af gammel, stovt bondeslægt. Gården »Rolighed« har passeret de 250 år og er stadig i slægtens eje. Mor's jyske lune og altid gode humør gav os en god ballast, som far i særdeleshed kunne trænge til i sit ofte hårde job. Mor var et aktivt og medfølelse menneske og fik derfor ganske naturligt en del tillidshverv. Det startede allerede under krigen 1914–18 med den »Sønderjydske Fond's Uddelingskomité«. Mor kunne gennem denne komité yde månedlige tilskud til bl. a. krigsenker. Mor blev vist, hvad man i dag kalder »socialrådgiver«, uden eksamen – men med en menneskelig og naturlig hjælp-somhed i stort og småt. Hun var kort sagt engageret i menneskers lod. Jeg har et par små pudsige erindringer. En krigsenke med 12 børn fik af dette fond en månedlig støtte; men det var svært for hende at klare sig, og i en samtale om eventuelle muligheder for arbejde inden for hjemmets mure kom det spontant fra mor: »Ja, bare De kunne spå!« Mor havde helt glemt denne i spøg henkastede bemærkning, da enken 2 måneder senere kom og sagde: »Nu behøver jeg ikke mere hjælp.« Mor spurgte forbavset: »Men dog, har De giftet Dem igen?«

Svaret lød: »Nej, jeg er begyndt at spå.«

En anden gang kom en tysktalende kvinde for at bedyre sit danske sindelag og sin danske afstamning for om muligt at få nogen støtte. Mor var lidt skeptisk og sagde: »Ja, så skal vi lige have en lille blodprøve for at se, hvor mange procent dansk blod De har.« Hun røg ned ad trappen. Det var jysk lune med effekt!

Engang i trediveerne var mor inviteret til et dansk–tysk bryllup. Mor havde forinden sikret sig, at hun ikke blev udsat for, at der blev spillet tyske nationalsange, som hun skulle rejse sig for. Dette blev respekteret. Efter middagens dansede en tysk officer med hende, og ret stolt sagde han: »Nu danser Danmark og Tyskland sammen,« og i den forbindelse gav han udtryk for, at det ville være en god idé, om landene blev slået sammen, hvortil mor med sit lune blik svarede: »Ja, men med Kong Christian som Regent!« – *Tavshed*. Det svar havde han nok ikke ventet.

Når jeg skal slutte denne lille erindringsrække skal det være med en tak til mine forældre for det rige liv, det blev for mig i de mange og ofte bevægede år.

Min danske vej

AF LARS H. SCHUBERT

Den 5. marts 1907 blev jeg født i Åbenrå som søn af bagersvend Heinrich Schubert (født den 26. august 1881 i Åbenrå) og hans hustru Anna Margrethe, født Jacobsen (født den 18. juli 1883 i Rise ved Åbenrå). Som det ses af min moders salmebog, blev jeg døbt den 7. marts; thi hverken lægen eller familien turde tro på, at jeg kunne holdes i live. Egentlig ville moder have mig døbt Lars Heinrich Jacobsen Schubert. Men i skyndingen kom »Jacobsen« ikke med.

Lars hedder jeg efter min morfar Lars Jacobsen, der blev født den 24. august 1849 i Birkende By og Sogn, Bjerge Herred, Odense amt. Mormor Juliane (Jensen) var født den 25. juni 1855 i Hellevad.

Heinrich hedder jeg efter min farfar Heinrich Schubert, som kom til verden den 17. januar 1847 i Dittmannsdorf i Schlesien. Farmor Anna (Kernig) var født den 9. november 1854 i Petschkendorf, Kreis Lüben, i Schlesien. Min fars forældre vandrede fra Schlesien til Christiansfeld, hvor de begge to har arbejdet i herrnhuternes menighed, han som slagter og kusk, hun som tjenestepige. Den 12. oktober 1874 blev de gift i Haderslev og drog derfra til Aabenraa, hvor de stiftede hjem i Møllegade. Farfar gik med »klokken« i Aabenraa endnu flere år efter Genforeningen 1920.

Mine forældre havde på Vægterpladsen i Åbenrå på hjørnet af Pottergade et bageri og en bagerbutik. Senere flyttede de til Skodborg. I 1911 gik turen til Flensborg, og vi kom et års tid til at bo i Slotsgade nr. 9. Fars nye arbejdssted blev Lorenz Rerups bageri på Nørretorv i Flensborg. Som barn var det en stor oplevelse at følge far det »lange« stykke ned ad Slotsgade og hen ad Nørregade, hvor Asmus Petersen havde sin musikinstrumentforretning. Her stod jeg somme tider og ventede på far og fik tiden til at gå med at se på de mange interessante ting. Instrumenterne gjorde mig dog ikke særlig musikalsk, men jeg kom senere til at spille mundharpe. Mere var der i de tider ikke råd til. Uden for nabohuset legede vi børn på en bred trappeplads og morede os med at se ind i den lille butik. Somme tider fik vi én penning, der blev omsat til en gummislange. Disse kunne købes både i røde, gule og grønne farver. For det meste var slangen sort, når den endelig gled ned i maven.

Fra denne del af byen flyttede vi så til hjørnet af Foreningsgade-Batteri-

Slotsgade nr. 9 i 1911. Til højre fru Margrethe Schubert, f. Jacobsen, med børnene Juliane, Ernst og Lars Heinrich

gade. Det var lige som at komme ud i den store verden. Der var ikke langt til Østersøbadet og den lille strand mellem Slagtegården (kødbyen) og gas- og elektricitetsværket. Det gav store udfoldelsesmuligheder. Foråret 1914 var præget af et cirkusbesøg. Teltene kom til at stå på den frie mark langs med Batterigade. Her blev der senere bygget en chokoladefabrik, som ret hurtigt gik konkurs. Nu hører området til Slagtegården. Vi søskende kom ikke i cirkus, og dog fik vi det hele med, idet alle folkeslag kom ind i vort køkken for at hente vand og for at snakke og sælge.

Juliane, Hans, Lars Heinrich, fru Margrethe Schubert, Ernst og Alfred (f. aug. 1914, faldt i anden verdenskrig)

Far havde fået en stilling som konditor i brugsforeningens bageri »Konsum« i Åbenrågade. Vi børn stod ofte i porten for at hente far, og somme tider fik vi lov til at komme med ind i den store fabrik, hvor vi så de mange brød komme ud af de vældige ovne. Eller også kom vi med op på første sal. Her blev kagerne og de mange »torter« til – og vi fik lov til at smage på sagerne. Det var altid en spændende oplevelse at se far lægge 28 Guldmark på bordet, når han kom hjem fredag eftermiddag med ugelønnen. Min broder Ernst og jeg gik så hen i Brugsforeningens butik i Åbenrågade for at hente en stor kurv fyldt med madvarer.

Fra den tid husker jeg de voksnes samtaler og bekymringer om freden i verden. En aften var vort køkken fyldt med folk. Mine søskende var puttet i seng. Jeg havde fået lov til at være oppe endnu et stykke tid. Snakken gik livligt. Far var gået i byen for at høre nyt. Han var gået helt hen til Rådhusgade. Der blev stille, da han kom hjem og fortalte om de mange rygter, der gik i byen. Alle håbede på fred – men det blev krig. Selv har jeg set min far drage afsted blomstersmykket og under stor folkejubil. Mor græd, da vi gik hjem hånd i hånd. Nu skulle vi to holde sammen, mor og en dreng på syv år, for at værne om min søster og mine to brødre. En uge senere, den 7. august, fødtes min broder Alfred – han kom ikke hjem fra Rusland 1945.

Soldaten med den pæne vest er Heinrich Schubert

I efteråret 1914 var mor blevet syg. Mor kunne ikke komme på sygehuset, thi alt var optaget af sårede soldater. Vor nabokone hjalp os, så godt hun kunne. Hun hjalp mig med at få juletræet sat på fod. Jeg var stolt, da jeg hørte, at hun kunne lide træet. Men pynte det skulle jeg selv. Og jeg sang også julesange med mine søskende. For mig blev det en skelsættende begivenhed, som kom til at præge mig for resten af livet. Juleaften lå mor stadig i sengen. Jeg tændte lysene på juletræet, sang sammen med mine søskende og hørte mor fortælle om far, der lå ved vestfronten. Jeg selv var i ordets dybeste forstand blevet »konfirmeret«, følte mig ikke som barn og tog tingene med usikkerhed i sindet over for det meste af det, de voksne fortalte og talte om.

Mor havde brug for min hjælp til at passe mine små søskende. Når der skulle hentes mælk i »Konsum« var der lang ventetid og lange køer – og så omsider lidt blå mælk. Når det rygtedes, at der var muligheder for at få lidt ekstra med brød, startede den vilde jagt. Således var jeg engang med til at storme brødfabrikken »Victoria«, der lå i den nederste ende af Duborggade. Flere hundrede mennesker fik trykket porten ind, så det lykkedes at nå ind i gården og op foran bageriet. Vi blev overdænget med vand. Det gav

yderligere styrke, og bageriet blev stormet. Tilbagetoget blev for nogle børn lidt smertefuldt, idet vi kom i klemme mellem en portfløj og muren. Det gjorde folkemængden endnu mere rasende, men jeg nåede hjem med mine briller i behold og et brød under hver arm. Mere ydmygende var det at skulle hente mad hos de »fine« i Åbenrågade og Nystaden. Vi fik udleveret adresserne på de familier, som vi kunne hente middagsmad hos på bestemte dage i ugen. Jeg måtte så af sted med et »Kochgeschirr«. Udbyttet var for det meste klipfisk med lange hår og en ikke appetitlig lugt. Altså ikke nogen særlig velegnet børnemad. Men det var krigstid, og sultne var vi altid. Mere spændende var det at strejfe rundt på Slagtegårdens områder, hvor nogle maskiner var indrettet til at bearbejde æbler og gulerødder m. m. Stolte var vi, når det lykkedes os at få udleveret tørrede æbler og marmelade af en udefinerbar sammensætning. Eller, når vi bevæbnet med en lasso, der i den ene ende havde et langt vinkelret bøjet søm, stod på hjørnet af Bryggerivej og Batterigade og ventede på de store lastbiler, som kørte hvidkål, rødkål eller roer ud til Kobbermøllen. Vi kunne på lang afstand høre disse biler, thi de havde ingen dæk men tovværk på hjulene. Når så bilen tog svinget ind i Batterigade, slyngedes sømmet op på lasten. For det meste lykkedes det ved hjælp af sømmet at få en roe til at rulle ned fra vognen og flere fulgte efter. Hvert hold drenge og piger delte byttet. Var der flere hold, blev der nøje pas-set på, hvis tur det var. Børnene holdt sammen i nødens stund.

De store drenge legede krig. Vestsiden af Foreningsgade var ikke bebygget, så det var en vældig god tumleplads, hvor der blev anlagt fæstninger m. m. Selv måtte jeg nøjes med at være med i legen om dagen. Om aftenen og om natten var det kun de store, der var på krigsstien. Vi andre lå i sengen og kunne høre den vilde jagt. Mor har ofte fortalt, at denne leg ebbede ud i efteråret 1915 – da var begejstringen ved at svinde.

SKOLETIDEN I FLENSBORG

Sammen med min bror Ernst kom jeg i påsken 1914 i skole i »Petri I« på Bov Landevej. Vi var glade for skolen, der om vinteren gav os mulighed for nogle gange om ugen sent på eftermiddagen at gå til »Knabenholt«. Her kunne vi i et varmt klasseværelse sidde og læse lektier eller høre på oplæsning. Efter to års forløb blev vi flyttet til »Petri II« i Åbenrågade. Her har Niels Bøgh Andersen regeret som rektor i nogle år efter 1945. Skoleårene blev mere og mere præget af krigen. Lærerstaben forandredes stadig, men det lykkedes dog at få os undervist i de vigtigste fag, såsom læsning, regning og skrivning. Der blev ikke fortalt ret meget. Desto mere blev der terpet. Skade har vi ikke taget af den form for undervisning. Den har bidraget til, at vi fik lagt et fundament, som der senere kunne bygges videre på. Afveksling var der nok af; vi skulle ud i skoven for at samle bog (Bucheckern). Disse

Både Petri I og Petri II blev delvis indrettet som lazaret. Da Kejserinde Auguste Victoria kom for at se til de sårede, stod vi børn opstillet i række og geled. En eftermiddag i Nystaden gik to soldater foran mig. En åben bil kom os imøde, og pludselig sprang soldaterne ned fra fortovet og stod ret i rendestenen. De »hilste« på Victoria. På fortovet måtte de ikke være. Denne ydmyghed, som jeg her blev vidne til, har jeg aldrig glemt.

I skolen sad vi sultne og skar vor roe i stykker, og det lykkedes ikke altid at nuppe et stykke i selve timen. Somme tider var der langt til næste frikvarter. Drengene på de bageste bænke havde det lettere. De sendte da også nogle stykker til os på de forreste rækker. I de tyske skoler sad dengang de dygtigste elever foran. Jeg sad på første række, fordi jeg var født nærsynet, men måtte altså lide sammen med de kloge.

I religionstimerne gjaldt det om at være på vagt. Skulle vi hjemme kun lære ét vers udenad, var det ingen kunst at lære dette på klassen. Der skulle da meget uheld til at blive taget op som nummer et. Var der derimod 2 til 3 vers, som vi blev hørt i, gjaldt det om at komme til straks og få det overstået. Derimod blev vi aldrig spurgt eller fik forklaret, hvad versene sagde os. Altså vakte lærerne heller ikke vor interesse, og timerne var ret kedelige.

FERIEOPHOLD PÅ RISEMARK

Min fars forældre var for os børn Opa og Oma, medens mors forældre blev kaldt bedstefar og bedstemor. Før 1914 har hele familien fra Flensborg været på »verdensrejsen« til Åbenrå og Rise. En af disse ture står tydelig for mig den dag i dag. Da vi skiftede tog i Rødebro, blev alle unger og bagagen talt. Der manglede en dukke, som en af vore kusiner i Åbenrå skulle have. Jeg måtte så vedgå, at dukken lå på køkkenbordet i Foreningsgade nr. 47. Godt nok havde jeg set den, og var også den sidste, der gik ud af køkkenet. Men jeg sagde ikke noget; thi dukken var min. En pæn trædukke. Til rejsen ekstra nymalet og klædt på med rene, nye klæder. Den ville jeg ikke af med i denne omgang. På Risemark blev der liv i huset. Katten flygtede op på loftet og kom først ned, når alle unger fra Flensborg var puttet i seng. Jeg sov hos bedstefar i alkoven. De store kommodeskuffer tjente som senge for vor søster Lane og den yngste broder Hans. Enne sov hos mor. Men helst ville jeg besøge bedstefar og bedstemor alene. Vi kom også på besøg i Aabenraa, både i Møllegade og i Nygade hos slagtermester Carl Andresen fra Rendsborg, gift med min fars søster Marie. De boede lige over for H. P. Hanssens villa, og tante Marie havde et godt naboforhold til H. P. Hanssens – men nationalt set, gik der en streg mellem disse to familier.

Mine søskende kom mest hos familien i Åbenrå, medens jeg efter 1914 mange gange kom alene til Rise. Det var altid en stor oplevelse at rejse helt på egen hånd og mange gange ankomme uventet.

»Petri II« i Abenrågade, lærerkollegiet. Stående fra venstre: lærer Peter Johs. Paulsen, lærer Heinrich Peters, frk. Maria M. Paulsen, lærer Heinrich Gertz, lærer Hans Nachtigall, frk. Emilie Steetz, lærer Matthias Lausen, frk. Jürgensen, lærer Claudius Vollert, lærer Wilhelm Diedrich Freese. Siddende, fra venstre: frk. Theodora Lassen, frk. Katharine Schneekloth, rektor Friedrich Chr. L. Schütt, lærer Karl H. W. Schenk, lærer Mauritz D. Simonsen, lærer Feddersen.

små brune tingester kunne jeg nærsynede fyr ikke finde. Så blev jeg sat til at veje og skrive med det resultat, at de store knægte truede mig med klø, når jeg ikke skrev et pænt tal i vægt. Ja, der findes mange måder her i livet at snyde på! Ved plukning af løv og brændenælder var jeg også skriverkarl for læreren. Langbold kunne jeg heller ikke se til, men skrives skulle der. Altså gjaldt det om at høre godt efter, når resultatet blev råbt, så sammentællingen blev rigtig. Også her truede de store knægte. Men jeg lod mig ikke rokke. Hvad jeg havde hørt, blev skrevet.

Fra lærerkollegiet husker jeg lærer Schenk, som var meget mager, og som vi kaldte »Knok«. Når hans temperament løb løbsk gik det ud over violinen. Men han fik lært os mange sange. Regnelærer Freese fra Harreslevgade var et tålmodigt menneske og såre dygtig og udholdende til at lære os regnekunsten. Ham respekterede vi. Lærer Peters fra Frederikshøj husker jeg bedst fra diktatforberedelserne. Det var altid i en festlig stemning, vi skrev diktat ved de grønllakerede skoleborde. Jeg kan endnu lugte denne farve og blækket. Peters forstod at forberede skrivetimerne. Der var ro over feltet og han opmuntrede sine små elever.

Risemark: morfar Lars Jacobsen og mormor Juliane samt en plejedatter

Bedstefar havde efter skolegangen lært landbrug, og som ca. 20-årig rejste han til Sønderjylland, hvor han fik plads på Søstgaard. Efter sit giftermål med Juliane Jensen den 12. juni 1881 i Vonsild købte han en ejendom på 4 tønder land mellem Søst og Rise. Foruden at passe den gik han ud på løst arbejde.

Mine besøg i Rise skulle komme til at betyde uhyre meget for mig hele livet igennem. Hjemme i Flensborg blev der talt tysk. Vi skulle jo i tysk skole. Både far og mor talte sønderjysk (Affenraa-dansk) sammen, når der var ting, børnene ikke skulle have deres næse i. Men små mus har også spidse ører. Det resulterede i, at vi fik et lille dansk ordforråd, så det ikke var nemt at skjule alt for os. Plattysk lærte vi på gaden under legen med vore naboer. Dette sprog skulle vi hævde os på i den nordlige bydel i Flensborg.

I Rise lærte jeg at tale dansk. Første gang, jeg blev sendt over til naboen, gårdejer Jepsen, for at hente avisen »Hejmdal«, sagde bedstefar til mig »Pas på, han er en kjæltring!« Den glose kendte jeg ikke, men jeg fik med årene indsigt i, hvad der lå bag. Gårdmanden og parcellisten holdt »Hejmdal« sammen. Og den store skulle læse først. Nu kom postbudet altid på den gård, der lå lige ved landevejen, så det var naturligt nok. Det havde noget med klasseforskelle at gøre og ikke så lidt med dansk og tysk. Her begynder for mig det første kursus i dette problem. Jepsen var lammet og sad gerne om for-

året og om sommeren ude i den åbne lade i en gammel kurvestol. Han elskede at drille mig med, at mine bedsteforældre var danske, og at jeg var tysk. Selv var han hjemmetysker og ville gerne tale tysk med mig, hvad der ikke var vanskeligt for mig men nok for ham. Bedstefar var dansk statsborger og som sådan måtte han i prøjsertiden være forsigtig med sine udtalelser – og jeg også. Når jeg sammen med bedstefar var ude ved skoven og vogtede køerne, fortalte han mig, hvordan jeg skulle svare. Vi to har aldrig kedet os. Jeg skulle lære sproget og samtidig øve mig i at begå mig over for naboen.

»Hejmdal« skulle læses. Det vil sige, jeg skulle læse højt og bedstefar var skolemester. Da jeg engang havde læst om kampene i krigen 1914–1918 og fortalt, at man havde skudt så og så mange flyvemaskiner ned, bemærkede Lars Jacobsen tørt: »Min dreng, de kan blive på den jord, hvor hønsene går, så falder de ikke ned.«

Når jeg kom hjem til Flensborg, talte mor dansk med mig og forklarede, hvad der lå bag ved alt det, jeg havde oplevet. Hele krigstiden benyttede jeg enhver lejlighed til at komme til Rise, dels på besøg i skoleferien, dels på korte besøg for at bringe kartofler m. m. hjem.

Der kom en del familiemedlemmer på besøg i Rise. Bedst husker jeg min fætter Heinrich Jacobsen fra Engelsby. Han blev senere typograflærling på »Hejmdal« i Aabenraa. Under et ophold i Rise ville han hjælpe med at pumpe vand ude i stalden til køerne. Da så dyrene blev sluppet løs og kom med strakt hals til den store vandbeholder, skreg fætter af angst og skræk: »De vil mi fræden, de vil mi opfræden, de vil mi død fræden«. Den episode kunne bedstefar ikke glemme.

Vi fik også talt om den krigsafslutning, der måtte komme, og om far kom hjem; om muligheden af genforeningen med Danmark. Men den skulle bedstefar ikke opleve. Han døde den 24. januar 1919 og blev begravet på Rise kirkegård. Jeg fik ikke lov til at komme med til begravelsen, men måtte passe mine søskende. Hermed var en linie løbet ud. Godt nok har jeg flere gange besøgt bedstemor, og hun har også fra tid til anden været hos os i Flensborg. Men meget blev forandret. Den ældste søn, Hans Peter Jacobsen, flyttede med sin familie fra Engelsby til Rise for bl. a. at kunne pleje sin mor. Han blev senere bestyrer af Forsamlingshuset i Rise, da det gamle parcelliststed på Risemark brændte.

DE SIDSTE KRIGSÅR

var svære at komme igennem. Når vi om morgenen hørte de hundrede af værftarbejderes træskotrampe i Forenings- og Batterigade, vidste vi, at natten var ved at være forbi, og vi nød endnu en lille stund den varme seng, inden mor kaldte på os. Hvad ville dagen bringe – og fik vi også lidt grød foruden roerne? Men der var også spænding. Måske havde de store drenge og piger aftalt en kamp mod Nystaden og Junkerhulvej eller Harreslevgade. Eller den

leg imod studenterne, de såkaldte »Schwuten« i Aabenraagade, Terrassegade holdt sammen med os. Afgørelsen faldt på skolepladsen i det store frikvarter. Så var det bare et spørgsmål, om vi fik lov til at være med.

Far var flittig til at skrive. Når han var på orlov, talte vi ofte om mulighederne for, at han engang kunne komme til højtiderne. Orloven blev en glædens tid men sluttede altid med sorg. Vi gik alle grædende omkring. Det tyngede far meget. Vi så ham drage grædende af sted; thi vi gjorde ham afskeden alt for tung. Engang kom der besked om, at han uventet var blevet flyttet til Rendsborg. Jeg fik også lov til at besøge ham helt alene. Og tænk, jeg boede en nat på kasernen og lå sammen med far og onkel Carl Andresen fra Åbenrå på samme stue. Den nat blev der blæst alarm. Jeg måtte blive ene tilbage i sengen. Det var spændende. Da jeg skulle hjem, fulgte far med flere mig ud forbi vagten og hen til banegården. To store kufferter blev båret forbi vagten. Mit hjerte bankede! I kufferterne var der »kommissbrød« (Soldaterbrød) og brødrester. Alt gik godt. På banegården i Flensborg stod mor og min broder Ernst for at tage imod. Bagagen blev slæbt over træporten og givet i mors forvaring, inden jeg selv gik igennem kontrollen. Der måtte altid regnes med eftersyn.

Efteråret 1918 blev sygdommens tid. Vi lå alle med »Grippe« (Influenza) og havde næsten ingen modstandskraft. I begyndelsen af november blev det helt galt. Men inden jeg fik lov til at lægge mig, skulle jeg i sygekassen i Søndergravene og derefter til »Schwanen-Apotheke« i Nystaden. Da jeg kom til Rådhusgade, blev jeg vidne til, hvorledes folkemængden larmede og rev en officer ned af hesten. Folk snakkede om uro i Kiel. Omsider fik jeg mine ærinder klaret og kom hjem med medicin m. m. Inden jeg faldt i søvn, kom nabokonen og fortalte, at der var revolution i Kiel, samt at krigen snart var forbi.

Krigen var forbi, men far hørte vi intet til. Mor og jeg talte om den forestående jul. Juletræ og julegaver kunne der ikke blive til, men vi håbede på at få lidt ekstra mad. Og så kom der et livstegn fra far. Han håbede på at være hjemme til jul. Endnu ventetid. Juleaftensdag 1918 kom der endelig besked om, at far kom med toget i løbet af dagen. Hvor mange gange vi var på den gamle banegård, hvor nu ZOB ligger, ved jeg ikke. Men vi blev mere og mere urolige. Skiftedes til at gå til toget. Vi spiste og holdt juleaften. Fik de små i seng og naboerne til at se til dem. Og af sted gik vi, min bror Ernst, mor og jeg. På banegården herskede der mørke og kulde. Håbet steg, da det blev meddelt, at der skulle komme endnu et tog fra Hamborg – og det kom, selv om det var blevet midnat og første juledag – far var med, og så blev det jul!

AFSTEMNINGSTIDEN 1919–20

Far fik sin gamle arbejdsplads på Konsum i Åbenrågade, og hjemme var der glæde og en del uro. I vort hjem kom der mange nye folk, der ville tale med mor. Alt foregik på sønderjysk. Selv om jeg kun var en dreng på 12 år, fik jeg dog af mine forældre forklaret, hvad der var på færde. Særligt interesserede mig de besøgende fra Nordslesvig. Enkelte personer kom fra Danmark. Det var jo langt væk og meget spændende. Ofte hørte jeg folk spørge hinanden, om vi kommer hjem til Danmark. Det var noget, der mindede om samtalerne i Rise hos bedstemor og bedstefar.

I skolen i Åbenrågade kunne vi ikke undgå at mærke, at der foregik noget med en særlig spænding. Selvfølgelig var det sådan, at alle vi elever, der havde været på ferie i Danmark holdt sammen og forsvarede vore feriehjem. Disse havde givet os noget med hjem, som vi uvilkårlig følte, skulle værnes. Der faldt spottende bemærkninger om det danske, men jeg synes ikke, at vi i kammeraternes kreds kunne mærke noget had. Ej heller kom vi op at slås af nationale grunde. Da vi en dag kom hjem fra skole, var flagkrigen brudt ud. Det vil sige, at Åbenrågade, Terrassegade, Foreningsgade, Batterigade m. m. var fyldt med Dannebrogflag, det slesvig-holstenske flag og tysklandsflaget. Den aktion kunne ikke undgå at sætte kulør på tilværelsen. Diskussionen i skolen og på legepladsen kom mere og mere til at dreje sig om den forestående afstemning. Da vi børn fik nys om, at der skulle komme en international kommission samt alpejægere til Flensborg, fik vi travlt med at opspore deres opholdssted. Kommissionen kom jo til at bo på hotellet »Flensburger Hof«, den nuværende politidirektion ved siden af posthuset. Her var altid noget nyt at se, og altid mange mennesker, så det var for os børn et paradys. Når alpejægerne drog gennem byen med deres trompetmusik, var alle Flensborg-børn på benene.

Det var ikke kun flagene, der prægede gaderne i Flensborg i disse uger; overalt sås afstemningsplakaterne, der yderligere satte deres farvepræg på tilværelsen. På selve afstemningsdagen den 14. marts 1920 lykkedes det mig at få lov til – selvfølgelig uden mine forældres viden – at være ledsager for en af de internationale biler. Jeg fik ikke lov til at sidde i vognen, men dengang havde bilerne jo store trinbrætter. Jeg stod ved siden af chaufføren og viste ham vej igennem de forskellige gader. Ved den lejlighed oplevede jeg følgende episode: vi kom kørende nordfra og skulle igennem Nørreport, hvor der var forsamlet en del mennesker. Vognen sagtnede farten, idet vi kørte igennem porten. I det øjeblik blev jeg ved hjælp af en spadserestok raget ned fra trinbrættet, men undgik at komme under baghjulet. Vognen standsede brat. Det kom til et større skænderi, og desværre var for mig hermed kørslen forbi. Med ømme lemmer vandrede jeg hjem til far og mor, og jeg kunne ikke helt slippe for at fortælle om det hændte; thi mit tøj var jo blevet noget ramponeret.

Da afstemningsdagen var sluttet, samlede der i vort hjem mange mennesker. Man kom og gik, spændingen var meget høj, og der flød mange tårer, da resultatet forelå.

FERIEOPHOLD I ODSHERRED PÅ SJÆLLAND

I sommeren 1919 startedes fra Danmark etorstilet arbejde med at få børn fra Sydslesvig på ferieophold til de forskellige egne i Danmark. Også mine forældre var interesseret i at få andel i denne gave til deres børn. Min bror Hans og jeg lå renvaskede i sengen og kunne ikke sove. Dels var det en varm sommeraften, og dels var det spændingen, om far nu ville få de nødvendige papirer med hjem. – Endelig kom han ved 21-tiden. Alt var i orden. Mor fik travlt med at ordne bagagen. Klokkeren fire var vi på benene igen og så af sted til Skibsbroen. Her lå den gamle hjuldamper Ægir, som skulle af sted med det første hold forventningsfulde krigsbørn. Jeg ser endnu for mig den tusindtallige menneskeskare på kajen samt det liv, der rørte sig på skibet. Først og fremmest husker jeg de hvidklædte sygeplejersker, som tog sig af os. Vi blev forsynet med æg og franskbrød. Det var for os krigsbørn en stor oplevelse.

Og så sejlede vi gennem Flensborg fjord tidlig om morgenen ud på Østersøen. Alle børn blev hurtigt venner med skibets besætning. Matroserne måtte jo fra tid til anden flytte de store jernklodser fra bagbord til styrbord og omvendt. Det var ikke altid lige let at få skibet i balance, thi hvad jernklodserne skulle afbalancere, ødelagde vi børn ved at løbe over på den samme side, så der kom overvægt. Omsider landede vi i Korsør. Her blev det første hold sat i land. Så gik turen videre til Kalundborg. Da vi nærmede os byen, havde sygeplejerskerne travlt med at vise os de fem kirketårne på Kalundborg kirke, som jo bedst ses fra havet.

Omsider nåede vi ind i det holdende tog, hvor vi blev modtaget af spejdere, der forsynede os med bolsjer. Igen en stor overraskelse for os krigsbørn. Tænk, der var både røde, gule og blå bolsjer m. m., og hvert barn fik udleveret ½ pund, som vi faktisk »åd« på en gang. Ved midnatstid landede vi i vore feriehjem, og for mit og min broder Hans' vedkommende blev det hos Signe og Jens Nordgaard i Asnæs i Odsherred. Ved morgenbordet blev vi spurgt, hvad vi havde nydt på turen fra Flensborg til Asnæs. Sagen var nemlig den, at præsten fra Asnæs, der var formand for feriekomiteén, fra morgenstunden af var blevet ringet op fra de forskellige feriehjem – bolsjerne havde gjort deres virkning. Det var en vidunderlig sommer, og vi følte, at vi var kommet hos kære og velmenende mennesker og i et dejligt hjem. For os bybørn et paradys med glæder, dyr og en masse plads. Da vi rejste derfra med bedrøvet sind, fik vi indbydelsen til at komme igen næste sommer. Det lettede.

Signe og Jens Nordgaard (Asnæs i Odsherred) 1966

Sommeren 1920 var jeg alene i Asnæs. Min broder Hans havde fået en anden ferieplads. Også dette ophold var spændende og strakte sig over mange uger. Jeg var endda elev i kommuneskolen. Ved hjemrejsen sagde tante Signe og onkel Jens: »Når du ikke kan holde det ud hos de tyskere, skal du bare komme igen.«

Stemningen i skolen i Åbenrågade var ikke særlig god. Atmosfæren var spændt i forbindelse med den overståede afstemning samt den irriterende kendsgerning, at alt for mange elever helst ville blive så længe som mulig i Danmark. Det forstyrrede selve undervisningsplanen. Jeg husker én dag, da der skulle være geografiundervisning. Læreren lod en bemærkning falde om: »at det lille Danmark kunne man jo sagtens have i sin vestelomme«! Til min nabo på skolebænken, der også havde været feriebarndom i Danmark, hviskede jeg noget om, at han, læreren måtte have store vestelommer. Sagen endte

med, at vi to drenge efter gammel præjsisk manér fik alle de hug, der kunne ligge på os. For mit vedkommende endte episoden med, at det blev den sidste dag i den tyske skole. Mine forældre tog sagen roligt og dog alvorligt i håb om, at jeg ville glemme opgøret. Men nej. Mor sørgede så for, at jeg fik et rejsepas. Med skib sejlede jeg til Faaborg og nåede den første dag til Roskilde. Her tog nogle jernbanefolk sig kærligt af mig og lagde mig til at sove på en bænk i venteværelset. Der blev endda lagt en frakke over mig. Og næste morgen skete så det store eventyr. Jeg blev sat ind til det store bord med rundstykker og duftende wienerbrød, samt mælk og kaffe. Ved middags-tid spadserede jeg ind på gårdspladsen i Asnæs. Tante Signe stod ude ved vandpumpen og klappede i hænderne af glæde og råbte velkommen.

I september blev jeg elev i »Asnæs realskole«, der ejedes og lededes af Carl H. Bay. Han underviste i min klasse i historie og religion. Det var en oplevelse, og al angst forsvandt, når han vandrede rundt i klassen og levendegjorde emnerne! Lærerinde Anna Petersen gav mig ekstratimer i skriftlig dansk. Jo, der blev gjort meget for, at jeg skulle komme til at føle mig sikker både med hensyn til sproget og de totalt forandrede skoleforhold.

En dag blev jeg kaldt ind på bestyrerens kontor og spurgt, om jeg havde lyst til at komme med på en københavneretur. Ja, det lød da meget spændende. Aldrig havde jeg været der. C. H. Bay var så hos mine ferieforældre, der gav tilladelsen. Grunden til invitationen var følgende. Fra Rusland var der kommet et brev med besked om, at der ville komme en dreng til København, der skulle være elev i Asnæs Realskole og også bo på skolen. Drengens far var dansk mejerist og moderen tysker, så jeg skulle med som tolk; thi drengen kunne kun tale tysk og russisk. Vor kære skolemand kunne ingen af delene, men jeg kunne da klare det ene sprog. Vi fandt også den nye elev. Glæden var stor, da vi drenge blev klar over, at vi skulle bo på et stort flot hotel. I brevet, som C. H. Bay havde modtaget, stod der bl. a., at drengen, hvis navn jeg ikke husker mere, som betingelse havde stillet krav om, at han på skolen skulle have lov til at holde to par duer. Næste formiddag købte vi duerne. Forretningen har jeg ofte været henne at se på, når jeg kommer til Kongens by. Efter handelen blev jeg spurgt, hvad jeg så ønskede mig. Krigsbarn, som jeg var, svarede jeg prompte »bananer«. Disse blev købt og omgående spist af os begge to. Tænk, da vi så kom op på værelset med to brede senge og to telefoner, hang der på stumtjeneren, som var flyttet midt ind på gulvet, en stor klase bananer. Hjemturen skete i flere etaper. Fra København i bil til Roskilde og så videre med toget. I Roskilde skulle vi hilse på en gammel tante. Da jeg kom ud af bilen, omfavnede hun mig og bød mig velkommen hjem fra Rusland. C. H. Bay råbte: »det er skam den forkerte«. Den »rigtige« ville ikke lade sig omfavne og kysse på kinden.

Jeg måtte skrive en fristil om turen. Den blev læst op i klassen og rost. Så var jeg altså sprogligt nået et stykke videre.

»Hjemmet« i Mariegade

Onkel Jens tog mig flere gange med til hovedstaden, når han skulle ind til smørbedømmelse. Disse ture var dog ikke så spændende. Dels kneb det med tiden og dels turde han ikke lade mig løbe alene i byen. Men noget fik jeg da altid oplevet.

Engang blev jeg spurgt, om jeg ikke kunne tænke mig altid at blive hos dem. Jeg svarede, at jeg ikke ville være landmand og eje en gård. Senere sagde tante Signe, at jeg ikke behøvede at blive landmand, men godt måtte komme i lære.

– Da jeg havde opholdt mig ca. 1½ år hos mine ferieførelde skrev min mor, at jeg hellere måtte se at komme hjem til Flensborg igen; thi der var jo noget der hed konfirmation og læreplads. Det var nu ikke alt for godt med det brev. Jeg var glad for at gå i Asnæs Realskole og havde fået mig nogle gode kammerater. Men et svar skulle der jo til. Så jeg sprang i blækhuset og meddelte kort og godt, at jeg ikke kom hjem, før der var mulighed for at komme i dansk skole. Et par dage senere var mor der igen og meddelte, at jeg bare kunne pakke kufferten og komme; thi i »Hjemmet« i Mariegade 20 var der blevet startet en dansk skole.

Med børnetransporten sommeren 1921 nåede jeg så tilbage. I tiden fra 5. august til påsken 1923 var jeg elev i »Hjemmet«. Rektor dr. phil. Andreas Hanssen var ansat fra 1. august 1921, og lærer Bernhard Hansen blev ansat den 1. april 1922. Jeg har altså haft lejlighed til at lære »Bernhard« at kende lige fra starten.

Juni 1923. Afgangsklassens elever sammen med lærerpersonalet og prof. dr. Rønning. Første række i midten: rektor, dr. phil. Andreas Hanssen (t.v.), professor, dr. phil. F. Rønning, undervisningsinspektør for mellem- og realskolerne (t.h.). Anden række (fra venstre): Niels Juel Billum, Marianne Schlesinger, Bernhard Hansen, Anna Sophie Kurtz, inspektør Emil Arps, Elisabeth Madsen, Gunnar Worsøe Schmidt, Henrik Lassen Henriksen. Tredje række (fra venstre): Niels A. Ankjær, Jef Tange, Peder Jensen

Mit hold havde skolestue til højre for husets indgang, dog således, at elevatoren var med indbefattet. Den kunne somme tider spille en vigtig rolle – alt afhængig af, hvem der var lærer i timen. På bageste række havde man travlt med at få elevatoren hejst op. Når det lykkedes, fik man altid fåt på pedelkonens hat. Den kom så på vandretur i klassen, men nåede ikke altid at komme med ned i køkkenet. Så gav det ballade med »excellencen«, som pedellen kaldtes. De fyldte klasserum og de snævre pladsforhold medførte, at vi levede tæt på hinanden – både eleverne indbyrdes og lærerne og eleverne i forhold til hinanden. Under disse forhold lærte vi hinanden godt at kende. De fleste af os kom fra en tysk skole med strenghed og kommandotone. Her kunne vi tale sammen og i fællesskab leve os ind i det danske og den danske tone.

Fra min klasse kan jeg huske følgende kammerater: Jens Clausen, Wilhelm Gøtttsche, Burmeister, Jakob Hausmann fra Padborg, Falle Terp, Paul Nielsen, Ilse Thomsen, Grethe Neergaard-Møller, Dagmar Frandsen, Astrid Mathiesen, Merete Lorenzen og Charlotte Petersen. Sidstnævnte blev min hustru!

Dr. Andreas Hanssen husker jeg fra timerne i danmarkshistorie. Niels Juel Billum skulle mange gange have en af os med til Bladcentralen for at se på »krone-kursen«. Bernhard Hansen var altid klar til at lave ekstra timer med os i Tivoli-Skolen i frivillig gymnastik. Om jeg husker rigtigt, foregik det oven i købet på en lørdag eftermiddag. Lærerinde Elisabeth Madsen skylder jeg en stor tak. Hun gik ture med os f. eks. i Mariegade og lærte os at se rigtigt på husene. Vi var inde i købmandsgården for at se »Marienburg«. Næste gang tog hun os med op på kirkegården, der ligger oven for Mariegade. Her lærte vi, at kirkegården er en stor historiebog – bare man rigtig vil læse den. For mig betød disse vandringer, at min interesse for hjemstavnhistorien blev vakt. J. Nielsen var min klasselærer.

For mig nærmede sig slutningen på min skolegang. Jeg skulle ikke med op på Duborg-Skolen, som grundstenen blev lagt til den 31. marts 1922, og som den 16. april 1923 blev taget i brug med syv klasseværelser. Den korte tid i Asnæs og i »Hjemmet« har sammenlignet med den tyske skoletid været en lykkelig og en lærerig tid.

I Ansgar i Toosbüygade gik jeg til konfirmationsforberedelse hos pastor Anker Moos og blev af ham konfirmeret søndag den 18. marts 1923. Som bibelsprog gav han mig med på min fremtidige vej »Vær frimodig og stærk, forfærdes ikke og ræddes ikke; thi Herren din Gud er med dig på al den vej, som du skal vandre på. . . .
Josua 1.9«

Min mor og moster Anna fra Dybbøl var med mig i Ansgar. Samme dag blev min broder Ernst konfirmeret i Petri Kirke af pastor Thomas Matthiesen. Far var med ham i kirken. Det blev taget som en naturlig ting, at vor familie var repræsenteret i begge kirker den dag. Men alt var jo også godt forberedt. Den tyske præst aflagde besøg hos os nogen tid før konfirmationen. Han var nærmest uforstående over for den kendsgerning, at jeg var elev i den danske skole og skulle konfirmeres på dansk. Da han var gået, konstaterede mor, at præsten under hele besøget havde siddet på en saks. Den episode har vi aldrig glemt.

UNG I FLENSBORG

Den unge konfirmand stod faktisk forladt på gaden. Skolen lå bag ham. Asnæs var langt borte. Bedstefar var ikke mere på Risemark. Alt havde forandret sig. Værst var det, at jeg ingen læreplads havde. Hvilket fag ville jeg egentlig lære? Dette spørgsmål var slet ikke afklaret. Helst ville jeg være blevet i skolen. Men forholdene hjemme var ikke tilpasset en sådan tankegang. Så sprang min tyske familie i Aabenraa til. Jeg måtte gerne være hos onkel Carl og tante Marie et stykke tid i Nygade. De ville også gerne tage mig som slagterlærling, og onkel Carl fik mig også indskrevet. Dog myndighederne gav mig ikke opholds- og arbejdstilladelse. Familien Andresen var kendt som tyskere, og familien Schubert var indvandret fra Schlesien. Min spirende danskhed vejede ikke meget. Af tante Marie fik jeg 5 kroner og en madpakke. Det var blæsevej, så jeg skulle ikke cykle tilbage. Men jeg trak cyklen hjem til Flensborg og havde tjent pengene.

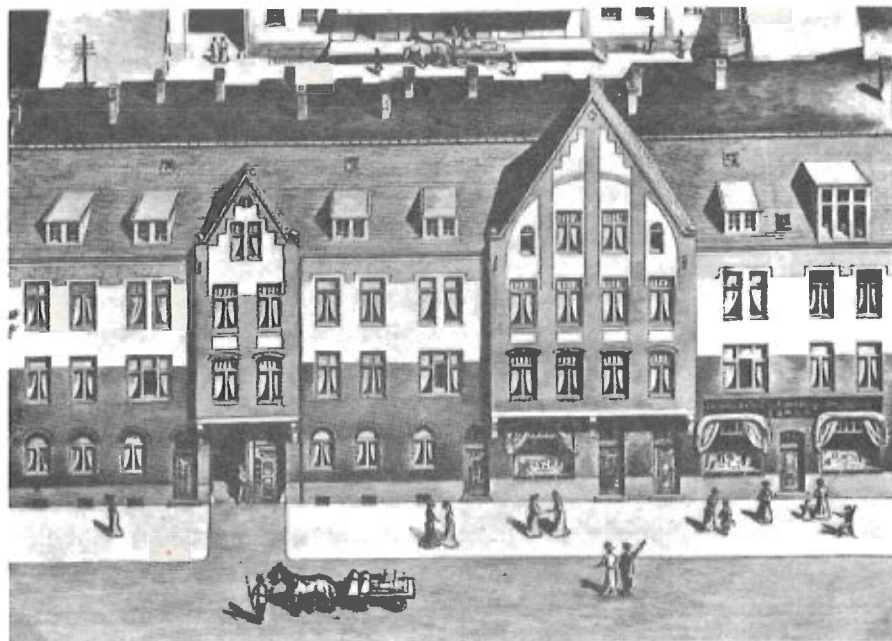
Efter påske 1923 blev jeg typograflærling ved »Neue Flensburger Zeitung«, og min nabo Bruno Halvas fra Foreningsgade 47 kom samme sted i lære som bogtrykker.

Fritiden tilbragte jeg hos pastor Anker Moos. Han havde startet en K.F.U.M.-afdeling i »Ansgar«. Vi drenge var glade for ham. Der skete noget. Den 11. februar 1924 satte han mig i gang med at skrive mit første foredrag »Fra runesten til hurtigpresse«. Ja, og der var lysbilleder til. Kladden har jeg endnu i dag. Ved flere møder inden for K.F.U.M. og K. og ungdomsforeninger tog præsten mig med. Desværre rejste han meget tidligt fra Flensborg. Det havde til følge, at en del af flokken i fremtiden gik over i Mariegade til møder i »Hjemmet«. Her havde Flensborg Ungdomsforening til huse. Hver torsdag aften mødtes vi der. Tirsdag og fredag aften var vi til gymnastik i Tivoliskolen, der lå Søndergravene 36 hos Dansk Gymnastikforening Flensborg (DGF). Der var mange tilbud inden for det danske. Således har jeg også et lille årstid været spejder. Men det blev jeg hurtigt færdig med. Jeg kunne ikke tage klasseinddelingen, der gik ud på, bevidst eller ubevidst, at det var de borgerlige, som vi skulle stå ret for. Uniformen blev afleveret, og

jeg har fundet mig godt til rette og været glad for det, jeg valgte, vælges skulle der. Da jeg fyldte sytten år, gav far mig en gadedørsnøgle og en nøgle til vor lejlighed med en henstilling om enten at gå til Hjemmet – Tivoli eller i Fagforeningshuset i Slotsgade – men aldrig begge steder. Far var overbevist socialdemokrat og har taget sin tørn på den vej. Men han har aldrig skubbet os i den retning. Mit valg faldt på Hjemmet og havde til følge, at min søster Juliane og min broder Ernst fulgte med. Hans sejlede som bager og kok på handelsskibe, og Alfred var endnu skolebarn.

Vi var en pæn flok unge på 120 til 150, når vi tager disse to grupper sammen. Ja, vi udgjorde en faktor, som »de gamle« lærte at regne med! I vinterhalvåret var Hjemmet åbent også om søndagen fra kl. 18.00 til kl. 22.00. Den medbragte aftensmad blev spist til en sodavand, som kunne købes. Vi dansede sanglege. Folkedansen kunne vi dengang ikke klare. Så var der diskussion. Debat kendte vi endnu ikke. Skak og halma stod til rådighed. Altså vi var ikke henvist til at tilbringe tiden på gaden. Der var et godt sammenhold og et fint kammeratskab. Til en generalforsamling i ungdomsforeningen havde vi besluttet, at husets økonom, Chr. Bøvad, skulle sættes til vægs. Bl. a. ville vi ikke finde os i, at han om søndagen gik og raslede med nøglerne, så snart klokken nærmede sig lukketiden. Og der var nok et par ting mere, som jeg ikke husker. Forberedelserne til fremstødet blev truffet både i Tivoli og i Hjemmet. Men hvem skulle fremføre sagen? Ja, det blev jo mig, der skulle i ilden. Da så formanden havde aflagt sin beretning og mødelederen stillede den til diskussion, fulgte der tavshed over hele linien. Omsider tog jeg ordet og fremførte de forskellige »klager«. Igen tavshed! Jeg sad på første række og havde bag mig »det tavse flertal«. Økonomen fik så ordet og overfusede mig med sit stående ordvalg: »hvad bilder denne unge schnøsel sig egentlig ind . . .« Da vi var kommet på gaden igen klappede kammeraterne mig på skulderen og udtrykte deres tilfredshed med, at vi unge havde hævet røsten. Det blev en god lærestreg m. h. t. i fremtiden at sikre mig hjælp ved kommende aktioner. Flokken kunne ellers godt snakke med og der herskede en demokratisk ånd. Da vi engang lagde vinterprogrammet og sad og tyggede på flere forslag, var der en af pigerne, der mente: a tøs, vi ska ha mere om Danmark! Hun hedder stadig »a Tøs« og arbejder i en bagerforretning her i byen.

Selvfølge gik vi også til bal i Borgerforeningen. Det var i de tider, hvor far og mor var med til bal i Foreningen Ydun, og vi dansede bl. a. lanciers. Alle morede sig, og det var en dansk aften! Men engang havde vi fået en vært i Borgerforeningen, der ikke forstod ungdommen, så vi strejkede til stor sorg for vore distrikter. Ved en bestemt lejlighed havde vi sat strejkevagt på Flensborghus. Ede Harck blev sammen med mig udpeget til at tage til Borgerforeningen for at se, om der var strejkebrydere. Jo, der var én! Men han fik tilgivelse; thi han var sammen med en pige til distriktsbal, hvor begge parter

Konsum Verein für Flensburg u. Umgebung, Åbenrågade 48

forældre også var mødt – så det var en sag med alvor i! Der kom snart en ny vært i Borgerforeningen.

Den ungdomsflok, jeg hørte til, har holdt sammen i fire år. Så var læretiden for de fleste overstået, og mange fløj fra Flensburg. Fire til Amerika. Det var Karl Christensen, Johannes Jensen, Waldemar Petersen og Erwin Jakobsen.

Til København rejste Anders Hansen. Han var dansk statsborger. Jens Clausen fik arbejde i Celle. Flere fik arbejde ude i landsdelen. Krisetider og den omsiggribende arbejdsløshed var årsagen til, at de unge søgte væk i årene 1928–1929–1930. Selv tog jeg til Vallekilde Højskole november 1929 – men jeg havde stadig mit arbejde som typograf ved Flensburg Avis.

Da jeg begyndte som typograflærling ved »Neue Flensburger Zeitung«, den tyskskrevne danske Avis i Flensburg, havde den til huse i Storegade 4. Chefredaktør var den tidligere skolelærer Julius Bogensee, som en kort tid havde virket ved det danske skolevæsen, der blev oprettet omkring 1920. Desuden var der på redaktionen Jacob Kronika og Walther Lange. Her mødte jeg også for første gang redaktør W. L. Andresen fra Tating i Ejdersted og den senere »frisernes ukronede konge« Johannes Oldsen fra Lindholm, som redigerede lokalstoffet i Neue Flensburger Zeitungs aflægger på vestkysten »Der Schleswiger«. Han var dengang en rank person, men blev desværre se-

nere knækket af en grim ryg sygdom. Martin Lorenzen tog sig af bladets Slesvig-udgave Neue Schleswiger Zeitung. Han var digter og udgav en digtsamling »Blumen am Wege« med danske og tyske digte. Senere kom han til Berlin, hvor han arbejdede ved Kulturwehr, et tidsskrift udgivet af de ikke-tyske folkedele. Som yngste lærling blev jeg et naturligt bindeled imellem faktor Abraham og chefredaktøren. Det var ikke altid lige morsomt, men meget interessant. De gnister, der sprang mellem de to kunne ikke andet end vække min interesse! Jeg husker tydeligt en dag, at faktor ikke var i særlig godt humør: avisen var i og for sig færdigsat, men der manglede stadigvæk manuskriptet til en ledende artikel. Jeg fik ordre til at gå ind til redaktør Bogensee og havde værsgo' først at komme i sætteriet igen, når jeg var i besiddelse af manuskriptet. I et værelse for sig sad redaktør Bogensee og redaktør Jacob Kronika. Da jeg kom ind på kontoret, var Julius Bogensee flittigt ved at skrive på en leder. Han svedte på grund af forsinkelsen, og han var heller ikke i godt humør. Den dag var han ret ubehagelig over for mig, og jeg genkendte tydeligt i ham den prøjsiske skoleleder; han behandlede mig som en skoleelev og ville helst have smidt mig ud af redaktionen. Heldigvis var jeg stædig nok til at blive. Det resulterede i, at Bogensee spurgte Kronika: »Hvad har du liggende, Jacob?« Jeg stod sådan i værelset, at jeg kunne se ned i Kronikas skrivebordsskuffe, hvor der lå flere manuskripter. Et af dem blev rakt over til chefredaktøren, der hurtigt fløj siderne igennem, for derpå at kyle mig manuskriptet i hovedet. Avisen var reddet for den dag, og den nåede virkelig at komme med posten!

Min læretid faldt i de år, hvor vi måtte igennem en pengeinflation som arv efter første verdenskrig. Op til 10 gange om dagen skulle jeg rende over til banken for at hente de nyeste kurser, der steg og steg, mens pengene blev mindre og mindre værd. Til sidst fik vi hver dag udbetalt en sum, som vi hurtigst muligt måtte omsætte i de nærmeste butikker. Humøret i sætteriet og trykkeriet var dalende, og det trak op til en konflikt. En dag, da rotationsmaskinen var klar til at starte, blev jeg beordret til at meddele driftsleder Ernst Grimm, at avisen ikke ville blive trykt, før der var blevet udbetalt fast valuta til hele det tekniske personale. Jacob Kronika, der kom til stede under samtalen, bad mig om at meddele rotationsmester Kock, at vi endelig skulle trykke avisen, der ville den næste dag blive udbetalt et kronebeløb til alle medarbejdere. Kronika holdt sit løfte, og næste dag fik alle, fra den yngste lærling til faktoren, udbetalt hver 5 kroner. Det var en formue, som vi levede højt på. Jeg for min part sørgede for at få mine 5 kroner anbragt på følgende måde: Min moder fik 3 kr.; der blev købt tobak af forskellig slags for 1 kr. i Niemeyers cigarbutik, Toosbüygade nr. 1; for den sidste krone blev der købt forskellige slags oste hos Lienau i Nikolaigade. På den måde fik jeg et lager både af tobaksvarer og madvarer, som jeg kunne sælge videre, både i sætteriet og trykkeriet. Som yngste lærling havde jeg bl. a. den opgave at gøre ind-

køb for svendene og måtte også mange gange om dagen rende efter øl. Efterhånden som tiden gik, lugtede hele sætteriet af ost, og jeg fik af faktor Abraham ordre til at rømme butikken; altså lavede jeg sommerudsalg!

Når vi havde overtimer, skulle jeg sørge for, at der var drikkelse i huset. En eftermiddag blev jeg sendt af sted for at hente en flaske snaps. Det blev en lang vej fra Storegade 4 helt hen til firma Fürst i Nørregade, i nærheden af Nørreport. Der var flasken 5 penning billigere end på strøget. Derefter kunne jeg gå hjem. Næste morgen stod Ernst Grimm i porten og tog imod mig kl. 6.30. Jeg kom i forhør om, hvor jeg havde købt den omtalte flaske snaps. Det viste sig nemlig, at man ved ekspeditionen havde været så uheldig at give mig en dekorationsflaske fyldt med vand; altså måtte jeg af sted igen til Firma Fürst for at få flasken byttet.

Min tid på Flensburger Zeitung skulle imidlertid ikke blive lang; allerede den 17. november 1923 blev avisen forbudt, og da forbudet blev ophævet fra 28. januar 1924, kunne bladet ikke fortsætte i den gamle form, men udkom fra 1. august 1925 under titlen Der Schleswiger, som nu blev trykt på Flensborg Avis' trykkeri. Personlig prøvede jeg at komme væk fra avisen, idet jeg hellere ville bruge resten af min læretid til at arbejde i et sætteri, hvor man trykte bøger m. m., altså et accidenstrykkeri. Vor tillidsmand havde gjort mig opmærksom på, at jeg ikke mere var bundet til min lærekontrakt på grund af de indtrufne forhold. Med bogtrykker Wolff havde jeg ført forhandlinger, men det skulle komme til at gå anderledes.

Redaktør Kronika hørte om mit forehavende; han satte alt ind på at beholde mig inden for vore rækker. Der blev givet mig det udtrykkelige løfte, at jeg, efter at Der Schleswiger om et halvt år i teknisk henseende var indarbejdet, skulle få lov til at gå over i accidenstrykkeriet. Det kneb hårdt, men omsider nåede jeg mit mål og kunne så i påsken 1927 afslutte min læretid.

I Flensborg Avis' redaktion var der dengang, i sommeren 1925, følgende: Ernst Christiansen, P. Simonsen, L. P. Christensen, Tage Jessen, Auguste Nielsen, J. N. Jensen, Christian Ingwersen, G. Tscherning og Viggo Lausten. Walther Lange var ikke kommet med over på Flensborg Avis, men var taget til Slesvig by som lokalredaktør for Der Schleswiger. Han kom til Flensborg Avis i 1931 eller 1932 for at arbejde ved Der Schleswiger, som i 1930 var blevet Avisens tillæg.

Chefredaktør Ernst Christiansen var en personlighed af rang – men han var en stille og ensom mand. Personlig har jeg i min typografitid haft et godt forhold til Ernst Christiansen og har også haft lejlighed til at lære ham nærmere at kende. Jeg blev meget ofte bindeleddet imellem trykkeri, sætteri og chefredaktøren. Dog på en hel anden måde end ved Neue Flensburger Zeitung. Ernst Grimm, der var fulgt med fra Storegade 4, havde den tekniske ledelse i trykkeriet, medens faktor Lausten var chef for sætteriet. Faktor Lausten

klarede sin sag selv inde hos chefredaktøren. Derimod kneb det for Ernst Grimm, der, bl. a. fordi han ikke magtede det danske sprog, nødig ville tale med chefredaktøren.

Når Ernst Christiansen kom i den tekniske afdeling, skete det på den måde, at han pludselig stod midt imellem os med begge hænder i bukselommen. Han snakkede ikke, sagde ikke godmorgen eller goddag, kiggede bare, og når faktoren var til stede, talte de to sammen; med det øvrige personale fik han ingen kontakt. Han var en enspændernatur og absolut ikke folkelig. Det var ligesom, der var en glasvæg imellem ham og andre mennesker. Jeg personlig kan ikke klage; thi jeg har meget ofte set ham stå ensom på skansen; når jeg kom ind i hans redaktionsværelse mødte jeg ofte synet af hans skikkelse stående med begge hænder i bukselommen og stirrende ned på Neptunbrønden. Rørte man ikke på sig, kunne man sikkert have fået lov til at stå der i timevis, så der var ikke andet at gøre, end at jeg unge menneske måtte tage initiativet og komme frem med mit ærinde. Hver gang sluttede samtalen med et venligt smil fra Ernst Christiansens side. Inderst inde havde jeg ondt af ham.

Da jeg sommeren 1929 besøgte mine plejeforældre i Asnæs på Sjælland, kom vi til at tale om et eventuelt højskoleophold i Vallekilde. Gennem mit plejehjem havde jeg fået en naturlig tilknytning til skolen. Da jeg kom hjem til Flensborg, fik jeg talt med faktor Lausten om sagen. Han var ikke særlig begejstret. Problemet vanskeliggjordes derved, at jeg gerne ville have lov til efter højskoleopholdet at få arbejde på Flensborg Avis, således at min økonomi til en vis grad blev udlignet. Det kunne der ikke blive tale om! Altså gik jeg til chefredaktør Ernst Christiansen for at tale med ham om sagen. Han var meget optaget af, at jeg ville på højskole. Resultatet blev naturligvis, at jeg i fremtiden ikke havde det godt hos faktoren. Men jeg kom på højskole. Kamp skal der til! Det lyder mærkeligt, at det i de år ikke var en selvfølge, at man kom på den højskole, man gerne ville.

En skønne dag bankede det på glasruden til sætteriet, og jeg blev bedt om at komme ind på ekspeditionen. Det var skoleinspektør Emil Arps fra Duborg-Skolen, der var i telefonen. Han meddelte mig kort og godt, at jeg ikke kunne komme på Vallekilde Højskole; herpå svarede jeg prompte, at jeg ville på højskole, samt at min plejefar og jeg selv nok skulle klare økonomien! »Han vil ikke,« sagde inspektøren til skolens rektor, dr. phil. Andreas Hanssen, hvorpå jeg blev bedt om at komme op på skoleforeningens kontor ved lejlighed. Jeg gik med det samme og fik en venlig modtagelse hos rektor, der forklarede mig, at højskoleforstander Uffe Grosen fra Vallekilde havde holdt en tale på Frøbjerg Bavnehøj, der resulterede i, at en hel del unge mennesker i Danmark nu gik med et symbol: »knækkede geværer«. Han bad mig læse det sidste nummer af Højskolebladet. I den efterfølgende diskussion bemærkede jeg, at jeg som formand for Dansk Gymnastik-

Sætter på Flensborg Avis 1931

forening, Flensborg, og som næstformand for Flensborg Ungdomsforening var vant til at sige min mening, hvad enten det var over for én person eller en hel forsamling. Rektor klappede mig på skulderen: »selvfølgelig skal De til Vallekilde.«

Flensborg Avis holdt sit løfte. Jeg fik lov til at arbejde et halvt år efter højskoleopholdet – men prompte på terminen blev jeg afskediget. Jeg vil dog tilføje, at jeg efter at have arbejdet i flere tyske trykkerier fik tilbud om at vende tilbage til Flensborg Avis, hvad jeg også gjorde.

På redaktionen på Flensborg Avis herskede der en mærkelig stemning, der

ikke just kunne kaldes glad eller opmuntrende. Der måtte ikke tales højt, thi chefredaktøren skrev sin artikel. Der blev kun hvisket. En mærkelig stilhed.

Den eneste, jeg sådan frit kunne tale med var redaktør P. Simonsen. Ham gik jeg gerne til, når jeg havde læst litteratur eller historie eller avisartikler, som jeg ikke forstod. Simonsen var et levende leksikon og meget optaget af at hjælpe de unge, når de henvendte sig til ham. Nu var der også særlige forhold, der gjorde sig gældende. Han læste både spalte- og sidekorrektur på Kulturwehr. Dette tidsskrift blev udgivet af forbundet af nationale mindretal i Tyskland og blev 1925–32 trykt på Flensborg Avis' trykkeri. Jeg har manganen en gang været i hans hjem dels for at bringe dette materiale, dels for at hente det. Så fik vi os altid en snak om tingene. Simonsen stolede altid på, at rettelserne blev effektueret. Det førte med sig, at der opstod et tillidsforhold os imellem. Engang belærte han mig om, at når man skriver fra, skal man også skrive til, altså f. eks.: fra 1.8. til 10.8., og ikke: fra 1.8.–10.8. Som typograf har jeg altid beundret ham på grund af hans evne til at skrive artiklen »Verdens Gang« med så nøjagtigt et manuskript, at det altid passede i én spalte.

Da han ikke mere var på avisen, blev hans skrivebord Tage Jessens arbejdsplads. Jeg husker tydeligt den dag, Tage Jessen tiltrådte sin stilling på avisen. Jeg kom ind på redaktionen og så Tage Jessen bagfra. Han var ved at tømme sin dokumentmappe: først kom der en dåse piller frem på bordet, dernæst en dåse mavepulver, så en pakke cigaretter og et askebæger. I mellemtiden var Ernst Christiansen kommet til stede, og nu skete det uhyrlige, at han tog cigaretterne og askebægeret og lagde tingene tilbage i Tage Jessens dokumentmappe. Hvad der viderehen skete, ved jeg ikke, thi jeg gik tilbage til sætteri.

I et værelse for sig sad frøken Auguste Nielsen og journalist J. N. Jensen. Her regerede Auguste. Hun skrev med en spids pen og brugte lilla blæk. Det var ikke særlig hensynsfuldt over for typograferne, for lilla blæk skærer i øjnene. Hvad enten man ville eller ej, så skulle der rettes og ændres i manuskripterne, der blev indleveret. Det har jeg selv oplevet. Som ganske ungt menneske blev jeg formand for Dansk Gymnastikforening Flensborg – kendt under betegnelsen DGF – og næstformand i Flensborg Ungdomsforening. Vandre- lærer Mikkel Ejerslev var formand. Da vi efter en generalforsamling skrev et referat til Flensborg Avis, gav vi det en fodnote: skal med ordret, ellers ikke. Vi fik vor vilje, selvom det kneb meget.

Frøken Auguste Nielsen var et myndigt og godt menneske. Da tordenvejret en gang havde lagt sig, belærte hun mig om, at Avgust skrives med v og ikke med u. Sådan blev det i hendes tid. Jeg husker tydeligt hendes stemme og smil.

Igennem ungdomsarbejdet fik jeg et godt samarbejde med journalist Jensen. Han inviterede flere gange os unge ud i det dejlige hjem i Frederiksdal,

hvor jeg mødte vandrelærerne Gustav Lindstrøm og Benedikt Nordentoft samt mange unge og ældre landsmænd.

Jacob Kronika var chefredaktør for Der Schleswiger og havde som medhjælp Ludwig Lienhardt. Helene Böhme tog sig af ekspeditionen. Avisen blev sat og trykt i samme hus som Flensborg Avis. Når Kronika kom i sætteriet og trykkeriet, var der altid et opmuntrende og venligt ord. Han havde menneskelig kontakt med det tekniske personale, men det var ikke nogen morsom bestilling for Kronika at sidde alene på en synkende skude. Han søgte jo også snart ud i den store verden.

Dem jeg arbejdede mest sammen med, var naturligvis sætterne og trykkerne. Det var i sætteriet: faktor L. K. Lausten (fra Nørby-Visby), Christoffer Friis, Jürgen Hagge, Gerhard Hjerresen, Marius Jensen, Niels Jeppesen, Jens Matthiesen, Peter Mosegaard (fra Haderslev), Jens Paulsen (fra Hokkerup) og hans søn Otto Paulsen, Christian Thode, Karl Termansen, Helmuth Beck, Ernst Jess og Heinrich Kienke.

I trykkeriet var det: Viggo Jensen, Otto Meyer, som var rotationsmester fra 1922, Willy Kock, Hans Kock, Willy Weber, Oskar Kurt og Bruno Halvas. I støberiet var det Christian Jensen og Hentschel.

Andreas Kock var driftsleder for trykkeriet. Han var ligesom flere af sætterne fulgt med fra Neue Flensburger Zeitung og læste en tid korrektur på Der Schleswiger.

Nogle måneder efter at jeg var begyndt som typograflærling ved Neue Flensburger Zeitung, spurgte mine forældre, hvad jeg syntes om forholdene på arbejdspladsen. Hertil kunne jeg kun svare, at det forbavsede mig meget, at der på et dansk værksted både i sætteriet, trykkeriet, redaktion og ekspedition så godt som kun blev talt tysk. Senere skulle jeg erfare, at det var min ungdommelige uvidenhed, der kunne få mig til at svare således. Min far har ved en sammenkomst i Borgerforeningens store sal fortalt redaktør J. Bogensee og Ernst Grimm om samtalen. Redaktøren kom ind på emnet, da jeg engang igen stod og ventede på manuskript.

I selve sætteriet havde jeg som en god kollega den gamle typograf Gottlieb Johannsen fra Vejle. Han talte kun dansk med mig. Han morede sig en dag over J. Kronikas artikel med et citat af Holger Drachmanns midsommervise som overskrift »Hver by har sin heks og hvert sogn sine trolde«. Kronika stod i sætteriet og læste korrektur. Han benyttede lejligheden til at spørge mig, hvem der havde skrevet denne sang. Det vidste jeg ikke – hvorpå Kronika forbavset spurgte, hvad vi da lærte i den danske skole. Ja, her var Kronika uvidende. Thi i det ene år, jeg nåede at gå i dansk skole, i »Hjemmet« i Mariegade, havde vi haft travlt med at læse og skrive dansk samt at sætte os ind i grammatikken. Der var ikke tid til andet. Alt var på begyndelsesstadiet.

Meget bedre var det ikke med hensyn til min tyske skoletid 1914 til 1920.

Vi skulle plukke løv, brændenælder m. m. Da jeg i en overskrift havde tilladt mig at sætte Bismarck uden c, sagde vor tillidsmand, maskinsætter Alex Herz, til mig: »For fremtiden må du huske at sætte Bismarck med ck; thi den mand har betydet meget for vor hjemstavn og særlig for arbejderbevægelsen.«

I sætteriet på Flensborg Avis var tonen og sproget dansk. Faktor Lausten talte intet tysk ord. Af samme skuffe var Niels Jeppesen og »Moses«. Da jeg første gang nævnte navnet »Moses«, blev maskinsætteren meget forarget og meddelte mig, at han hed Peter Mosegaard. Jens Matthiesen og Jens Paulsen samt Christian Thode var mere forstående over for os unge både i faglig og sproglig henseende. Foruden mig var der Bruno Halvas (i trykkeriet) og Karl Termansen som lærlinge.

Det var altid en festdag i sætteriet, når der var dansk teaterforestilling på byens teater. Så mødte vi i festtøj til arbejdet. Arbejdstiden var fra kl. 14 til kl. 22. Ikke alle kunne komme med i teatret. Men der var et godt arbejdsklima; vi hjalp hinanden med at blive færdige i rette tid, så vi kunne »rende« i teatret kort før kl. 20. Og naturligvis måtte vi skiftes til at komme af sted. Næste dag var så aftenens oplevelse dagens samtaleemne. Jeg husker, at jeg ikke fik lejlighed til at se »Bjerg Ejvind og hans Hustru«. Ernst Grimm gav mig en udførlig redegørelse, og ved sådan en lejlighed kunne jeg så hjælpe ham med nogle enkelte ord og sætninger, han ikke rigtig havde forstået. Jo, i sætteriet var man dansk. Dog ikke med alle konsekvenser, thi nogle kolleger sendte deres børn i tysk skole med den begrundelse, at når den ene eller den anden, der sad i en god stilling og var en anset borger, kunne gøre det, havde de samme ret. Dette forhold er først blevet rettet så sent som fra og med 1945 – altså længe efter min tid.

I læretiden havde vi pligt til hver mandag at møde i »Gewerbeschule«, altså fagskolen i Klostergang. Undervisningen foregik i den gamle latinske fra kl. 7 til kl. 13. Typografer, bogtrykkere og bogbindere var på ét og samme hold, både til praktisk og teoretisk undervisning i de forskellige fag samt til samfundslære. Det var ikke altid lige nemt for lærerne, ej heller for lærlingene. Forholdene var præget af pengemangel og mangel på lærere med tilstrækkelig erfaring.

Direktør Küchler kom sommetider ind i klassen og værkstedet for at høre og se på undervisningen. Det skete også en gang i en time, hvor vi blev undervist i samfundslære. Ved den lejlighed spurgte han efter lærlingene fra de danske aviser. Jeg måtte give ham en forklaring på, hvorfor Politiken ikke blev skrevet med to k'er, og om Berlingske Tidende havde noget med Berlin at gøre. Selvfølgelig var han selv klar over disse forhold, men han kunne godt lide at stille os på prøve. Direktøren opdragede os til frit og frejdigt at sige vor mening, og der kom altid ros, når vi svarede frisk og ligefrem – men der skulle være indhold i svarene. I hans tid har vi, der kom fra danske firmaer, ikke haft vanskeligheder. Han var ikke slesvig-holstener.

Lars H. Schubert (1929)

På Tysklands grundlovsdag i Weimar-republikkens tid var der kun undervisning én time. Jeg husker, at vi en gang var så heldige, at dagen faldt på en mandag. Men vi vandrede ikke til bladhuset, men tog ud for at se på gravearbejdet dér, hvor banegården nu ligger. Bruno Halvas og jeg blev kl. 13.30 modtaget i porten i Storegade af Ernst Grimm, der kom med nogle spydige bemærkninger om vor udflugt. En anden gang blev jeg i sætteriet modtaget af faktor Abraham og fik besked på værsgod at møde op på rådhuset, værelse nr. sådan og sådan, når jeg kl. 16 var færdig med at rydde op

og feje gulv. Der var en kriminalbetjent, der ville tale med mig. Vedkommende havde været i sætteriet, da jeg var i skole. Jeg havde det ikke særlig godt i de timer, der gik forud. Men heldigvis blev sagen godt overstået. I Neue Flensburger Zeitung havde jeg skrevet om en fuld mand, der med sin cykel havde væltet en kone og et barn i Nørregade. Da jeg havde givet en beskrivelse af manden, fik jeg lov til at gå hjem. Ikke andet, det lettede! For at hjælpe på indtægterne, skrev jeg mod liniebetaling, samlede ordrer på tryksager, forfattede referater fra møder; om fredagen så jeg film, som der blev skrevet om hjemme i køkkenet, inden jeg gik i seng.

I året 1867 blev »Verein Gutenberg Flensburg« stiftet som et led i »Ortsverein Flensburg im Verband der deutschen Buchdrucker«. Det var fagforeningen, som også vi danske typografer var medlemmer af. Inden for dens rammer havde vi vor egen sangforening »Volkslied« med Oberstudienrat (lektor) Schauer fra det gamle gymnasium som dirigent. Fra Flensburg Avis deltog følgende: Jens Matthiesen, Otto Meyer, Lars Heinrich Schubert og Christian Thode. Højdepunktet blev 60-års-festen i 1927. Sangforeningen sang i det gamle gymnasiums festsal under ledsagelse af Flensburg bys orkester bl. a. Edvard Griegs »Landkending«, men naturligvis med tysk tekst: »Und das war Olav Trygvason . . .« Om aftenen fortsattes festen i fagforeningshuset i Slotsgade. Men Flensburg Avis havde også i en årrække en egen solokvartet. Den blev ledet af redaktør Walther Lange, avisens kultur-redaktør og fine musikanmelder (som også er komponist), og sangerne var Jens Matthiesen, Christian Thode, Karl Termansen og Heinrich Kienke. Kvartetten optrådte ved personalefester m. m.

Alt, hvad der hørte til bogtrykkerkredsen i Flensburg, havde i min tid som stamlokale »Om de Eck« på hjørnet af Mariegade og Storegade. Men »Volkslied« afholdt sine øvelsesaftener hos gæstgiver Jan Mölck i Brixgade. I 1934 beslaglagde nazisterne alt nodemateriale og kassen. Dermed var »Volkslied« opløst, og kontakten med den gren af det tyske kulturarbejde, som vi som dansksindede gerne havde deltaget i, afbrudt.

FREMTIDSDRØMME OG NYT VIRKE

Selvfølgelig har jeg som ungt menneske i min tid på Flensburg Avis haft mine fremtidsdrømme. Jeg gik og så på forholdene i huset på Nørretorv og blev fyldt med ønsker om at forandre det hele. Ikke kun i den tekniske afdeling – men over hele linien. Sådan er man jo i den alder. Når svendeprøven var klar, ville jeg arbejde fire år som sætter og derefter aflægge mesterprøve, arbejde et år sydpå i Tyskland og et år i Danmark, for derefter at komme tilbage til Flensburg Avis og overtage ledelsen af trykkeriet, altså bogtryk m. m. Da jeg fortalte faktor Lausten om disse planer, blev han slet ikke begejstret; thi for ham eksisterede kun avisen, og den skulle fortsætte i

»Jessens ånd«. Det eneste menneske, jeg kunne drøfte mine planer med, var frøken Maria Kronika, som sad i bogholderiet og havde den virkelige oversigt over avisens økonomiske situation. Hun var klar over, at afdelingens bogtrykkeri kunne bringe penge – og det var netop det, hele foretagendet trængte til. Den drøm brast for mig!

I foråret 1932 blev jeg arbejdsløs, hvad jeg inderst inde ikke var ked af; thi jeg var blevet klar over, at jeg ville noget andet – men hvorledes komme til det?

Allerede i flere vintre havde jeg fulgt vandrelærerne Ejerslevs og Norden-tofts arbejde. Jeg havde været med dem ude i de små kredse og havde hørt på deres undervisning og samtaler med befolkningen. Da så min drøm brast, fik jeg i det følgende halve år ved mine to venners hjælp gennemarbejdet en del stof efter en fastlagt læseplan. I november 1932 blev jeg elev på Askov Højskole. Sommeren 1933 læste jeg videre og var igen på Askov vinteren 1933 til 1934. Sommeren 1934 deltog jeg i »Nordisk Lærerkursus« på Askov og november 1934 blev jeg ansat som vandrelærer under »Dansk Skoleforening for Flensborg og omegn«.

Vandrelærer Mikkell Ejerslev havde sagt sin stilling op. Jeg fik hans embede med et arbejdsområde, der dækkede Flensborg Sporskifte – Engelsby – Friedheim – Kauslund – Lyksborg – Bøgholm og Holnæs.

En ny arbejdsdag var begyndt.

Mit store ønske: At gå i dansk skole

AF ANNELISE JOHANNSEN

Med stor interesse har jeg læst bogen »Barn i Flensborg«, der udkom for ca. tre år siden. Beskæftigelsen med den har givet mig lyst til at fortælle lidt om mig selv som barn og ung i min dejlige fødeby Flensborg.

I 1908 blev jeg født, i Nørregade, som det yngste barn i familien efter en bror og en søster. Som Nørregade-barn er jeg altså en ægte flensborger, thi efter min mening er denne gade og kvarteret omkring den det typiske Flensborg. Gamle bøger og beretninger om vor by og billeder fra det gamle Flensborg viser tydeligt en ganske speciel tradition m. h. t. arkitektur, håndværks- og handelsvirksomhed i netop denne bydel; men ak, hvor forandret, hvor deprimerende i dag at se, hvad der er tilbage af dette gamle, nydelige og hyggelige strøg. Gid dog de ansvarlige i byforvaltning og landsregering ville tage sig sammen for alvor til at finde frem til en mulighed for at genskabe noget af kvarterets gamle charme og driftighed.

Min far stammede fra Haderslev, – han bevarede hele sit liv igennem en varm kærlighed til sin fødeby. Hans familie stammede fra Ribe, men flyttede inden hans fødsel (han var det yngste af fire børn) til Haderslev. Han mistede sin far som helt lille, og min farmor har med flid og dygtighed opdraget sine børn, støttet af sine egne forældre, der ligeledes fra Ribe flyttede til Haderslev. – Som så mange andre unge mænd i Nordslesvig dengang måtte min far blive »Musspreusse« for at kunne beholde bopæl hos sin mor i Haderslev. Sidelaget forblev dog naturligvis dansk!

Efter endt manufaktur­lære i Haderslev drog min far til videre­uddannelse sydpå, først til Schwerin, dernæst til Slesvig. I 1900 fik han en ret betroet stilling i Rendsborg, og her lærte han sin tilkommende at kende. I 1901 blev de forlovet; min far tog dog snart til Flensborg, hvor han sammen med ungdomsvennen Niels Uldall arbejdede som kommis i manufaktur­firmaet Meesenburg (det senere Peter Gramm). Men i 1902 besluttede de to unge mænd selv at »prøve lykken«. De startede deres eget firma Uldall & Møller i Nørregade. Og da de begge var flittige, dygtige og solide købmænd, voksede forretningen hurtigt, hvilket snart medførte udvidelse og flytning til større lokaler.

Imens forberedte den lille kæreste i Rendsborg sig på trofast at følge sin

tilkommende mand i ét og alt. Det var en selvfølge for hende at respektere hans danske sindelag, og hun prøvede med energi og ihærdighed at leve sig ind i dansk væremåde. Det er rørende i dag at se deres »korrespondance« fra dengang, f. eks. postkort, der blev udvekslet i ugens løb mellem Rendsborg og Flensborg; hun havde nemlig bedt sin kæreste om en dansk lærebog for begyndere, til selvstudium. Naturligvis skrev min mor et yderst fejlfuld dansk, men min far roser hende for mere og mere synlige fremskridt! – Selv om min mor senere i fuldt mål har mødt det danske sprog i vort hjem og hos venner, og selv om hun frejdigt benyttede det, så lærte hun dog aldrig at tale det helt uden accent. Men det generede hende ikke, og jeg tror heller ikke andre, tværtimod; man ikke det betragtedes som en særlig charme, da hele hendes væremåde og gæstfrihed dokumenterede en ubrydelig trofasthed over for hendes mand på alle måder og dermed også over for alt, hvad der er dansk. Hun blev forresten efterhånden ret bevandret i læsning af danske bøger, vi to har drøftet dansk litteratur i det uendelige, og med stort udbytte. – Hendes store ønske var for øvrigt, at hendes børn engang ville blive dansk gift, – det lykkedes!

Men tilbage til begyndelsen i Nørregade. Eftersom forretningen voksede jævnt og støt, og børneflokkene ligeledes, blev der brug for – og råd til – en større lejlighed, Nørregade 92 på 2. sal. Huset ejedes af indehaveren af maskinfabrikken Johannsen & Sørensen, og familien Johannsen, der havde jævndrengende børn, boede på 1. sal. Min første ven blev deres søn, Willi. Vi var begge 2–3 år gamle, og vi legede naturligvis sammen hver dag; det var til stor morskab for vore mødre, når vi to små i trappegangen kærligt kaldte på hinanden: »mein Anneli!«, »mein Willi!«. (At jeg senere er blevet gift med en helt anden Willi Johannsen, altså første og sidste kærlighed, er et kapitel for sig.)

I 1911 flyttede Uldalls, der ligeledes havde tre børn, ind i en nydelig villa i Moltkesgade. Og i 1912 flyttede vi selv til Wrangelsgade 14, et gammelt møllehus, det ældste hus i gaden. Møllen stod ikke mere. Her fik jeg et ideelt barndomshjem. Forresten siges den prøjsiske general Wrangel en overgang at have haft kvarter i dette hus; det lå dengang helt frit ved siden af møllen, uden anden bebyggelse på vejen, som dengang hed Karsten-Nissens-Vej. Det fortælles, at Wrangel med en kikkert fra »vore« vinduer skal have fulgt en søtræfning på fjorden. Gaden blev senere opkaldt efter ham.

At så dette gamle danske møllehus senere, i 1926, blev dansk præstegård skyldes, at daværende præst ved den danske menighed i Flensborg, pastor Noack, den senere biskop i Haderslev, blev så forelsket i vort hus, at han spurgte min far, om der dog ikke var en chance for køb af det som fremtidig dansk præstegård. Ved et tilfælde kunne det, ikke lang tid efter, blive en realitet, da genbohuset blev til salg, og vi flyttede dertil i maj 1926. Et meget varmt venskab forbandt os med familien Noack. Som det yngste barn

Den lykkelige familie foran det nye hjem i Wrangelsgade 14, der i 1926 blev dansk præstegård

i vores familie nåede jeg i 1924 at blive konfirmeret på dansk af pastor Noack i Ansgar kirkesal i Toosbøygade.

I Wrangelsgade 14 har jeg oplevet en vidunderlig barndom; jeg var kun 3½ år, da vi flyttede derop fra Nørregade. Selv krigen 1914–18 kunne ikke på nogen måde ødelægge mit gode humør. Nok var der en gang imellem i de år lidt knapt med det ene eller det andet, jeg husker f. eks. vi fik roer i stedet for kartofler i 1916, skrabet eller slet intet smør, ligeledes var der knaphed på æg, kød og andet. Men det ville være forkert af mig at påstå, at jeg har mærket synderligt til krigen. Indkvarteringen af tyske soldater i huset syntes vi børn kun var sjov, f. eks. det at få lov til at løfte et tungt gevær, kigge benovet på aftrækkeren; røre den turde man dog ikke; blot at sludre med soldaterne var spændende.

Imens var jeg i 1915 kommet i skole i det tyske pige-gymnasium, Auguste-Viktoria-Schule, opkaldt efter den tyske kejserinde, hvis besøg på skolen – det må have været i 1917 – jeg husker så tydeligt. Alle vi piger stod opstillet klassevis langs med trappen opad til festsalen, og havde fået ordre til at neje dybt i samme øjeblik, kejserinden passerede os, en aktion, der var blevet flittigt indstuderet i forvejen. Det må nu have været et komisk syn! – Jeg oplevede ellers dejlige år på skolen og havde mange veninder. Om eftermid-

Min søster og jeg i pinseskrud 1912

dagen var der rigelig lejlighed til leg, ikke mindst med dukker. Jeg gik til spil fra jeg var 7 år, og min kærlighed til musik har holdt sig siden og er for resten gået over til mine børn. Jeg husker så tydeligt, at min glade far, når han kom hjem fra forretningen, plejede at trække mig hen til klaveret, væk fra dukkerne; og så gjaldt det »Danmarks Melodier«. Vi sang, så huset rystede, og det var herligt. Efter krigen fik vi også grammofon, og hvor tit styrede min far ikke om middagen, når han kom hjem fra forretningen, direkte hen til køkkenet for at lokke min mor ind i stuen, lagde en plade på, helst en wienervals, og så gik det løs, nok så livligt; jeg dansede med min søster, og sikken vi nød det allesammen, indtil min mor helt forpustet bad om nåde; hun *skulle* jo ud i køkkenet, maden måtte dog nødig brænde på.

Min morfar i Rendsborg forærede os børn en herlig gyngende til den store legeplads, vi havde bagved huset

Min fars glade sind og optimisme kom til udtryk ved en ganske speciel lejlighed: dagen efter afstemningsdagen den 14. marts 1920, gik han om morgenen på vej til forretningen ned ad Toosbüygade og kom forbi det danske valgkontor (det nuværende »Ansgar«). Udenfor stod en flok venner fra afstemningskampagnen, bl. a. også daværende chefredaktør Ernst Christiansen fra Flensborg Avis. Han fortalte senere: Da min far fik øje på den lille skare, begyndte han at svinge sin spadserestok og gav sig til at synge: »Jeg elsker de grønne lunde . . .«. Man siger til ham: »Men hr. Møller dog, hvor kan De dog synge oven på denne skuffelse?« Han: »Ja, slaget er tabt, men der er tid til at vinde et nyt!« Vennerne: »Åh, hvor har De dog ret, – lad os fortsætte med frisk mod!«

Men det var min skolegang på Lyzeum, jeg fortalte om. Den faldt mig ret let. Bl. a. i regning, fristil og grammatik plejede jeg at få karakteren *1*, der svarer til et *ug*. Som man vil se, forandrede dette dog grelt efter afstemningen. Ret snart efter krigens afslutning var det dansk-tyske problem blevet

En vordende pianist, – mente jeg da selv!

aktuelt. Det blev daglig kost, at der blev råbt »Speck-Däne« og »Danske Pack« efter os på gaden. Jeg demonstrerede selvfølgelig mit danske sindelag ved at anbringe et dannebrogflag på min cykelstang. Jeg glemmer aldrig, da en stor pige fra en af de højere klasser på Lyzeum, for øvrigt en senere sangerinde, der nu bor i Lyksborg, en dag væltede mig af cyklen, slog mig, skældte mig ud for min danskhed og ødelagde mit dannebrog og trampede på det. (Morsomt nok har samme dame efter 1945 hos indflydelsesrige danskere i byen prøvet på at få dokumenteret sin danske afstamning.)

En anden episode efter afstemningen: Som allerede fortalt var vi i min familie meget danseglatte, og jeg havde i flere år deltaget i kursus hos danselærer

Fries. Nu begyndte atter et nyt kursus i efteråret 1920, som jeg sammen med en del piger fra min klasse deltog i. Jeg ved ikke, hvor meget den dengang meget yndede dans »Les Lanciers« bruges i dag. Fire par danner en karré, i femte »tour« skal man i en slags runddans give skiftevis venstre og højre hånd til den netop forbigående herre. Pludselig lægger jeg mærke til, at de fire drenge i min karré gør tegn til hinanden. Det går op for mig, at de har aftalt ikke at række hånden til mig. Da jeg forbavset studser, siger den ene dreng til mig: »Dir gebe ich nicht die Hand, Du bist ja Däne!« (Dig rækker jeg ikke hånden, du er jo dansker!) – Jeg gik naturligvis min vej og kom aldrig mere; hr. Fries var meget ked af det skete, men det stod jo ikke til at ændre.

Anderledes var det i skolen. Jeg var den eneste dansker i min klasse og havde aldrig lagt skjul på det. Og mit danske sindelag ødelagde aldeles ikke i afstemningstiden mit venskab med størstedelen af klassens piger. På mit skolebord havde jeg anbragt et lille dannebrogflag som pendant til mine kammeraters tyske flag, og alt os imellem gik fredeligt til. Vi respekterede nærmest på demokratisk vis hinanden og opførte os nok bedre end mangan en voksen i den tid. Men i hvert fald nogle af mine lærere må have set skævt til mig. F.eks. fik jeg i mine fristile fra nu af aldrig mere end højst 3 eller 3÷ (g eller g÷). Jeg prøvede så på at eksperimentere, f. eks. med min skrift, med stilens fylthed (5 eller 16 sider). Intet hjalp.

Efter afstemningen i 1920 afholdtes der hvert år den 14. marts en stor tysk afstemningsfest på skolen, med pligt til deltagelse. Min far skrev for min søster og for mig en »undskyldningsseddel« til klasselæreren med følgende indhold: »Ich bitte, Annelise von der Teilnahme an der Feier zu befreien«. (Min datter A. bedes fritaget for deltagelse i festligheden). I skole skulle vi alligevel komme, men kunne forblive i klasseværelset, mens de andre gik op i festsalen. Naturligvis kunne vi ikke lade være med at inspicere samtlige klasseværelser for at finde frem til »kolleger«. Men vi var faktisk kun tre, der ikke var med oppe i festsalen, det var min søster, min veninde Ellen Joost, nabo i Wrangelsgade og en klasse under mig, og så mig selv. Vi tre var åbenbart de eneste, der havde fået »undskyldningsseddel« med hjemmefra; mon andre forældre ikke turde?

Og imens begyndte inflationen at gribe om sig. Den kom en overgang til at blive en interessant og lukrativ periode for min klasse. En af mine klassekammerater, den tyske skoleråd Gröndahls datter, og jeg kom begge med få ugers mellemrum ud for en blindtarmsoperation. Vi var begge af den grund i adskillige uger fritaget for gymnastiktimen, en meget kærkommen foretelse, der kom til at gavne hele flokken. Med en »bestillingsseddel« fra pigerne styrtede vi to i fritimen ned til Holmen til Rath's varehus' (i dag Karstadt) papirafdeling for dér at købe alt af interesse, såsom skrivehæfter, notesblokke, viskelæder, penneskifter etc. til »gammel«, d.v.s. formiddagens pris: efter kl.

12 blev priserne nemlig sat i vejret, dag efter dag; de gik jo som bekendt efterhånden op i billioner. Vi i klassen syntes, at denne gunstige handel var en fin chance.

Imens havde min bror i 1920 taget sin tyske realeksamen, min søster det samme i 1922, inden den danske skole blev oprettet her i byen. Nu var kun jeg tilbage, og jeg tryglede mine forældre om at måtte komme til at gå i dansk skole; denne var i mellemtiden begyndt i »Hjemmet« i Mariegade. På min juleønskeseddel stod i de år som de tre første og største ønsker: *At jeg må komme i den danske skole!* Min mor har senere vist mig disse ønskesedler. Men min far havde ganske faste og bestemte principper samt en udpræget ordenssans. Han mente, at et *helt* og *samlet* forløb på én og samme skole var at foretrække; så kunne en evt. senere videreuddannelse foregå i Danmark. Han var ganske vist klar over, at jeg blev uretfærdigt behandlet af en del lærere; bortset fra det med den så drastisk ændrede karaktergivning i fristilene var der også naturhistorielæreren, der aldrig tog mig op, om jeg end nok så meget rakte hånden i vejret. Det samme med engelsklæreren. Det tyngede mig meget, jeg holdt nemlig virkelig af at gå i skole. Nu var jeg som luft for en del af lærerne, jeg eksisterede åbenbart ikke. Man prøvede for resten et par gange på at kommandere mig til at synge med på »Schleswig-Holstein meerumschlungen«, men uden held; jeg tav! Jeg led selvfølgelig under al denne uretfærdighed, men bøjede mig for min fars beslutning; dog afgjorde jeg med mig selv, at jeg senere, når jeg blev voksen, helt ville vende Tyskland ryggen og aldrig vende tilbage mere.

Men så indtraf følgende: min matematiklærer, adjunkt Jäger, kunne ikke undgå i alle mine *skriftlige* opgaver at give mig et *ug* hver gang, da de nu engang var løst rigtigt. Matematik havde altid interesseret mig og »lå« for mig. I det mundtlige tog han mig selvfølgelig aldrig op. – En dag fik vi stillet fem opgaver til skriftlig løsning i løbet af en time. Han sagde til os, at tiden nok ville blive noget knap, så rigtig løsning af de fire af opgaverne ville alligevel give et *ug*. Vi var fem piger, der var de bedste i dette fag. De fire løste fire opgaver rigtigt og havde ikke nået den femte, da skoleklokken kimedede. Jeg selv havde ligeledes løst fire opgaver rigtigt og nåede at påbegynde den femte på en fejlfri måde. Da vi nogle dage senere fik hæfterne tilbage, havde de fire andre piger fået deres forventede *ug*, jeg derimod fik et *mg*. Jeg protesterede over for adjunkt Jäger, men blev brysk afvist med den bemærkning, at nok var mine fire første opgaver løst rigtigt – og den femte ligeledes »så vidt«, men for et »halvfærdigt« arbejde agtede han ikke at give et *ug*. Så gik en af de fire nævnte dygtige piger, for øvrigt ovennævnte skole-rådsdatter og denne lærers særlige yndling, op til Jäger og prøvede at forsvare mig; forgæves; han frabad sig al yderligere omtale af emnet!

Men nu var målet topfyldt. Jeg beklagede mig til min far, og han erkendte det uudholdelige i min videre forbliven på den tyske skole. Påsken 1923

Omkr. 1. marts 1920 overraskede min mor en dag min far, ved i hans fravær om formiddagen sammen med vores (danske) unge pige at anbringe et stort og to små dannebrogslag fra taget, – min far var stolt og vi andre med!

stod for døren og dermed et nyt skoleårs begyndelse. Min far talte med Dr. Andreas Hanssen, Duborg-Skolens rektor, om min sag og om en omskoling. Min veninde Ellen Joost benyttede chancen til at slutte sig til, og i løbet af påskeferien blev vi begge ved en mindre optagelsesprøve ved skoleinspektør Emil Arps og lærer Bernhard Hansen optaget som elever i den danske skole i Flensborg, en uforglemmelig fornemmelse! Ellen kom i 1. real – jeg selv i 2. realklasse. Jeg fik som klasselærer Bernhard Hansen, der under anden verdenskrig, efter Dr. Hanssens død, blev Duborg-Skolens rektor, og som i 1946 blev skoledirektør for hele det danske skolevæsen i Sydslesvig. – I 1956 blev han forresten svigerfar til min ældste datter, da hun blev gift med sin klassekammerat Mogens Bernhard Hansen.

Tilbage til 1923. Skolegangen i »Hjemmet« i Mariegade har jeg kun deltaget i en kort tid, inden hele skolen flyttede op til Duborg Banke til den endnu langt fra færdige nybygning, Duborg-Skolen; der skulle faktisk gå mere end et år, inden håndværkerne var ude af huset. Flytningen fra »Hjemmet« foregik til dels ved, at alle vi elever bar ting op til nybygningen. Bøger, landkort og mange andre redskaber og genstande blev af os båret op ad Toosbüygade, jeg selv bar en globus – og var stolt og lykkelig. Det må bestemt for de interesserede tilskuere på vejen have været et betagende syn at se alle os elever vandre op til det nye hjem.

Og så begyndte et strengt, men dejligt år. Vi var en klasse på 14 elever, 5 piger og 9 drenge. Vi skulle tage præliminæreksamen om et år. Desværre talte jeg kun et ufuldkomment dansk på grund af tysk hjemmesprog. Det samme med Ellen. Men vi var begge klar over, at nu gjaldt det om at hænge i. En af os ejede en lille bliksparebøsse i form som en rød dansk postkasse; mon den slags endnu findes? For hver gang en af os glemte at tale dansk med den anden, kostede det 10 penning i bøde, mange penge dengang ud af ikke netop rigelige lomme penge hjemmefra. Men det må siges, at vi begge faktisk meget hurtigt vænnede os til omstillingen, og »penge-postkassen« nåede aldrig at blive stopfyldt. De dansktalende klassekammerater samt egen ihærdighed og en stærk nationalbevidsthed må unægtelig have været en stor støtte for hurtig tilvænnning.

Omskolingen fra tysk til dansk skole var, som nævnt, en stor forandring. Ikke kun sproget, men også det faktum, at piger og drenge gik i fælles klasse, dernæst nærmest kammeratlige – og ikke prøjsisk-prægede – lærere. Ak, det hele var faktisk en betagende oplevelse hver dag. Ellen og jeg følte os i den grad knyttet til Duborg-Skolen, at vi nikkede til og hilste på hver en duborg-elev, vi genkendte på gaden; det var for os som én stor familie. – I dag er dimensionerne på alle måder helt anderledes, men dengang var det danske mindretal jo som svejset sammen, og vi elever betragtede vores skole som noget i retning af et hjem. Langt senere har det hver gang været til stor glæde for mig at sende et af vore egne børn til Duborg-Skolen: alle fire har de været duborgelever.

Den 29. juni 1924 oprandt så en af mit livs største dage, Duborg-Skolens indvielse og samtidig dimissionsfest for min 2. realklasse.

Og efter skolegangen, hvad så? Jeg ville meget gerne have fortsat op til studentereksamen, men den mulighed fandtes jo endnu ikke her i byen. Men på den lade side måtte – og ville – jeg naturligvis ikke ligge. Efter kursus i husgerning, madlavning og håndgerning begyndte jeg som kontorhjælp i min fars forretning, og som købmandsdatter interesserede det mig faktisk. Min far forstod udmærket at forklare mig handelsstandens forskellige grene; vi førte mangan en god samtale om dette emne. Han var, så længe han levede, den ideelle diskussionspartner for mig.

I vinteren 1925-26 var jeg i et pige-pensionat i Dresden, hvor bl. a. Muddi Warnke f. Paulsen og Gertrud Uldall før havde været. Det var en kombination af sprog, kunsthistorie (med besøg på Dresdens fantastiske maleri- og kunstsamlinger) samt husholdningslære og musik. Hjemme igen indvilligede min far i at lade mig komme på Pestalozzi-Frøbel-skolen i Berlin for sammen med en veninde at påbegynde en to-årig uddannelse som børnehavelærer. Jeg indsendte mine papirer med henblik på optagelse, men så skete der noget helt uforudset. Det viste sig nemlig, at man på den skole ikke mente at kunne anerkende min danske præliminæreksamen, oven i købet

med en meget pæn gennemsnitskarakter, som ligestillet med den tyske real-eksamen, »Mittlere Reife«. Jeg kan slet ikke beskrive, hvor skuffet jeg blev, jeg, som dog – med rette – mente, at vi på Duborg-Skolen havde bestilt lige så meget, som man gjorde på Lyzeum, hvor man får »Mittlere Reife« i løbet af én dags eksamen, mens vi brugte 4–5 uger.

Men midt i al min skuffelse bar jeg stadigvæk på en stor længsel efter flere skolekundskaber. Jeg ønskede så brændende, at der fandtes lejlighed på min skole til at tage dansk studentereksamen. Derfor bad jeg min far om at tale med rektor på Duborg-Skolen, Dr. Andreas Hanssen, om der dog ikke snart ville være en chance. Rektor drøftede emnet med lærerkollegiet, og man blev enige om, at jeg af de respektive lærere ville kunne forberedes til at tage studentereksamen som privatist ved Københavns universitet. Man mente dog, at det ville være mest praktisk, om vi var flere elever om det. Og nu havde jeg fået blod på tanden; jeg forsikrede, at jeg tiltroede mig selv at kunne gå op til eksamen efter 1½ års forberedelse, altså sommeren 1928. Jeg syntes selv, jeg havde »spildt« to år på alt muligt andet, uden håndgribeligt resultat. Min lønlige tanke var også, at jeg da i 1928 ville være nået lige så langt, som min tidligere klasse på det tyske Lyzeum på det tidspunkt ville være det, når den i 1928 tog den tyske studentereksamen »Abitur«. Jeg var altså villig til at hænge voldsomt i. Man advarede mig imod at forcere læsningen i den grad, og med rette! Men man accepterede dog mit ønske. Der blev også fundet frem til to andre elever, og så begyndte vi, tre mand, d.v.s. piger, i efteråret 1926. Desværre skrumpede »skaren« ret hurtigt ind, den ene gik efter et par måneder hen og forlovede sig, og den anden måtte standse lidt senere af helbredsgrunde. Så var jeg ene mand på skansen; men holde stand ville jeg. – Det blev faktisk meget strengt at tage et tre-års-pensum på 1½ år, langt sværere end jeg havde troet, men jeg havde jo selv ønsket det sådan. Og så var jeg stædig.

Undervisningen foregik dels i lærernes fritimer, dels om eftermiddagen i den ene eller anden lærers hjem. Jeg mindes med glæde mange gode timer i hr. og fru Worsøe-Schmidts hjem på Østersøbadvej; jeg havde Worsøe-Schmidt i dansk, engelsk og historie. Han var en fantastisk lærer og et uhyre flittigt menneske; desværre døde han i en alt for ung alder. – Så var der tysk og latin i hjemmet i Turnierstrasse hos lærer Carl Nielsen Bock og frue. Hr. Bock havde en sjælden evne til at gøre timerne festlige og interessante, man lærte en bunke hos ham. For det meste blev tiden overskredet betydeligt, idet vi efter vort pensum diskuterede en del, bl. a. en overgang det plattyske sprog. Hr. Bock var nemlig i færd med at skrive på sin doktorafhandling om det emne, og jeg som indfødt flensborger kunne jo måske ind imellem være til gavn med en eller anden »glose«. Og mindre rare blev disse timer jo ikke af, at fru Bock imens trakterede med kaffe og brød, og at jeg derved også kom til at nyde hjemmets hygge under mere private former. Desuden mindes jeg med

Genbohuset Wrangelsgade 15, som vi flyttede ind i i 1926

ganske særlig glæde mangan en god diskussion, hr. Bock og jeg havde inden for vort pensum om Goethes »Faust«; jeg tror, det var dengang, min specielle interesse for netop dette værk blev vakt, og den har aldrig sluppet mig siden, tværtimod. – Pudsigt nok har »Faust« også haft min mands store interesse fra ungdommen af. Vi har, efter at vi blev gift, ikke sjældent beskæftiget os med den. Og da min mand var indkaldt som soldat i Rusland, bad han mig sende sig en lille lomme-udgave af »Faust« til repetition.

I slutningen af maj 1928 fulgte min far mig så til København; jeg skulle jo nu være der i 4–5 uger for at tage studentereksamen som privatist ved universitetet. Vi overnattede på Missionshotellet, og næste morgen mødte vi der tilfældigt en dame, som min far kendte godt fra Haderslev. Han fortalte hende, at vi nu skulle søge et værelse til mig for nogle uger. Denne dame kendte et pensionat i Vendersgade, der blev drevet af tre søstre Zachariassen, fødte sønderjyder, som fortrinsvis lejede ud til sønderjyder. Vi tog derud, og lykkeligvis kunne jeg for et tidsrum låne det værelse, som Bodil Lebeck fra Åbenrå beboede. Hun var nemlig rejst bort i flere måneder på grund af en langvarig sygdom. Der var meget rart at være, flinke medbeboere, og desuden var det centralt beliggende.

Jeg havde aldrig været i København før og kendte derfor heller ingen mennesker der, som jeg kunne kontakte. Der var ganske vist en gammel grand-

onkel ude på Østerbro, som jeg en gang aflagde en visit hos, men ellers var jeg helt ene. Jeg husker dog, at jeg en dag blev opsøgt på pensionatet af en nydelig ældre dame, der inviterede mig til frokost den næste søndag i hjemmet i Valdemarsgade på Vesterbro. Hun var gift med rektor H. P. Hansen, Grønseforeningens daværende formand. Jeg var under den frokost helt alene med de to meget sympatiske mennesker. Efter frokosten tog fru Hansen mig med i Zoologisk Have, en behagelig afbrydelse i al eksamenssliddet.

Men den eksamen, puha!! Når studentereksamen ikke blev taget på en skole, men fra et kursus, skulle man (i hvert fald dengang) opgive et langt større pensum end skolernes vordende studenter. Til belysning bare et eksempel: i historie havde jeg et uindskrænket pensum på ca. 2000 sider, som jeg altså kunne risikere at komme op i, skolerne derimod kun ca. 400 sider.

Alle eksaminander fik udleveret en lang liste med de 258 navne på alle privatisterne. Listen begyndte med de store kurser, dernæst de mindre grupper. Eksaminationen foregik i samme rækkefølge alle fagene igennem. De tre sidste på den lange liste (og de kom følgelig op som de sidste hver gang) var a) en seminarielærer Sørensen, 40 år, fra Silkeborg, b) Poul Larsen, der for tredje og sidste gang prøvede som privatist, og c) min ringhed. Larsen havde for resten bestået begge gange før, jeg tror, med *mg* og *mg÷*. Men da det var hans højeste ønske at blive optaget på tandlægeskolen, og der krævedes mindst *mg+*, ville han nu prøve for sidste gang; det lykkedes for ham. Vi var nok lige lykkelige alle tre, da alt var vel overstået. Men vi hørte dog bagefter, at en stor del af »listen« dumpede.

Disse fem eksamensuger var faktisk en tortur, og de tog hårdt på kræfterne, jo længere de skred frem. Eksamen foregik for det meste på Polyteknisk læreanstalt, desuden på Metropolitanskolen og på universitetet. Og i alle fag kom vi tre »enere« som sagt op som de sidste, jeg selv som den allersidste. Og hvor længe kan mon en eksaminator, en censor eller en eksaminand blive ved med at være frisk og oplagt?

Sidste eksamensdag var den 23. juni. Da jeg efter overstået eksamination i sidste fag »sejlede« ud fra eksamenslokalet, stod udenfor en ung dame, der spurgte, om jeg var flensborg-pigen fra Duborg-Skolen. Hun præsenterede sig som Kirsten Nielsen, og hun lykønskede mig med eksamen. Hun fortalte, at hun havde hørt, at dette var min sidste eksamensdag, og hun syntes ikke, at jeg skulle gå helt alene derfra. Først senere gik det op for mig, hvor smukt og betænksomt det var af hende. Jeg har aldrig fået oplyst, hvem der har gjort hende opmærksom på min eksistens; måske har fru rektor H. P. Hansen givet hende et lille vink. Men jeg må indrømme, at jeg den dag i min dødsenstræthed knap nok fornemmede, hvad der foregik. Jeg husker bare, at vi to fra universitetet gik hen til hendes veninde, og derefter tog hun mig med til Thranes butik i Krystalgade for at købe studenterhue. Butikken var fuld af glade studenter, hhv. vordende, som under latter prøvede huer. Da

det blev min tur, viste det sig, at min størrelse var udsolgt og ikke ville kunne fås før om nogle dage. Men Kirsten Nielsen var ihærdig. Hun havde imens hilst på en bekendt, fru rektor Svane, der lod sin studenter-datter prøve huer. Jeg fik lov til at prøve den, hun netop havde i hånden, og jeg kunne passe den. Fru Svane bestemte, at jeg skulle have den, da Inger ikke var færdig med eksamen endnu. – Så inviterede Kirsten Nielsen (hun var for øvrigt seminarie-lærerinde) mig hjem til sig i Stockholmsgade kl. 19, hvor en flok unge skulle mødes hos hendes forældre til aftensbord og derefter skulle i Tivoli til St. Hans-fest.

Men forinden tog jeg nu hjem til pensionatet, hvor man ønskede mig til lykke med eksamen og gav mig dejlige blomster. Derefter telegraferede jeg hjem til mine forældre.

Og så skulle jeg jo nu prøve, hvordan det var at være en rigtig student med en ærlig erhvervet studenterhue på hovedet. Jeg gik mig altså en tur, nu havde jeg jo bunker af tid. Jeg gik lidt på må og få, steg så op på en sporvogn. Undervejs passerede flere charabanc'er, fyldt med glade, syngende studenter. En eller anden opdagede mig stående på sporvognens åbne bagperron. Man råbte til mig og svingede huen, jeg prøvede at vinke livligt tilbage, – og jeg følte mig så uendelig alene. Min sporvogn kørte over Kongens Nytorv, en lang række glade studenter dansede omkring hesten dér. Jeg havde jo aldrig set det før, kun hørt fortælle om det; og jeg må bekende, at det gav et lille sug i brystet at være så alene.

Om aftenen tog jeg så ud til Stockholmsgade, hvor der var en stor flok glade unge mennesker. Jeg kendte selvsagt ingen andre end Kirsten Nielsen og hendes veninde fra om formiddagen, jeg tror, hun hed Lehmann og var fra Haderslev.

I Tivoli var der vidunderligt – herligt vejr, vindstille, heksene red til Bloksbjerg, og fyrværkeriet var pragtfuldt. Men navnlig fik jeg et dejligt minde om glade unge menneskers umiddelbarhed og hjælpsomhed.

Næste dag kom så mine forældre, jeg ventede på dem på banegården. Stor gensynsglæde; jeg følte det, som om vi i flere år havde været fra hinanden. Min mor tog mig – med min hue – med til fotografen, noget, jeg ellers hader endnu mere end tandlægebesøg. Men i dag gjorde det ikke noget, alt var så dejligt; jeg var lykkelig, jeg havde nået mit foreløbige mål – og jeg var sammen med verdens sødeste forældre.

Det var min mening at læse jura, men til det formål skulle min danske studentereksamen jo fuldt ud anerkendes i Tyskland og berettige til både studium og eksamen. I mellemtiden arbejdede jeg så igen i min fars forretning. Min ansøgning blev indleveret til Preussisches Innenministerium, ikke mindst ved hjælp af familiens gode ven, Jacob Kronika, der dengang levede som korrespondent i Berlin. Efter adskillige måneder blev min ansøgning imødekommet, jeg fik en særtilladelse til både studium og eksamen. – At jeg så alligevel ikke

kom til at gøre brug af den på grund af giftermål er et andet kapitel. Men gavnet har dette dokument dog senere hen, nemlig efter 1945. Dengang gjorde daværende rektor på Duborg-Skolen, Henry Jensen, en stor indsats for at få oprettet en studenterlinie med ret til studium og eksamen i Tyskland. Jeg fortalte Henry Jensen om mit »dokument«, og han blev meget glad for, at jeg stillede det til rådighed for ham, for at han så kunne benytte det som bevis på et fortilfælde med dansk eksamen. At min ældste datter i 1951 hørte til det første hold studenter fra Duborg-Skolen er naturligvis særlig morsomt for mig.

Jeg kom som sagt ikke til at læse videre og blev senere gift med en dansk, tysk-uddannet advokat, født i Læk, Sydtønder amt. Han havde, ligesom sine søskende, heller ikke nået at få dansk skolegang.

I min mands barndomshjem herskede lignende vilkår som i mit. Begge vore fædre var meget bevidst nationale, havde aldrig drømt om, for evt. vindings skyld, af bekvemmeligheds- eller andre opportunistiske grunde at fravige deres danske sindelag, hverken under kejser- eller hitler-tiden. Begge vore mødre stammede fra tyske familier i Holsten – og begge ægteskaber var ovenud lykkelige og harmoniske, måske ikke mindst, fordi begge kvinder fra starten af stod last og brast med deres ægtefælle og fulgte ham i hele hans udvikling. Og begge kvinder havde evnen til at skabe og præge et hjem for deres familie, hvad der unægteligt har haft afgørende betydning for deres efterkommere. Fra begyndelsen af kom jeg til at sætte meget stor pris på min mands forældre, og han omvendt på mine.

En væsentlig forskel har der dog været mellem disse to hjem, og den gjorde sig tydeligt gældende efter første verdenskrig, da afstemningskampen begyndte. Mens vi i Flensborg dog var en ganske anselig flok, der bekendte sig til det danske mindretal, hvor man dog kunne støtte og stive hinanden af, bistå, ja evt. forsvare hinanden, så var der til gengæld i landdistrikterne og dermed også i Læk ganske anderledes forhold på dette område. De medlemmer på landet, der åbent bekendte sig til danskheden, var meget få, og angreb, chikanerier, ja, sjofelheder over for disse få var til tider ret udpræget. At man f. eks. under afstemningskampen i 1919–20 adskillige gange om natten knuste vinduer hos mine svigerforældre, at ansete tyske medborgere »af de bedste kredse« foran huset forlod fortovet og gik over kørebanen for ikke at komme det danske hus for nær, at man fra nu af boykottede den hidtil blomstrende forretning efter bedste evne, ja, at man en dag på min svigerfars grund på Galgenberg rejste en »galge« med en halmdukke, påhæftet min svigerfars navn, for så at brænde den – – -: det er ikke vanskeligt at se, at det må have været tunge tider for familien. Min svigerfar, der var en stout dansk-friser, har måske nok, med en vis påtaget sindsro, kunnet tåle al den modgang, der fulgte med afstemningstiden, men for min svigermor må det have været forfærdeligt, hun, der jo dog som barn og ung kun havde kendt til tyskhed.

Hun led meget under disse forhold, men man har senere fortalt mig, at hun var uendelig tapper og ikke klagede.

Og efter afstemningstiden kom så den store kulde og isolation. I »kampens dage« kom der jævnlige sindelagsfrænder fra by og land, man bragte valgmateriale og afstemningsplakater, mad og tøj til fordeling hos de mest trængende, samt bøger; et helt lånebibliotek blev indrettet i en stor stue i mine svigerforældres rummelige hus. Men det hele ebbede ud efter den 14. marts 1920. Jeg tror, at der efter den dag navnlig på landet vestpå bredte sig resignation. Foreningsliv o. l. var der ikke fra dansk side, det var medlemstallet alt for ringe til. Vandrelærer Lindstrøm var den mest trofaste til ind imellem at kigge indenfor, sjældnere pastor H. F. Petersen og frk. Margrethe Gudme fra Flensborg. Men mon ikke denne udvikling til gradvis isolering af danske hjem i vesteregnet har været nogenlunde tilsvarende i andre landdistrikter, hvor der kun sad en lille flok som forpost i afstemningstiden. Men hvor der ikke efter nederlaget, i modsætning til hos os i byen, var forudsætning for foreningsliv, dansk skole, regelmæssig kirketjeneste, teatergæstespil nordfra og foredrag m.m.

Min svigerfar døde i 1950; han oplevede desværre ikke, at der kort tid efter blev indviet en dejlig og ny dansk skolebygning i Læk; indtil da havde undervisningen været henvist til interimistiske lokaler, således som det var tilfældet ved mange andre danske skoler efter det store skred i 1945, da forældre i tusindvis ønskede dansk skolegang for deres børn. Det ville have været et højdepunkt i min svigerfars liv at se den smukke nye danske skolebygning i Læk blive indviet. Min mand blev, som søn af Ketel Johannsen og som juridisk konsulent for Dansk Skoleforening, bedt om at indvie skolen. Da han gik op til talerstolen, var det en »sær« fornemmelse for ham, midt i forsamlingen at få øje på den mand, der i sin tid i afstemningstiden havde været den aktive ved »galgebranden«, en dråbe malurt i al stolthed og glæde.

Dog nu mere om min egen familie og mig selv. Efter krigen 1914–1918, inflation, endt skolegang, studium for min mands vedkommende, var nazistytret begyndt i 1933, og at dette ikke netop blev en behagelig og tryk periode for det danske mindretal er velkendt. Vi personlig kom til at mærke det ret effektivt, idet min mand på grund af sit danske sindelag, blev ekskluderet fra sagførersammenslutningen, der ellers ydede sine medlemmer en del privilegier, såsom funktion i arbejdsretten, turnusmæssig tildeling af friprocesser etc. Heller ikke i advokatfortegnelsen for hele det tyske rige stod min mand opført mere. Alt dette, der faktisk betød et væsentligt grundlag for et sagførerkontors trivsel, var min mand nu afskåret fra. Foruden ham ramtes kun en eneste kollega, dog ikke fordi vedkommende var dansk, men fordi han var »kvart-jøde«. – Jeg indrømmer, at det var drøje år for os; hvis ikke vi havde haft vore forældre i Læk og i Flensborg, havde der nok hyppigt været smalhans hos os. – Men være tysk soldat, det var min mand dog »værdig« til!

Og så børnene: i 1938 kom vores ældste datter i Nørreportskolen hos lærer Hermann Tychsen, som børnene elskede. I 1940 kom den næste i skole; hun fik som lærerinde fru Signe Petersen, enke efter den unge lærer Andreas Petersen, der faldt allerede i begyndelsen af krigen. Men snart måtte Nørreportskolen rømmes til lazaretbrug, og man flyttede op til Duborg-Skolen. Få år senere blev begge piger opfordret – d.v.s. beordret – til at træde ind i B.d.M. (Bund deutscher Mädel), nazisternes pigesammenslutning, sideløbende med drengenes Hitlerjugend. Jeg fik dog gennem Generalsekretariatet ved hr. Johann Lieb udvirket et »Befreiungsschein«, så de slap.

Imens var min mand for længst blevet indkaldt, han var soldat i nøjagtig fem år og to uger, de to sidste år ved østfronten i Rusland. Men den 12. maj 1945 fik vi ham hjem igen, ganske vist grånet og ældet. Men hvad gjorde det? Det at være forenet igen og ikke at skulle skilles fra hinanden mere, var det afgørende. Børnene kunne til at begynde med slet ikke fatte, at far nu ikke mere skulle rejse bort, som når han havde været på kort orlov under krigen. Nu kunne altså et nyt livsafsnit begynde. I taknemmelighed over at være forenet igen, prøvede vi på ikke at være bitre over alt det negative, vi havde oplevet. Vi var dog nu, trods alt, sammen igen; hvor mange unge danske sydslesvigere havde ikke måttet ofre livet for denne os alle så fremmede og forhadte sag!

Hjem til Danmark kom vi så heller ikke efter 2. verdenskrig. Nogle siger jo, at det er godt sådan på en vis måde; opgaven var måske blevet uoverkommelig for Danmark. Men at vi hernede bliver ved med at føle os som ét med vort land, og at vi, hver gang vi passerer grænsen på vej nordpå, føler en ganske egen glæde, tryghed og stolthed samt en inderlig kærlighed til Danmark kan måske forklares ved, at »intet land er for lille til ikke at have krav på den største kærlighed«.

Efter krigen fik vi endnu to døtre, også de er studenter fra Duborg-Skolen, har begge læst i Århus og er gift der.

Og nu går to børnebørn på min gamle skole, – så traditionen holdes i hævd!

Sagen var alt og bandt

AF INGRID NØRGAARD

Det var en dejlig opgave, der her blev lagt hen til mig. Jeg kom her til at berøre mange oplevelser – læse gamle breve – se på billeder – genopfriske bekendtskaber fra dette tidsrum, sådan at tiden nærmest var ved at løbe fra mig på det sidste.

MIN MOR

Min mor, Ellen Jensen, stammede fra Fyn. Hendes far var bestyrer på Ferritslev mejeri, moderen uddannet som syerske. Der var tre børn i hjemmet. Broderen, Johannes Hansen, blev gift med komponisten Thorvald Aagaards søster, og de kom som lærerfolk til Rødovre ved København, der dengang nærmest havde præg af by. Søsteren Alfrede blev gift med smed Hans Rasmussen fra Hudevad på Fyn. Hun var selv uddannet som organist, og lige til hun blev henimod de 80, spillede hun i valgmenigheden i Sdr. Nærrå og ledede et ret kendt sangkor. Mor, der var den yngste af de tre, blev født den 22. oktober 1888. Disse tre børns opvækst blev stærkt præget af hjemmets indstilling. De kom alle tre i friskole, og her var vel nok frie kår. Historie og bibelhistorie blev faktisk leget ind i dem. Både lærerfamilie og forældre stillede deres garderobe til rådighed for eleverne, og der blev lavet livlige og levende optrin i både det ene og det andet fag. Sønderjylland blev tidligt et begreb for mor. Da hun var færdig med skolen, blev hun oplært som mejerske og kom 16 år gammel i 1904 til mejeriet Humble på Langeland. Her mødte hun en mærkelig mejerist. Han var helt sorthåret, hvorfor han hurtigt blev døbt »den lille sorte«, og som han kunne vække begejstring for Sønderjylland. Der var dog ikke nogen tilnærmelse mellem dem på daværende tidspunkt udover lidt brevveksling engang imellem. Nu fulgte for mor et ophold på Roskilde højskole, og som det moderne menneske hun var ifølge sin opdragelse, blev det hende snart klart, at der måtte en uddannelse til. Hun var så i København fra 1907 til 1909 for at blive uddannet som massøse. Her oplevede hun det første kvindeoptog til Christiansborg med krav om stemmeret. Det foregik dog anderledes roligt her end i England.

Mens hun var i København, så hun en dag et pennalhus i kobber og fik pludselig den idé at sende det til »den lille sorte«, der i mellemtiden var

Mor i sin konfirmationskjole, 15 år gammel, 1903

blevet journalist. – Et par dage senere mødtes de i Odense, og så var det sket – godt for os!

Efter sin uddannelse tog mor i vinteren 1909–1910 til Askov, og det blev et dejligt ophold. Her lærte hun Niels Kjems at kende, og det blev til venskab for livet, et venskab, der også fik stor betydning for os andre.

I 1911 blev far og mor gift i Sdr. Nærå valgmenigheds kirke og flyttede til Gråsten, hvor de boede til foråret 1914; far var lokalredaktør for Flensborg Avis. I Gråsten havde de en dejlig stor lejlighed, A. D. Jørgensens barndomshjem. I Flensborg boede de først i Mathildegade, så i Åbenrågade og Lindeallé, indtil de fik huset Frederiksdal 40, der blev vort egentlige barndomshjem.

Mor var ikke bange for at tage fat. Allerede i begyndelsen af tyverne blev vi børn juleaftensdag sendt ind på kontoret med en krukke fyldt med varme æbleskiver med svedsker til redaktionen. Karen var meget genert, så jeg blev først puffet ind ad døren, og man var ikke sen til at tage for sig. Så tog far os ved hånden og førte os op til det allerhelligste, redaktør E. Christiansens kontor. Fra disse første møder husker jeg endnu hans beskedne væsen og varme smil.

Vi skulle så hilse på den klogeste, som far kaldte redaktør Simonsen. Når han blev kaldt den klogeste, var det, fordi han »ledede verdens gang« og kunne fransk. Han glædede os børn med at sige nogle sætninger på fransk, som vi fik oversat og helst skulle huske til næste jul – det kneb det nu med. Det var »Glædelig jul og hils jeres mor.«

Så gik turen til Auguste Nielsen, og hos hende lå der altid en lille pakke til os.

Vi havde hver fået 10 Pfg. til sporvognen ind til byen, men måtte gå hjem. Ofte hændte det dog, at kontoret gav os pengene til hjemturen, men mor var såmænd glad for at komme lidt af med os, så hun kunne blive færdig med forberedelserne til juleaften. Mors selvstændighed var hendes styrke hele livet. Den hjalp over den strenge afstemningstid og tabet af gode venner, over sorgen i 1923, da Karen døde, og megen modgang i årene, der fulgte, og hun gjorde brug af al den kraft, hun ejede.

I 1924 fik mor klippet sit lange hår. Far var begejstret – sikken et fremskridt! Allerede i 1920 begyndte hun at gå kortsåret, hvilken dristighed også dette. Der blev sagt til hende, at når man lignede en kartoffel med to tændstikker, burde man ikke gå kortsåret; men mor lo, den slags rørte hende ikke spor, og hun vidste i øvrigt, at hun havde flotte ben. Hun og far så nu engang praktisk på tingene. Jo, jo, hun var modig. Hun gik alene til fester i »Borgerforeningen«. Far gav bilen hjem og var glad for, at han slap den aften. Navnlig festerne omkring karneval var han gerne fri for, men hvor var han betaget, når vi stod og vinkede farvel til hans Ellen.

Mors fynske afstamning fornægtede sig ikke. Altid glad og veloplagt opmuntrede hun andre og vidste selv at gøre sin indsats for »sagen«.

I 1927 begyndte hun med at samle 1. distrikts yngre koner til møder i vort hjem. (Den slesvigske Forening havde i alt 22 distrikter.) I begyndelsen én gang, senere to gange om ugen. Arbejdsløsheden var begyndt at præge byen, og man trævlede gammelt strikketøj op, vaskede garnet og strikkede nyt til børnene. Gennem deres mange forbindelser »organiserede« far og mor yderligere uldgarn, så der hver jul i mange år var en blød pakke til børnene. Der blev »organiseret« meget i de år, bl. a. en storstilet tøjfordeling til distriktets arbejdsløse. Til mødeaftenerne havde mor altid bagt, og jeg har tit måttet cykle ind efter margarine til bagningen. Den kostede 23 Pfg. pr. pund og kunne fås hos Irma i Storegade. Lønningerne var små, og der skulle regnes nøje.

Disse mødeaftener var samtidig en slags kursus i dansk. En af de mest brugte hjælpere blev Carla Schibler, der kom fra Rudbøl eller St. Jyndevad. Her virkede hun, indtil hun i 1935 kom til grænsehjemmet i Kollund. Men i de første år havde far og mor uforknyt klaret det selv. Mor læste bl. a. op af »Ditte Menneskebarn«, far oversatte ind imellem. For nylig har en af deltagerne fra dengang fortalt mig, at det fik hende til at lære det danske

Der strikkes i Frederiksdals stuer til distriktets børn, ca. 1930

sprog rigtigt, så hun selv var i stand til at læse. Hun er endnu i dag en god låner på biblioteket. De spillede også komedie og fik også på den måde lært sproget.

Ud af dette arbejde opstod så i 1937 »Den danske Husmoderforening« i Flensborg. Ramaskrig fra mange sider! Far kom hjem og fortalte, at der på kontoret var blevet spurgt til »suffragetten« og hendes planer. Mor havde imidlertid en vældig støtte i far. Gang på gang blev der smølet med avis-referaterne fra husmoderforeningens møder, indtil far tog sagen i egen hånd. Den almindelige indstilling inden for en bestemt kreds var, at man havde »Gamles Værn« og »Sygeplejeforeningen«, hvad skulle så det pjat til. Det var dog kun de første år, siden skabtes der respekt om tanken om at dygtiggøre den unge kvinde.

Jeg har nævnt »Sygeplejeforeningen«, og den havde en virkelig stor opgave. Vi er som børn ofte blevet sendt ud med mad til hjem, hvor moderen var syg eller lå i barselsseng. Ofte kom børnene også hjem til os efter maden. Mor var aldrig bange for at yde noget og gå i gang med virkelig gode opgaver, en livsvilje og holdning hun bevarede hele sit liv.

Da krigen kom og store krav med den, blev hun spændt endnu hårdere for, men intet var for meget, når blot hun kunne hjælpe og lindre. Jeg husker den tunge gang, det blev hende og far, da de den 19. maj 1943 gik fra

hjem til hjem, efter at Batterigades børnehaven var blevet ramt af en bombe. Mange af 1. distrikts unge hjem var blevet hårdt ramt, og her stod de magtesløse.

Adskillige udefra blev skyllet op i Flensborg i krigsårene. Mor lagde hver morgen uforknyt madpakker ud til lågen til de hollandske tvangsarbejdere, der blev ført forbi Frederiksdal 40 på vej til arbejde. En enkelt advarsel kom, men den blev overhørt, og intet skete.

Sådan var mor, mens jeg var barn og ung, og sådan blev hun ved med at være, til hun døde i 1967.

MIN FAR

Min far, J. N. Jensen, stammede fra Østerby, Daler sogn vest for Tønder og var født den 10. september 1879. Farfar døde tidligt og farmor i 1914, så vi børn fik aldrig lært vores farmor og farfar at kende. Der var mange børn i det lille skrædderhjem i Østerby, og kårene var meget små, men takket være gode naboer blev alle mætte hver dag. Der var navnlig ét hjem, de blev stærkt knyttet til, det var storbonden Lützens på den gamle gård i Østerby, hvor børnene ofte gik til hånd, og da fars hjem blev ramt af sygdom, var det bonden Lützen, der hjalp. Danskheden bandt og forpligtede dem over for hinanden. Der var stor sorg, da fars brødre valgte at »gå over dammen«, dvs. udvandre til Amerika. Da de nærmede sig værnepligtsalderen, foretrak de denne udvej fremfor at trække i den tyske trøje. Tre brødre i alt gik den vej, og det var en tung afsked for farfar og farmor, der med et års mellemrum måtte sende deres tre drenge af sted. Da far kom i den værnepligtige alder, valgte han at blive hjemme, for én skulle de to gamle da beholde, og da han var den yngste, fandt han det rimeligt, at det blev ham. Han havde set sine søskende forlade barndomshjemmet for stedse og glemte aldrig den smerte, det forvoldte forældrene. Far havde også to søstre, hvoraf den ene kom til at bo i Hamborg og den anden, der var gift med en postembedsmand, først i Flensborg og senere i Haderslev. Søstre lærte vi at kende, selv om de begge døde i slutningen af tyverne.

Lige fra barndomsårene brændte der i far en kærlighed til Danmark og en harme over den uret, der blev begået i 1864. Som lærer i skolen i Daler havde far en bror til redaktør Jens Jessen, Peter Jessen, og han forstod, til trods for at han skulle undervise på tysk, at fortælle danmarkshistorie, så alle huskede det. Han lagde stor vægt på at bevare det danske sprog og brugte meget af sin fritid til at undervise de unge efter skoletid, når de viste særlig interesse. Far fik undervisning i engelsk og musik, og det blev senere til stor fornøjelse for os børn, når far tog violinen frem og spillede »Lustig ist das Zigeunerleben« og meget andet. Peter Jessen havde en hensigt med at samle de unge danske til frivillig undervisning. Han ønskede, at de skulle stå godt rustet til

Far som ung mejerist i slutningen af 90erne

kampen mod fremmedherredømmet, for han forudså, at der måtte kamp til for at råde bod på uretten.

Allerede inden sin konfirmation hjalp far hos Lützen som vogterdreng. Umiddelbart efter konfirmationen kom han i lære som mejerist. Efter læretiden kom han først til Ulkebøl mejeri på Als og derefter til Møgeltønder. I Møgeltønder mødte han første gang Johanne – senere gift Lund. Bekendtskabet med Johanne Lund fortsatte efter 1920, da far cyklede rundt i Sydslesvig med I. K. Petersen, og i Lunds hjem i Medelby opstod tanken om at starte en ungdomsforening hernede.

Far kom også til Humble mejeri på Langeland, hvor han i 1904 lærte den unge mejeriske fra Fyn at kende, der senere skulle blive min mor. Han afsluttede sin mejeristid med en ganske kort periode i Holsten. Ind imellem måtte han igennem soldatertiden. Tre år som dragon i Metz satte deres spor og blev en prøvelsens tid for ham som for andre. Da disse 3 lange år endelig var overstået, tog far nordpå. Han var først på Ladelund landbrugsskole og fik derefter sit første ophold på Askov. Det må have været omkring 1902–03, og mødet med højskoletanken blev en vækkelse for ham, der bar livet ud. Han følte, at han havde fundet sit ståsted.

*J. N. Jensen og (den senere redaktør ved Dybbøl-Posten) Andreas Grau, Askov
1907-08*

I sin mejeristid og under opholdet på Ladelund var far blevet klar over, at Danmark var et foregangsland. Han var klar over, at dygtiggørelse, hygiejne og orden var tre vigtige faktorer, og han så det som sin opgave at få unge danske nordslesvigere ind på denne kurs for at kunne hamle op med tyskerne, der satte det intellektuelle med lærer, præst og embedsmand i spidsen.

Da far kom til at lede »Nordslesvigs Mejeritidende«, gav han udtryk for sine synspunkter. Han mente, at der ved hvert mejeri burde være en mødesal, hvor de unge kunne samles til foredrag om faglige og folkelige emner samt til gymnastik. Der skulle yderligere være en bogsamling samt helst en badeanstalt.

Far gjorde sig til talsmand for disse ideer, hvor han kom som foredragsholder, og han var altid undervejs og lærte mange mennesker at kende, men højskolen havde ikke sluppet sit tag i ham, han måtte tilbage. Han kom på Testrup og senere igen på Askov. Den sidste vinter på Askov var det særlig foredragene om Tolstoj, der begejstrede ham. Han læste med stor interesse Tolstojs bøger og gjorde senere på sine foredragsturneer flittigt brug af de tanker, han herigennem var blevet bekendt med. Mødet med Bjørnson var den oplevelse, der betog ham mest. Senere, da far læste »En glad gutt« eller andre af Bjørnsons fortællinger for os, kunne han endnu gengive Bjørnsons måde at tale på og den måde, hvorpå han skuede ud over den lyttende forsamling.

Efter højskoletiden fik far først nogle interessante år på »Hejmdal«, hvor han kom til at stå ansigt til ansigt med preussernes Køller-politik i al dens hårdhed. Han oplevede angrebene på alt dansk arbejde og den hårde valgkamp op imod rigsdagsvalgene, og han følte, at han igen måtte ud til de mange

forsamlingshuse, hvor han talte til de unge inden for gymnastik- og ungdomsforeningerne. Han blev snart klar over, at drikkeriet var en fjende, der burde bekæmpes, og hans interesse for afholdsbevægelsen var vakt. I 1906 brød far med »Hejmdal« og kom til »Flensborg Avis«, hvor Ernst Christiansen nu var blevet chef efter Jens Jessens død. Ernst Christiansen stillede ligesom sin forgænger store krav rent sprogligt til sine medarbejdere og også til sig selv. Far var i de første år stationeret i Gråsten og opholdt sig også et stykke tid i Berlin, mens H. P. Hanssen som rigsdagsmand talte sønderjydernes sag fra talerstolen.

Her traf far sammen med mange unge fra Nordslesvig, og mange år senere på fars 70 års fødselsdag modtog han et dannebrogssflag som hilsen fra nogle af disse ungdomsvenner.

Da far og mor blev gift i 1911, fik de bopæl i Gråsten, men i 1914 flyttede de til Flensborg, og far fik sit skrivebord på »Flensborg Avis«. Også for mor betød flytningen en stor omvæltning, for på det tidspunkt kunne hun ikke ret meget tysk; da hun første gang skulle hente en pægl fløde, rakte hun kanden frem med et »Bitte, Fløhe«. – Ak, sikken en latter, der blev rundt om hende. For de ikke-tyskkyndige skal det oplyses, at Flöhe betyder lopper.

Det varede ikke længe, før far fik indført 10 minutters daglig gymnastik for redaktionen. Krigen gjorde en ende på det, men de fortsatte efter 1919 igen, for jeg mindes endnu, at Karen og jeg engang dukkede op på kontoret, mens træningen var i fuld gang. Vinduerne var smækket op for den friske luft, og herrerne var i skjortærmer og sejer og uden slips.

Selve krigstiden husker jeg ikke meget om, og en del af det, man mener at huske, skyldes, at tingene er blevet fortalt gang på gang, og derfor står levende for én. Dog husker jeg tydeligt, at far kom syg hjem i 1919 og måtte på Sct. Franziskus sygehuset, hvor han blev plejet af søster Enea. Mon ikke nonnedragten er årsagen til, at jeg husker denne tid! Jeg ville nu ikke helt kendes ved far, for han havde fået håret raget af, og min far derhjemme på billederne havde jo højt hår, men vi vænnede os dog hurtigt til ham; værre var det, at han skulle være med til at bestemme over os, det var ikke lige sagen.

I 1919 boede vi endnu i Lindeallé, og blandt vore legekammerater her var L. P. Christensens datter Inge og Cornelius Hansens tre sønner, der boede skråt over for os. En af juledagene begyndte juletræet oppe i vores stue pludselig at svaje, og til sidst væltede det, og det var et stort træ. Det var såmænd Hans Erland – den ældste og længste i flokken – der havde fået øje på noget i toppen, som han absolut måtte have fat i. Sikken et postyr der blev med at få alt bragt i orden igen. Godt at far var hjemme, så kunne det aldrig gå helt galt.

Far holdt af at vise os børn de ting, han selv stod undrende overfor. En kold januarnat ude på Frederiksdal 40 slog far et tæppe om mig og bar mig ud på altanen, for at vi sammen kunne nyde synet af den dejlige stjernehimmel.

Han lærte mig, hvor Nordstjernen er, Store og Lille Bjørn og Cassiopeja, hvis lys, han fortalte, var mange år om at komme herved. Mor afbrød, for det var bitterlig koldt derude, men jeg er mange gange smuttet ind til far for at høre mere. Selv da jeg blev voksen, gik vi tit en tur henad vejen for at nyde stjernevrirmlen.

Som journalist på »Flensborg Avis« havde far meget andet at tage sig til end blot at være på redaktionen. Han tog del i både det politiske og folkelige arbejde. Da den første svære tid efter afstemningen var overstået, vidste far, at der nu skulle handles hurtigt og på et bredere grundlag for at få så mange som muligt til at holde ved. Far var her på sin rette plads, og han var skuffet, når man ikke syntes om hans ideer om at tage fat med henblik på alle de blakkede. Hans plan var at tage ud vestpå med avisen for at skaffe flere holdere, og netop herude kunne de fleste sproget. Han følte to ting som sin opgave: at styrke sproget og at styrke avisen, og derfor lod far sig ikke afvise. Han brugte al sin fritid de første år efter 1920 med disse mål for øje, og han knyttede kontakt til mange landboere langs den nye grænse. Mine forældre var blevet byboere nu, men de glemte ikke landbefolkningen.

Allerede i 1919 var far med til at starte »Flensborg Ungdomsforening«. Han blev også formand for den selskabelige forening »Ydun«, så vidt jeg husker i 1922, også »Landboforeningen for Flensborg og Omegn« var han med i. Ved fars hjælp og med ham som redaktør blev ungdomsforeningens blad »Holger Danske« udgivet, og med pastor Noack i spidsen var han også med til udgivelsen af et kirkeblad. Der var brug for ham, og han ofrede tid og kræfter, når det gjaldt sagen. Han sagde derfor ja til de mange foredragsrejser til Nordslesvig. Forbindelsen hertil måtte ikke standses på grund af grænse- dragningen, og også for avisens skyld var det nødvendigt at vedligeholde forbindelsen med de mange holdere nordpå. Fars helt utrolige evne til at huske mennesker kom ham her til gode. Han huskede slægtsnavne, og han huskede navnene på koner og børn, og det var af ægte interesse for disse mennesker.

Allerede forud for nationalsocialismen havde der været drøje år. Far og mor havde med utrolig energi sat sig for at hjælpe de arbejdsløse familier, og Frederiksdal 40 blev i disse år samlingssted for mange af dem. Det var dystre tider, og mor var glad, når far kom helskindet hjem om aftenen, for overfald og indbrud var daglige hændelser; de havde ikke uden grund måttet anskaffe sig en stor hund. Så kom 1933, og far så lige fra starten, at det måtte ende galt. Han bevarede altid sin store tro på retten til vor hjemstavn. Heller ikke 1945 opgav han. »Er tiden ikke moden nu, så kommer den dog en dag,« tænkte han.

Takket være sit lyse sind troede far altid det bedste om sin næste og led mange skuffelser, både når han bløjede kautionsrede for folk, og når folk forlod vore rækker. Det sidste var næsten det værste, men han kunne ikke opgive håbet. Det afgørende var ikke, om vi var mange eller få, men at sikre retten for dem, der følte sig trygge inden for mindretallet.

Han var ikke menneskekender. Henimod jul dukkede folk op for at låne hos ham, der selv havde så lidt, men meget i forhold til dem. Jeg ved, at mor engang snakkede med direktør Peter Nissen, Union Bank – eller Petter Bøss', som han hed i folkemunde – om dette, og han foreslog, at far, før han underskrev noget kautionsbevis, skulle henvende sig i banken sammen med manden. Peter Nissen sagde så, at han havde set på J. N. Jensens regnskab og kunne meddele, at der ikke var dækning. Det hjalp efterhånden.

Der kom mange unge i vort hjem, og mange kom for at få råd enten hos far eller mor. Sådan stod Christian Nielsen fra Kobbermøllen der en dag. Han var blevet kaldt op til en samtale på Duborg-Skolen med dr. Andreas Hanssen og L. P. Christensen. De havde spurgt ham, der var en dygtig forretningsmand hos firmaet Uldall, om han kunne tænke sig at blive ungdomssekretær. Der var ingen fra ungdomsarbejdet til stede, og det studsede han over. Han udbad sig et par dages betænkningstid og gik så allerførst ned til gamle Niels Uldall, som mente, at det ville blive et savn for firmaet, men en dejlig opgave for Christian Nielsen. Han foreslog dog Christian Nielsen først at opsøge far og snakke med ham om det, og derfor stod han der nu. Far spurgte først, hvilken uddannelse man ville give ham, og fik at vide, at Christian Nielsen skulle springe lige ud i det og så bruge sine ferier til at få indblik i lignende arbejde i Danmark. Far mente ikke, at det var vejen, og sammen skrev de så et brev, hvori Chr. N. bad om 2 års oplæring i Danmark og Sverige på højskoler og kursusophold. Niels Uldall så brevet først og mente, at det var rigtigt, for man skulle stå godt rustet til en sådan opgave. Næste dag kredsede L. P. Christensen om fars skrivebord og omsider kom det: »Det brev Chr. N. har sendt os, har du skrevet godt.« »Ja,« svarede far, »men vælger I en så dygtig mand, skal han også kunne stå fri og uafhængig og med sine egne anskuelser.« Og så var den sag afgjort. Chr. N. blev hos firmaet Uldall.

Chr. Nielsen var elev fra Kobbermølleskolen, han gik her i skole i 2½ år hos August Rattenborg. Efter konfirmationen i 1929 kom han i lære hos købmand Uldall, i en af vore førende danske manufakturforretninger. Sin fritid brugte han godt, først og fremmest inden for spejderarbejdet og ungdomsforeningen. Han var igangsætter med nye tanker og ideer. Og da roklubben startede i 1935, var han blandt de første til at gå i bådene. Dette rige ungdomsliv og kærligheden til det land og folk, han hørte til, gav ham styrke til at klare indkaldelsen og det at skulle kæmpe for en sag, der ikke var hans, men en pligt som dansk sydslesviger.

Rige blev vi herhjemme, når hans breve og artikler til Flensborg Avis blev offentliggjort. De slutter med den smukke artikel »Hjertets Treklang«, hvor han skriver om den lykke, vi ejer i treklangen hjem-hjemstavn-Danmark.

Det var den sidste hilsen, vi fik. Den 2. august 1941 faldt Chr. Nielsen ved østfronten, da han ville redde en kammerat, der var blevet såret.

Den gamle gård i Østerby, Daler sogn

I forhold til det, der skete ude i den store verden i disse år, var det kun småting, der skete for os, men for mit hjem var de ikke små. »Hvad du evner kast af i de nærmeste krav«. De ord har vi ofte hørt, og far levede op til dem. Han respekterede de mange dygtige og begavede mennesker, han mødte og omgikkes, og han beundrede dem for deres dygtighed uden brod i sindet, men med en oprigtig tro på, at hver på sin plads gavnede *sagen* og retten til vor hjemstavn.

ØSTERBY

Østerby var et vidunderligt fristed for min mor. Gang på gang tog hun ud til den gamle gård med os børn, og vi blev vel modtaget af fru Hedvig Lützen, der allerede i 1904 var blevet enke, 32 år gammel. Hun ledede gårdens daglige drift med et par karle og piger til hjælp sammen med sine to børn. Datteren Dikke blev senere gift med redaktør Høkkelbjerg Petersen ved Jydske Tidende. Sønnen, der blev kaldt »Lille Ludde«, var ganske lille, da faderen døde, overtog først gårdens drift i slutningen af tyverne. Hede og mor var meget stærkt knyttet til hinanden, og vi var lykkelige for at kunne komme derud, mens far lå ved fronten. Ikke for intet havde Peter Jessen haft sin lærergerning herude. Det havde sat sine spor, her var det Flensborg-retningen, der gjorde sig gældende. For begge gårde, den gamle gård og fættergården på den anden side af vejen, var det en opmuntring, når mor kom på besøg med os to små, der trissede rundt begge steder. Store Ludde var straks blevet indkaldt,

og sorgen var stor. Han blev imidlertid omgående hjemsendt, da han stillede i Hamborg, fordi der havde meldt sig så mange frivillige. Lille Ludde var heldigvis for ung, men måtte dog med i krigens sidste halve år. Begge gårdene var dansksindede, og det vidste gendarmerne, og de holdt dem nøje under kontrol. Carl Lützen på »Fættergården« holdt sig lidt i ro for at undgå at blive bemærket. Om aftenen bar han små sække med sædekorn ud til en kule, så der var lidt at tage af til marken og lidt ekstra til hønsene. Man måtte imidlertid være yderst forsigtig og kun give hønsene korn lige efter at gendarmerne havde været på kontrolbesøg. Det blev omgående meldt til amtsforstanderen, da gendarmen engang fandt et par kerner i hønsegården, skønt man forklarede ham, at de var fejlet sammen med støv og snavs ved forårsrengøring på loftet. Fru Lützen måtte ind og afgive forklaring, og sagen gik i lave, men forsigtig måtte man være.

Ganske svagt mindes jeg – hvis det da ikke er fra fortælling – at Karen og jeg blev båret i tæpper over vejen om aftenen og lagt i seng på Store Ludde's gård, når der blev holdt aftenmøder. Så blev den blå sangbog taget frem, og man sang »Der er noget i luften«. Ofte kom gendarmen for at kontrollere, om det nu også havde sin rigtighed, at det kun var et kaffeselskab, og Hede siges at have forstået med stor snilde at aflede hans opmærksomhed. Hun var netop ved at lufte ud efter en sammenkomst, da gendarmen dukkede op for at høre, hvad her foregik. Hede forklarede, at naboerne blot havde været samlet for at trøste hinanden, derfor salmebogen på bordet, men gendarmen ville måske have en tår kaffe – og det ville han gerne. Han så sig lidt om og studsede over Istedløven, hvorpå Hede forklarede, at det var den løve, der stod i Lichtenfelde ved Berlin, og det imponerede ham meget. Han fik en kop kaffe og en cigar og gik beroliget bort, og han sagde endda til Hede, at hun blot skulle tilkalde ham, hvis hendes hus på nogen måde blev forulempet.

Ofte var det de hjemmehørende, der var angivere; folk der kom udefra var bare sultne.

Herudefra husker jeg mange morsomme typer som nu f. eks. Stam-Johannes. Når han vendte hjem efter flere dages orgier, brølede og kommanderede han, så hele byen kunne høre det, men så fik konen ham også puffet ind og døren lukket med et brag. Men dansk var han, Johannes.

Lige inden krigen sluttede, overværede vi en slagtedag på gården. Karen og jeg havde fået besked på at blive i stuen, men da vi hørte larm og skrig fra gården, måtte vi jo linde på døren og se, hvad der foregik. Hede fik øje på os, og vi blev gennet ind igen, idet hun forklarede os, at de slagtede kanin, hvorpå Karen gravaltorligt svarede: »Sådan en kanin kalder jeg nu for en gris,« og så var der jo ikke mere at snakke om. På gården var der to russiske krigsfanger, Muskin og Medeja. Julen 1917 tilbragte vi på gården, og den jul er der mange gange blevet talt om senere. Man havde stillet an til en rigtig dansk julefest, og naturligvis skulle de to russere også med til at danse om

træet. Vi var en broget forsamling, og midt i det hele dukkede gendarmen op for at kontrollere. Han gjorde store øjne, da han så, at russerne festede med os andre, men Hedvig sagde: »Herinde råder jeg, I derude,« og så var han færdig. Efter 1920 tilbragte jeg mange sommerferier i Østerby. Jeg tog med toget over Tønder til Daler, hvor Hede hentede mig i gig. Herude oplevede jeg de pragtfulde, høje himle, som stadig betager mig, og jeg husker endnu Hedes forklaringer på alle de morsomme skyformationer. Jeg fik at vide, at det var Nordens fata morgana.

Under 2. verdenskrig blev Lille Ludde gift, og Hede flyttede til Haderslev til datteren, og her har jeg igen besøgt hende. Hun var nu ikke længere den stolte gårdmandskone, men glad var hun, da hun vidste, at slægten førtes videre derude på vestkysten.

AFSTEMNINGSÅRET 1920 OG LIGE EFTER

I tiden op mod den 14. marts herskede der travlhed i vort hjem. Et stort massesemøde fandt sted ved Altes Gymnasium, hvor far holdt tale fra stenvolden, der indrammer skolegården. Karen og jeg legede i »Stadtpark«, men blev hentet af vores unge pige for at høre far tale.

Jeg husker også en anden dag, da et optog kom ned ad Duborggade. Karen og jeg havde fået lov til på egen hånd at tage til Nørreport for at se på det, og vi fordrev ventetiden med at slå kolbøtter over rækværket. Nu kom de. Far var blandt de første, mor kom lidt senere sammen med vores unge pige. Mors frakke var vinrød og havde store perlemorsknapper, og hun fyldte jo lidt, for to måneder senere fik vi en lillesøster. Vi hang på stakittet, indtil den sidste var gået gennem porten. Godt 25 år senere var jeg med blandt dem, der gik gennem denne port.

I dagene op mod den 14. marts havde vi lov til at hejse flaget. Vi havde på det tidspunkt et stillads omkring huset, der skulle repareres lidt, og her var mange muligheder. Hele tre flag blev hængt op. En af naboerne gjorde nar ved at stå med en kikkert for øjet, skønt det var store flag, det største 4 meter langt. Det kom først op igen efter 1945 i »Det tyske Hus«.

Så kom den 14. marts, og selv om jeg kun var en lille pige, husker jeg den. Sorgen virkede knugende. Mor græd, far var tavs. Lige til det sidste havde far været optimistisk, og mor var mange gange inde på Flensborg Avis for at høre nyt. Hun har senere fortalt mig, at de gik hjemad hånd i hånd uden at tale sammen. Da de nåede Frederiksdal 40, standsede far og sagde: »Så tager vi fat igen med nyt mod, vi har fremtiden foran os.«

1920 bragte brud på mange gode venskaber. Jeg tænker her især på mejerikonsulent J. Jensen fra Åbenrå, hvis hjem før krigen var nært knyttet til vort i fælles interesse for ungdomssagen og afholdssagen samt for det rent faglige. Under krigen var J. Jensen mejeribestyrer i Langballe i Angel, og jeg har tit

Far i 1920

besøgt familien sammen med min mor og søster. Mor fik altid rigeligt med smør med hjem, skønt det var strengt forbudt. Mor har fortalt, at der engang kom kontrol i toget på hjemvejen, og næsten som om hun anede uråd, satte min storesøster i et brøl, og så måtte jeg som den yngre jo følge hendes eksempel. Mor slap for kontrol, hun havde nok at gøre med at berolige os. Da J. Jensens hjem fulgte H. P. Hanssen – eller Åbenrå-linien, som det kaldtes – standse alt samkvem mellem de to hjem i en årrække, for hvor far og mor stod var jo givet:

Sønderjylland helt – ikke stykvis og delt.

Flensborg til Danmark.

Min søsters død i 1923 brød de hårde linier, og de genoptog venskabet med gensidige besøg til stor glæde for os børn. Så kom 1945, og historien gentog sig. Ganske vist prøvede de ved hinandens guldbryllup, og der hvor døden tog, at bryde isen, men det lykkedes kun delvis, det blev ikke det samme mere.

Pinseørdag 1920 blev en begivenhedsrig dag. Karen og jeg blev om formiddagen sendt op til redaktør Bogensee med et brev. Han boede Frederikshøj 18. Vi havde en dejlig formiddag og spiste deroppe uden at gøre os nogen tanker om, hvorfor vi skulle være der. Lidt over middag hentede far os hjem for at se en lillesøster, vi havde fået. Det var meget spændende. Næste dag gik vi pinsetur med far. Mor havde syet pinsekjoler til os med kyser til. På hjemvejen ned ad Frederikshøj husker jeg tydeligt, hvor glad far fortalte grosserer Severin Schmidt, at vi nu havde fået endnu en lille pige, et rigtigt pinsebarn.

I juli 1920 kom mormor og morfar fra Fyn for første gang efter afstemningen og besøgte os i det nye hus. Vi hentede dem inde på banegården, der lå, hvor nu ZOB ligger, og kørte med sporvognen til Terrassegade, der dengang var endestation. Ved Østersøbadvej kom vi ind på landlige veje uden fortov, og her ligesom i Frederiksdal var der støvet. Der lå dengang kun ganske få huse og ellers kolonihaver til begge sider, men det forandrede sig i løbet af tyverne, hvor man også begyndte at anlægge fortov.

Morfar var en livsglad mand, der kunne fortælle os børn mange historier, og så røg han pibe. Det kendte vi slet ikke, for far var ikke-ryger og samtidig afholdsmænd (hele livet). Mormor var tungere i sindet og meget religiøs. Mormor gik altid klædt i sort og bar en lille blondekyse, skønt hun dog på det tidspunkt kun var i slutningen af 40'erne, men sådan var det dengang. De hørte til valgmenigheden i Sdr. Nærrå på Fyn og var stærkt præget af højskolen og dens virke gennem foreninger og gennem valgmenigheden. Igennem brevene, der veksledes mellem Fyn og Flensborg, forstår vi, hvor levende de tog del i, hvad der skete i 1920, og i det arbejde, der nu skulle videreføres.

HEN PÅ SOMMEREN FIK VI FINT BESØG

Karen og jeg var blevet stadset op, de lange fletninger var blevet redt. Udenfor holdt en stor taxa, og ud steg fru Marie Jessen, Dagmar og Tage. Far var behændigt sprunget ud for at tage imod, og så blev huset besat, der blev drukket kaffe og den mindste søster vist frem. Fru Jessen har nok set sig godt om, for far og mor fortalte, at hun var imponeret over deres møbelsmag og gav udtryk herfor. Jeg noterede mig med undren, at »fine« fruer beholdt hatten på, når de aflagde besøg.

Foran Frederiksdal 40 (sommer 1921) – Karen, J. N. Jensen med Anne Kjestine, Ellen Jensen, Ingrid

FREDERIKSDAL 40

UNGDOMSFORENINGEN OG DENS START I 1920

Livsglæden var betegnende for far og mor. Jeg husker begyndelsen af tyverne, hvor de samlede de unge, der senere skulle danne kernen i ungdomsforeningen. Gennem sin meget store vennekreds i Danmark havde far fået midler til at anskaffe den blå sangbog, og den blev hurtigt slidt. Disse ungdomsmøder blev afholdt i flere år, og det var spændende for os børn at kravle et stykke ned ad trappen for at se de unge komme. Senere fik man lokalerne i Mariegade, og aftenmøderne hjemme holdt op, nu holdtes kun bestyrelsesmøderne hos os. Jeg hører endnu sangen. Det var, som taget skulle løftes. Men der var ikke kun mødeaftener i vort hjem. Det hændte, at hele redaktionen var indbudt, og det var spændende. Mor var fantastisk. For små midler forstod hun at fremtrylle de dejligste kaffeborde og små middage. En aften var der en blandet vennekreds med bl. a. lærer Worsøe Schmidt, arkitekt Dall, Inger Margrethe Ottosen, kunsthändler Carstensen, Jacob Kronika og flere. De sang, så det gjaldede, og varmt blev det, så vinduerne måtte smækkes op. Jacob Kronika satte sig ved klaveret og stemte i med Marseillaisen. Så ringede det på døren – politiet! Vi børn rystede, hvad nu? Vi fik en påmindelse om, at vi var i Tyskland, og man bad om at få tonen dæmpet.

Far var stærkt optaget af »Den slesvigske Forening« og var også en meget brugt taler i Nordslesvig. Mange aftener var han af sted. For at spare på foreningens budget cyklede han ofte, og han var både træt og hæs, når han vendte hjem på sin cykel efter at have holdt tale. Mor sad altid oppe og ventede på ham, og hørte vi ham komme, tog vi et tæppe om os og kom ned for at lytte med. Når jeg nu selv kører rundt – ganske vist i bil – genkender jeg navnene på mange af de små landsbyer, som far i sin tid nævnte.

Højskolerne, der hvert år kom på sønderjyllandstur, havde efterhånden skabt tradition for, at man gjorde holdt i Frederiksdal 40. Ladelund og Gråsten Landbrugsskoler, Gråsten Husholdningsskole og Askov gerne to gange årligt, for ikke at tale om Snoghøj Gymnastikhøjskole, der allerede kom året efter starten i 1925. Også højskoler fra Norge og Sverige var med i rækken. Ofte havde de fast føde med, og mor gav kaffen – og hvor blev der sunget. De unge sad på gulvet, også forstue og trappe var taget i brug. Der blev spurgt om arbejdet, og der blev svaret ikke kun af far, men også af Niels og Anna Kjems. Ikke mindre brugt var den første ungdomskonsulent, Frederik Petersen. Gennem disse dejlige møder blev vi børn hurtigt fortrolige med højskolen og dens folk. – Årsmøderne hørte til højdepunkterne i vort hjem. De begyndte allerede fredag aften, hvor vi i spejderuniform stod parat for at bringe gæsterne nordfra rundt til forskellige hjem, hvor de skulle indkvarteres. Vort eget hjem var fyldt allerede fra den aften. Lørdag efter skoletid fortsatte vi børn med at vise folk rundt i byen. Alt blev arrangeret fra Flensborghus. Vi viste vores by og travede rundt med folk til kirkegården, skolen, avisen, Helligåndskirken og Nørreport. Rettidig skulle gæsterne så i kvarter igen for at være med til aftenmøderne, der blev holdt i Borgerforeningen og Flensborghus. Folk stod op til disse møder, salen var overfyldt. Talere, sangere, skuespillere osv. underholdt, og aftenerne sluttede altid med »Vel mødt i morgen kl. 8, da hejser vi flaget på pladsen«. Far ledede møderne på Flensborghus. Søndag morgen var vi tidlig i gang. Mor havde bagt boller, kaffen var lavet og bordet dækket til en 20 mennesker. Af sted gik det så til pladsen for at være med ved dagens højdepunkt – flaghejsningen. Vi var mange på pladsen ved Gammel Kobbermøllevej, og der blev sunget »Der er ingenting, der maner, som et flag, der går til top«. Man hilste på hinanden og gik hver til sit for atter at mødes senere. Mor var hurtigt cyklet hjem for at tage imod. Det var før bilernes tid, så folk blev i byen og var glade for en indbydelse. Inden vi så os om, var stuerne fyldt med glade og lyttende mennesker. De var her for »sagens« skyld, og hvor kunne de spørge, medens der blev serveret kaffe og friskbagte boller.

Så gik man i kirke. Mor og en af os piger blev dog hjemme for at gøre klar til middagen, der i reglen stod på hønsefrikassé og rabarbergrød. Vi holdt selv høns, og der blev slagtet 2, undertiden 3, til denne dag. Pudsigt nok blev der i ugen op til årsmødet i mange år stjålet tre høns. Til sidst tog far dem ikke

med i sin opstilling og beregning, for de skulle nok bruges i et andet hjem i samme anledning.

Så var der optoget kl. 14 fra Duborg-Skolens gård. Jeg husker endnu de mange år, hvor fanen var sammenrullet. På pladsen fór børnene rundt uden at lytte til det, der blev sagt, for det var alt for spændende at hilse på det Danmark, der var kommet herved. – Om aftenen var der åbent hus igen, før dagen blev afsluttet i Borgerforeningen eller Flensborghus.

Dejlige dage var det, og de gav kraft til et nyt år. Dette var jo i så høj grad et møde med det Danmark, vi holder af. Vi lærte også i nogen grad vort land at kende gennem de mange udflugter, der blev foretaget. De var ikke så lange som nu, men var til gengæld meget mere personlige. Fars evne til at tilrettelægge udflugterne var enestående. Takket være vor egen kontakt med høj- og efterskoler var vi gang på gang gæster sådanne steder. Det nød vi alle, og sikken en gæstfrihed vi mødte. Det var det favnende Danmark, der modtog os.

VOR EGEN HAVE

Karen og jeg var i de første år rigtige bybørn, men nu ved flytningen havde vi fået have, og selvfølgelig skulle vi to også have vores egen. I begyndelsen var det meget spændende, men pyh, hvor blev det strengt, for den skulle holdes, og selv om vi havde vores egen lille rive og skovl, så var det nu kun morsomt et par år. Karen var den, der holdt længst ud, og hun plejede vel nok sine stedmoderblomster. Det år hun døde, havde hun nået at få plantet sin have til med dem, og når vi gik på kirkegården, tog vi blomster med fra hendes egen have.

ÅRET 1922–1923

I efteråret 1922 fik vi en lillesøster. Hende døbte Dinne omgående »Manne«, for da hun så hende ligge hos mor, sagde hun bare: »Uh, Manne!« – og det blev hængende. Mor havde fået en ny barnevogn, som vi i begyndelsen var mere end villige til at trille med, men i foråret 1923, da vi sammen med kammeraterne fandt på at spænde barnevognen bag på en »blokvogn«, en lille trækvogn af træ, blev der sat en stopper for det. Ned ad bakken gik det hu hej, og selvfølgelig røg den nu ½-årige ud af vognen. Mor kom til og prøvede at se bøs ud, men da barnet ikke havde taget skade, blev der blot sat en stopper for den sport.

Vinteren 1922–23 står for mig som en særlig dejlig tid. Karen og jeg løb på skøjter allerede før jul på den lille sø kaldet Troldsøen, der lå omtrent der, hvor nu Bremer-Stiftelsen ligger. Dér tilbragte jeg mange timer – og glemte helt, at der var noget, der hed lektier. Det var lige sagen, og da så også fjorden frøs til, var det hopla.

I begyndelsen af januar 1923 var vi inviteret til at besøge en toldinspektør Bahnsen, der boede lige ved broen i Kollund. Vi spadserede over isen til Kollund, og hjemturen foregik i bil, en af de første bilture, vi oplevede.

Når jeg mindes denne vinter som noget særligt, så skyldes det nok, at det var den sidste vinter, Karen levede. Vi delte alt, store glæder og små sorger, som søskende nu engang gør.

Foråret 1923 bragte sorg i hjemmet. I begyndelsen af maj måned blev først Karen, så Dinne og jeg angrebet af difteritis. Gamle dr. Nicolai Jensen kom to – undertiden tre gange om dagen for særlig at se til Karen, der var hårdest angrebet. Midt i det hele blev mor syg og kom på sygehuset. Far og mor havde fået sygeplejersken frk. Christiansen til at tage sig af os tre derhjemme, og jeg mindes, hvor svært det var for far, særlig dagen den 23., hvor de kunne se, hvor det bar hen. Ud på natten vågnede jeg og så, at Karens seng var flyttet bort. Jeg må have kaldt, for far kom straks, og jeg ser ham endnu, som han stod der ved min seng. Der blev så stille. Mor kom hjem et par dage senere, og da vi boede i eget hus, fik vi lov til at beholde Karen hjemme til begravelsesdagen. Fra den dag har jeg med få års afbrydelse skrevet dagbog. Denne første fra dagene omkring Karens død og begravelse er skrevet med hele en 10-årig piges følsomme sind og tro på det gensyn, der engang må komme.

Et par år senere blev jeg syg af materiefyldt lungebetændelse, som det hed dengang. Penicillin kendtes jo ikke, og jeg måtte ligge seks uger på Franziskus sygehus. Da de første operationer var overstået, og jeg var i bedring, var det faktisk ret spændende. En af dem, der besøgte mig mest, var Ruth Simonsen, nu Ramsing, datter af redaktør Simonsen, der boede lige overfor. Ruth var herlig. Hun ville være sygeplejerske og svansede rundt i værelset med et håndklæde sat fast om hovedet, så det lignede de hætter, de danske sygeplejersker bar på den tid. Søster Enea slog hænderne sammen af begejstring og mente, at det måtte overlægen, dr. Franck se, hvilket Ruth absolut ikke var ked af. Vi har senere moret os over, at det måske ikke så meget var for at se til mig, hun kom, men måske i ungdommeligt håb om at se overlægen – men sød var hun!

MIT HJEMS VENNER

Blandt de mange venner, far og mor havde, var i første række Niels og Anna Kjems. Et venskab fra de unge år, der holdt livet ud. Far og Niels Kjems mødtes første gang omkring århundredskiftet, mens mor og Niels Kjems havde været elever på Askov samtidig. Under første verdenskrig boede vi en overgang ude i det yderste af Åbenrågade, i nr. 69, hvor Budachs maskinfabrik ligger. Her besøgte Niels Kjems os på en slags gennemrejse, idet han skulle et ærinde til Hamborg for sin officer og nu tog en afstikker til

Flensborg, hvor han fik pudset sig lidt af hos mor og forsynet med et af fars lommeværklæder drog videre til Ballum for at fri til Anna Lorenzen. På hjemvejen kiggede han ind igen for at fortælle om resultatet og for at aflevere lommeværklædet. Da Anna og Niels Kjems efter 1920 kom til at bo i Harreslev, blev vejen om ad Musbæk og bagom Harreslevmark ofte trådt ved gensidige besøg. Far og mor havde nok at se til i byen og Kjems på landet, så der kunne være tider, hvor de ikke sås jævnligt, men venskabet holdt. Der var ind imellem tilfælde, hvor de ikke så ens på det ene eller det andet, men ærlige var de over for hinanden og kunne derfor mødes igen. Ét gjaldt dem alle fire – det var ikke det personlige, det drejede sig om, men sagen og mennesket, derfor kunne de give afkald på så meget, for det gjaldt ikke dem selv.

I modgangstid var de rede til at hjælpe hinanden. Dejligt var det at være til fødselsdag i Harreslev, hvor vi legede i forsamlingshusets gymnastiksal, eller når vi festede med de voksne og legede ordsprogslege; det betød, at vi gik i hinandens klædeskabe og riggede os ud.

Allerede i 1922 kom Kirsten og Bernhard Hansen herved som unge lærerfolk. Min søster Karen havde Bernhard Hansen som lærer, og den medhu, det hjem viste for far og mor ved Karens død, gjorde sit til, at de to hjem blev venner. Bernhard Hansen var foregangsmand for så meget. Han skånede ikke sig selv, og han forstod bl. a. fars grundtanke om, at man skulle ud i landdistrikterne og kontakte det enkelte hjem for at hjælpe dem med at bevare noget dansk i hverdagen.

Bernhard Hansen rejste nogle år senere, men kom igen, og forbindelsen blev i de mellemliggende år vedligeholdt ved gensidige besøg. Jeg husker en sejltur til Sønderborg i sommeren 1937 – for hvad? – ja, søsygen! Men der var dengang noget, der hed »sølvmark«, og arbejdet skulle klares her bl. a. ved hjælp af den.

Bernhard Hansen var utrættelig i sin hjælpsomhed, og vi er mange, der kan mange morsomme historier fra den tid. Den måde, hvorpå der kunne organiseres hjælp, har også gavnet os efter 1945. Bernhard Hansen var ikke kun ven af huset i tyverne og til 1934. For Sydslesvig forblev han den gode ven.

Venskabet med Kjems' kommer jeg tilbage til i afsnittet om 1930.

I 1926 kom et ungt præstepar herved, pastor H. F. Petersen og Ingeborg, født Busk Rasmussen. De boede først i Ansgarhuset i Toosbøygade, men flyttede siden til Harreslevmark. Samme år kom August og Ida Rattenborg til Kobbermølleskolen.

Disse fire hjem blev knyttet stærkt sammen ikke kun for det nationale skyld, også rent åndeligt var de på bølgelængde – højskoleprægede, som de alle var. H. F. Petersen ikke så stærkt som de andre. Han var nok nærmest KFUM- og geismar-præget, men de hørte sammen og mødtes jævnligt. Til

»Tylften«, den grundtvigske vennekreds, ca. 1930–31. Øverste række fra venstre: H. F. og Ingeborg Petersen, Hanne og Frederik Petersen, Ida og August Rattenborg; nederste række fra venstre: Arne Sams, Kirsten og Bernhard Hansen, Ellen og J. N. Jensen

denne kreds kom så ungdomskonsulent Fr. Petersen og hans kone, Hanne, en datter af den kendte faktor Lausten. Fra Kruså knyttedes gartner Sams og kone til kredsen, de kom begge fra Vallekilde. Disse seks par, der mødtes en gang om måneden, kaldte sig »Tylften«. På denne månedsaften gennemgik de afsnit af en bog eller drøftede tidens problemer. Sangbogen var også flittigt i brug.

Jeg ved ikke rigtig, hvem det var, der skabte forbindelsen mellem denne kreds og »To Løver« med William S. Rasmussen i spidsen, men takket være disse københavneres hjælp kom der meget godt, brugt tøj og garn hened, som far og mor kunne bruge til den hjælp, de ydede de arbejdsløse fra 1. distrikt.

J. K. PETERSEN

I oktober 1920 kom der en skolelederfamilie her til byen. Vi blev naboer, idet de købte et hus på Frederikshøj 23. Det var en stor familie med 6 børn, og hvor var Karen og jeg lykkelige for de kammerater, vi fik der. Hvad de drenge dog kunne finde på. Vi blev hurtigt kendt med stierne i skoven og med stranden. Engang gik vi alle igennem en isvåge og fór hjem til mor

Vor bedste ven, Gustav Lindstrøm

for at få tøjet tørret, inden drengene skulle være hjemme igen, men ak, det opdagedes, og i deres hjem hed det stuearrest. Nej, hvor vi kedede os i den tid, men fik så til gengæld nok gjort lidt mere ved lektierne. J. K. Petersen blev ikke så længe hernede, men i de få år blev stien trådt godt mellem de to hjem. Far og J. K. Petersen cyklede meget rundt for at snakke med befolkningen på landet, og alle disse dagligstuemøder, hvor også den blå sangbog altid fulgte med, var til stor fælles glæde.

J. K. Petersen var skoleleder for Tivoli-skolen, men hans skolesyn var man endnu ikke moden til hernede, og han fik da heller ikke koncession til at fortsætte som rektor og skolekonsulent.

VOR BEDSTE VEN

Det var efterhånden blevet skik, at de lærere, der kom til Sydslesvig nordfra, kom ud til Frederiksdal 40 – ikke kun for at sige goddag, men for at blive »informeret«.

At få ret begyndt var væsentligt, og da det jo var kendt, at far og mor havde åbent hus, kom »de nye« ganske naturligt med familie ud for at hilse på. Far var ung og begejstret; han forstod at vække manges interesse for det frivillige ungdomsarbejde.

En dag ved middagsbordet fortalte far, at der ville komme en gæst en af dagene. Der var kommet en ung mand herved, der som vandrelærer skulle tage ud til de forskellige hjem og hjælpe med at undervise børn og unge i dansk.

Så kom dagen. Far og mor gik ud for at byde gæsten velkommen, men ulykkeligvis stak der en avis op af den glade mands frakkelomme, og da far så, at det var »Politiken«, blev den unge mand vist døren igen, for det blad hørte ikke hjemme hos os. (Bladet var »radikalt« og holdt på Åbenrålinien.) Endnu havde bølgerne ikke lagt sig.

Karen og jeg var skuffede, for den glade stemme havde skabt forventning om noget særligt.

Det var Gustav Lindstrøm, og da han ikke var tabt bag af en vogn, gik han resolut ud i forhaven og tilintetgjorde avisen, hvorpå han fik adgang til huset. Det var i december 1921. Han fik nu en hjertelig modtagelse, men skønt han havde »aflivet« avisen, fortsatte han i sit inderste med at være radikal. Efter den tid var der ikke mange festligheder i vort hjem, hvor ikke »Snimsnøm«, som han blev kaldt, var til stede. Den bedste gave, han kunne give os, når han kom til fødselsdag, var at fortælle eventyr. Engang fortalte han om »Klodshans«, mens han red rundt på en af spisestuens mahognistole, så det stod efter. Selvfølgelig sagde det pludselig knak, og dér lå han oven på en ituslået stol. Vi morede os, og mor tog det tappert. Han spiste ofte hos os og ville da også engang glæde mor. Vi sad ved middagsbordet, da det ringede på døren. Mor gik ud for at se, hvem det var, men kom lige så hurtigt ind igen, for gulvet flød med slanger, og endnu én var på vej gennem brevsprækken. Så tog far affære og kom snart efter højt leende ind igen. Slangerne var ål, som Lindstrøm puttete gennem brevsprækken. Stor jubel var resultatet både over ålene og over det tossede indfald, men nu skulle ålene »slagtes«, og det var ikke ganske nemt.

Det føltes tomt her i Sydslesvig, da familien Lindstrøm flyttede til Tønder, og endnu mere ved hans ret pludselige død.

SKOLEÅR

Jeg er født i 1913, og da det var lov, at man skulle påbegynde skolegangen som 6-årig, kom jeg først i tysk skole. Det var en lille forskole, der ejedes af frk. Wolff. Skolen lå i en baggård lige over for Helligåndskirken, men der var god plads. Min lærerinde hed Helga Jensen og var datter af den danske grosserer Jensen; men selv var hun ikke dansk og viste sit sindelag ved at

være ekstra streng mod de danske børn i skolen. I min klasse gik også en af arkitekt Dalls sønner, Svend, der ligesom jeg fik at føle, at frk. Jensen var slesvig-holstener. Ingen kunne på det tidspunkt ane, at jeg senere, nemlig i 1938, skulle komme til at bo i hus sammen med hende, og at min vrede mod hende skulle forvandles til venskab.

Karen havde allerede gået i skolen i et år, da jeg kom der. Karen flyttedes i 1921 og jeg i 1922 til den danske skole i Mariegade, »Hjemmet«. »Hjemmet« var fyldt til bristepunktet, så vi måtte møde i hold for at få plads. Stor var dagen den 16. april 1923, da vi vandrede fra Mariegade gennem Burghof og Rummelgang til Duborg-Skolen. Den var ganske vist endnu ikke helt færdig, men vi kunne da begynde. Førsteklasserne bar alle småtingene – jeg bar en kasse kridt – og i spidsen af optoget gik dr. Andreas Hanssen. I skolens gård var en stor forældrekreds samlet for at overvære højtideligheden. Vi stillede så alle op i den nederste gang og sang den første morgensang. For enden af gangen hang et meget stort dannebrog, ikke kun til pynt, men også for at skjule, at opgangen endnu ikke var færdig. Hjemme i Frederiksdal blev dagen markeret ved, at dannebrog blev hejst i forstuen, og glæden var stor.

Min første lærer var H. L. Henriksen, som jeg mindes med tak. En meget agtet og afholdt lærerinde var frk. Elisabeth Madsen. Hun var en lille sirlig person, meget adræt og vågen i det. Hun havde sin bolig ovre på Hafendamm, og der var ikke noget festligere end at besøge hende. Hendes hjem var præget af de morsomme ting, hun havde fundet på sine mange rejser, samt af ting, som hendes brødre i deres kaptajnstid havde bragt med hjem fra det fjerne østen. Hun var en virkelig personlighed og kunne fortælle så levende om fortidens danske liv i Flensborg. En lærer, der fik stor betydning for os med hensyn til det danske sprog, var Peder Jensen. Var der end noget ved hans kantede væsen, der stødte os, så var der dog stor respekt om ham for hans indsats for gamle elever. En geografitime endte med en belæring om vor forpligtelse over for de kammerater, der søgte lærepladser i tyske firmaer, og om vor forpligtelse over for det danske sprog. Ved at bruge sproget på kontorer og i forretninger skulle vi vise, at vi ønskede at blive betjent på dansk, og vi ville derigennem give vore kammerater en chance for at blive ansat. Hvor stort resultat det gav, ved jeg ikke, men vi fik dog en fornemmelse af, at det betød noget.

I 1927 fik vi endelig – syntes vi selv – en ung lærerinde. Hun betog os helt, og der var ikke det, Inger Margrethe Ottosen ikke kunne få os til, hvadenten det var i gymnastik, engelsk eller sang. Sangen blev nummer ét. Vi lærte mange nye og friske melodier, og det gør nu engang lykke blandt unge.

Vi fik en ung vikar i tysk i 1929, og sådan en skulle vi da nok vide at sætte på plads, mente vi 15-års piger bestemt. Han præsenterede sig pænt som Hans Meng, stavede og skrev sit navn på tavlen. Jeg mente, at nu kunne det være nok og bad ham om at komme til sagen; jeg skal nok sige, at han fik mig sat

på plads. Han svarede nemlig omgående: »Ja, værsgo' verberne!« og det havde jeg jo ikke regnet med og heller ikke med at skulle blive bagefter for at gennemgå verberne. Men det blev nu mere til snak, og der opstod senere et varmt venskab mellem os, der også holdt i den tid, vi sad sammen i Ungdomsforeningens bestyrelse. Hans Meng har senere fortalt mig, at han, efter hvad han jo havde oplevet i sine vikartimer nordpå, altid havde gruet for piger i 15-års alderen, og at han derfor havde rustet sig for ikke at blive taberen, og det blev han sandelig heller ikke.

Vi var på en cykletur til Slesvig og Dannevirke med Bernhard Hansen. Vi skulle overnatte på »Slesvighus«. Undervejs gjorde vi holdt mange steder, og vi kunne ikke have fået bedre leder end Bernhard Hansen og vores klasse-lærer Henriksen, begge unge lærere på det tidspunkt. Utrættelige førte de os rundt til mindeværdige steder fra vor historie og fik os til at genopleve 1848 som de sejrende, 1864 som de vigende og 1920 – genforeningen, men håb forude, for fremtiden var vor. Noget i den retning skrev jeg i min stil om turen; ikke for intet datter af J. N. Jensen.

Slik står for børn som noget dejligt. Der var en lille butik lige ved siden af skolen, og der kunne alle lækkerier købes, men hvordan skulle man komme ud? – Gårdvagten passede på, og spurgte man om forlov, fik man et klart nej, så det endte med, at en af os besørgede bestillingerne, mens andre afledte gårdvagtens opmærksomhed. Det klaredes glimrende, indtil lærer Hans Meng kom på skolen. Han blev hurtigt klar over, hvad der foregik, og vi kom til at sidde efter eller rense skolegården for papir efter skoletid. Ak og ve, men vi respekterede ham. Efter skoletid daskede vi så ned til Nicoline Weibels butik i Nørregade. Hun havde været nordpå og fået lært at lave knas og »hjemmelavet« konfekt. For 20 Pfg. kunne man få én nougatplade med chokoladeovertræk. Det var mange penge, men hvor det dog smagte. Somme tider var vi heldige og fik den gratis eller for det halve, når vi løb ærinder for hende.

I øvrigt var det et meget morsomt sted, navnlig når man fik lov til at komme med ud i baglokalet. Her lærte man en masse om slik og hørte en del om, hvordan forholdene i Sydslesvig skulle ordnes. »Nicoline«, som vi børn kaldte hende, havde sine egne og særprægede meninger.

MIN FØRSTE KØBENHAVNERTUR

I 1921 var jeg sammen med mor og Karen på Fyn for at besøge mormor og morfar. Vi havde fået nye råsillekjoler broderet med fladsyning i blåt, så mor havde travlt, inden vi kom af sted. Efter nogle dage i Odense skulle vi videre over Storebælt til København. Toget havde gammeldags kupeer uden sidegange, og konduktøren kontrollerede billetterne stående på et bræt uden for døren til kupeen. Vi standsede mange gange, men endelig var vi i København, hvor morbror og moster Ben, som vi kaldte hende, modtog os. Med

sporvognen gik det videre til Vanløse og derfra til fods forbi Damhussøen ud til Rødovre, der lå på landet. Fra denne tur husker jeg særlig besøget i Zoologisk Have. Alle de »manne dyr og fovle« – vi var umættelige.

Under vort besøg stiftede vi første gang bekendtskab med Dr. Hindhedes råkost, som moster Ben var tilhænger af. Alt det med gulerødder og citroner gjorde stort indtryk på mig.

Netop på den tid havde morbror, der foruden at være landsbylærer også var organist, travlt med at øve sin ungdomsven Carl Niensens salmemelodier på kirkens orgel. Salmerne blev så senere sunget af skolens elever. Venskabet mellem Carl Nielsen og morbror skyldtes ikke blot, at de begge var fynboer, der var andre bånd, der bandt dem, idet morfars søster Maren var familien Carl Niensens husalf, og desuden gjorde familieforholdet til Thorvald Aagaard sig gældende.

GÆSTER PÅ DUBORG-SKOLEN

Skolen fik ofte gæster nordfra, og vi elever nød det. Det betød en ekstra gang ned i festsalen, hvor vi blev underholdt og samtidig fik en ekstra dansktime bl. a. af skuespillerne fra Det kgl. Teater, når de var hernede på gæstespil.

Vi mødte Poul Reumert, Bodil Ipsen, Clara Pontoppidan, Tenna Kraft og mange andre; det blev til store oplevelser for os.

Borgmester Kaper fra København kunne begejstre os, når han rullede sig ud med et af H. C. Andersens eventyr. Selv en meget festlig mand at se på – lille og buttet – det man kan kalde firskåren. Alene måden, hvorpå han gik over festsalens gulv, satte os i forventning, og vi blev ikke skuffede. Vi børn fornemmede hurtigt hans hjertevarme og hans kærlighed til os hernede.

1930 sluttede den dejlige skoletid, og nu skulle et nyt afsnit begynde.

SPEJDER

I 1921 omtaltes for første gang oprettelsen af en pigespejdertrop i Flensborg. Det var dog endnu en årgang for tidligt for mig; først fra efteråret 1924 hørte det at være spejder med til min verden.

Turen op til Tivoliskolen, hvor vi havde patruljemøder i et klasseværelse, foregik til fods begge veje. Vi havde dengang moster Bodil, børnehavelærerinde Bodil Østergaard (senere gift Bennike), som fører. Den første vinter gik med at lave knob, med kimsleg, sange m. m., men da foråret kom, skulle vi ud i skoven for at lære orienteringsløb og finde ting. Det var uhyre spændende, og vi havde det dejligt. Fik stjerner og duelighedstegn hæftet på uniformen, men desværre – desværre standsedes dette i et par år af min sygdom. Jeg kunne dog deltage i alt det, der foregik indendørs, så på en måde var jeg med, indtil jeg kom hjemmefra i 1931.

Årsmødedagen 1937, inden paraden i Duborg-skolens gård

I 1935 var jeg helt med igen, først i de dejlige patruljemøder, senere som tropsfører. Tiden op mod 1933 var stærkt præget af økonomiske og politiske kriser, og arbejdsløsheden gjorde sit til, at troppen blev mindre. Det var så småt, at det kneb med de 10 Pfg., der skulle betales til patruljen hver uge.

Den lille flok, der var tilbage i 1933, var en god kerne, sammensvejet af trange kår. Der var god forbindelse til spejdertroppe nordpå, og det var helt naturligt, at vi fik mest ud af de nærmest-boende troppe. Jeg tænker her på Sønderborg-troppen med dens utrættelige fører »Fromse« i spidsen. »Fromse« var straks parat med hjælp og gode råd, da pigespejderarbejdet påbegyndtes, hendes efterfølgere gik i hendes fodspor. For arbejdet efter anden verdenskrig fik det megen betydning, at Grethe Biering rykkede sine teltpæle op og flyttede til Sydslesvig, hvor hun tog ihærdigt fat med både skole- og spejderarbejde. Tak til Grethe for Sønderborg-troppens imødekommenhed i trediverne. Det var, som jeg før omtalte, en sej lille flok, der efter 1933 var parat til at gå nye svære tider i møde. Spændingen var stor, om hvorvidt vi nu fik lov til at fortsætte, efter at det nye styre var kommet til. Det fik vi, og vi fik også lov til at beholde uniformen. Af samme grund blev vi nok ikke tvangsindlagt til nazistisk ungdomsarbejde. Det varede dog ikke længe, før snart den ene snart den anden sprang fra. Presset på hjemmene satte sine spor. Dygtige førere, der nu var ude i erhvervslivet, jeg tænker her på Else Suhr og Hildegard Schäfer, måtte ophøre som spejdere for at beholde deres lærepladser. Gennem arbejdsgiverne blev de tvangsindlagt til at deltage i

andet fritidsarbejde, og det prægede dem og knugede os andre; til gengæld forpligtede det os dobbelt. Det blev så de skolesøgende børn, der holdt arbejdet i gang i disse år. Ufatteligt det mod, de viste. Skulle en sådan lille patrulje på tur nordpå, troppede hele gruppen op på politikontoret i fuld uniform for at få visum. De mente, at når de bar uniformen, kunne de ordne det selv. Senere måtte dog skolen træde hjælpende til .

Den store dag for troppen var årsmødet. Højdepunktet var søndagens fanemarch i Duborg-Skolens gård. Her stod så korpset, drenge og piger i fuld uniform med gallabånd, klar til paraden. Spejderkorpset spillede fanemarchen, men fanen måtte rulles sammen igen på turen til festpladsen ved Sorte-vejen. Knap havde fanebæreren dog sin fod inde på pladsen, før flaget igen blev foldet ud for at vaje fra talerstolen under mødet. Når vi om eftermiddagen afsluttede med »Kongernes Konge«, og det store flag gled ned ad flagstangen, blev også vort flag rullet sammen og gemt til næste år. Glade var vi, når der kom indbydelser fra troppe i Danmark til at deltage i deres lejre. Sammen med dem følte vi os veltilpas, og når vi igen havde passeret grænsen mod syd, følte vi nok alle, at vi havde fået friske kræfter og inspiration til næste opgave.

Jeg mindes med glæde jubilæumslejren på Brahetrolleborg i 1936. Vi piger havde ikke meget udstyr, men drengene lånte os af deres, gav os kursus i at rejse telt, lave bål osv., så vi kom af sted nogenlunde rustet. Jeg tror, vi var 9 i alt, der tog turen på cykel over Als–Mommarm–Fåborg og videre til Brahetrolleborg. Her fik vi anvist en dejlig plads til vore to telte, men hvor var vi uerfarne i forhold til de andre spejdere, og hvor lærte vi meget. Højdepunktet i lejren var, da Mrs. Baden-Powel aflagde besøg sammen med daværende kronprinsesse Ingrid. Som tropsfører var det mig, der gav håndslaget, da vores lille plads og vi med den blev præsenteret. En af mine piger, Gertrud Noack, tog bagefter min hånd mellem sine og nulrede den godt, for hun ville også eje lidt af de håndtryk, der var givet. Vaske hænder den dag var der ikke tale om. Den kraft, vi havde fået, skulle trænge dybt ind.

Vi kunne også selv arrangere ture. Jeg husker således en pinsetur i 1936, hvor vi på fuldt læssede cykler drog vestpå over Tønder og Møgeltønder mod Højer og ned til gården »Æ Sjæv«, der ejedes af en af mine gode ungdomsvenner fra Ladelund-tiden, Povl Andersen. Han var på det tidspunkt endnu ungkarl, og der skulle sandelig mod til at flytte så langt ud på landet. Lys og indlagt vand fandtes ikke; gården var købt af idealistiske grunde, intet måtte i disse år gå over på forkerte hænder – dansk jord skulle forblive på danske hænder, således lød en af tidens gode paroler. Her vil jeg have lov til at tilføje, at samme Povl Andersen abonnerede på »Flensborg Avis« fra det øjeblik, han tjente sine første penge.

Vi var velkomne på gården, når blot vi ville tage det, som det var, og opholdet her blev en oplevelse, som mange af os endnu mindes som en af

de bedste fra de år. Vejene ud til marskgården var ikke ligefrem gode, så nu var vi bybørn rigtig kommet på landet. Uforglemmeligt blev dette besøg, fordi det, vi her mødte, var så ægte – tak!

Var det i de første år af trediverne navnlig de store piger henedefra, der bar spejderarbejdet, blev det senere unge, der efter deres uddannelse nordpå til lærerinder eller børnehavelærerinder trådte til, men meget ofte var det også kræfter, der var kommet hened nordfra til en gerning og uforknyt og uden forudkendskab sprang ind i arbejdet for at hjælpe. Megen fritid blev ofret, og ingen følte det som en sur pligt, men derimod som en berigelse at kunne være med. Det er klart, at det bandt os sammen i et fællesskab, der hjalp os til at bære det, der skulle komme i 1939. Krigen gjorde indhug også i vore rækker, men mange blev henede og tog tørnen med os, delte sorg og glæde med os, og de blev en del af os.

I 1939 holdt jeg op som aktiv spejder. Jeg havde på det tidspunkt været gift et par år og ventede vort første barn, men spejder, ja, det er jeg endnu, det kan jeg ikke uden videre lægge fra mig, selv om vi nu skriver 1976.

UNGDOMSÅR FRA 1930

Ung pige i huset derhjemme og på Ladelund Landbrugsskole.

I 1930 havde jeg taget præliminæreksamen, som det hed dengang. Det var meget spændende nu at være ude af skolen, og jeg begyndte hjemme i huset, for far og mor holdt på, at en ung pige burde i huset et år derhjemme og læres op, så man kunne være hende bekendt, når hun kom ud. Sådan gik det til, at jeg i året 1930 og indtil maj 1931 var pige hjemme hos mor, og hun havde så sandelig brug for det.

Jeg havde allerede som 14-årig fået lov til at tage del i ungdomsforeningens arbejde. Som 15-årig begyndte jeg at gå til frivillig gymnastik i DGF. Det var to dejlige ugentlige aftener, og blev det for mørkt om vinteren, gik mor mig i møde. Vi aftalte, hvor vi skulle mødes, for sporvognen gik ikke så langt ud dengang, og det sidste stykke var ret mørkt. På avisen havde man på det tidspunkt en arbejdsinddeling, så far altid først kom hjem ved 23-tiden om aftenen. Han startede kl. 14 om eftermiddagen og fortsatte som sagt til kl. 23 om aftenen. For mor var det rart, at hun havde en stor pige, der kunne sidde lidt længere oppe, og vi nød begge disse aftener og blev dejligt veninder. Vi kunne hygge os, når de to små var pakket i seng ved 18–19-tiden. Manne var 10 og Dinne 8 år yngre end jeg.

Men tilbage til det år i huset, hvor jeg skulle hjælpe mor og i fritiden fik lov til at dyrke mine egne interesser, som jeg havde mange af. Mens jeg var i huset, tog jeg også del i gymnastikforeningsarbejde. Jeg kom også på Berlitz-skole, for far syntes, jeg skulle prøve at holde mit engelsk vedlige.

En smule har det hjulpet, men det blev nu ikke til så meget. En overgang havde jeg også nogle fransktimer, men det krævede så meget, at jeg ikke mente, at jeg magtede det. Nu fortryder jeg selvfølgelig, at jeg ikke hang mere i, mens hjernen var frisk.

Mor og jeg havde det dejligt. Mor kunne godt forstå, jeg kunne lide at læse, men det hændte, at hun overraskede mig ved, at bonekosten blev ved med at gå på samme sted. Hun listede så engang op for at se, hvad jeg bestilte, og jeg sad selvfølgelig og læste. Det var såmænd i »Pelle Erobreren« af Martin Andersen Nexø. Jeg var helt opslugt og hørte slet ikke mor komme op, men jeg fik at vide, at jeg havde eftermiddagene og aftenerne til at læse i, om formiddagen skulle jeg tage fat – og det var jo klogt af hende at sætte mig i gang.

Den 1. maj 1931 begyndte jeg på Ladelund Landbrugsskole. Jeg blev hentet af forstander Overgaard og frue. De var på Sydslesvigtur og kom indenfor og tog mig med. Det var spændende første gang at skulle hjemmefra, men helt let var det ikke, for jeg har altid lidt af hjemve. Det blev imidlertid ikke nogen kedelig sommer. Vi var 13 unge piger, og jeg var privat barne- og stuepige. Det var ikke småting, jeg skulle sætte mig ind i. For eks. når forstanderen skulle på en af sine mange rejser til København og ringede til mig fra kontoret og sagde: »Toget går kl. det og det, vil du sørge for at pakke det, jeg skal have med.« Jeg tænkte naturligvis på tandbørste og den slags og gav ham kufferten i hånden, da han skulle køre. Da han kom hjem igen, blev jeg kaldt ned på hans kontor, og han sagde så til mig: »Vil du huske næste gang, at sådan nogle cigarer skal jeg også have med. De var ikke i min kuffert.« Ja, det kunne jeg jo ikke vide. Sommeren på Ladelund gik vældig hurtigt, for der skete noget hele dagen. Fru Overgaard var striks, og hun kunne sagtens sætte os 13 piger i gang. Jeg husker, at når klokken var 11, begyndte det store frikvarter, så blev der ringet, og alle 13 piger havde besked om at stille nede i køkkenet. Fru Overgaard kom selv, og vi fik en kop formiddagskaffe. Når der så blev ringet ind igen, og alle karlene var inde til timer, kunne vi gøre i stand i elevfløjen. Jo, der blev passet anderledes på pigerne dengang end nu.

Her på Ladelund optrådte jeg første og eneste gang rigtig på en scene. Ak og ve' – en, jeg på det tidspunkt syntes vældig godt om, havde sat sig på forreste række, og så tabte jeg tråden, så konfus blev jeg. Tæppet måtte gå ned – men spørg ikke, hvor meget jeg fik danset den aften. Alle skulle trøste, men det var synd for de andre aktører.

UDDANNELSES- OG ARBEJDSÅR

Vinteren 1931–32 var jeg på Ankerhus Husholdningsskole i Sorø. Det var en lærerig tid, og her lærte jeg bl. a. de senere forstanderinder for Gråsten Hus-

holdningsskole at kende; de blev mine venner for livet. Jeg var på et 5 måneders kursus, og det var ganske udmærket, men jeg syntes jo, at der skete for lidt, navnlig om aftenen. Der var ikke fart over feltet, som jeg var vant til det hjemmefra. Vi kunne have deltaget i ungdomsforeningsarbejde, for vi havde aftenerne til vor rådighed, mente jeg. Senere forstod jeg, at det var meningen, at vi skulle bruge aftenerne til at ordne håndarbejder og skrive kogebøger rent, men jeg var vant til at skulle ud blandt andre unge og ikke til at tulle rundt blandt dem, man nu var på hold sammen med. Efterhånden fik jeg dog lært at indrette mig efter forholdene.

I 1932 var der valg i Tyskland; lederen af husholdningsskolen, Magdalene Lauritzen, og jeg sad og lyttede til radioen til langt hen på aftenen. På det tidspunkt var der ikke mange, der forstod, hvad vej det bar, men hun som sønderjyde vidste, at noget brændte på. Det var rart for mig, for jeg kom ind i privatboligen og kunne uforstyrret følge med i, hvad der skete, og hvordan valget forløb.

I maj 1932 begyndte jeg som kokkeenepige hos skibsreder Kraemer i København. Det var et dejligt, ældre ægtepar. I over 27 år havde de haft samme pige i huset, men nu var hun blevet for gammel, og gennem nu afdøde redaktør Svensson i Haderslev kom jeg i huset hos dem. Både hr. og fru Kraemer var meget konservative og meget gammeldags i deres måde at være på, og det måtte give nogle rivninger. Jeg havde i begyndelsen meget svært ved aften efter aften at skulle sidde inde hos dem med mit håndarbejde fra kl. 8 til 9, mens han læste højt for os af Reuters »Landmandsliv«. Det kunne jeg ikke holde til og fik også ret hurtigt sat en stopper for det. Det endte med, at det blev til 2 aftener om ugen, og de slog også godt til, vi kom i hvert fald igennem bogen det år. Det var fjerde eller femte gang, de selv læste den. Han læste højt, og det var ikke altid lige spændende, syntes jeg, men meningen var god nok.

På mine fridage i København besøgte jeg ofte min morbror i Rødovre, men forinden gik jeg på museer, og det blev en stor oplevelse. Jeg var navnlig betaget af »Statens Museum for Kunst« og »Thorvaldsens Museum«. Det var ikke lige skulpturerne, der interesserede mig, men i sidstnævnte museum navnlig mosaikgulvet. Jeg syntes, det var alle tiders og fandt hurtigt ud af, at jeg kunne tegne mønstrene af, og her fik jeg en masse fine korsstingsmotiver. En del af dem har jeg i tidens løb broderet. Senere har jeg haft megen glæde af, at mit øje her blev oplært til at se former og farver.

Jeg gik også en del i teatret; for selv om jeg gennem tyverne jævnligt havde mødt Det Kongelige i Flensborg, så var det nu dejligt at komme på Kongens Nytorv i selve København.

Skibsreder Kraemer og jeg måtte tage en stor politisk dyst med hinanden, da året 1933 oprandt. Som konservativ syntes han, at det var godt, at de unge kom væk fra gaderne, og at arbejdsløsheden i Tyskland blev afhjulpet.

Far havde imidlertid hurtigt fået os forklaret, at nazismen ville blive et onde for os alle, og at det ville gå ud over de små i samfundet. Kraemer og jeg har senere inden hans død under krigen fået talt rigtig ud, og jeg er glad for, at vi blev gode venner igen, for man kan ikke ligefrem sige, at han forstod min tankegang, da jeg forlod dem 1. maj 1933. De havde regnet med, at jeg skulle blive hos dem et par år, men jeg skulle videre i min uddannelse. Jeg mente nu at have fået husholdning nok og ville gerne lære noget, så jeg kunne klare mig selv.

Da jeg kom hjem fra skibsreder Kraemers, fortalte jeg min far og mor, at jeg meget gerne ville ind på kunstindustriskolen. Fars løn var ikke så stor, at han kunne hjælpe mig, så jeg måtte op på Skoleforeningens kontor og spørge, om de kunne. Jeg blev kaldt ind til rektor Andreas Hanssen, som sagde: »Jamen Ingrid, vi har ikke brug for kunstnere hernede, men for lærere og børnehavelærerinder. Kunne du ikke tænke dig at blive vandelærerinde, for sådan en har vi ikke endnu.« Jeg skulle opsøge Niels Kjems, og jeg må ærligt sige, at jeg var meget ked af det, da jeg gik fra kontoret; men opdraget som jeg var til, at det var »sagen«, der gjaldt, og at vi unge skulle blive hernede syd for grænsen, fulgte jeg Andreas Hanssens, Niels Kjems' og min fars råd. Jeg kom straks samme sommer på små sløjdkurser både i Skibelund og på Askov Sløjdscole, og jeg cyklede flere gange i løbet af en måned til Tønder for at lære lidt om tønderkniplinger. Det foregik hos Ingeborg Jakobsen. Jeg boede der gerne et par dage, fik en ny knipling sat på og kørte så hjem igen. Dengang regnede man ikke en cykeltur fra Flensborg til Tønder for noget, selv om man havde bagage både foran og bag på cyklen. Hos Niels Kjems lærte jeg også at binde børster og at lave såler til hjemmesko, alt sammen noget jeg regnede med at få brug for, når jeg engang kom ud som vandelærerinde. Jeg lærte en del hos Anna og Niels Kjems den sommer, og så deltog jeg naturligvis i alle de mange sportsforanstaltninger og arrangementer inden for ungdomsforeningen, der viste sig, og nød faktisk meget at være hjemme den sommer, skønt alt bar præg af, at Hitler var kommet til magten i januar 1933.

I november måned 1933 skulle jeg for første gang på Askov Folkehøjskole. Mange lo ad det og mente, at jeg blot skulle derop for at finde en at blive gift med, det sagde man ofte dengang om de piger, der tog til Askov. I mit hjem var der imidlertid tradition for, at de unge skulle have et ophold på Askov, for både far og mor havde jo været der, og mormor og morfar hørte til Ryslingefolkene, så det var jo givet, at jeg skulle den vej.

Der var flere unge henedefra. Der var bl. a. Lars Schubert, som jeg lærte vældig godt at kende på Askov. Før havde jeg regnet ham som hørende til den ældre generation. Faktisk er aldersforskellen ikke stor, men når man er ung, er 5–6 år meget. Så var der også Bøgh Andersen, som jeg også kendte lidt til, for han var lærer på landet. Skolen på Harreslevmark regne-

des dengang nærmest for en landsbyskole af os i byen. Jeg glædede mig meget til opholdet og var spændt på, hvor jeg kom til at bo. Det blev hos Holger Kjær på »Toften«, og jeg var så heldig at få eneværelse. Ellers var det jo ikke lige sagen at bo på »Toften«. Holger Kjær var gift med en svensker, og han var den type, der lukkede døren præcis kl. 22, og så havde man at være der. Det var nu ikke altid lige nemt, for når man som jeg både var diskussionslysten og videbegærlig, tog man naturligvis alt med, både hvad der foregik i læsesalen og i de små grupper rundt omkring i skolestuerne. Besøg på værelserne var dengang forbudt. Men det blev en ganske dejlig vinter. Jeg husker endnu den første søndag i november, da hele holdet spadserede den sædvanlige tur til Skibelund Krat med Arnfred, Hasseriis, C. P. O. Christiansen, Bo Rud og alle de øvrige lærere. Ved tilbagekomsten fik vi eftermiddagskaffe inde i den store spisesal. Der var en egen stemning over det hele. Der var på det tidspunkt en del unge arbejdsløse fra København med som elever. Det var i det hele taget et fortræffeligt hold, og det er morsomt somme tider at støde på nogle af dem, man den vinter var sammen med. For nogle år siden var jeg sammen med en tysk veninde på biltur i Jylland, og det var svært at få overnatning. Vi fandt så på at tage ind på en stor gård, der havde et skilt ude med »Zimmer zu vermieten«. Sønnen kom og tog imod os og sagde, at de havde plads, for de havde 6 værelser til udlejning. Det var hans mors hobby, men moderen var ikke hjemme lige i øjeblikket. Da forældrene kom hjem, udbrød faderen med det samme: »Jamen, det er jo »Spille-Ingrid« fra Askov.« Vi havde ikke set hinanden siden den vinter, og det var morsomt at mødes med ham igen og se hans store gård derude ved Ringkøbing fjord.

I vinterens løb sluttede jeg mig meget til nogle unge englændere fra Grimsby. Det var to søstre Pip og Esther og så Todo, deres bror. Dem har jeg stadig forbindelse med, og vi besøger gensidigt hinanden, og det er meget, meget morsomt, at det venskab, der startede i 1933, stadig er i live.

Vi hørte foredrag to gange dagligt. Desuden havde vi alle de obligatoriske fag. Her valgte jeg Sønderjyllands historie, og det blev en stor oplevelse med C. P. O. Christiansen som lærer. Han kunne begejstre os som ingen anden.

Jeg havde for resten en mærkelig oplevelse. På »Toften« boede der også en ung pige fra Haderslev ved navn Else Thomsen. Vi fulgtes over til foredragssalen den første dag. Målt med mine øjne lå 1920 ikke så langt tilbage. Jeg hørte jo til stadighed af far om det forræderi, der var sket i 1920, og der faldt ikke altid blide ord om H. P. Hanssen og hans linie. Da jeg så kom ind i den store sal sammen med Else Thomsen, så jeg la Cour hænge på den ene side og H. P. Hanssen på den anden side af talerstolen. »Nå,« udbrød jeg, »skal jeg have det syn hele vinteren; det er nu ikke lige sagen for mig.« Der fulgte vist et par ikke lige pæne ord om Hans Peter, hvorpå

Else ganske spagt sagde: »Du kan godt beherske dig lidt, for det er nu min morfar.« Det havde jeg ikke regnet med, men resultatet blev, at diskussioner efter en sønderjyllandstime meget ofte kunne rulle i voldsomme bølger over spisetuebordet på »Toften«, og Holger Kjær mindes med jubel og sikkert også med smil, hvordan vi tog livtag med hinanden. Vi fægtede sandelig hver for sit standpunkt.

I foråret 1934 var hele Askov højskole på sønderjyllandstur, og det blev en pragtfuld tur. Den sluttede med, at vi på hjemvejen sad hos far og mor på Frederiksdal på sofaer, stole, gulv og trapper, og far fortalte. Han fortalte, hvad Sydslesvig var, og hvad det stod for. Det var som altid en oplevelse at høre far fortælle om den sag, der optog ham så brændende. Når der på hans gravsted på Møllegade Kirkegård står: »Fremtid gror af dyre minder«, så er det en sætning, han selv gang på gang har brugt, også når han fortalte for unge højskoleelever. Påskeferien faldt midt i april, og da havde jeg både dem fra England og et par islændinge med hjem, og det blev en både livlig og morsom påske i Frederiksdal. 14 dage senere skiltes vi alle igen, og jeg tog så til Snoghøj Gymnastikhøjskole den 3. maj.

I vinterhalvåret på Askov havde jeg deltaget i det store særfag, der hed »håndarbejde for højskolelærerinder«. Det var et meget krævende fag, og jeg fortsatte det nu ved siden af gymnastikken på Snoghøj. Det gav mig en god indsigt i håndarbejdet og dets historie, som jeg senere har haft megen glæde af og brug for. Snoghøj var jeg vældig optaget af; her tilbragte jeg mine lykkeligste højskoledage; det var helt utroligt, som jeg nød hver time deroppe, enten det var i foredragssalen, gymnastiksalen eller i Lillebælt. Vi hørte til det hold, der kom til at opleve gymnastikpædagog og foregangsmand for moderne gymnastik Elin Bjørksteens besøg og hendes gymnastiktime. Skolen var fyldt med så mange fremmede, at vi godt 100 elever blev placeret nede ved den lille sø i militærtelte. Stedet fik navnet »Sandalmagerens Gade«. Det var et meget livligt hold. Vi var både opvartersker og deltagere i gymnastikken, og vi tog alt med ungdommeligt humør og nød den oplevelse, der blev os givet med de dygtige finske gymnaster og selveste Elin Bjørksteen.

Rent menneskeligt og åndeligt betød Snoghøj meget for mig. Allergladest var jeg for at tale med de to forstanderinder og særlig også med Solvejg Bording, der på det tidspunkt endnu var ung lærerinde på skolen. Det var tragisk for os alle at opleve det brud mellem lederne, der kom i 50'erne, det tog hårdt på mange af os. Mange tog standpunkt, men godt var det, at vi senere kunne række hinanden hånden igen, selv om der havde været drøje år imellem.

Carla Schibler var inderligt forbundet med denne skole, og når hun senere virkede i Sønderjylland, var det med en god ballast herfra. Hun gjorde som mange af os andre: tog tilbage til skolen, når hun trængte til sjælelig hjælp eller støtte på en eller anden måde. De to forstanderinders store kærlighed

til Sydslesvig vil ingen af os nogen sinde glemme. Jeg tænker på deres store hjælp efter 1945. Hvor andre var tvivlende, viste de spontan hjælpsomhed og inderlig forståelse for, at kampen skulle føres videre. Derfor var det også dem, der sammen med Amalie Rattenborg var med til at begynde det danske arbejde i Rendsborg. Det venskab, der blev knyttet mellem Anna Krogh, Solvejg Bording og mig holder den dag i dag, og jeg er inderligt glad for, at jeg stadig kan komme derop, og at der stadig er en, der lytter og giver gode råd. Det er det bedste, man kan have, når man er så hårdt spændt for i sit arbejde, som vi ofte er det her syd for grænsen.

Jeg vil lige nævne om Solvejg Bording, at jeg mindes hende fra slutningen af tyverne, da hun var hernede som vandrelærerinde. Senere er hun med mellemrum kommet hernede enten for at lede et delingsførerstævne eller for at hjælpe os med nye øvelser, når vi bad hende om det. Hun forstod at vandre hernede, og selv om hun ikke sagde meget, havde man på fornemmelsen, at hun følte sig vel tilpas her.

Gennem Snoghøj var jeg med til de første store sommerstævner, der blev gennemført, efter at DUG (Det unge Grænseværn) var blevet dannet. Vi cyklede fra Snoghøj til Skamlingsbanken, og jeg mindes endnu den spontane og voldsomme virkning, dette stævne havde. Inger Enemark stod på talerstolen som den unge nordslesvigske kvinde, der gik i kampen mod nazismen og den tyske jordkamp, der på det tidspunkt var i gang i Nordslesvig. Gripende var det at høre hende. Senere fulgte der møder med DUG andre steder, men det kommer jeg ind på andetsteds.

Det er klart, at Snoghøj måtte være med her. Der forstod man at vække de unges sind for Sønderjylland, det være sig Nord- eller Sydslesvig. Sønderjylland var for dem fra Kongeå til Eider.

Efter denne første sommer på Snoghøj fulgte igen et vinterophold på Askov. Det var igen Sønderjyllands historie, jeg beskæftigede mig med. C. P. O. Christiansen var nu flyttet til Frederiksborg højskole, og vores historielærer var nuværende forstander for Rønshoved Højskole Hans Haarder. Han fulgte linien op på sin egen, men ikke mindre lærerige måde. Jeg var stærkt optaget af det, jeg hørte af Juul Andersen om det nye Kina, der på det tidspunkt ikke var det Kina, vi har i dag, men et Kina, der var begyndt at vågne. Ingen af os ville vel undvære forstander Arnfreds foredrag. De blev fulgt af alle. Arnfred havde en egen måde at tale til og med andre på. Jeg så ham for nylig i det, der hedder »Mødested« i fjernsynet, og det var betagende, at denne gamle mand endnu har det unge sind. Sådant en vinter i godt kammeratskab går alt for hurtigt. Mine venner fra England var igen med denne vinter, og vort venskab blev yderligere befæstet.

Snart var også den vinter gået, og jeg skulle nu ud og prøve, hvad jeg havde fået ud af alle de mange højskoleophold. Jeg søgte stilling på Uldum højskole mellem Vejle og Horsens som håndarbejds-, gymnastik- og svømme-

lærerinde. Uldum højskole var den første højskole, der havde sin egen svømmehal, og det var jo spændende. Den gamle forstander Svenning Petersen og hans kone Marie var enestående imod mig. De var dejlige mennesker, og det var utroligt, som de forstod at tage de unge på deres sindige, jyske måde. Man siger, at sjældent har en højskole i Danmark været så fyldt af glade, unge piger som hos Svenning Petersen. Jeg mindes med glæde vore vandreture til Gudenåen, til engdragene deromkring. Jeg tænker på de mange elever fra oplandet, som jeg gav ekstratimer i svømning. Det var et 3-måneders sommerkursus, og også det gik hurtigt. Efter opholdet her cyklede jeg alene rundt i Jylland og besøgte en del af mine højskolekammerater og venner, som jeg i mellemtiden havde fået. Jeg havde et par måneder endnu, inden jeg 1. oktober skulle begynde i Sydslesvig.

VANDRELÆRERINDE

I slutningen af september måned 1935 gik jeg op til dr. Andreas Hanssen og sagde, at nu var jeg klar til at tage fat, og det fandt han glimrende. Jeg havde hele Sydslesvig som opland for mig. Jeg var den eneste kvindelige vandrelærer på det tidspunkt. Dr. Andreas Hanssen sagde til mig: »Jeg ved, du har en god cykel, og du er vant til at cykle. Når du har et par gode bagagebærere, kan du sagtens klare dig. Som løn vil du få 50 Mark om måneden, for du kan jo bo gratis hjemme.« – Ja, sådan var forholdene, og man sagde ikke noget, for det var klart, at der skulle spares. Først senere er det gået op for mig, at jeg virkede de to første år som vandrelærerinde for gavepenge, og derfor kunne man ikke give mere. Jeg tror, det var i 1937, at jeg pludselig så på min konto, at der var indgået 250 Mark i stedet for de 50. Jeg røg omgående op på kontoret for at spørge, hvad meningen var; det viste sig, at man nu havde fået bevilget lærerindeløn til mig. Større var den ikke dengang, men det gjorde nu heller ikke noget, jeg skænkede det ikke en tanke. Har man få penge, ved man, at man må spare og vende skillingen, og jeg tror, at jeg sjældent har haft så let ved at få penge til at slå til som dengang. Far var enestående. Aldrig har min cykel været smurt og passet som i de år. Han hjalp mig cyklen ud, når jeg skulle køre, og hvem ventede på, at jeg skulle komme hjem hver aften? – det gjorde far! Så satte han cyklen i kælderen, efter at han først havde taget en håndsymaskine af bagagebæreren, som jeg havde foran på styret, og selvfølgelig sørgede han også altid for, at min karbidlygte var i orden. Jeg havde også en bagagebærer bag på cyklen og to cykeltasker, for der skulle meget med, når man sådan cyklede rundt. I Lyksborg samledes vi navnlig hos familien Kückelhahn. I mine øjne var de gamle mennesker dengang, og dog levede de endnu længe efter krigen. Jeg var også i Jaruplund og i Tarup i det gamle forsamlingshus, der blev holdt i orden af N. Christiansen, senere vagtmester på konsulatet. Han

og hans kone boede i Tarup de første år af deres ægteskab. Jeg husker, at jeg cyklede dertil ad markveje fra Lyksborg, og Lars Schubert var kommet fra Flensborg. Sammen søgte vi at sætte alle fra Tarup i gang. Her tog Schubert sig af opvaskebørster og skobørster, mens jeg tog mig af syning af forklæder, men også af smukkere ting broderet med korssting; det blev dog overvejende praktiske ting. Navnlig syede vi mange kludesko. Jeg fulgte så vejen om forbi Jaruplund. Her havde vi skolen, så det var ikke så svært. Fra Jaruplund gik turen til Flensborg Sporskifte – dog ikke alt sammen på én dag. I Flensborg Sporskifte samledes vi i forskellige hjem på omgang. Det var navnlig i »Siedlungshäuser« – dvs. (arbejder-)boliger for folk, der var flyttet ud fra byen. Her havde de så et ret stort grundstykke og skulle holde sig selv med grøntsager. De havde udhuse og alt muligt. Husene var i reglen beregnet til familier med flere børn, og der var næsten altid mange børn i hjemmene i nazitiden, også hos de danske familier. Det var ikke nemt at hævde sig, men der var enkelte af dem, der klarede det og blev respekteret som danskere i et nazistisk land. Nogle måtte desværre også igennem en meget hård skole. Alle vi, der gik ud og ind i disse hjem, vidste, at de var under en særlig kontrol.

Fra Flensborg Sporskifte gik turen til Valsbøl. Der var lidt spænding over det første gang, jeg kom derud, for det var jo en bypige, der kom. Maren Sørensen havde sendt bud efter mig og spurgt, om jeg kunne lede folkedans og gymnastik, og pigerne ville også gerne have lidt håndarbejde og lædersløjde. Det kunne jeg sagtens, syntes jeg, det var ikke noget problem. Jeg cyklede derud og startede med gymnastik for pigerne. Bagefter skulle Niels Kjems have karlene til gymnastik, og så skulle vi i fællesskab have lidt folkedans. Det var ejendommeligt. Begge parter var nervøse; vi skulle først acceptere hinanden. Jeg havde jo nok været i Valsbøl mange gange med mine forældre til forskellige møder. Jeg mindes da endnu, at vi var derude til indvielsen af »Pers Pissel« på Østerbymark. Men ét var at cykle med far og mor ud ad de vestslesvigske veje og et andet at stå der ganske alene og skulle lede gymnastiktimen. De har nok tænkt, at jeg skulle kanøfles lidt, for når jeg sagde »se til venstre«, så de ligeud, og sagde jeg »hvil«, begyndte de at trampe. På den måde gjorde de mig helt konfus, og det varede ikke længe, før jeg tænkte »så kan I ha' det så godt«, og så gik jeg. Det varede ikke længe, før Maren Sørensen kom og sagde, at jeg vist godt kunne gå derind igen, pigerne var kede af det, og det hele var vist en misforståelse. Siden var der aldrig noget i vejen. Vi havde også en del folkedans. Vi begyndte kl. 5, og der blev så også tid til lidt lædersløjde. Den første vinter var det navnlig gravering i læder, der var af interesse. Vi lavede mange punge, tegnebøger, og hvad ved jeg.

Engang imellem sendte Lindstrøm bud efter mig fra Ladelund. Jeg tog så med toget til Agtrup og cyklede videre herfra. Fra Valsbøl har jeg ofte

taget turen hjem på cykel alene, hvis vejret da ikke var alt for dårligt. I den strengeste vinter måtte jeg tage toget, men 50 Mark slog ikke til til mange billetter.

Jeg kom hurtigt med i ungdomsforeningsarbejdet igen, og det var klart, for jeg havde jo tid, og som rektor Andreas Hanssen sagde: »Det må du regne som noget af dit arbejde, for det skal gøres.« Jeg var glad for det og brugte megen tid på Ungdomsforeningen samtidig med, at jeg brugte en del af min fritid på spejderarbejdet. I lærer Hans Mengs tid som formand for Ungdomsforeningen var jeg med i bestyrelsen.

Det var meget vanskelige år. De unge blev indkaldt til arbejdstjeneste og soldatertjeneste, og hvor blev de så af? Hvor var de henne, når de var hjemme på orlov eller på lørdag/søndagsbesøg? Vi prøvede at gøre noget ved det og fik gode vilkår, idet vi fik lov til at bruge Borgerforeningens sal. Vi sendte indbydelser ud til alle Ungdomsforeningens medlemmer, og der kom også bud til alle de indkaldte. Vi skulle have en hyggelig søndag eftermiddag. Vi skulle både danse lidt og sidde og snakke sammen og høre lidt om hinanden. Men ak! de unge soldater kom, og de glædede sig vist over at se lærerne, der var flinke til at komme, men de ville jo også gerne se deres kammerater; og hvor var pigerne henne? Engang, hvor jeg syntes, at det dog var for pauvert, tog jeg min cykel, som altid fulgte mig, og kørte ud til de forskellige marineknejer og til »Seewarte«, og hvad restauranterne nu hed omkring marinestationen, og ganske rigtigt, der sad pigerne. Enkelte fulgte med mig, og det var naturligvis navnlig de piger, der ikke allerede havde fundet en lille marinesoldat. Det var første og sidste gang, jeg var ude på den boldgade, men det hjalp desværre ikke, vi måtte opgive. Det var for dyrt at leje musik, når der kun var et enkelt par til at danse.

Hans Meng havde en helt fantastisk evne til at finde på, hvad der skulle laves om sommeren, og mange af os ser nu med glæde tilbage på vore vandreture ud til Jaruplund, Harreslev eller Kobbermøllen, hvor vi samledes til kaffebord på de danske steder og mødtes med folk på stedet. Det gik op i sang det hele, og vi nød det. Mange af os var jo vant til raske traveture fra vor spejdertid. Tre gange i sommerens løb havde vi også cykleture, og det var klart, at de skulle gå nordpå. Vi havde bl. a. en dejlig tur til Skelde og Broager, hvor vi mødtes med Broager Ungdomsforening. Vi blev indkvarteret i private hjem og samledes bagefter til foredrag. Det at komme i privat-hjem nordpå var nu engang af stor betydning. Et hjem åbnede sine døre, og det var så dansk det hele.

Ungdomsforeningen stillede store krav til os i de år, for vi skulle jo holde sammen, så få vi var; vi måtte vise udholdenhed og ikke på nogen måde svigte dem, der var indkaldt. De tyede op i »Hjemmet«, lige så snart de var hjemme en dag fra arbejdstjenesten eller militærtjeneste. »Hjemmet« i Mariegade var af meget stor betydning for os unge. Det var et virkeligt samlingssted for

Mit folkedanser opvisningshold 1935 og 1936

spejdere, ungdomsforening, folkedansere og skakspillere. Også inden for Ungdomsforeningen havde vi folkedans; jeg ledede den i nogle år, indtil Lotte Schubert rigtig fik fat på den med stor dygtighed. Jeg havde mere end nok at gøre, for jeg ledede også gymnastikken i DGF. Det første år kom der seks unge piger hver onsdag. Vi var med til den store forårsopvisning, men selvfølgelig kunne vi ikke klare det at komme ind med fanen, men vi kom løbende ind, og jeg husker endnu, hvor de klappede ad os seks. Jeg stod bagest i rækken og kommanderede samtidig med, at jeg var en af gymnasterne.

Engang kom der bud fra Carla Schibler i Bylderup Bov, om jeg ville springe ind for hende. Hun havde allerede på det tidspunkt vrøvl med sit stemmebånd. Hun kunne nok hviske lidt til os, men ledelsen af en hel træningssøndag i folkedans lagde hun over på mig. Vi skulle begynde i Bylderup klokken 10, jeg fik nogle af mine ivrige folkedansere med. Vi startede her fra Flensborg en grim, kold novembermorgen på den lange cykletur. Der var både Heini Hansen og Christian Nielsen fra Kobbermøllen, og Amanda og Thyra var med, i alt var vi syv på denne tur. Vi var tilbage i Flensborg ved 3-tiden mandag morgen, godt trætte, men vi skulle være klar til at tage fat med det daglige arbejde. Hjemturen foregik i en forfærdelig november-tåge, og den forløb i langsomt tempo, men vi sang af fuld hals hele vejen. Humøret var der ikke noget i vejen med, det var der i øvrigt aldrig. Hvor unge finder sammen med de rette kammerater, klares alle strabadser. For os var det ingen sag at cykle til Bylderup Bov, jeg gad vide, hvor mange der ville gøre det i dag.

I Hans Mengs formandsperiode i Ungdomsforeningen blev båndene knyttet meget stærkt til DUG, og det var ganske naturligt, at vi var med til alle deres små møder, også møder i Tønder, hvor vi kun var de lyttende. Vi nød det, at vi blev respekteret, og at de havde brug for os, og vi havde megen, megen brug for dem. Senere, da Dansk Vandrelaug skulle oprettes, var det gennem DUG, at min senere mand Hans Harck kom i forbindelse med lektor Buch, der dengang var adjunkt i Haderslev. Et godt venskab blev grundlagt her. Når vi kom med konkrete opgaver til dem, viste de virkelig vilje til at hjælpe os. DUG var utrættelig. Hvor var der brug for dem, og hvor var det godt, at de kom. Det var en stolt dag, da alle vi unge kunne samles på Dybbøl. Vi var vel en 40.000, og også vi unge syd for grænsen var med. Klokkeren 6 om morgenen startede vi med toget til Sønderborg for at deltage i optøget; afstandene var store dengang. Far havde tit rettet mig, når jeg var lidt hård i min dom, som unge nu engang er. Jeg tænker her navnlig på mine kritiske bemærkninger om H. P. Hanssen; i dag ville jeg næppe udtale mig på samme måde. Men på det store Dybbølstævne snød Jørgine Abildgaard mig. Hun stod og talte med H. P. Hanssen, Inger Enemark og Marcus Lauesen. Så så de mig, og hun sagde: »Kom du bare herved og sig goddaw.« Det gjorde jeg så. Det er eneste gang, jeg har givet H. P. Hanssen hånden, men jeg må tilføje, at i dag føler jeg respekt for den gamle mand. Det var godt med kampånden i de år!

14. marts-møderne var en tradition fra tyverne. I de første år følte vi det tungt at mødes denne dag; efterhånden kom der lidt anden stil over møderne. Der blev ikke længere kun holdt ildnende nationale taler, vi fik også kunstnere herved både til sang og oplæsning. Det gjorde, at 14. marts-møderne, der i begyndelsen blev holdt i Borgerforeningen og senere i Flensborghus, gav stuvende fuldt hus. Da vi senere flyttede op på Duborg Banke i Duborg-Skolens festsal, kom vi der, fordi rækkerne var blevet tyndere, og flaget havde fået sørgeflor. For os var det klart, at vi måtte bakke op om disse møder. Det var en forpligtelse, vi følte over for dem, der i 1920 dog led den største skuffelse. I forsommeren 1935, mens jeg endnu var på Uldum Højskole, blev en gruppe unge med Hans Harck og Frederik Petersen i spidsen enige om under Flensborg Ungdomsforenings navn at få dannet Flensborg Roklub, og da jeg 1. august 1935 kom tilbage, fik jeg stukket en spade i hånden og tog fat sammen med de andre. Det var lige sagen, og vi følte os straks dus med hinanden. Roningen var en sportsgren, vi endnu ikke havde, og den blev af stor betydning både før og under krigen for de unge, der på den ene eller den anden måde vendte lemlæstede hjem. Takket være Sønderborg Roklub, der sprang hjælpende til, fik vi en god start. Det var særlig prokurist Müller-Kristiansen, der stod for dette arbejde. Allerede i foråret 1936 var vi tre unge, heraf jeg den eneste pige, der kom på instruktørskolen på Ollerup. Så gjaldt det bare om at tage fat. Hele vinteren havde

vi forberedt os på det kommende forår, hvor vi skulle få lov til at sætte de første både, der var vore egne, i vandet: to fire-årsers og en to-årsers. Jeg skal love for, at det gik på livet løs. Hvor blev det dog nogle dejlige år, vi her oplevede. Jeg mindes særlig de ture, vi foretog i al slags vejr ud til Brunsnæs, hvor »mutter« på Brunsnæs Færgekro på fantastisk måde sørgede for os. Vi ringede, at vi kom, og så var bøfferne parate til os, og hendes berømte bøffer var dagens måltid. Hun holdt øje med os, når vi ankom, og kom vi gennemblødte i regnvejr, var der fyret i kakkellovnen i den store balsal, så vi kunne få tørret vort tøj inden hjemturen.

Nogle af kammeraterne tog ferie sammen og tog i bådene på langtur til Fåborg og Svendborg. Mange gode forbindelser opstod, og der var også dem, der var ude med giftekniven; blev det end ikke i alle tilfælde til giftermål, blev der i hvert fald stiftet et glimrende venskab klubberne imellem.

Pinseturene og sommerfesterne var højdepunkterne. Vi skulle da også vise, hvad vi kunne, og jeg husker, at vi havde arrangeret en lille kapsejls med Gråsten Roklub, men ak, i vor store iver havde vi flensborgere glemt at sætte bundproppen i, før båden blev sat i vandet, så det blev den helt store manøvre at få båden hevet op igen og tømt for vand, inden vi kunne gå videre. Vi mødtes også med den tyske roklub fra Gråsten. De var kommet roende for at se på vores hus, da de selv ville bygge. En af deres ivrigste roere blev kaldt Max Fynbo. Han kom fra Fyn, men påstod, at han nu var tysk, fynbo ville han i hvert fald ikke være. Jeg husker, at han og Bøgh Andersen havde en vældig diskussion om racespørgsmål. Vi havde et roklubblad, der hed »Grovfilen«, og her kom historien til debat.

FORLOVELSE OG BRYLLUP

I 1936 fandt Hans Harck og jeg på, at vi ville ringforloves. Det gjorde man endnu på det tidspunkt, og det var egentlig så hyggeligt, for vi havde en festlig familiedag sammen. Vi ville giftes til efteråret, når bare vi kunne finde en lejlighed. På Frederikshøj boede den kendte grosserer Severin Schmidt. Han stammede fra Fyn ligesom min mor og havde af den grund en del tilovers for mit hjem. Grosserer Schmidt havde hørt, at jeg tænkte på snart at holde bryllup, og en dag i september, hvor Hans og jeg forgæves havde søgt efter et sted at bo, kom Severin Schmidt ned til mine forældre og meddelte, at der oppe i hans hus, Frederikshøj 25, blev en lejlighed ledig. Han ville ikke godtage opsigelsen af lejemålet, der var kommet 2 måneder for sent, medmindre jeg ville overtage lejligheden. Vi modtog tilbuddet med kyshånd, vi så ikke engang på lejligheden, men det var en dejlig lejlighed at flytte ind i. Vi fik travlt 14 dage med at få vort hjem gjort i stand. Vi havde fået snedker Lange til at lave en del af de møbler, vi ville have, og vi vidste, at vi kom ind i en stor 4-værelses lejlighed med kun én kakkellov-

ovn. Dog fik vi igennem Hans' far fat på endnu én, så der kunne komme lidt mere varme i paradiset.

Mor kendte ikke til bryllupsskikkene hernede. Hun havde nok hørt om noget, der hed »Polterabend«, men det var vi ikke vant til, og aftenen før vort bryllup stod Hans og jeg og arbejdede nede i bådeskuret, da en af mine små søskende kom farende og råbte: »I må komme hjem, for huset er fuldt af mennesker, og de smider en masse potteskår.« Vi var i træningsdragter og slet ikke forberedt på selskabelighed og endnu mindre var min stakkels mor det, der havde bagt til dagen efter og nu måtte ofre kagerne på de sultne roklubsmedlemmer. Det blev dog en dejlig aften. Vi sang en del, men far forstod, at det også måtte slutte engang, og klokken 10 sagde han: »Nu tror jeg, vi skal holde op og slutte for i aften.« Først bagefter har vi tænkt på, at der jo kun blev serveret kaffe og kringle; spiritus fik vi ikke i mit hjem, men i og for sig tror jeg heller ikke, de forventede det, da de alle vidste, at far var afholdsmand. Store var derfor familien Harcks øjne dagen efter, da der stod rødvin på bordet. Det havde man ikke ventet hos J. N. Jensen, men mor havde sat sin vilje igennem, for nu skulle det være. Vi var 37 gæster, og det blev en dejlig dag. Brylluppet var i Helligåndskirken. Man har senere fortalt mig, at da jeg fra Storegade gik ind i kirken med far, var der nogen, der sagde: »Nej, hvor synd, skal hun have sådan en gammel mand.« På det tidspunkt kendte de ikke til den skik, at brudens far fører bruden op til alteret. Om formiddagen havde Hans og jeg ligesom alle andre brudepar syd for grænsen først været på borgmesterkontoret hos den kendte Theede. Takket være Hans' fars evne til at opsnuse noget, fik han et par dage før brylluppet at vide, at borgmesterkontoret skulle lukke netop den dag, hvor vi skulle giftes, fordi kontoret skulle flytte andetsteds hen, og så skal jeg love for, at han fik travlt, og Theede måtte bøje sig og holde åbent for os.

De havde vist et gammelt mellemværende rent politisk de to. Theede var i øvrigt blevet lige »brun« nok, det havde han ikke været før. Hjemme hos os havde det slået lidt gnister mellem far og mor og mig om, hvem der skulle vie os. Pastor H. F. Petersen var deres meget nære ven, men jeg ville helst have Jordt Jørgensen og hævdede derfor, at han var vores sognepræst. Far og mor gik altså af med sejren, men jeg sagde: »I giver ham altså mundkurv på, for han skal ikke have lov til at sige alt muligt sludder til os.« For en sikkerheds skyld var jeg til globryllup en uge før, da gamle dr. Andreas Hanssens trofaste pige, Toni Büchert, blev viet af H. F. Petersen. Hun var fra Jaruplund, og det hørte under hans område. Jeg kom skrupgrinende hjem, for hvad havde han givet dem med på vejen! Da H. F. bad for det unge par, sagde han på sin vidunderlige frejdige måde: »Ja, så beder vi dig da om, kære Vorherre, at du vil give de unge her fut i blodet.« Mon han behøvede at sige det til et ungt brudepar? – jeg tvivler. Nå, men jeg bøjede mig. Hans og jeg var blevet enige om at tage det i strakt arm og simpelt hen more os, hvis

han skulle finde på at sige noget lignende. H. F. holdt sig imidlertid på måtten og holdt en dejlig prædiken. Han satte stor pris på Hans Harck, der var en dygtig kontormand og på det tidspunkt ledede Skoleforeningens kontor.

Blandt gæsterne ved vort bryllup var foruden husets meget nære ven, Lindstrøm, Bernhard Hansen og frue, som far og mor var meget glade for. Niels og Anna Kjems var ligeledes til stede, og på mors side var hele familien fra Fyn kommet. Det gav sit islæt, når moster stod med sin violin og spillede til alle de mange sange, vi fik sunget den dag. Far gav os i sin tale mange gode ord med på vejen, som jeg er glad for at have på en grammofonplade, som Lange i sin tid indspillede for os. »Så er vi alle kongebørn«, »Godt mod er dagligt gilde« og »Du er din egen lykkes smed«. Dette sidste var en af fars stående sætninger, når han sendte en af os af sted og ville, at vi skulle vide og forstå selv at klare vores hverdag.

Efter en dejlig festdag listede Hans og jeg ud på aftenen hånd i hånd op ad Vollerts gang til vort nye hjem, der lå kun 2 minutters gang fra mit barndomshjem. Roklubben havde pyntet trappeopgangen med blomster og guirlander, og også naboerne havde sat blomster på trappeopgangen som velkomsthilsen.

Hans og jeg var morgenmænd og tog bussen til Lyksborg tidlig næste morgen. Vi travede en lang tur gennem skovene og spiste så frokost hos far og mor sammen med den fynske familie, og det var hyggeligt. Hans havde fået fri 4–5 dage, og vi havde en dejlig tid. Vi travede lange ture, men roklubben skulle også passes, den kunne ikke lades i stikken, og resultatet var, at vi hver aften havde huset fuldt af ungdomsvenner og roklubbens folk.

Nu fulgte et par gode år. Hans havde megen indsigt i hele det sydslesvigske arbejde og blev stærkt knyttet til dr. Andreas Hanssen, der på den tid var ved at ældes og havde svært ved at tage den tid, vi nu var kommet ind i. Jeg fortsatte som gymnastik- og håndarbejds lærerinde og fik nogle timer på den danske kommuneskole, der holdt til i den gamle skolebygning i Duborggade under rektor Fischers ledelse. Efter 1 års forløb holdt jeg op, da jeg ventede vort første barn. Desværre blev det dødfødt, og det var drøjt for os at komme igennem den skuffelse, for vi havde naturligvis glædet os til dette ønskebarn.

Sammen med Karen Michaelsen, Bøgh Andersen, Inger Oxenvad – senere gift Futtrup – og Christian Harck foretog Hans og jeg i 1939 en dejlig rejse op igennem Sverige, dels til fods dels med toget. Vi kom til Leksand, Uppsala og Stockholm, og Bøgh var som altid en strålende vejviser. På hjemvejen fra Sverige mødte vi far og mor i København. Far sagde stilfærdigt til Hans: »Du er klar over, at det ser mørkt ud. Der kan gives jer asyl i Danmark. Der er en mulighed for jer, endnu kan det nås.« Hans og Christian var enige om, at de ikke kunne svigte deres kammerater og Sydslesvig. Det mente far heller ikke, men han syntes, at de skulle vide, at muligheden stod dem åben.

Hans Harck med sønnen Ole hjemme på orlov juli 1942

Midt i august 1939 skrev Hans i en gæstebog i Sønderborg: »Tag du os mand for mand, brug du os, hvor du kan, stå skal vort fædreland i 1000 år«. Det var hans indstilling, og den linie fulgte han.

Augustdagene 1939 var strenge dage for os unge. Den 15. august, den dag de første levnedsmiddelkort blev uddelt, samledes vi i roklubben. Vi vidste, at nu skete det, og i løbet af et par dage begyndte da også indkaldelserne at komme. Vi mødtes om aftenen for at høre, hvem der nu skulle af sted, og vi gik i samlet trop til Duborgkasernen for at vinke farvel til dem, der den aften eller nat blev ført til banegården. Det var skrækkelige timer, og den 1. september, da krigen var brudt ud, var vi kun en lille flok – en lille, knuget flok – der stod ved bådehuset. Vi satte skodder for og låste, vi vidste, at der kunne gå ubegrænset tid, inden vi fik lov til at åbne vort dejlige klubhus igen. I tavshed gik vi hver til sit.

Det var tredivernes tunge, men dog så lykkelige år. Når man er ung, kan man klare meget. Man tager dagen og vejen på en lidt anden måde end de ældre. Lykkelige er vi jo, vi, der fik lov til at opleve 30'erne på den måde, for jeg tror, at det egentlig er meget sværere at være ung i dag end dengang, hvor man stred for en sag, og vi var stolte, fordi vi vidste, at det vi ejede, var blevet vundet ved egen indsats.

Fra tysk skoleelev til dansk spejderdreng

AF HANS PAULSEN

Den 23.1.1914 skete der en glædelig begivenhed i huset Bov Landevej 38 på anden sal. En dreng blev født, og det var mig. Nr. 38 var det sidste hus i gaden. Derefter kom der kun en lade, som havde nummeret 100. Det var bonden Andresen, som benyttede laden, men den tilhørte Sprit- og (Hefe) gærfabrikken Christiansen i Nystaden. I min barndom hentede omegnens landmænd dér med hestevogn »valle« til fodring af kørerne.

Dengang havde vi tørkloset med tørvesmuld og avispapir pænt skåret op i firkanter. Det var et »moderne« hus med gaslys. »Strømpen« var en meget skrøbelig lyskilde. Men det var dog bedre end petroleum! Lige overfor lå en tysk folkeskole, Petri 1.

Fra vort soveværelse, der lå ud til gaden, kunne jeg se ned i et klasseværelse, som på et vist tidspunkt, lige efter den første verdenskrig, blev benyttet som nødbolig af flygtninge fra øst. En dag sad jeg ved vinduet og så, hvordan en fuldvoksen mand stod nøgen i et vaskefad og vaskede sin krop og alt dertil hørende – jeg hører endnu min søde ærbare mors forargede bemærkning på plattysk: »He kan doch det Gardin førtrækken . . .«

Bov Landevej havde virkelig toppede brosten. Ude i Nyhus havde Infanterie Regiment 86 sin øvelsesplads, og det første, jeg bevidst kan huske, er, at et kompagni soldater med en »Hauptmann« til hest marcherede forbi vort hus – de bar endnu disse typiske prøjsiske pikkelhuer »med spids ovenpå«, de blev under første verdenskrig (1914–1918) afløst af de runde feltgrå stålhelme.

Det var et eldorado for en bitte dreng, næsten på landet, at kunne lege røvere og soldater deroppe.

Bov Landevej fører ud til Slukefter; på østsiden af vejen ligger den engang i fordums tid store gård »Rønnekamp« – skråt over for lå et lille husmandssted. Her boede »Fidde« Mommsen med sin mor. »Fidde« arbejdede i begyndelsen af tyverne på Flensborg skibsværft, og på vej til og fra arbejdet kom han daglig forbi vort hus med termoflaske og mulepose. Nogle år efter begyndte »Fidde« M. på en uddannelse til bibliotekar, og siden har han udleveret mangan en dansk biblioteksbog til mig, der var en flittig gæst, dengang det danske bibliotek endnu lå dér, hvor »Flensborghus« nu har sin restaurant.

Frederik Mommsen blev født 1901 og var i tiden efter den anden verdens-

krig i mange år en respekteret og meget værdsat formand for Flensborgs danske byrådsfraktion. Han døde alt for tidligt i 1965.

Fra min tidligste barndom mindes jeg også Frederik Mommsens mor; dengang fandtes der så godt som ingen biler på vejene. Fru Mommsen travede hver morgen meget tidlig med sin mælkejunge på en lille trækvogn ned til »Flensburger Meierei GmbH« i Mejerigade, en sidegade til Harreslevgade. De gadehandlere, der en gang om ugen solgte fisk og »Husumer Hoppkrabben« (rejer), kørte med tohjulede kærre trukket af en St. Bernhardshund.

Det samme gjorde produkthandlere, der opkøbte gammelt jern, knogler og klude til genbrug. Vi drenge slog manganen en handel af med dem. Vi skaffede os penge til løbende udgifter som f. eks. lommelygter, batterier eller dele, der blev brugt til »detektorer« med krystal og hovedtelefoner, forløber for det, der siden blev radio og nu fjernsyn. Vi havde dengang en kummerlig radio-modtagelse her i Flensborg.

En begivenhed, jeg mindes fra min første barndom, var valget af en overborgmester. Der var to kandidater opstillet. Den ene var den kendte Dr. Todsens, og den anden hed Wagner. Det danske mindretal havde ikke nogen egen kandidat, men ledelsen havde anbefalet at stemme på Wagner, og det gjorde mine forældre. Genvalgt blev dog til deres bedrøvelse Dr. Todsens, som var meget kendt; han var dygtig, men meget tysksindet og antidansk.

Med den første danske feriebørnstransport i 1919 rejste min to år ældre søster Mary til Sjælland. Hjemme hos os var det smalhans. Margarinemad med sukker og sirup og »Malzkaffee« var faste punkter på menukortet. Kyllingesteg var en ret, som var forbeholdt de store festdage. Når mor havde storvask, stod menuen tre dage i træk på gule ærter, men mor var meget dygtig, tillige var hun uhyre beskeden og meget religiøs. Far var Goodtemplar og medlem af logen i Slotsgade. Her blev der spillet kort, »skat«, og man spillede højt – det gik galt for far – han tabte i spil, selv om han var klog og regnskabskyndig. Han var ansat på skibsværftet som kontorist. Jeg var meget imponeret af hans flotte håndskrift.

Og så kom den store grusomme inflation. Pengesedler til billionbeløb var i omløb. Når der var lønningsdag, stod mor ved værftsporten for at få penge til at købe det fornødne, inden sedlerne var værdiløse igen.

Når man blev udsat for det chok, som den tyske befolkning blev det i begyndelsen af tyverne ved inflationen, så kan man bedre forstå, at den nulevende generation har som første punkt på den politiske ønskeseddel: stabilitet.

Når vi nu boede lige over for Petriskolen, var det nærliggende, at mine forældre meldte mig ind der. Det var påsken 1920 – jeg var lige seks år og klassens yngste elev. En ældre klassekammerat, hvis far var tysk toldembedsmand, skulle i en højere tysk skole. Umoden som jeg var, fulgte jeg med, og det førte til, at jeg siden blev meget dummere.

Tre Flensborg-spejdere på cykeltur til Troense på Tåsinge den 26.3.1931. Svend Dall, Hans Paulsen, Jens Dall. Brødrene Dall's far var arkitekt Andreas Dall, som byggede Duborg-Skolen

Men først en lille erindring fra folkeskolen. Min første klasselærer hed Ingwersen, og han talte, som en flensborger skulle tale, men i geografi fik vi en lærer, der var tilvandet fra Sachsen. Han havde svært ved at sige P – han sagde altid Baulsen; en sådan navneforvrængning ville jeg ikke finde mig i, og det førte til en regulær endefuld med et spanskrør; jeg havde ikke holdt den rette tone. Disciplinen var hård. Slet ikke så dårligt – vi fik lært, hvad vi skulle, ellers vankede der en lussing. For lettere pligtforsømmelser fik vi et slag på håndfladen med spanskrøret, for svære forseelser på den stramme buksebag. Det hjalp gevaldigt, når tævene var fortjent og kom umiddelbart efter forseelsen.

Når jeg blev så gal over, at mit navn blev forvrænget til Baulsen, var det, fordi jeg var forud belastet. Som ganske lille dreng legede jeg på den næsten trafikfri gade, og når de store børn spurgte mig, hvad jeg hed, så svarede jeg noget i retning af Hans Pulle, og det blev hængende. Jeg fik det aldrig rystet af mig, endskønt det ikke er særlig velklingende, og bibetydningen »flaske« eller »høne« er ikke til at overse – det må jeg leve med – jeg bærer med smil den byrde!

I den højere tyske skole blev jeg en ringe elev. Det var den gamle ærverdige latinskole i Klostergang, som siden blev revet ned til fordel for et parkeringshus. Lige ved siden af skolen lå Pottemagergade (Töpferstrasse), nu en saga blot. Når jeg kedede mig i timen, kiggede jeg tit ud ad vinduet og kunne se den romantiske bindingsværksbygning på hjørnet af Rødegade – væk er også den for længst – det kan man græde over.

Påsketeltlejr ved Flensborg Fjord og her fem førere i Skjoldungetroppen, som blev startet af »Ludden« Lienhardt. Det er Andreas Petersen, Hans Harck, Hans Paulsen, Bruno Frederiksen og Marius Jessen. De fire af de fem faldt i krigen fra 1939-45. Billedet blev taget 1933.

Som 15-årig Flensborg-spejder optaget 1929 på Flensborg-spejdernes 10-års fest af en spejderkammerat Karl Petersen fra Tønder, som var indkvarteret hos os. Billedet blev taget foran vore stuevinduer i Harreslevgade 4.

På sommerferie 1929 på Vissinggård. Vi sov sammen med 4 drenge i spejderhytten »Flensborghus«, der rejstes i anledning af Flensborg-spejdernes pinselejr 1926. Københavnerdrengen Marius Nielsen, Bruno Frederiksen, Hans Paulsen.

Konrad Brammertz og Hans Paulsen fra Flensborg samt en pige fra Svejts, klar til afgang for at høste lupiner. De to små shetlandponyer var vi ansvarlige for; de tjente os også på rideture i de skønne Nørre- og Sønderskove. Forvalteren Valdemar og husjomfruen siger farvel til os. 1929.

Tropsfører for Skjoldungetroppen var 1928 »Ludden« Lienhardt. På billedet ser vi ham under en skovmandsøvelse i Kollund skov sammen med Henrik Born, som hørte til Uffepatroljen indtil

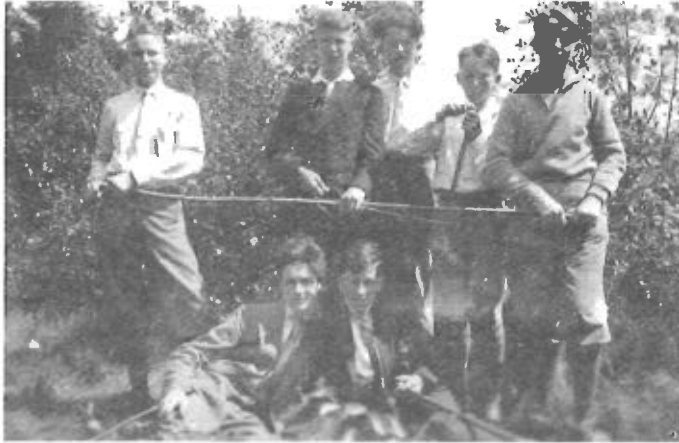
*han faldt i den anden Verdenskrig. »Ludden« var en ledernatur. De trops-
ture som han anførte var spændende
og også krævende. Han lod os bruge
vore evner og vor fantasi. Af profes-
sion var han journalist under Kronika
ved »Der Schleswiger«. Han kunne la-
ve sange, tropsange og lejrblåse.
Han havde sine meningers mod, og
derfor var han udsat for angreb – men
han forsvarede sig med næb og kløer.
Han kom på kant med chefredaktøren,
og tog sin hat og gik mod nord.*

*Som sportsmand gik han til gymnastik-
højskolen i Ollerup. Derfra vandrede
han muttersalene til Lappland og vi-
dere til England, hvorfra han siden
kom til Berlin. Her tog han en sen stu-
dentereksamen og siden hen en doktor-
grad. Men her i Flensborg var en trop
dreng, der mindedes »Ludden« som en
fører, der af os drenge aldrig forlangte
noget, som han ikke selv kunne have
udført. En stropetur fra Flensborg til
Slesvig og tilbage på en week-end til
fods regnede Ludden for ingenting. En
nytårsnat i telt med 15 graders frost i
Frøslev Polde sammen med en enkelt
kammerat klarede ved at opvarme
kampesten i lejrblåset og siden rulle dem
ind i teltet.*

Min klasselærerinde, frk. Wolff, var en meget dygtig pædagog; hun var af jødisk afstamning. Hun kom fra gården »Jægerslyst« ved udkanten af Langbjerg nær flyvepladsen. Familien Wolff blev efter 1935 kendt ved, at de på deres gård uddannede unge jøder til landmænd. Til tider var der 25–35 unge jøder i arbejde. Nabo til »Jægerslyst« var min bror Erik, som også fulgte Wolffs arbejde med stor interesse. Frk. Wolff gik altid klædt i en sort kjole med plissénederdel og hvid krave. Hendes oliesorte hår var flettet til to »frikadeller«, en på hver side af hovedet. Hendes stramme ydre afspejlede hendes væsen. Hun var en streng, men retfærdig lærerinde. De lussinger, jeg fik af hende, var velfortjente.

Jeg var ikke nogen dygtig elev, tværtimod – men jeg handlede med alt, hvad sådan en 10–12-års knægt kunne få fat på.

Min skolevej var lang, og der var ikke råd til sporvognsbilletter. Derfor sparede jeg på kraft sammen til en cykel. I Plankemaj fik jeg plads som by-

Duborg-Skolens udflugt med tog til Vejle og videre til Munkebjerg med de 1000 trappetrin. Sommer 1929. Stående: Hans Ronald Jørgensen (generalsekretær), Bent Noack (professor), Marius Jessen (faldt i krigen), Hans Frederik Budach, død (dyrlæge), Hans Paulsen (grosserer). Siddende: Villy Müller (sekretær), Svend Aage Nielsen (revisor)

dreng hos en mand, der pudsede og lakerede gamle cykler – her fik jeg min første drengecykel; stolt og med stor fart suste jeg ned ad den stejle Bov Landevej. Når jeg trak i snoren til min klokke, hvis lille hjul blev drevet af cyklens forhjul, fór folk sammen.

Jeg er den yngste af en børneflokk på fem. Min ældste søster Ella døde 1923, og min far døde snart efter i 1925. Mine to ældre brødre var kun hjemme, når de var arbejdsløse eller på landbrugsskole. Min bror Erik, der var født 1902, var genial. Han havde en fingerfærdighed, der sagde spar to til alt. Han syede f. eks. af gammelt opsprættet tøj breeches-bukser, der sad som støbt på ham. Han studerede landbrug om vinteren og tjente pengene til studierne om sommeren som karl på en bondegård. Han fandt snart ud af, at man var dygtigere til landbrug nord for grænsen. Derfor søgte han arbejds- og opholdstilladelse i Danmark, og han fik den omsider med stort besvær. Når han var hjemme, sad vi meget sammen, og han fortalte mig om livet i Danmark. Det førte til, at jeg besluttede at lære dansk. På biblioteket, som dengang var på Flensborghus, lånte jeg Ole Bole og læste i læsesalen de kulørte serier i »Hjemmet« og »Familie-Journalen«. Det var spændende stof. Jeg trivedes ikke i den tyske skole, og en dag gik jeg op til Duborg-Skolen for at informere mig om de sprogkurser i dansk, som jeg kunne besøge. Det var Dr. Hanssens sekretær, Thomsen, jeg rådførte mig med. Han anbefalede mig at søge optagelse som elev på Duborg-Skolen, altså en omskoling fra tysk til dansk. Det var 1928 i marts måned. »Gå hjem og spørg

Anden Real i året 1930 på Store Bæltsfærgeren på vej til København efter Studenterforeningen »Hejmdals« invitation. Hvert år i efterårsferien rejste anden realklasse på studietur til hovedstaden. Navnene: Svend Aage Nielsen, Hans Paulsen, Willy August Linnemann, Bent Noack, Marie Thomsen, Hans Ronald Jørgensen, Marius Jessen, Mariechen Burmeester, Else Born, Ingeburg Ohlsen, Hildegard Schäfer, Paula Krogh, Peter Ingwersen, Sigfred Bruun, Ketty Johannsen, Valdemar Andersen

din mor.« Mor var straks indforstået dermed. Til trods for at hun ikke magtede det danske sprog rigtigt, holdt vi Flensborg Avis, og mor, som selv var fredelighed og redelighed i én person, beundrede de fredelige og ærlige danske mennesker. Min første klasselærer i IV mellem var H. Fischer, den senere stadsskoleinspektør. Jeg fik ekstra danskundervisning af den senere skoleleder i Harreslev, Peder Jensen. Han var en enestående pædagog. Det var en oplevelse for mig at leve i et skolesamfund, der byggede på gensidig tillid og forståelse. Samtidig med at »Jeney«, som vi kaldte ham, var en krævende lærer, så sporede man dog kammeraten. Han kunne se frygtindgydende ud med sin brede jyske ryg. I den første tid frygtede vi ham, men det varede ikke længe, før vi respekterede ham for hans redelighed, ærlighed og godhed. Vi havde ham i tre år, deraf i 1. og 2. realklasse som klasselærer. Vi kom til at holde af ham.

Rektor Dr. Andreas Hanssen var vores historielærer – en fornem, filosofisk mand. Hver morgen samledes alle elever i skolens skønne festsal med Fröh-

Feriedrengenes Cirkus på græsplænen på »Vissinggård«, hvor Duborgskolens Dr. Andreas Hanssen og frue med søn var på søndagsvisit. De sidder til venstre ved siden af »O. E. A.«s hustru Gertrud Andersen, af os drenge kaldt »Tante Tutte«. På Vissinggård har Flensborg Spejderne 1926 og 1928 holdt pinsselejr. Det var eventyrlig skønt her i de jyske bakker med storslået udsigt til Gudenåen

lichs malerier af Hagbard og Signe bag talerstolen. Og rektor talte til os på en sådan måde, at jeg endnu mindes passager i hans taler fulde af livsvisdom. I trange krigs- og militærperioder hjalp minderne om disse fællesmøder på skolen mig igennem vanskelighederne. Blandt de øvrige lærere, som har præget børnesindene i Flensborg, vil jeg nævne Bernhard Hansen, Bock, Worsøe Schmidt, også kaldet »Wuddel«. Der var Eskildsen, som vi havde til gymnastik, og der var Henriksen, som lærte os kemi og fysik, og der var Olesen og Billum (sløjd). Særlig Olesen havde et glimt i øjet. Han var en stor livskunstner – roligheden selv. Et lille glimt fra zoologiundervisningen: »Ole« sagde til os store elever: »Når I nu kommer ud af skolen og har mulighed for at betænke jeres skole med et eller andet dyr, som kan udstoppes, så må I gerne sende det til mig. Jeg skal nok betale portoen. Hvorpå Henrik Berger fra Tarup sagde: »Hvis jeg nu skyder en elefant . . .!« »Ole« kunne le så lunt.

Men et navn må jeg lige nævne. Det var skoleinspektør Emil Arps med fipskægget, et ejegodt menneske med dyb respekt for Duborg-Skolens daværende rektor dr. Andreas Hanssen. Arps havde virket som lærer i en tid, hvor der ikke måtte være danske skoler i Flensborg – i præjsertiden før den første verdenskrig. Han kendte det præjsiske livssyn. Han underviste især i faget tysk. Han havde en standardvittighed, som klassen havde hørt flere

gange. »Kan I danne en sætning med ordet »allmählich« . . . og så kom det fra ham på plattysk »de Kartöffel sind all mehlich« (Kartoflerne er alle melede). Vi grinte pligtskyldigt, men en gang blev det min klassekammerat Villy August Linnemann for meget, og han udbrød halvhøjt, så alle kunne høre det: »Må jeg ikke være fri for det dybsindige vrøvl« – Tavshed i klassen!

Som en dreng, der elskede friluftsliv og naturen, meldte jeg mig i påsken 1928 til spejderkorpset. Den første store spejderoplevelse var pinselejren 1928 på Vissinggård, der ligger som et eventyrland i de midtjyske bakker nær Himmelbjerget. Korpsets chef var den i frihedskampen for Danmark faldne redaktør Viggo Lausten. Det gik med toget op gennem Jylland til Tønning station og så med orkestret i spidsen til fods videre til lejrpladsen, hvor staben blev indkvarteret i »Flensborghus« en miniature. En kæde af skønne oplevelser fra reveillen, til retraiten blev blæst.

Om aftenen var der lejrball med egen underholdning. Den sidste aften fandt uropførelsen af Skovgårds »Niels Ebbesen« sted. Skjoldungetropsføreren Ludden Lienhardt var en enestående »Svend Trøst«.

Når vores vært, civilingeniør O. E. Andersen, viste sig, rungede det højt: »O. E. A. han er bra, en ægte kernegut, en spejderdreng med fut«. Og det var han hele livet igennem. Fuld af initiativ og med kraftig udstråling af personality, charme og humor, idealist, et storartet menneske, der begejstrede os drenge for Danmark. Han har siden nede ved Nedenskov sø ladet frede 16 tønder land som lejrplads til ungdomskorpserne i Danmark. Det er en af landets kønneste lejrpladser.

Dengang i pinsen 1928 talte jeg kun gebrokkent dansk. Jeg kunne knap nok gøre mig forståelig. Vi pinselejrde tagere var indkvarteret privat under korpsets besøg i byerne Horsens og Skanderborg. Den gæstfrihed, der strømmede os i møde, gjorde et dybt indtryk på mig.

På en eller anden måde lagde O. E. Andersen mærke til mig. Det førte til, at han inviterede mig til i efterårsferien at gæste Vissinggård. Sammen med min spejderven Bruno Frederiksen cyklede vi de 175 km derop. Vi boede om natten i en blokhytte højt oppe i en skov – det var så spændende alt sammen, lidt uhyggeligt kunne det også være, når efterårsstormen ruskede i taget, og pejsens træknuder slog gnister, mens en natugle hylede i et af skovens træer.

O. E. A. og jeg blev venner for livet. Han døde 81 år gammel i 1974 og ligger begravet på Søndervissing kirkegård.

Korpschef Viggo Lausten var god til at planlægge, og han har skrevet en række gode instrukser bl. a. til vores påskelejre i Vejen, hvor den sønderjyske division holdt sine krævende forårsturneringer. Flensborg-spejderne var altid velkomne til dem.

Senere blev Svend Johannsen korpschef og dirigent for spejderorkestret, hvori jeg blæste trompet, hvilket indbragte mig øgenavnet »Trompulle«. Spejderførerne havde deres egen patrulje, som kaldtes »Ravnepatruljen« med Sv. J. som »gamle Ravn« og Hans Ronald Jørgensen som korpsadjutant altid i hælene på »gamle Ravn«, derfor kaldtes han korpsvovov. Patruljen holder stadig – nu fyrre år efter – to gange om året patruljemøde, og vi har endda også været på en otte dages patruljetur til Moseldalen. Dengang i 30'erne var der i Sydslesvig en frontsituation mellem dansk og tysk, til trods for at mindretalslederen gik ind for »front og bro«.

Vi spejdere så i »Hitlerjugend« vores nationale modstandere. I begyndelsen af trediverne kunne det være kommet til åben konfrontation med tyske drenge. Vi holdt stejlt på vor ret til vor hjemstavn som et stykke af Danmarks rige, som Bismarck i 1864 havde røvet.

Spejderliv med spejderfærdigheder prægede os drenge. Vi lærte meget, som vi siden under krigen havde personlig gavn af.

Vi lærte også spejderloven, og der står, at vi skal gøre mindst én »good-turn« hver dag. Det er nok ikke altid efterlevet helt, men viljen til det – den havde vi, og den er der stadig.

Hvilke aktuelle spejderproblemer, der rørte sig i en urolig flensborg-spejderungdom i slutningen af 1929, fremgår af følgende brev:

Flensborg, den 26. oktober 1929

Til Korpsets Førere!

Da jeg selv ikke kan være til Stede ved Førermødet Søndag den 27. Oktober 1929, vil jeg give mit Besyv med i denne Skrivelse.

Jeg vil henvise til den Aktion Skjoldungerne indledte i Januar dette Aar. Det har vist sig, at Troppens Tag paa Tingene har været rigtigt; de formaaede at se Sandheden og tog Konsekvenserne af det. De Krav, som Troppen dengang forelagde – og som Ledelsen dengang syntes var uhyrlige – har vist sig at være fuldt berettigede. – Musikpatruljen er opløst, vi har nøjagtige Lister, Kontingent er indført, Vandrehytten er sikret. Enhedsbilledet er, at Korpset er lidt bedre. Men der mærkes endnu en vis Løshed og Slaphed! Renselsesprocessen synes jeg er bleven overflødig ved Musikpatruljens Opløsning. Det vi nu skal sørge for er, at skaffe fulddygtige Førere og Assistenten, der kan »opdrage« deres Kammerater. *Det* er det vi trænger mest til! Jeg har tænkt mig følgende Plan:

Søge ca. 20 af Drengene ud, som har Betingelser for at blive Spejdere eller Førere. Dele dem i to Hold og træne dem op med hinanden med Kongeå-Divisionens Turnering for Øje. De Drenge vil senere komme til at danne Grundstammen i Korpset. Men Forudsætningen er, at de Par Førere vi nu har, maa hænge i med Holdets Uddannelse.

Saa er der Spejderværelset. Det synes jeg bør indrettes som Værelse for de ældre Spejdere med Standere og Sølvbægre. Patruljemøderne kan afholdes ved Siden af. Det Værelse *skal* blive en Fryd for Korpset.

Hvad om vi uddannede nogle Trommeslagere og Signalthornblæsere? Instrumenterne har vi.

Vinteren maa bruges til Instruktionsaftener for Korpset! Og ikke til »lidt Underholdning«. Hører det med til Spejderidealene at optræde som betalte Klovne?

Et Spørgsmaal er det ogsaa, om vi af Hensyn til Danskheden hernede maa optage alle og enhver! Det styrker nemlig bare slet ikke Organisationen! Efter min Mening er det en meget stor Fejl!

Saa er der endnu en Bunke Smaaligheder at bekæmpe, men dem kommer vi ikke uden om. Dog vil jeg advare imod den Stemning der viser sig blandt Rovers. Hvorfor blev ikke det øvrige Korps underrettet om, at den og den Dag tager vi ud og rydder Hyttepladsen? Ganske tilfældig hører jeg ogsaa at Rovers i denne Vinter laver »Sløjdarbejde« til Hytten oppe paa Duborg-Skolen.

Saa er der endelig det vigtigste: Spejderaanden og Spejdermoralen, det som skal give Spejderorganisationen sin dybe Sammenhæng. Jeg har siden min Tid i »Lærkepatruljen« aldrig, eller meget sjældent og da endda sparsomt, hørt nogen anden Fører tale om det! Mon vi ikke går op i alt for meget Organisationsarbejde?

Midlet for en bedre Fremtid tror jeg ligger i det omtalte ca. 20 Mands Elite Hold. De Spejdere maa opdrages i Spejderaand – Det praktiske Kendskab kommer dernæst. Der maa ikke spares Midler for at uddanne dette Hold . . .

*Never mind!
Paa'n igen!*

Ludden.

Der var nok at rive i – også dengang i tyverne, hvor verdenskrisen ramte hårdt her i Flensborg, eller i trediverne – men dejligt var det alligevel at være engageret – somme tider til langt ud på natten, f. eks. dengang vi dupliserede vort eget korpsblad »Ravneskriget«, der blev lavet med »håndrulle«.

»Trykkeriet« stod i omtalte patruljeværelse i »Hjemmet«, Mariegade 20, til irritation for husets økonom, hvis nattero led under vore aktiviteter.

At arbejdet blev gjort uden nogen form for vederlag var en selvfølge – og dog følte vi os rigeligt belønnet, når arbejdet var overstået, og det håndgjorte »Ravneskrig« kunne uddeles til spejderkorpsets medlemmer. Det drejede sig ikke om noget stort oplag, men vi var også kun en lille flok. Vi var ikke engang altid enige, men vi var engageret i et fællesskab, hvor der blev stillet krav

til enhver. Et stærkt bindeled i dette fællesskab var s a n g e n – tropssangen, korps­ sangen, spejdersangen – den danske sang! Jeg husker ikke ét møde, hvor der ikke blev sunget.

Senere – under krigen, langt borte i fremmede lande, var tanken om en slidt »blå sangbog« katalysator, når minderne passerede revue i den store ensomhed, der oplevedes trods tilstedeværelsen af tusinder af soldaterkammerater og bagefter medfanger. I tunge tider bliver sangen en s k a t, d e r i k k e k a n o p v e j e s i g u l d.

Opvækst i Flensborg: Et privilegium

AF BENT NOACK

Ved lejlighed har jeg været udsat for at skulle gøre rede for min opvækst og skolegang og uddannelse, undertiden mundtligt, en og anden gang også skriftligt. Det har jeg gerne gjort med en vis stolthed af den slags, som kan tillades, fordi det er noget, som man ikke selv har valgt, men er blevet anbragt i uden at være spurgt, ligesom man bliver det i sit hjem, noget man har været glad for og ikke ville have undværet for aldrig det. Jeg har sagt, at det var et privilegium at være vokset op i Flensborg i de år, som min barndom og første ungdom faldt i. Og det mener jeg stadig.

Men i denne sammenhæng, hvor jeg kommer i bind sammen med andre, som har haft deres opvækst i Flensborg og Sydslesvig i det tidsrum, og hvor et og andet bidrag savnes, som kunne være skrevet af nogle af dem, som krigen tog, kommer det grelt frem, at det privilegium ikke for mig medførte de samme forpligtelser som for de fleste af mine jævnaldrende, som måtte betale for det med arbejdstjeneste, militærtjeneste, krig og knaphed, måske fangenskab og liv, og med at miste søskende og ægtefæller. Det at være dansk statsborger var til syvende og sidst noget meget afgørende for det videre forløb. Den forskel mærkedes ikke så meget i det daglige i det tidsrum, jeg har at fortælle om. Men i 1935–45 blev vilkårene til gengæld så forskellige, som tænkes kan.

FORHISTORIEN

For de fleste af os er afstemningerne og genforeningen i 1920, og længere tilbage den første verdenskrig, ikke historie, som vi selv har oplevet, men forhistorien. På forskellig vis, for mig på følgende måde: Først på året 1920, lige før afstemningerne i de to zoner fandt sted, var min far i en temmelig sen alder blevet teologisk kandidat og ville være præst. Helst i Mellemslesvig, som man sagde, det som i de måneder hed 2. zone, og som han håbede ville blive dansk. Han har aldrig nævnt noget bestemt sted, men har vel tænkt på Hanved, Valsbøl, Store Vi el. lign. steder. Der blev ikke brug for danske sognepræster i Mellemslesvig. Til gengæld blev der meget hurtigt brug for en præst til en fri dansk menighed i Flensborg, og efter mindre end et år i en præstegård langt ude på landet i Uldjylland, på Herningegnen, pakkede familien sine ejendele sammen og flyttede til Flensborg.

Flensborg var ikke et tilfældigt valg. Det var ganske vist ikke min fars fødeby, men hans fars igen. Min farfar var født i 1831 i et gammelt hus på hjørnet af Nørregade og Nørre Fiskergade, der hvor nu Uldalls forretnings-ejendom ligger, og der havde hans forfædre igen boet siden 1733, da familien, eller rettere en af dem, var kommet fra Bøhmen til Sønderjylland. Stammødrene var fra forskellige egne i det sønderjyske, fra Flensborg, Ravsted, Karlum og Mildsted. En faster til min far var i sin alders 95. år rejst fra Ribe til Flensborg for at deltage i afstemningen den 14. marts i sin fødeby. Der boede stadig slægtninge af os i Flensborg, ganske vist ikke nogen med vort navn. Nogle af dem var tyske, og dem havde vi ikke personlig forbindelse med. Men den første hushjælp, mine forældre havde, var en slægtning, og det samme var de to søstre, Tante Wulff og Tante Moltzen, som vi kom sammen med.

Det, man oplevede ved at komme til Flensborg i 1921, var efterkrigstidens Tyskland og en skuffet danskhed, som alligevel ikke havde tabt modet. Det vil sige, det oplevede man naturligvis ikke ved at komme som 6-års knægt og blive sat ned midt i den by. I den alder oplever man ganske andre ting. I mit tilfælde: at blive flyttet fra bondelandet til noget, som efter dansk målestok var en stor by. Og det var både spændende og beklemmende. Vi skulle bo i Toosbüygade nr. 7 på 3. sal, hvor vi fik til huse i 5 år. Det første, jeg gjorde, da vi kom op i lejligheden – efter undervejs op ad trappen at have spurgt, hvad vi skulle op på loftet efter – var at spørge den unge pige, som lukkede op, hvor vandet var henne; for jeg havde fået at vide, at der hvor vi nu kom hen, kunne man bare dreje på en dims, så kom der vand, og det skulle omgående prøves. Heldigvis var der de første år ikke træk og slip, men spand og tørvesmuld, ellers havde det da været alt for overvældende. Men mærkelige ting som elektrisk lys og altaner var der, og mange andre nye oplevelser af den art, som børn har. Meget af det var selvfølgelig ikke oplevelser; det var indtryk, som siden, når andre blev lagt til, og når man blev lidt større, kunne fortættes, så de med nogen ret kunne kaldes en måde at opleve tilværelsen i denne by på.

Men indtryk var der da nok af. Jeg havde i forvejen fået at vide, at der var folk i Flensborg, som hed tyskere, og at de folk lige havde været i krig. Da jeg i en eller anden billedbog havde set et billede af nogle vilde i Afrika eller Australien med nødtørftigt lændeklæde og løftede spyd og i løb, og havde fået den forklaring, at de var i krig med hinanden, forbandt jeg meget naturligt de to oplysninger om krigsførende, sådan at jeg i forvejen forestillede mig tyskere udstyret med sort lændeklæde, der mindede om gymnastikbukser, og med løftet stang i hånden i fuldt løb mod en fjende, som ikke var med på billedet. Det var noget af en skuffelse at opdage, at tyskere stort set gik klædt som andre mennesker, at de fleste af dem højst havde en spadeserestok i hånden og ikke bevægede sig hurtigere end folk i Hammerum herred.

Flensborg var en by i et land, der havde været med i krigen. Det sås, og det mærkedes. Ganske vist var der jo ikke, som under den anden verdenskrig, blevet ødelagt noget i Tyskland, for der havde ikke fundet krigshandlinger sted på tysk jord, og det var dengang ikke tyske byer, som var blevet bombet. Men meget havde stået stille i krigsårene. Landet og byen var fattige, og mange folk var det også. Der var ikke så få, som måtte stå med hånden fremme og bede om hjælp til dagen og vejen. Luksustøj havde ingen råd til, huse og gader var forsømt, biler eller blot cykler fandtes næsten ikke; de to sporvognslinjer var i drift, men busser og rutebiler var ukendt, og de begyndte først at komme i gang i slutningen af tyverne, og det var ikke byen, men en gruppe arbejdere, som satte dem i gang. Når fløjten lød på værfterne, det gamle og det nye, og arbejdstiden var forbi, så man arbejderne strømme ud, og man vidste, at de fleste af dem skulle gå på deres ben hjem til Harreslev Mark eller langt ud i den sydlige del af byen. Man lærte, at der var kammerater, der ikke havde nogen far, for han var faldet i krigen, og man så dem, der havde mistet helbred og førlighed. Efterhånden som årene gik, og man blev ældre, opdagede man også, at mange tilsyneladende kom uskade hjem, men ti år eller mere efter krigen alligevel bukkede under for et eller andet, som de havde pådraget sig. Og selv om hjulene kom ret hurtigt i gang efter krigen, var der dog mange arbejdsløse.

Dertil kom så inflationen, som rullede stærkere og stærkere og tog folks sammensparede penge fra dem. Man så de store pakker af sedler, som ens forældre kom hjem med, når de havde været i banken, og mindes, at seddelpressen til sidst arbejdede så hurtigt, at det blev opgivet at trykke mere end én side af sedlerne: bagsiden stod tom; den brugte nogle som notesblok for at spare penge til en blok. De danske penge, som mine forældre fik deres løn i, blev mere og mere værd, til sidst ubehageligt meget værd. Men hjemme blev der holdt streng justits: inflationen måtte ikke misbruges til at købe noget, som man ikke i normale tider ville eller kunne have købt til sin person eller til sit hjem. Det eneste, mine forældre tillod sig ud over de daglige fornødenheder, var en rejse i Tyskland. Men selv det at kunne få det daglige var allerede en stor ting under inflationen.

Flensborg lå i et land, der havde tabt krigen. Bitterheden mærkedes. Hos mange var det bitterhed over, at der overhovedet havde været ført en krig, og over de tab, som den havde bragt, derfor også et had til kejserhus og prøjserånd og militarisme, fordi det måtte være dem, der var ansvarlige for krigen og alt, hvad der fulgte i dens kølvand. Det var indstillingen hos de fleste arbejdere. I det mere konservative borgerskab, som i den henseende rakte langt ind i handels- og håndværkerstanden, var bitterheden rettet mod Tysklands fjender, og den smittede af på holdningen til de neutrale lande, derunder Danmark. Slagordet fra krigen, »Gott strafe England«, levede videre i bedste velgående. Mit første kendskab til England, englænderne og engelsk

stammer fra de kredse: I sommeren 1923 holdt vi ferie på Før. Der var en hamburgsk dame med sin dreng, der var jævnaldrende med mig. Hun påtog sig, i ledige stunder på stranden og i haven, at give mig den rette opdragelse og oplysning om England: det var et forfærdeligt land, der stod langt tilbage i udvikling; englænderne var både onde og storsnude, ja gudsbespottelige: de skrev både »Gud« og »jeg« med stort begyndelsesbogstav, og så heller ikke andet; det talte for sig selv, for tyskere og andre ordentlige mennesker skrev »De« og »I« og mange andre ord med stort, men »jeg« med lille. – At danskerne var et fejlt folkefærd, fik man tit at vide af de tyske legekammerater og siden af tyske skolekammerater i den næsten voksne alder: det lignede ikke noget at holde sig uden for krigen og så alligevel efter Tysklands nederlag at få et stykke af Tyskland. Tankegangen gik langt ind i de voksnes lag, og det var i sidste instans fra dem, at børnene og de unge havde den. I al sin enkelhed minder den om vor barndoms legen kniv, som meget betegnende kaldtes for »Land klauen«, »stjæle jord«, hvad der er en udmærket leg, som jeg hellere end gerne legede igen den dag i morgen, men som er indskrænket som politisk synspunkt. Det viser, hvor fjernt tanken om folkenes selvbestemmelsesret lå, hvor svært det var at rive sig løs fra dynastiske eller imperialistiske tankebaner og forstå, at det ikke drejede sig om en stats større eller mindre antal kvadratkilometer, men om menneskers ret til at leve, som det er naturligt for dem.

Flensborg var en by, der var mærket af grænsedragningen i 1920. En dreng skulle ikke være ret gammel, før han sang med på den sætning, som han hørte de voksne bruge tit og mange gange: »Flensborg har mistet sit opland«. Vi så det jo med det blotte øje, at grænsen gik så tæt på byen, som en grænse kan, hvis den ikke skal gå midt igennem – og den løsnings har jo mest været forbeholdt tiden efter den sidste krig. Det sås på den alt for tomme havn, der ellers havde en lang og ærefuld historie bag sig, og bygningen af frihavnen hjalp ikke meget på den ting. Det sås på hele byens udvikling, eller mangel på udvikling, i årene mellem de to verdenskrige. I forhold til byens størrelse og fortid blev der bygget meget lidt i de to årtier, både af virksomheder og boliger. Sammenligningen med købstæderne i Nord-slesvig var nedslående, for slet ikke at tale om en sammenligning mellem Flensborg og danske byer af lignende størrelse såsom Århus og Odense. Noget blev der naturligvis bygget i yderkvartererne, nogle af de gamle huse på Søndertorv blev revet ned og erstattet af nye, og fra 1927, da den nye banegård blev taget i brug, og lidt senere, da Det tyske Hus byggedes, skiftede hele kvarteret syd for Søndertorv præg. Men store sager var det ikke.

Byens erhvervsliv var gået frygteligt tilbage i forhold til tiden før den første verdenskrig. Og det hang vitterligt sammen med, at den havde mistet sit opland. Flensborg havde vokset sig stor gennem århundreder, fordi den var Sønderjyllands hovedby, omtrent midt mellem Kongeåen og Ejderen og om-

trent midt mellem Østersøen og Vesterhavet. Foruden sit snævrere opland havde den en meget stor del af hele Sønderjylland som sit fjernere opland. Det var ikke ualmindeligt, at folk selv fra det fjerneste Nordslesvig rejste uden om både Haderslev og Åbenrå og tog til Flensborg og lagde deres handel dér; fra Sommersted f. eks. kunne man næsten lige så hurtigt komme til Flensborg som til Haderslev, for banens hovedstamme gik ind til Flensborg, men ikke til de andre købstæder i Nordslesvig, som måtte nøjes med stikbaner fra Rødebro og Vojens.

Nu fik jeg Flensborg anbragt i Nordslesvig. Eller rettere, jeg fik udtrykt, hvad folk i Flensborg og omegn og mange i det, som nu er det danske Sønderjylland, havde anset for en given ting: at skellet mellem Nordslesvig og Sydslesvig gik et eller andet sted mellem Flensborg og Slesvig. Den indstilling og gamle vane må huskes, hvis man vil forstå, hvorfor grænsedragningen i 1920 skabte så stor en forbitrelse hos de danske syd for Skelbækken, først og fremmest i Flensborg. De følte sig afskrevet. Afstemningens zoneinddeling lavede noget, der hed Mellemlesvig, og anbragte det nordslesvigske Flensborg i det og beseglede dermed byens skæbne ved grænsedragningen. Der fandtes, også i Flensborg, opfattelser både til højre og til venstre herfor, men denne her var den almindeligste. Ret og uret vil jeg ikke drøfte her. Men virkningerne fik man ind på livet. De ældre kunne ikke se bort fra den rolle, som Flensborg før havde haft, både i erhvervslivet i hele landsdelen og for hele den sønderjyske danskhed gennem et par slægtled. I 1890'erne var det Flensborg, som sendte den danske rigsdagsmand til Berlin, først Gustav Johannsen, så Jens Jessen, og først i 1906 var centrum i den henseende rykket en tand nordpå, da det var Sundeved og Åbenrå, som havde manden i H. P. Hanssen.

Det tog sin tid, før revnen heledes efter stridighederne i 1918–20. Først sidst i 20'erne kom H. P. Hanssen til Sydslesvig som taler ved et møde, og det var i Harreslev lige syd for grænsen. Vi fik også at vide, da omtrent samtidig vor årlige skoleudflugt fra Duborg-Skolen gik til Åbenrå, ifølge venlig indbydelse, at det var en begivenhed og noget af et vendepunkt: et led i stridsøksens begravelse. Åbenrå modtog os da også med åbne arme. De mest uforsonlige blev langt op i 30'erne ved med at omtale H. P. Hanssen som »forræderen Hans Peter«, hvad jeg har hørt med egne ører i ramme alvor. Det lød ikke pænt, og det var ikke retfærdigt, men det kom fra hjertet. På en ganske anden måde taler skuffelsen i det bind, som L. P. Christensen redigerede om afstemningstiden: »Slesvig delt«, som jeg læste allerede som dreng.

I det hele taget var de første år af 20'erne så prægede af tilbageslaget efter de store begivenheder og drømme i 1918–10, at selv et barn kunne mærke det. Men mærkes kunne det også, hvordan danskheden efterhånden kom til kræfter og fandt sine egne ben. Ganske vist, det mere end kneb med at holde stillingen i de kommunale råd, her Flensborg byråd, og spændingen fra et

af valgene omkring 1930 sidder én i blodet endnu: ligesom senere afventedes resultaterne af en stor skare i Flensborghus og blev modtaget fra de enkelte valgsteder med tilfredshed eller skuffelse, men aldrig opgivende. Som årene var gået og gik, blev det klart, at det ikke var i stemmetallene, at opmuntringen skulle hentes. Hvis ikke man virkelig var dansk, gav det ikke megen mening at stemme på de danske kandidater, og ved de almindelige valg kom, forståeligt nok, de storpolitiske og socialpolitiske spørgsmål for adskillige til at betyde mere end det nationalpolitiske. Men også ved de seneste valg før nationalsocialismens styre begyndte, var der forbavsende høje stemmetal. Vi drøftede det i en time på det tyske gymnasium, hvor jeg da gik, og en af mine tyske kammerater mente, at danskerne nok havde fået en del af de kommunistiske stemmer. Den pågældende lærer, som var medlem af valgbestyrelsen på et af stemmestederne, afviste med rette den formodning.

Men ellers var det åbenbart for enhver, som ville holde øjnene åbne, hvordan stillingen styrkedes på alle andre felter op til de seneste år før den sidste krig. I de allersidste år før krigen lagde de politiske forhold et låg på alt, som ikke blot danskheden fik at føle, men som alt liv, kulturliv, politisk meningsudveksling, foreningslivet, ja hjemlivet med, blev spærret inde under. Men det var for os som for andre en kunstig undertrykkelse, selv om den var sørgeligt virkekraftig i mange tilfælde; og langt ind i den nationalsocialistiske periode var der en tydelig fremgang, i foreningsarbejdet, i skolen – om jeg husker ret, blev Uffeskolen i Tønning åbnet så sent som i 1935 – og i kirken. Det viste sig, at i de år skabtes det grundlag, som kunne holde en lang krig igennem, og som der kunne bygges på efter den.

I en by, der sådan var præget af de seneste begivenheder, som havde en lang Sønderjyllands historie bag sig, og som var delt mellem dansk og tysk, måtte man blive bevidst dansk, som man ikke ville kunne blive det nord for Kongeåen. Vor tid ville måske kalde os, også os drenge, for slemme nationalister eller ligefrem for chauvinister. Der var nok også dem, som virkelig var det, og børn har altid anlæg for det, så det kan udvikles, hvis luften er til det. Vildskud forekom der da, og jeg kan roligt tegne mig selv for mere end ét af dem. Engang, da jeg havde lært at læse, tog jeg Indre Missions Sangbog plus en blyant og stregede omhyggeligt navnet Brorson ud under alle hans salmer og sange – og dem var der mange af i den sangbog, så det var et stort arbejde –, fordi det var tysk: det endte jo på »Sohn«; det var synd for den danske sprogmeister, som Brorson var; men han kunne jo være blevet ved med at hedde Brodersen på ordentligt sønderjysk, og flere af sangene var nok ikke bedre skæbne værd, men de gode gik selvfølgelig med i købet.

Men det gjaldt jo om at vise flaget, og tilværelsen ville have været skæv, hvis man ikke havde gjort det. Altså gjorde man det, også bogstaveligt, når man kunne komme af sted med det. Flages med Dannebrog måtte der jo ikke,

undtagen på årsmødepladsen på mødedagen; men flaghejsningen den dags morgen – i de gode gamle dage under Eskild Nielsens særprægede ledelse og myndighed: »velkommen alle, fra nord og syd, fra by og land, mænd og kvinder, unge og gamle, for at se vort gamle Dannebrog gå til tops i denne skønne sommermorgen« – var en stor begivenhed. I de første år efter afstemningen flagede Flensborg Avis, altså ikke bygningen ved Nørretorv, men bladet, en gang imellem på sin egen måde: det trykte bagsiden med rødt i fire felter. Det var et smukt flag, og en dag rev jeg bagsiden af og satte den på et gammelt kisteskaft, som jeg tiggede mig til i køkkenet. Jeg syntes selv i min syvårs glæde, at det var et dejligt flag, men vores gode ven, KFUKs sekretær Anna Larsen, som så mig med det på trappen, syntes nu, at det var for ringe, så hun gav mig et rigtigt tøjflag i samme størrelse. Det stod til stadighed i spisestuevinduet ud til Toosbüygade, når vi da ikke brugte det i vore lege.

Toosbüygade nr. 7 blev den første og inderste kreds, som man bevægede sig i, og hvorfra man anskuede verden udenfor. Der foregik også meget. Foruden at vi boede der, hvad der naturligvis var det vigtigste, fandtes der også meget andet, der satte kulør på tilværelsen. Gården bag huset var ikke stor, og der var langt op til den frie himmel, men den havde sine krinkelkroge og skure, som man kunne klatre op på og springe ned fra. Menighedsplejens brugte kasser stod stablet op, og i dem legede danske og tyske børn i skøn forening og undertiden i vildt slagsmål. Inden døre i bygningen holdt alle mulige foretagender til. Kirken var indrettet i den gamle restaurationsal i stuen ud til gaden og bar tydeligt præg af sin oprindelige bestemmelse; de store piger kom til møder i KFUK i stuen ved siden af, i bagbygningen kom de store drenge til møde i KFUM om eftermiddagen og om aftenen, og samme sted holdt lærer H. L. Henriksen og pastor Moos klub for drengene – nu ville vi nok kalde det en slags fritidshjem – hvor man en gang imellem fik lov til at være med. I mellembygningen var menighedens og menighedsplejens kontor, og dér rådede fru Meta Matthiesen for det hele, men gav sig alligevel ind imellem tid til at lære én kalenderen og fortælle, hvad et skudår var for noget, og at lære én at tælle til hundrede på tysk – hvad der sært nok viste sig at være lettere end på dansk – og mange andre nyttige kundskaber. Og så gik der en masse mennesker ud og ind, som kom til at høre med til ens hverdag.

Uden om det lå så alt det andet. Til at begynde med strakte verden sig mod syd til Rødegade, hvor skomageren boede, mod nord til Nørreport, mod vest til Frueskoven og mod øst til havnen samt hvad man kunne se på den anden side. Verden havde altså den form, som verdener skal have, i hvert fald i Flensborg, hvor den længste udstrækning var fra nord til syd, bestemt af havnen og gadernes retning. Inden for den verden lå de butikker, vi handlede i, og de håndværkere, vi havde brug for; dér lå de store gamle

kirker og den mindre Helligåndskirke, som man tidligt fik udpeget som den gamle danske kirke, der rettelig burde blive det igen, og allernærmest lå i de år den danske realskole i Hjemmet i Mariegade, skjult bag husblokkene, men nær nok til at man kunne høre, når de store, som gik i skole, havde fri-kvarter. Inden for den lå også Duborg Banke, hvor den nye skole var ved at blive bygget, den spændende banke, hvor man ret hurtigt fik lov til ad Rummelgang at gå op og rende rundt selv, og hvor jeg i 1923 for første gang så et luftskib, en »Zeppeliner«, der skulle sendes til Amerika som reparationsydelse fra det slagne Tyskland; de mange folk, der var samlet, vidste ikke rigtigt, om de skulle juble over dette underværk af tysk teknik, eller sørge over, at det skulle bruges som krigsskadeserstatning.

SKOLEN I SKOLEGYDE

Verden bliver større, når man kommer i skole, og det blev den også for mig. Den blev det allerede i skridt; for skolen lå langt på den anden side af Nørreport, der hidtil havde været grænsen. Det var en gammel skolebygning i den sædvanlige stil fra de sidste årtier af forrige århundrede. Den lå næsten helt ude ved Petri Kirke, så hele Nystaden blev lagt til ens verden, samt Harreslevgade, Bov Landevej og Åbenrågade.

Skolen var den danske kommuneskole i Flensborg, indrettet som skolemyndighedernes tilbud om dansk skolegang i den skolepligtige alder. Den blev derfor drevet efter tysk skolelov og med tysk uddannede lærere, der skulle undervise på dansk og da også alle var dansktalende, om end ikke alle danske af sind. Nogle var det, og flere af dem meldte sig efter 1945 til tjeneste ved det danske skolevæsen og nåede at lægge et godt stykke arbejde også i det, inden de faldt for aldersgrænsen. Skolelederen var rektor (d.v.s. skoleinspektør) Burgwald, en stor piberyger, som vi børn i de små klasser dog ikke havde noget nærmere forhold til. Først en halv snes år senere gik skolemyndighederne med til at ansætte en dansk uddannet dansk sydslesviger, angelboen Hans Tønnsen, og endnu senere kom andre til, bl. a. vor klasse-lærer på Duborgskolen i tre år, rektor H. Fischer, som blev leder af en dansk skoleafdeling i den nedre del af Duborggade; men det lå efter min kommuneskoletid.

I de første år, også i 1922–25, da jeg gik der, var Skolegyde hjemstedet, med et par udvidelser. Der kom flere danske børn, end der først regnedes med, så der måtte oprettes to parallelle førsteklasse det år, jeg kom i skole; siden flyttedes de yngste årgange fra den sydlige bydel en overgang til nogle klasseværelser i skolen ved St. Hans Kirke, hvor min søster Grethe bl. a. kom til at gå hos lærer Sørensen, og vi tiloversblevne måtte en vinter gå i skole om eftermiddagen i den gamle bygning i Nystadens østside.

Der var simpelt hen for mange børn både til lærere og til skolestuer. Hvor

mange vi var i første klasse, husker jeg ikke, men anden og tredje årgang var slået sammen, og da måtte lærerinde Helene Matzen tumle 52 børn i én klasse og holde dem i ånde. Det gik udmærket, både med disciplinen og med lærdommen.

Opmuntrende var omgivelserne ikke i Skolegyde. Bygningerne var vel ikke så forfærdelig gamle, men de var dårligt indrettet og forældede, og den skæbne delte de med mange andre skolebygninger i de ældre bydele. Men de var vist noget af det mørkeste og skumleste, der fandtes; halvdelen af klasseværelserne lå mod nord, hvor skolegården var overskygget af en del store træer, resten lå mod syd, ud til den smalle Skolegyde, som der heller ikke kom meget lys fra.

Det var en mærkelig skole. Den lå i en by i Tyskland, en by med tysk flertal, og den var en kommunal skole for børn af danske forældre, som ønskede, at deres børn skulle have deres skolegang på dansk. Den besynderlige tyske konsekvens i administrative sager medførte imidlertid, at det ønske blev så grundigt imødekommet, at der ikke var undervisning i tysk før i de sidste årgange, jeg er ikke engang sikker på, om det var mere end den allersidste, men på det punkt kan jeg huske fejl. I hvert fald lærte vi, som gik der i tre eller fire år, til vi kunne optages på Duborg-Skolen i det, der dengang svarede til en dansk 1. mellem, altså indtil 10–11 års alderen, ikke en stavelse tysk. Al undervisning foregik på dansk, og timer i tysk fandtes ikke. Skal der være dansk gilde, så lad der være dansk gilde! Det siger sig selv, at de, der gik ud af den skole efter syv års skolegang, var betydeligt ringere stillet i erhvervslivet end dem, der havde gået i tysk skole, og det har givetvis afholdt en del forældre fra at sende deres børn i den skole.

Inden for de snævre rammer, der således var afstukket for lærernes virksomhed, var det ikke nogen ringe skole. Lærerne var godt uddannede, som den tyske læreruddannelse borgede for, og vi lærte det, som børn skal lære i en skole: at læse og skrive og regne, at fortælle bibelhistorie og at sige salmevers. Alt på den gode gammeldags måde, med bibelhistorie først, så læsning og skrivning, og senere på formiddagen regning, efter at pedellen i det store frikvarter havde væltet en kurv med rundstykker ud i vindueskarmen, som vi kunne styrke os på. Historie havde vi ikke, heller ikke naturhistorie og geografi. Men vi havde et fag, som os imellem kaldtes for »landkort«, og det var en kærkommen afslapning mellem de andre øvelser, så det var af og til, at spørgsmålet lød: »Hr. lærer, må vi ha landkort?« Om landkortet altid var efter lærernes smag, ved jeg ikke, nogle af dem har vel nok haft deres tanker ved det; til gengæld må det have været efter skolemyn-dighedernes hoved. Og det var i udseende og brug et tidsdokument af rang. Dets lære, som vi også fik foredraget, gik ud på følgende: »Slesvig-Holsten grænser i nord til Danmark, i syd til Tyskland, i øst til Østersøen og Lillebælt, i vest til Vesterhavet«, og så kom øerne og fjordene og byerne fra Altona og Itzehoe og videre nordpå over Husum og Slesvig og Flensborg til de nord-

slesvigske købstæder. Grænsen ved Skelbækken var usynlig og unævnelig; man kunne leve i lykkelig uvidenhed om den, hvis man ikke ad andre veje vidste, at den fandtes. Vi var alle slesvig-holstenere for Vorherre.

I det hele taget fik man i de år tit at mærke, at slesvig-holstenismen fra det 19. århundrede aldeles ikke var død. Det er en kendt sag, at den længe efter 1864 holdt sig som en protest mod prøjsisk overherredømme og skuffelse over at de to »evigt udelte« stykker land havde opnået udeleligheden ved at blive opslugt af det store Prøjsen. Theodor Storm gav udtryk for det, da han efter at være vendt tilbage til sin fødeby Husum efter 1864 skrev: »Ich hatte gedacht, anders in meiner Vaterstadt leben zu können«, og han var ikke ene om den mening. En af mine lærere i det tyske gymnasium fortalte, hvordan han som dreng havde oplevet, at skolen på udflugten var blevet sat til at synge »Ich bin ein Preusse, kennt ihr meine Farben?«, men lod lærerne om at synge den og selv sang »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. I dette århundrede, og især under den første verdenskrig, druknede hjemstavns-patriotismen i den tyske patriotisme. Men efter 1918 blev der atter slået kraftigt på de slesvig-holstenske strenge, og i 20'erne brugtes det slesvig-holstenske flag flittigt som et led i flagenes brogede mangfoldighed.

Bekendtskabskredsen blev ordentlig udvidet ved, at man kom i skole. Det var jo ikke en landsby, man boede i, hvor alle børnene på forhånd kendte hinanden. Flensborg var en by på godt 60.000 indbyggere, og bare de danske taltes i adskillige tusinder, tilmed boede de naturligvis ikke samlet, men spredt over hele byen, selv om der fra gammel tid var flest i den nordlige bydel. De allerfleste kammerater var nye og kom fra andre dele af byen end dem, man hidtil havde færdes i, fra den anden side af havnen, fra Kap-pelgade og Plankemaj i det sydlige, og fra Åbenrågade og Klues i det nordlige. De nye bekendtskaber gav nye legepladser. En af de mest yndede var hos blikkenslagermester Fyhn i Nørregade (nr. 125), hvis sønner Thomas og Christian jeg gik i klasse med. De forekom mig at være meget velstående af drenge at være: de havde et helt stort værksted at færdes i, og lige bag huset, værkstedet og gården med baghus havde de en have, der efter mine begreber var vidunderlig og meget stor, og som lå op ad bakken mod Duborg. Dér fik jeg lov til at tilbringe mange eftermiddage sammen med naboejendommens børn. Jens Dall var skoleråd Lorenz uforskammet nok til at sende ud til skolen ved St. Hans, da det første skoleår var omme. Det har jeg haft lidt svært ved at tilgive ham, skoleråden altså.

Den mærkeligste erfaring var måske, at ens sprogkundskaber udvidedes ved, at man kom i skole. Den gik udover, hvad skolebørn andre steder oplever. Har de jysk eller et andet egnsmaal som modersmaal, oplever de ganske vist i skolen, at der er en mærkelig foreteelse, som hedder dansk, og som består i, at ordene udtales og skrives anderledes end derhjemme. I Flensborg var forskellene større.

Hjemme talte vi rigsmål. Mor var fra Sjælland, far var født i Ribe, så det faldt naturligt. Jysk, her altså sønderjysk, var der ikke meget at høre af i Flensborg, og af de barnefødte flensborgere taltes det ikke. Sprogskiftet fra dansk til tysk (plattysk) går helt tilbage til middelalderen og reformationstiden, mens som bekendt Slesvig først blev tysktalende omkring 1820 og Angel først mellem de to slesvigske krige. Det sønderjysk, som hørtes, måtte høres af dem, der som unge var flyttet fra Nordslesvig til Flensborg, og dem var der ganske vist mange af, men ikke nok til, at det sønderjyske igen kunne vinde indpas i byen; heller ikke de danske i og fra midtlandet og vesteregnet var nok til at sætte deres sønderjyske præg på byens omgangssprog. Byens officielle sprog var naturligvis højtysk, men dens virkelige sprog var for en meget stor del plattysk, til tider stærkt præget af dansk ordstilling og danske ord, men altså dog umiskendeligt plattysk. Det var det tysk, som jeg først lærte i omgangen med skolekammeraterne. Hvor stiv jeg blev i det, skal jeg lade være usagt, men jeg snakkede det til husbehov, eller rettere sagt til gadebehov, og der kunne i hvert fald ikke siges noget på det sprog, uden at jeg forstod det.

Plattysk er et varmt og djærvt og smidigt sprog, som det er en lyst både at høre og at læse – og der er meget godt at læse på plattysk. Somme tider har jeg ikke kunnet lade være med at tænke på, hvor anderledes tysk kultur og omgangsform havde været, og hvor anderledes måske tysk historie var forløbet, hvis det havde været plattysk, der var blevet tysk rigsmål. Men formodentlig er det et held for os, at det var det højtyske og ikke det plattyske, som i århundreder blev brugt til at forsøge at fortyske Sønderjylland med; for os med dansk modersmål er det højtyske lettere at stå imod, end det plattyske er.

Højtysk blev der selvfølgelig talt meget af i Flensborg; det var det officielle sprog, brugt på kontorer og i skolerne og i de større butikker langs hovedstrøget, for øvrigt også i en del af de mindre butikker. Og for mange var det det »fine« sprog, så forholdet mellem plattysk og højtysk i den henseende var som mellem egnsmaal og rigsmål. Frøken Jakobsen i Plaetners Asyl, som kom meget hos os, og som vi børn til gengæld jævnlige kom hos, kunne fortælle meget om Flensborg i gamle dage, og hun havde en kostelig historie om sig selv, som hun morede sig kongeligt over at fortælle: hvordan hun som lille pige – altså nu for mere end 100 år siden – blev sendt til købmanden efter sirup; men det syntes hun var for flovt at sige, så hun bad i stedet om »Für zwanzig Pfennig Seirauf«, men købmanden fik hende hurtigt ned på den plattyske jord igen med et: »Segg du man bloss Sirop«.

Der var stadig mange, som hellere radbrækkede det fine højtysk i stedet for at tale deres mundrette plattysk, og det blev derefter. Det er uddødeliggjort i det »Petuhtantenklatsch« (»partouttanterne« var de ældre borgerkoner, som sommeren igennem sejlede med fjorddamperne til Lyksborg og Holnæs, Kollund, Sønderhav og Sønderborg og havde deres daglige fornøjelse af det),

som på prent kunne købes i Paul Petersens papirhandel forrest i Storegade. Forretningen findes ikke mere. Tryksagerne var for så vidt litterære kunstprodukter, men de var såre naturtro, for vi har alle hørt bemærkninger som: »Oh, wie is das schön un sitzen hier auf das Schiff in die Sonne un stricken«, eller, når man havde optaget en plads og ikke ville give den fra sig: »Wer ihm hat, der is das sein«.

Og så var der endelig det, som folk i det gamle land omtalte som »flensborgdansk«. Det var dansk rigsmål og for så vidt rigtigt dansk efter bogstaven og lærebogen, men med det særlige flensborgske tonefald, som nu engang er mærket af naboskabet til tysk og plattysk. Det tonefald lagde vi dengang ikke syndeligt mærke til, og man faldt let ind i det, næsten som var det en særlig dialekt ved siden af dansk rigsmål, som det taltes i kongeriget. Andre trak naturligvis på skulderen ad det. Min mor trak ikke let, men tungt på skulderen ad det, men hun var også fra Sjælland og nægtede i hele sit mere end halvfemsårige liv at anerkende og virkelig tale noget andet sprog end det rigsmål, som taltes på Sjælland. (Den teoretiske og litterære anerkendelse af andre sprog skortede det derimod ikke på, for selv da hun nærmede sig de 90, gav hun sig i kast med tyske bøger, for, som hun sagde, »jeg trænger vist til at gøre noget ved mit tyske«.) Men hun var grædefærdig, da hun opdagede, hvad det var for et dansk, jeg talte med kammeraterne og i timerne i Skolegyde. Da hun engang ved en årsprøve hørte mig være oppe i bibelhistorie og gengive historien om Herodes og de vise mænd fra Østerland på uforfalsket flensborgdansk, ville hun hverken kendes ved sin søn eller ved Kong Herodes.

Det var dengang, som det vel er endnu, en babylonisk sprogforvirring i det små – i det små, fordi alle alligevel forstår hinanden. Men det var en spændende og nyttig blanding at gøre sine sproglige iagttagelser i, og kedeligt var det i hvert fald ikke.

DUBORG-SKOLEN

Af min barndom og ungdoms 14 år i Flensborg faldt de 6 i midten på skolegangen i Duborg-Skolen, og det blev nok også de 6, der i det lange løb kom til at betyde mest.

Det var årene 1925–31. At det for mig står som en særlig periode, er der vel ikke noget at sige til. Men folk med større historisk overblik og bedre sans, end jeg har, siger til min store tilfredshed det samme: det var ikke en gylden tidsalder, men det var de bedste år mellem de to verdenskrige. Og det kunne ses og mærkes. I 1925 var de værste følger af krigen forvundet. Inflationen lå over et år tilbage, arbejdet var ved at komme i gang igen, og det gik fremad for erhvervslivet. Vel var der arbejdsløshed også i de år, men dog mindre end før, og mindre end den siden blev, da krisen satte ind i 1929 og de følgende år. Fuldstændig politisk ro var der da ikke, men det var dog en stilfærdig og fortrøstningsfuld årrække i sammenligning med

den, der satte ind i 1931, da vi alle blev draget ind i den storpolitiske malstrøm. Det var endnu folkeforbundets håbefulde tidsalder, den, som vi nu ser tilbage på med nogen vemod og tit nok også med nogen undren over blåøjetheden. Nok med urette. At det ikke lykkedes er jo ingen sikkerhed for, at det ikke var en rigtig tanke; det er da vitterligt den, som er taget op igen med De forenede Nationer. Og når man, efter at den periode var forbi, og det hele sidst i 30'erne rullede mod afgrunden, hørte redaktør Julius Bogensee holde foredrag om emnet Folkeforbundet, mødte man en af de fornemste repræsentanter for den holdning, som kunne have reddet meget, hvis den ikke brutalt var blevet undertrykt.

Men også i en drengetilværelse begyndte der et helt nyt tidsafsnit. Man oplever anderledes, når man er 10 år og opefter, end man gør før den alder. Og der var store forandringer til det bedre at opleve. En af dem var, at familien i foråret 1926 kunne flytte til Wrangelsgade nr. 14, som siden har været præstegård. Det var næsten som at komme på landet igen: bo ved jorden, have egen have lige uden for køkkendøren, få eget værelse i stedet for at alle familiens 7 medlemmer sov i ét, og så at have så kort til frie områder, især da man fik en cykel. En anden var, at Helligåndskirken i 1927 blev taget i brug af den danske menighed; begivenheden selv oplevede jeg ikke, det var ikke for børn; men man fik den da ind på livet, og man så også processionen fra Toosbüygade til Helligåndskirken med konsul Neergaard-Møller i spidsen i fuld galla, så fin at drengene i gaden råbte til hinanden: »De dänische König is dar«; det var han nu ikke, men så godt som. – Stort og småt virkede sammen og indledte en ny og festlig tid.

Først og fremmest det at skifte skole. Jeg ved ikke, om det kan lykkes at give andre en fornemmelse af det, eller om det kun siger dem noget, der har oplevet det på samme måde som jeg og omtrent samtidig. Man synes, at blot et blik på bygningerne må kunne sige selv den uindviede noget. Arkitekt Andreas Dalls smukke bygning, højt og frit yderst på Duborg Banke, på én gang storslået og hyggelig, den tids danske byggeskik når den var bedst, beundret også af tyske byplanlæggere og bygningskyndige, med udsigt over byen og havnen og fjorden, var taget i brug to år tidligere, og den havde al nyheden og friskheden i behold – samt stikkontakt i festsalens gulv, som pedel Juul ikke forsømte at gøre opmærksom på, når han viste skolen frem med en stolthed, som han havde al mulig grund til, fordi han og fru Juul holdt den, som var det deres egen dagligstue. Og grosserer Cornelius Hansen kom på skoleforeningens vegne hvert år før sommerferien og gik alle klasseværelserne igennem og aftalte, hvad der skulle friskes op og sættes i stand.

Forår var det den første skoledag på det nye sted, datoen husker jeg endnu, det var den 16. april, dagen efter påskeferien. Og det var, som skinnede solen hver dag indtil sommerferien. Men vi sang også mange gange i de måneder til morgensang i festsalen »I al sin glans nu stråler solen«,

I årene 1926–27 restaureredes Helligåndskirken til den danske menighed i Flensborg. Kirken genåbnedes 11. søndag efter Trinitatis (28. august) 1927. Efter en kort andagt i »Ansgar« i Toosbügade begav det gejstlige optog sig fra »Ansgar« ned til »Helligåndskirken«. På billedet passerer processionen »Flensborg Avis«. I spidsen ses biskop over Lolland-Falsters stift Caspar Fr. J. Wegener og konsul Valdemar Neergaard-Møller. I processjonen deltog menighedens to præster, pastor Carl W. Noack og pastor H. F. Petersen (bag konsulen); deltagere var desuden provst Andreas Gartner Prior fra Sakskøbing, præsterne Johan Andreas Neergaard Fibiger, Charles Nedermark og Peter Tage Schack fra København, Emil E. A. Steenvinkel(-Svendsen) fra Gilleleje, Anton (Westergaard-)Jacobsen fra Vindeby, Victor Robert Harder fra Nørre Søby, Benedict Nordentoft fra Kolding, Johan Gustav J. Arnberg fra Paris, Jens Frederik Riddermand Holdt fra Brede, Thomas Christian Peter Jensen Aaholm fra Vojens, Niels Peder Nielsen fra Vedsted, Niels Anton Jensen fra Møgeltønder og pastor emiritus Agner Torm fra Sønderborg

og »Naturen holder pinsefest«, som siden har været knyttet til Duborg-Skolen, hvor tit man så også siden har sunget dem. Den pinsefest varede i 6 år med de genvordigheder, som også hører skolelivet til.

Ved fester på Duborg-Skolen forekom det jævnligt, at den afgæede pedel, der nu boede som pensionist i Plaetners Stiftelse i Møllegade, bad os om at »udbringe et leve for rektor dr. Andreas Hanssen og hans udmærkede lærerskab«, og vi fulgte gerne det forslag af »excellencen«, som Petersens øgenavn var formedelst en naturlig værdighed og pondus. For det var »et udmærket lærerskab«, i en lykkelig blanding af sydslesvigere og rigsdanske, ledet, som hele det danske skolevæsen, af dr. phil. Andreas Hanssen, en lærd mand og en dygtig administrator.

Sydslesvigerne blandt lærerne var et uundværligt led i skolens liv. De ældre af dem var forbindelsen bagud til det Flensborg, som havde været før. Inspektør Arps, som havde været ansat ved byens tyske skolevæsen før genforeningen, fik sine sidste ti år som næstkommanderende på Duborg-Skolen. Han var flensborger, plejesøn af sin onkel Jakob Plaetner, som han gerne fortalte om og holdt foredrag om. Elisabeth Madsen kunne hele det gamle Flensborg udenad; glimt af det kom der i hendes fransktimer, og engang holdt hun i biblioteksforeningen et storartet foredrag om Flensborg i gamle dage. Også efter at jeg havde forladt Duborg-Skolen og var kommet i gymnasiet, holdt forbindelsen: hun lod mig flere gange komme i sit hjem, somme tider sammen med et par af mine yngre søstre, og hun lånte mig en hel del bøger om emner, som hun interesserede sig for, og som hun åbenbart mente, at også jeg ville have godt af at beskæftige mig med for ikke at gå helt til i de almindelige skolefag.

De fleste af lærerne var dog nordfra, og mange af dem blev, til de gik af. Selvfølgelig – og heldigvis – var der nogle, som blev en årrække for så at blive en værdifuld forbindelse mellem dansk og sydslesvigsk skolevæsen. Men der var ikke gennemtræk af lærere, tværtimod kunne der virkelig tales om en fast stab gennem mange år, hvad der var en god ting. Den ældste i gårde var lærer H. L. Henriksen, den første der i 1920 meldte sig til det nye danske skolevæsen i Sydslesvig, og som, afbrudt af nogle år i Bredebro, var med, til han gik af som skoleinspektør i Frederiksstad. Det var kun få af lærerne, som man ikke fik med at gøre i løbet af de 6 års skolegang; men selvfølgelig var det ens klasselærere og de lærere, man havde i de store fag, som man fik et nærmere forhold til. I den henseende var vor årgang mere end almindeligt heldig.

Skole er skole, og skolefag er skolefag. De grundlæggende skolefag fortsattes der naturligvis med. Men der var mange nye og mærkelige fag: naturhistorie og fysik, historie og geografi – også ud over Slesvig-Holsten! – og sløjde og gymnastik, det sidste i en rigtig gymnastiksal. Den blev jeg nu aldrig nogen helt i, undtagen når H. P. Eskildsen legede sørøverleg med os, og bold-

Duborg-Skolen

spil hadede jeg som pesten – det gør jeg stadig – undtagen langbold, og det var der desværre ikke megen mulighed for at spille, undtagen når vi en sjælden gang henlagde boldspiltimen til pladsen ved Tivoliskolen, som den hed dengang, i Stuhrs Allee.

De to fag tysk og dansk var naturligvis hovedfag. Tysk var en stor overraskelse. Nu kom man fra den tysk styrede kommuneskole til en dansk styret privat realskole, og så først skulle man til virkelig at lære tysk som skolefag. Og hvilket tysk! Ikke det plattyske, som man havde vænnet sig til at forstå til fulde og tale nødtørftigt. Nu skulle »Deern« hedde »Mädchen«, »Jung« skulle være »Knabe« eller i heldigste fald en veludtalt »Junge«, »siin Fru« skulle erstattes med »seine Frau«, og det hele skulle værsgo bøjes i kasus med de rigtige endelser. Og sådan var det hele vejen igennem, som Storm P. siger om fransken. Højest besværligt. Tilmed duede de bogstaver, som man møjsommeligt med tavle og griffel, svamp og spyt havde lært sig at skrive, ikke, når det gjaldt tysk, for det skulle skrives med gotiske bogstaver. Man fik dem jo lært; jeg fik dem lært så grundigt – de brugtes i den periode også i gymnasiet – at jeg den dag i dag må tage mig sammen for ikke stadig at skrive tysk med de bogstaver, som nu for længst er afskaffet også i Tyskland. – Nu havde de kammerater, som havde gået i tysksprogede skoler, en fordel. Vi andre måtte begynde fra bunden; det er kommet mig til gode

senere hen, at jeg også fik tysken ind på den måde, men morsomt var det ikke. Bare det, at vi ikke-tyskkyndige det første år havde et par timers ekstra tyskundervisning om ugen, mens de andre havde fri, var væmmeligt at tænke på. Desuden foregik undervisningen i naturhistorie i det første år på tysk. Det var lærerinde Magda Flogt, som havde den utaknemlige opgave med tysk og naturhistorie det første år, og hun kunne sit kram, og så var hun nybagt og nidkær og lagde vægt på en ordentlig og tydelig udtale.

Duborgskolen gav i det hele taget sine elever en fortrinlig tyskundervisning, hvad jeg i hvert fald blev klar over, da jeg siden kom i tysk gymnasium. Det var heller ingen skade til at få det hos forskellige lærere på forskellig måde. Da begyndelsesgrundene i tysk var overstået i 1. klasse, fik vi som tysklærer og klasselærer H. Fischer, den senere rektor, og ham havde vi i 3 år. Vi begyndte med ikke at kunne lide ham. Vi endte med at kunne lide ham bedst af alle og ærgrede os over, at han ikke skulle være vor klasselærer i realklasserne. Han lærte os en masse tysk grammatik. Men især lærte han os, at tysk er et levende sprog, og at der er skrevet mange gode ting på det. Vi kom til at leve med de klassiske tyske ballader af Herder og Bürger, Schiller og Uhland. Når han tog sang- og nodebogen »Zupfgeigenhansl« frem – vi havde ham også til sang – og lærte os de tyske vandrer- og selskabssange, var der liv og lyst i klassen, så vi sang af hjertens lyst til hans violinspil (gnideviolin, ikke »Zupfgeige«!). Til stor fornøjelse, jeg tror for os alle sammen, gav han sig god tid også til plattysk, både i sang og læsning: Fritz Reuter, Klaus Groth og Theodor Storm kendte vi særdeles godt. Derimod kom vi aldrig til at læse »Konen i muddergrøften« på plattysk; jeg har en lumsk anelse om, at det var, fordi »De Mann und siin Fru« i den udgave »wohnten tosamen in een –« nåja, et natmøbel benævnt på det naturligste naturlige plattysk. – Det var en stor oplevelse i ham at møde en dansk sønderjyde, der fra barnsben kendte tysk sprog og litteratur og havde et naturligt og hjerteligt forhold til dem, og som evnede, blot ved det stof, han tog frem, og den måde, han brugte det på, uden mange ord at gøre det indlysende, at der fandtes en tysk folkelig kultur og også et jævnt og slet ikke spidsfindigt åndsliv, som det også for danske børn var en rigdom at få indblik i.

I realklasserne satte inspektør Emil Arps kronen på værket med den højere tyske litteratur, og – ikke at forglemme – med en grundig gennemgang af den tyske grammatik fra a til z.

Danskundervisningen lå også på et højt plan. Efter at jeg selv senere ved lejlighed har beskæftiget mig med sprogundervisning, kan jeg se, hvor godt de tre forskellige lærere, vi havde i det fag, supplerede hinanden, og det i den rigtige rækkefølge. I 1. klasse havde vi lærer Sv. Aa. Nielsen, som kun var i Flensborg i kort tid. Javel, vi læste da nogle af H. C. Andersens eventyr og andet godt; men det, som huskes bedst, er, hvordan han hersede med os for at få os til at udtale dansk ordentligt! Her slap ikke engang kammeraterne

fra Kollund og Padborg for tiltale og påtale. Jeg er ikke sikker på, at man alt for ivrigt skal pille enhver udtale, som afviger fra gennemsnittet, ud af børn; men det er i hvert fald nyttigt at vide, at der er noget, som med rette eller urette betragtes som normal udtale. Den mand må have været et stort stykke af en fonetiker.

De næste tre år havde vi lærer Peder Jensen til dansk. Også hos ham fik vi læst den litteratur, vi skulle læse; men det, som først og fremmest sidder, er den danske grammatik, som han var en mester i. Og her fik man virkelig grammatikkens skelet på en måde, så det har været legeværk siden at komme til andre sprog: man havde systemet og begrebsapparatet fra Peder Jensens fuldstændige oversigt over ordklasser og sætninger. Han ville græmme sig, hvis han så, at jeg for længst har kvittet den grammatiske tegnsætning, som han så møjsommeligt lærte os, og er gået over til den frie. Men bortset fra den ville jeg da ønske, at han nogenlunde kunne godkende min danske stil!

De to sidste år var vor dansklærer O. G. Worsøe-Schmidt, eller »Wuddel«, »gulerod«, som hans kælenavn lød formedelst en ualmindelig veludviklet næse. Han var som pædagog i en klasse for sig. Vi kendte ham allerede i forvejen som lærer i engelsk og historie. Han hørte os ikke meget; jo, nok i engelske gloser, som man fik lov til at skrive fem gange i sit glosehæfte, med Jespersens lydskrift og glosens betydning, hvis man ikke kunne sine sager; lykkedes det så ikke, blev der dobbelt op til 10 og siden til 20; jeg nåede op på 40 inden det endelig lykkedes mig at huske hvordan »engineer« skal udtales; nu ved jeg det. Til gengæld havde han så heller ikke noget imod at man sad rundt om i klassens hjørner og lavede sin egen gruppeundervisning, mens han hørte i gloser, og det sparede det meste af læsningen hjemme. Men i historie havde vi ham i tre år, næsten uden at han hørte os i lektierne. Han fortalte Danmarks historie, så man glædede sig til timerne. Og han vidste hvor han var: han gav os Sønderjyllands historie, og ikke mindst Flensborgs, i time efter time. I realklasserne gik han stort set frem på samme måde med den danske litteratur.

Disse tre blev vore hovedlærere. De var højst forskellige. Men én stor ting havde de fælles: de talte med os, og vi talte med dem, også om andet end stoffet. Jeg vil ikke sige at de behandlede os kammeratligt eller som kammerater. Så søgt og forskruet var der ingen af dem der bar sig ad. Men de omgikkes os som selvstændige væsener, der også var indbyrdes forskellige, og som en lærer altid gerne ville høre på. Peder Jensen var vor klasselærer de sidste to år; det var vi ikke særlig begejstrede for til at begynde med. Men det ændrede sig. En bedre klasselærer fandtes ikke, og der var ingen vi med større ret kunne se op til som en mand med holdning og meninger. Han holdt ved os, og vi holdt ved ham, også efter at vi havde forladt skolen.

Duborg-Skolens betydning for dens elever kan vanskeligt overvurderes. Selvfølgelig var den en skole som skoler er, med lektier og arbejde, med

elever som driller de lærere der kan drilles og frygter dem som ikke kan, med retfærdige og uretfærdige lussinger, med slagsmål på legepladsen og alt hvad der ellers hører til. Hvad skulle den ellers være.

Men i årene mellem de to verdenskrige var den mere end det, den blev det ikke mindre under den sidste krig, og den er det vel sagtens endnu. Den kunne sammenlignes med det som i moderne byggeri kaldes et alrum. Men jeg vil næsten hellere sammenligne den med det som i mange tilfælde ikke havde noget særligt navn, i andre egne benævntes på den ene eller den anden måde: rummet i en gård i gamle dage, hvor alting foregik, med ildsted hvor maden blev lavet, med bænken under vinduet og bordet hvor man spiste sin mad og tilrettelagde dagens arbejde, og hvor hele husstanden samledes om aftenen. Al respekt for hvad der ellers foregik, i forsamlingshusene Hjemmet, Flensborghus og Borgerforeningen, i kirken og på biblioteket, i generalsekretariatet og på Flensborg Avis – Duborg-Skolen var alligevel noget særligt.

Det havde to væsentlige grunde. Den første, at den skole var et af de fineste beviser på at løftet blev holdt om at de danske i Sydslesvig ikke skulle blive glemt. Skolen var allerede i det ydre temmelig enestående for sin tid, og den var rundhåndet udstyret både med kunst og med arbejdsredskaber. Og ikke at forglemme: den nød godt af mange danskes velvilje. Der gik sjældent en måned uden at skolen blev kaldt sammen i festsalen for at se og høre en kunstner eller foredragsholder. Her hørte man de kendte danske skuespillere, når de var i Flensborg for at give forestilling på byens teater. Her hørte man J. C. Christensen i et af hans sidste leveår holde foredrag om Hedeselskabet, stående bred og mægtig på talerstolen, og til vor store forundring tiltale os børn med De. Det var privilegier som de færreste skoler nød dengang. Forældrene havde det ikke ringere: det skete regelmæssigt at vi fik en seddel med hjem med meddelelse om et eller andet som skulle foregå på skolen en aften i den kommende uge, for forældre eller andre lysthavende, en koncert eller et foredrag af Kaj Munk eller en anden fremtrædende forfatter eller videnskabsmand.

Den anden grund var lærernes holdning til alt det der foregik og skulle gøres. De stillede sig troligt og veloplagt til rådighed for alle som havde bud efter dem, uden at spinde noget som helst guld på det. I det stykke var de på linje med utallige lærere, navnlig landsbylærerne i de årtier. Dr. Hanssen fortalte for de ældre ved kaffebordet i Gamles Værn om Kong Midas der druknede i sit guld, og andre græske sagn og historier. Lærer Ejnar Olesen dirigerede Flensborg Korforening, og hans kollega N. J. Billum Sangforeningen Sønderjylland, der var et gævt mandskor. En gang imellem indstuderede lærerne et skuespil, som så blev spillet på skolen og en række andre steder i Sydslesvig.

Flere af lærerne var også med i spejderarbejdet. I skolegården hang spejdernes opslagskasse, så alle kunne følge med i hvad der skete, enten de selv

var spejdere eller ej. Jeg var så heldig at der blev startet en søspejdertrop, netop da jeg havde alderen til at blive medlem af spejderkorpset, og den kom jeg med i. Den lededes af Bernhard Hansen, den senere skoledirektør, som i omtale aldrig hed andet end Bernard, udtalt som englændere ville gøre det. Med i sjakket var bl. a. Willy Möller, Harald og Olaf Hansen, Lorenz Petersen og flere lidt ældre end vi. Det blev en svir.

Hvor meget spejdere vi var efter kunstens og spillets regler, er jeg lidt i tvivl om. Jeg har indtryk af at »landkrabberne« nok mente, at den rigtige spejderånd havde bedre kår til lands end til vands. Et vist hensyn blev der da vist det korps vi tilhørte. Vi lærte pænt spejderloven og aflagde spejderløftet. Vi blev også udstyret med den blå uniform med det gule tørklæde, men det var ikke så tit vi var i den, og vi blev let overbærende kritiseret for ikke at bære den reglementeret, når vi sammen med de andre troppe deltog i festlige foretagender og i festligt antræk: på årsmødedagen, når vi var med i optoget fra skolens gård til mødepladsen, som dengang endnu var ude ved Gl. Kobbermøllevej; når vi på linje med andre spejdere stod fanevagt i skolens festsal, ved de lejligheder hvor fanevagt skulle stå, og det var ikke så sjældent; eller ved den store spejderbasar i Flensborghus, som jeg af en eller anden grund og til ingen verdens nytte stadig husker datoen for: 3. december 1927 – hvorfor går man rundt og husker på den slags ganske ligegyldige datoer?

Til daglig foregik det mere civilt, eller skal vi sige: som en skøn blanding af drengelig og sømandskab. Hver onsdag eftermiddag sommeren igennem mødtes vi nede ved havnen mellem slagtegården og elektricitetsværket, hvor skibet lå for anker på redan, som en ordentlig skude skal, og ikke ved kaj. »Peder Most« hed den, navngivet af Bernhard Hansen, opkaldt efter drengébøgernes helt, der ligesom Bernard selv var hjemmehørende ved Svendborg Sund, idet både Bernhard Hansen og den mindre kendte Rolf Krake stammede fra Thurø, hvad den førstnævnte af de to ikke forsømte at lære os i geografitimen. For at komme om bord i denne skude over alle skuder måtte man for det første afføre sig sine »plader«, hvilket betød støvler eller sko, og iføre sig sejldugssko, og for det andet gå om bord i »Lillebror«, som var en lille jolle med flad bund, der lå fortøjet ved kajen; årene medbragtes hjemmefra, båret på Bernhard Hansens eller andre dertil bestemte skuldre.

Så stod vi ud på fjorden, rundt om elektricitetsværket, og satte kursen mod Solitude eller Mørvig, Kollund eller Okseøerne. Vi lærte at ro og sætte og føre sejl, at krydse og hvad der ellers hører til. Når vejr og vand var til det, sprang vi i fjorden, og kunne man ikke svømme i forvejen, blev der sørget for at man også lærte det. Svømmeveste havde vi ikke på når vi roede og sejlede; det ville vi nok være blevet tvunget til nu om dage, men dengang var kulturen ikke så vidt fremskredet som den er nu: sømænd arbejdede ikke med svømmevest på, søspejdere ikke heller. Til gengæld var det heller ikke en diletstant vi var

»Peder Most« på Flensborg fjord, med søspejderne i uniform til ære for fotografen H. L. Henriksen. Ved roret Hans Thomsen, foran mesanmasten Bernhard Hansen, desuden bl. a. Henrik Knudsen (»Knulle«), Fr. Staub (»Itze), Willy Möller og Bent Noack

ude med, men en fuldbefaren og erfaren sætteskipper. Dog gik vi altså ikke så langt i sømandskab at vi efterlignede rigtige sømænd i ikke at kunne svømme, hvad de efter sigende ikke kan. Jeg tror heller ikke at min oldefar kunne svømme, selv om han var skipper i Flensborg og i de første årtier af forrige århundrede sejlede Østersøen tynd mellem Flensborg og Riga.

Vi lærte en masse om praktiske ting. Noget af det var henlagt til vinterhalvåret, når vi ikke sejlede, men blev indviet i lidt teoretisk sømandskab, lærte at se på et søkort og blev sat ind i fyr- og vagervæsen og andre både morsomme og nyttige sager. De timer kan man takke for at »bidevind« og »agten for tværs« og »stagvending« til forskel fra den »kovending« som alle snakker om i politik, men de færreste har været med til at foretage på vandet (hvad der heller ikke hører til god tone), dog stadig væk ikke er helt volapyk for én. Dem kan man også takke for den regelmæssige ærgrelse som man får hver gang man tager med færgen over Storebælt, ved at høre at »landgangen er i højre side i færgens sejlretning«, i stedet for »styrbord«.

Men sommeren igennem roede og sejlede vi, naturligvis uanset vejret; og det hændte da, som det ikke kunne undgås, at vi kom forfrosne og gennem-

1. real ved Valdemarsmuren i 1929. Bagest Rudolf Andersen og Else Suhr, i mellemste række Anton Jensen, Marius Jessen, Henrik Berger, Peter Jørgensen, Willy Möller, Holger Petersen og Hildegard Schäfer, i forreste række Bent Noack, Hans Paulsen, Hans Fr. Budach, Sigfred Bruun og Paula Krogh

blødte i havn. Men så hjalp turen gennem Nystaden og op ad bakken gennem Junkerhulvej og Duborggade på varmen, og næste onsdag var vi klar til at lægge ud igen. Det var ikke helt fri for, at man i de år levede fra onsdag til onsdag (én lykkelig sommer brugte vi også lørdagene!), og at man vinteren igennem så hen til den dag i klart og skarpt aprilsvejr, da »Peder Most«, efter at være trukket på land for vinteren, skulle kalfatres og males – i blåt og gult naturligtvis.

På Duborg-Skolen var der alle de 6 år igennem et godt kammeratskab, og det blev ikke mindre godt de to sidste år, i realklasserne. Det sidste svarer til hvad vi alle senere har erfaret mere end én gang, at jo større krav der stilles til en gruppe, jo mere tømres den sammen. Vi var heldigvis en blandet flok, piger og drenge, fra forskellige kanter af byen og fra oplandet både nord og syd for grænsen; Duborg-Skolen havde i hvert fald ikke mistet sit nordlige opland! Fra fjordhavnene kom Mariechen Thomsen og Ingeborg Andersen, Peter Jørgensen og Sigfred Bruun. Den sidste den mest flegmatiske i klassen, meget svær at bringe fra koncepterne (hvad der ikke hindrede at han og jeg adskillige gange lå i skolegården og bankede løs på hinanden – han var den stærkeste); som radiotelegrafist kom han under den sidste verdenskrig ud for mere end de fleste og var skilt fra kone og barn i mange år, hvad han nåede

at fortælle om på prent; han levede kun få år efter hjemkomsten. Fra Padborg kom Ketty Johansen og de to Svend Aage's som klassen var begavet med: Larsen og Nielsen. Fra Harreslev Mark var der Willy August Linnemann, både i skikkelse og sind den mest udviklede af holdet, fra Mellemslesvig Peter Ingwersen fra Skovbøl, som først sent kom ind i klassen, men i løbet af kort tid sejlede os alle agterud i lærdom, fra Jaruplund Hans Fr. Budach, der på én gang var den morsomste og alvorligste af os. Af flensborgere var der Mariechen Burmester og Paula Krogh og de uadskillelige fra den anden ende af havnen, Else Suhr og Hildegard Schäfer, og drengene Marius Jessen – kaldet Sulla, fordi han hed Marius – ordensmenneske og adelsmand helt igennem, som ikke overlevede krigen, Rudolf Andersen, »Makker«, som var festen i foretagendet, Hans Paulsen, som allerede dengang var manden for hvem det gjaldt om at få os til at holde sammen, og Hans Ronald Jørgensen, der havde set mere af verden end de fleste af os. Og midt i det hele vor klasse-lærer, Peder Jensen, som den der på én gang kunne se igennem og holde af en flok tøse og knægte på 14–16 år.

Siden er vi blevet spredt, som skolekammerater bliver. Nogle tog krigen, en del fik for en tid eller for resten af livet deres arbejde i Flensborg og andet steds i Sydslesvig, en række endte i Danmark, enkelte endnu længere borte. Men for os alle blev de år afgørende, nok også mere end mellemskole- og realskoleår bliver for de fleste andre.

TYSK GYMNASIUM

Duborg-Skolen, Den folkelige danske Realskole som dens officielle navn dengang var, sluttede med realeksamen, eller rettere præliminæreksamen, en eksamen der siden er afskaffet i Danmark, som også realeksamen er blevet det. Studentereksamen ved Duborg-Skolen blev først indført efter den sidste krig og første hold blev færdigt i 1951. Ville man læse videre, måtte der altså tages stilling til, hvor det skulle være. De fleste af vort hold som fortsatte med at læse til studentereksamen, gjorde det i Danmark på skoler i Nordslesvig eller længere væk. Et par år før det blev aktuelt for mig, spurgte min far mig, om jeg ville til Haderslev, eller til Ribe, hvor han selv havde gået i Katedral-skolen, eller om jeg kunne tænke mig at komme i tysk skole og tage tysk studentereksamen. Efter nogen betænkning sagde jeg ja til det sidste, og det var nok hvad min far ønskede. Det kunne tage sig mærkeligt ud, at jeg som statsborger i Danmark ikke omgående blev sendt nordpå, når skolegangen i Duborg-Skolen sluttede. Men tanken var rigtig nok: lige så godt som mine sydslesvigske kammerater kunne have af at læse videre ved en dansk skole, lige så godt kunne jeg som født nord for grænsen have af at slutte i en tysk skole og leve i de sydslesvigske omgivelser nogle år endnu.

Altså stillede jeg, forberedt i latin og græsk af min far og det sidste halve

år af en primaner fra gymnasiet i Selcksgade, i efteråret 1931 og blev optaget i skolen. Det var et tysk drengegymnasium, fællesgymnasier fandtes ikke dengang; vi var to undtagelser, den ene i kraft af sit køn, det var en datter af en af lærerne, den anden på grund af sin danskhed, det var mig. Resten var normale. Det var noget af et tilfælde at jeg var den eneste danske. Gymnasiet, det gamle gymnasium som det hedder nu, var den gamle flensborgske latinskoles arvtager, og havde oprindeligt til huse i den bygning i Rødegade, der som »Latin- og Realskole« var opført mellem de to slesvigske krige og taget i brug i 1861. Den skulle være flyttet til den nyopførte bygning i Selcksgade ved den første verdenskrigs udbrud, men den blev taget i brug til andet formål, så indflytningen skete først efter krigen. Både indtil 1864 og siden har adskillige danske, bl. a. en række nordslesvigere taget studentereksamen fra den skole, af præster bl. a. provst Westergaard-Jacobsen, pastor H. C. Lassen, sidst præst i Toftlund, og flensborgeren Johannes Heinsen.

Det valg af skole kom jeg ikke til at fortryde. Jeg tror såmænd ikke den var bedre end gennemsnittet af skoler og heller ikke bedre end danske gymnasier, selv om den gav et års skolegang mere end de, 19–20 år var gennemsnitsalderen for dem der tog studentereksamen. Men det gav mig fire år til i Flensborg, som jeg nødig ville have undværet, tilmed fire politisk og nationalt yderst betydningsfulde år, fra 1931 til 1935. Det gav en grundig undervisning i latin og græsk og hebraisk, som jeg siden har nydt godt af, og som sparede mig for megen tid, da jeg kom i gang med at læse teologi ved Københavns Universitet. Det gav indblik i tysk litteratur, historie, politik og samfundsforhold på en måde som man ikke kunne få det i en dansk skole.

De tyske kammerater tog pænt imod mig; de opførte sig nemlig som drenge gør når der kommer en ny dreng i klassen og skolen. De så mig an. Lidt knubs i form af tramp over tærne, spark over skinnebenene og en enkelt sten smidt efter én, vankede der, men det hører sig til. Vi kom snart på talefod, og der udviklede sig et naturligt skolekammeratskab til trods for vore forskellige forudsætninger. Der var naturligvis en del som man kunne have noget fælles med på forhånd, der var nogle som havde boet i Nordslesvig før genforeningen, nogle var præstesønner fra oplandet, og almindelig drenge-snak og leg kunne man altid være fælles om. Det gjorde meget til at vænne os til hinanden, at vi et halvt års tid efter at jeg var kommet ind i klassen, var på lejrskole i nogle uger i Ulsnæs ved Slien, hvor man var henvist til hinandens selskab døgnet igennem. De fleste af kammeraterne var særdeles fine fyre, og de var nok mere forskellige end drenge i en skoleklasse gennemsnitligt er.

De fleste af lærerne var i den satte alder, fra 40 år og opefter, enkelte af dem nærmede sig pensionsalderen. Det vil sige at de alle havde været med i krigen; flere af dem kom af og til med en kort beretning eller bemærkning fra den tid, men det var synd at sige at vi blev fodret med deres krigsoplevel-

ser. Det var ikke dem alle krigen var gået sporløst hen over, selv om de havde hele lemmer, og bitterheden over nederlaget sad i de fleste. De kom alle steder fra: der var sydslesvigere, nordslesvigere, holstenere, en enkelt fra Hannover og en enkelt fra Baden, men de fleste var nordtyskere. Jeg tror det var et tilfælde at sydslesvigerne Hansen og Jensen var stive og kedelige, mens holstenerne var livlige og morsomme, men sådan var det nu.

Skoleformen var forbavsende smidig, og det var omgangsformen mellem lærere og elever også. Hvis nogen forestiller sig et tysk gymnasium i de år som en prøjsisk kaserne, må de tro om igen. På klassen og i skolegården opførte vi os meget tvangfrit, selv om der naturligvis skulle være ro og orden. Der var ikke noget med at træde an til frikvarter eller for at begive sig op i klasserne efter det; man gik som man lystede, store og små og forskellige klasser imellem hinanden. Timetallet var ikke overdrevent stort, mindre end jeg var vant til i realskolen. Hjemmearbejdet var ikke uoverkommeligt. Der regnedes med at en elev med gennemsnits arbejdskraft og begavelse skulle klare hjemmearbejdet med én time om dagen i de første tre af de ni år som skolen spændte over, to timer i de næste, og tre timer i de sidste tre år. Hovedvægten lå på latin og græsk, tysk og matematik, hvortil så kom alle de andre skolefag, herunder naturligvis gymnastik, sang og tegning. Men der var desuden tilbud om tillægsfag og studiekredse, som dyrkedes i eftermiddagstimerne og undertiden om morgenen fra 7–8: hebraisk for dem som tænkte på at studere teologi, fransk for os klassikere der ikke havde det som skemafag, dansk, spansk, stenografi og filosofi, studiegrupper («Arbeitsgemeinschaften») om kunst og filosofi, arkæologi og historie, særlige stykker af engelsk, latinsk og græsk litteratur. Selvfølgelig deltog man ikke i det alt sammen, men der regnedes med at enhver elev deltog i noget, og tilbudene var der.

Både den årlige oprykning i næste klasse og den afsluttende eksamen foregik på en særdeles afslappet måde. Lærerne drøftede i årets løb med de svagere elever om det var mest formålstjenligt at de fik endnu et år på det klassetrin, eller de skulle rykkes op, med fare for at gå to år i en af de højere klasser. Og der blev ikke set ned på nogen, fordi han måtte gennemgå en klasse to år. – Eksamen var et tiltalende foretagende uden kineseri. Skriftlig eksamen, for vort vedkommende i tysk, latin, græsk og matematik, foregik som den slags gør. Men mundtlig eksamen var en helt anden sag. Vi var ikke oppe i ret mange fag, og ikke i de samme. Alle skulle op i biologi – herunder det som hed »racelære«; det var i 1935! – og det var dumpefag: bestod man ikke prøven i det, var det lige meget hvor dygtig man var til latin eller matematik. Desuden skulle man op i et selvvalgt fag, som man havde studeret et særligt emne fra; vi fire klassikere valgte så forskellige fag som historie, engelsk, græsk og matematik. Om man skulle op i flere fag, afhang af årsgennemsnittet. Var det en smule på kanten af dumpegrænsen, fik man

muligheden for at gå op og vise at man alligevel magtede stoffet. Ville man have en højere karakter end årsgennemsnittet berettigede én til, snakkede man med læreren om at komme op i faget, og det foregik i fred og fordragelighed. Min religionslærer syntes at jeg som præstesøn og med et muligt teologistudium for øje skulle have lidt mere end den laveste karakter over dumpegrænsen, som jeg havde stået til året igennem; så vi aftalte eksamen i det fag, og jeg fik bedret, om ikke min religion, så min karakter i faget. Matematiklæreren og tegnelæreren erklærede sig villige til, hvis jeg ønskede det, at eksaminere mig til højeste karakter, men syntes dog at jeg knap var det værd; det samme syntes jeg selv, og så lod vi det være. Det var en dejlig voksen måde at tage det hele på.

Denne skole var en del af baggrunden for at opleve den politisk så afgørende periode 1931–35, Weimarrepublikkens sidste to og nationalsocialismens første to år. Her havde man tyske kammeraters og til dels deres forældres og lærernes indstilling og holdning og reaktion på nærmeste hold, samtidig med at man i historieundervisningen fik forudsætningerne for disse års begivenheder ført for øje og til dels studeret. Den anden del af baggrunden for at opleve begivenhederne var omgangen med de danske kammerater, både dem der stadig opholdt sig i Sydslesvig, og dem som var fløjet af reden nordpå – mod syd var ingen draget, først senere blev en enkelt ved giftermål ført langt sydpå i Tyskland –, deltagelsen i alt hvad der foregik i hjemmet i Wrangelsgade 14 og for en del også hvad der ellers skete inden for danskheden i Sydslesvig.

Den politiske interesse blev ikke først vakt i disse år. Jeg tror at de fleste af os i klassen i Duborg-Skolen havde den med hjemmefra, hvor forskellige hjem vi ellers kom fra. De politiske begivenheder under og efter første verdenskrig var jo simpelt hen forudsætningen for alt det vi levede i. Inflationen og arbejdsløsheden gav os tidligt en fornemmelse af at der var noget der hed politik, og at man ikke uden videre kunne holde sig den fra livet, men at den virkede ind på den daglige tilværelse. For et mindretal var politik desuden daglig kost og daglig kamp. Det var ikke ligegyldigt hvad der skete i dansk politik eller i europæisk politik, og da først og fremmest tysk politik. Flensborg Avis bidrog sit til at vække interessen og holde den ved lige. Man skulle ikke være ret gammel, før man opdagede at der var noget der hed »Verdens Gang«; den foregik i venstre spalte på forsiden af Flensborg Avis, og på bagsiden, eller hvor det nu var, stod der at redaktør P. Simonsen var ansvarlig for Verdens Gang. Det var et stort ansvar at lægge på en enkelt mand, men der har ikke siden været nogen som man syntes kunne bære det bedre end han; han var en politisk skribent af rang, og han havde bødet for sin ligefremme tale med fængselsophold længere tilbage. Det var en skam at rubriken i hans seneste år blev ændret, så han ikke længere var »ansvarlig for verdens gang«, men kun for »artikler under »Verdens Gang«.

De politiske begivenheder kom måske ikke til at optage os tidligere end de optager børn nu om dage; men i sammenligning med vore jævnaldrende under andre kår end grænselandets tror jeg nok at vi var tidligt med, og at vi hørte mere om politiske spørgsmål, både hjemme, i skolen og blandt kammeraterne. Grænsepolitikken var nok baggrunden, men så langtfra det eneste emne. Endnu mens jeg gik i skole i Skolegyde kom jeg hjem og meddelte valutakursen, som jeg havde læst på opslagstavlen i banken i Nystaden, så jeg vidste, hvordan mark og krone stod i forhold til hinanden. De danske ministerier Madsen-Mygdal og Stauning kunne man udenad. Det danske socialdemokratis udvikling under Stauning blev fulgt og kommenteret, tysk politik ligeså. Derfor var man med sine 14 år ganske klar over, at det var en æra i både tysk og international politik der sluttede med Stresemanns død i efteråret 1929. På Duborg-Skolen var det naturligt nok især i de to realklasser at vi drøftede politik. Dr. Hanssen, som vi havde i historie i de to år, kunne da også af og til, om end meget tilbageholdende, trække linjerne op til dagens politiske spørgsmål.

Allerede i 1929 og for alvor i 1930 begyndte nationalsocialismen med Hitler i spidsen at komme tydeligt frem i synsranden, men endnu kun som et mærkeligt og måske tidstypisk foretagende, som ingen udenforstående endnu tog alvorligt nok. Det ændredes med nationalsocialisternes valgsejr i 1930, som viste de fleste at det var en politisk bevægelse som der ikke kunne tages let på. I vore klasser på Duborg-Skolen var der enkelte som var meget optaget af Hitler og hans ideer, men netop kun som en spændende og ny politisk foreteelse; noget lignende gjaldt enkelte danske uden for skolen, ligesom det gjaldt for mange danske nord for grænsen, for øvrigt både før og efter Hitlers overtagelse af regeringsmagten.

Hjemme blev der fra første færd taget skarpt afstand fra nationalsocialismen og alt dens væsen, og danske nordfra som ytrede sympati eller venlig forståelse for den nye linje i tysk politik, kom åndelig talt hjem med et blåt øje eller en svullen næse. Min far håbede til det sidste at Hitler og nationalsocialismen ikke skulle komme til at regere. Da det i 1933 alligevel var sket, var der en københavnsk bekendt som ved et besøg i Flensborg halvt triumferende sagde til ham, at nu viste det sig at han alligevel havde undervurderet Hitler og hans nationalsocialister; men han svarede blot prompte, at han havde ikke undervurderet dem, han havde desværre overvurderet det tyske folks politiske modenhed; og der var adskillige andre danske i Flensborg der kunne have sagt det samme og velsagtens har gjort det ved lejlighed. Men en del danske i Danmark syntes nok at det var en for afvisende holdning at tage til det nye.

Engang i et af årene lige efter 1933 blev der holdt et møde mellem danske i Sydslesvig og danske nordfra, bl. a. en række højskolefolk, for at de sidste kunne blive oplyst om danskhedens kår og vanskeligheder i Sydslesvig under

Da Hitler talte på stadion i Flensborg den 23. april 1932

det nye styre. I de år var der enkelte som troede at nationalsocialismen var en politisk og folkelig vækkelse, som kunne give Tyskland noget af det som de folkelige vækkelser havde bragt Danmark i forrige århundrede; Hitlers facadeinteresse for nordisk kultur og nationalsocialismens forkærlighed for bondestanden og romantiske forgudelse af den stak blå i øjnene på en del. Derfor faldt, ved den lejlighed som ved andre, den bemærkning at det kunne dog være at der alligevel var et og andet at lære for os. Et enkelt indlæg gik endnu videre og gjorde sig til fortaler for at nationalsocialismen dog i hvert fald kunne betragtes som et indre tysk anliggende og som mulighed for en god tysk livsform for tyskere. Det fik vandrelærer Gustav Lindstrøm til at foreslå at vi nu også fik en talsmand for kommunismen at høre, og det fik min far til, ved samme møde, at sige særdeles klart at der intet som helst var at lære af nationalsocialismen. Helt lukket har mødet nu ikke været, for næste gang Gustav Lindstrøm kom i præstegården var han skygget, og hans skygge holdt sig gående på fortovet udenfor til vi gik i seng, for om muligt at finde ud af hvad de sammensvorne foretog sig, og om der kom flere; men skyggen blev dog træt i nattens løb.

Så længe der endnu holdtes valg i Tyskland, stod nationalsocialismen ikke stærkere i Flensborg end andre steder i Tyskland. Det viste sig gerne at de

tre førende partier, kommunisterne, socialdemokraterne og nationalsocialisterne, i Flensborg havde omtrent det samme antal stemmer i tusinder, som de i hele Tyskland havde i millioner. Dertil kom så de små partiers stemmer. Det var altså et broget billede.

Det var allerede i 1931 ganske anderledes blandt gymnasieeleverne. Det tog mig ikke mange dage at finde ud af at de af mine kammerater som ikke var nationalsocialister næsten alle hørte til den anden gruppe af højrefløjen, de tyske nationale. Næsten alle sympatiserede åbenlyst med nationalsocialismen, og flertallet var organiseret i partiets »Schülerbund«; en af lederne spurgte, lagde jeg mærke til, mine klassekammerater om »den nye dreng« var et emne til den forening, og fik så at vide at det var han ikke. Men partiet var altså om sig, og det var stærkt. Det kom i første omgang som en overraskelse for mig, at der var en sådan tilslutning. Ubevidst havde jeg vel ventet at finde et mere broget politisk billede, svarende til stillingen i Flensborg i øvrigt, og en indgående politisk diskussion. Sådan var det ikke. Elevernes flertal var allerede da nationalsocialistisk, om end mere eller mindre yderligtgående.

Hvad lærerne var, gav de ikke udtryk for. Med én undtagelse. Det var vor udmærkede tegnelærer, som var en af de yngste i lærerstaben, stammede fra Haderslevegn og ikke havde samme akademiske uddannelse som de øvrige lærere. Han lagde ikke skjul på at han var modstander af nationalsocialismen og andre konservative bevægelser. Engang kom vi i politisk diskussion med ham i tegnetimen op under et valg, det må have været i det bevægede år 1932, og han endte med at sige: »Meine Herren, Sie können sagen, was Sie wollen, ich bin Demokrat.« Det var godt sagt i det år. Inden jeg forlod skolen nåede jeg at se ham optræde i SS-uniform (hvilken del af korpset han tilhørte, skal jeg ikke kunne sige). Jeg frøs indvendig, og det ved jeg at han gjorde hele tiden. Men for en række mænd blev den yderlighed at gå ind i SS den pris de måtte betale for at have udtalt sig frit og kategorisk kort før nationalsocialismen kom til magten. Mindre åbenmundede og på forhånd højrevendte folk kunne klare sig med mindre, men netop de med faste synspunkter og holdninger blev tit nødt til at forskrive sig mest eftertrykkeligt til det politiske system som de afskyede, for overhovedet at overleve.

Om de øvrige lærere vidste man kun at de hørte til på højre side af midten, og de fleste temmelig langt til højre. Hos mange af dem levede den wilhelminske tidsalders ånd, som de var opdraget i, videre i bedste velgående, så tidsrummet fra 1918 til dato, eller senere: til 1933, stod for dem som et beklageligt slip i Tysklands strålende historie, en nedværdigelse som man kunne takke dels Tysklands fjender i den første verdenskrig for, dels landets egne nedbrydende demokratiske kræfter. Dem gjaldt det derfor om at komme til livs, først de indre, så de ydre fjender. Valgene i England sidst i 1931, med stor konservativ fremgang og kabinettets omdannelse, tog vor engelsklærer i stor be-

gejstring som tegn på at det nu gik tilbage for det fordærvede demokrati også andre steder i Europa. Og der var andre der tænkte som han.

Jødehadet kom ganske bag på mig. Af omtale kendte man på forhånd antisemitismen i Tyskland i forrige århundrede og i begyndelsen af dette, og vi vidste alle at antisemitismen var en hjørnesten i det nationalsocialistiske system, og at den havde fået ny næring ved jødisk invandring fra øst omkring den første verdenskrigs slutning. Men at den stak så dybt, troede jeg alligevel ikke. I den tid jeg gik i det tyske gymnasium har jeg ikke hørt én lærer tage afstand fra antisemitismen, derimod har jeg hørt de fleste udtale sig nedsættende og foragtende om jøderne, og kun enkelte var der som man ikke hørte noget fra om den ting. Blandt kammeraterne var det endnu værre. Inden der var gået en uge, var jeg forsøgt indviet i »die Judenfrage« og havde fået demonstreret på en tipennings udformning at den vidnede højt om at det tyske møntvæsen var i hænderne på jøder og frimurere. Jeg gerådede i vildt skænderi med en af mine kammerater, da jeg erklærede at et jødespørgsmål eksisterede der ikke i Danmark, at i Danmark gik man ikke rundt og tænkte på om en mand var jøde eller ikke, og at de man vidste om at de var jøder, fordi de selv sagde det, var lige så gode danske som alle andre (jeg husker at jeg nævnte Georg Brandes og hans mening om Tysklands behandling af de danske sønderjyder, der forenedes udmærket med hans kærlighed til meget i tysk åndsliv og med hans venskab med tyskere), og endelig at der kunne siges det samme om andre lande som om Danmark, så det var tyskerne som var fejl på den i det stykke. Det var som at slå i en dyne. Hitlers »Endlösung der Judenfrage« var særdeles vel forberedt, og at den skulle være kommet bag på nogen tysker, er ikke til at tro på. Hvem hørte ikke i de år brunskjorterne synge: »Juda den Tod«, og »Wenn das Judenblut vom Messer spritzt, ei, dann geht's noch mal so gut«. Det kunne have været ungdommelig kådhed og det bare mundsvejr, men mænd i den voksne alder sang med på den slags viser, og mente det.

Det forfærdende var at de som talte og sang sådan, eller som blot lige så stille tav til hvad andre sagde og sang, i andre henseender var udmærkede mennesker. De var gode kammerater og dygtige, i visse tilfælde beundrede, lærere, på andre punkter kunne man have et udmærket forhold til dem, og adskillige kom man til at holde af og sætte stor pris på. Enkelte af lærerne kan jeg trøstigt sige at jeg står i taknemlighedsgæld til, ikke blot som lærere, men også som mennesker. Men at de alle så prompte faldt til føje efter den 30. januar 1933, og at flere af dem sprang ud som enten gamle eller nyslåede nationalsocialister, det var nedslående. Men det var regelen i Tyskland at borgerskabet faldt til føje, og der var sørgeligt få undtagelser fra den regel, selv om der var flere end dem der nævnes i historieskrivningen. Der var en kendt tysk jurist, genbo i Wrangelsgade, som den 1. april 1933, da de jødiske forretninger i Flensborg, som andet steds, skulle boykottes, gik på handel,

hvad han ellers ikke gjorde, og valgte at handle i en butik med jødisk indehaver, og som trods protester fra en SA-mand ved indgangen fortsatte sin vej ind i butikken uanfægtet. Og der var flere af hans slags mange steder i Tyskland. Men de var for få.

Når man selv ikke havde den politiske pisk over nakken, som jeg og min familie ikke havde, er det let – og det var det allerede dengang – at se den holdningsløshed som prægede de allerfleste tyskere, og mest dem man netop skulle have ventet en fast holdning og et klart omdømme af. Men da det først var kommet så vidt, at nationalsocialisterne havde magten, havde de ingen anden udvej end at tie stille og gøre gode miner til slet spil, medmindre de absolut ville være martyrer. Det kan man vanskeligt bebrejde noget enkelt menneske, det gælder tyske som danske. Under besættelsen lærte vi jo også i Danmark at gå stille med dørene og at tie – og til dels samtykke – og i bedste fald at skjule den modstand vi havde og lavede, under udvortes føjehed. Dem der råbte højt og lovpriste den nationalsocialistiske stat og gav den offentlig ret i alt hvad den foretog sig, er det svært at forstå. Men det er lige så svært at smide med sten efter dem der tav og hverken gav udtryk for afsky eller tilslutning. At være offentlig modstander betød bojkott, arbejdsløshed, forflyttelse ved tvang eller afsættelse, i værste fald – og dem var der mange af – koncentrationslejr eller henrettelse; og der findes ikke det folk hvor et flertal vælger den vej; det kan et folk til nød gøre over for ydre fjender, men ikke over for hjemlig statsterror.

Det som kan bebrejdes det tyske folk, og mest politikerne og akademikerne, er at det lod det komme så vidt. Og det gjorde en uhyggeligt stor del af det tyske folk, også af bønderne og det jævne og bedre borgerskab, i årene fra 1919 til 1932–33. I de år skete skaden – eller: undlod man at bekæmpe den gamle skade, hvor den fandtes. I de år skulle faren være afværget af tyskerne selv. I de år fik fanden rakt den lillefinger som gjorde at han tog hånden med og hele kroppen. Endnu hen på året 1933 var der dem der troede at man kunne benytte den nationalsocialistiske bølge til at ride på. »Wir machen in Nationalsozialismus«, som et flensborgsk dagblad nok så humoristisk og lidt kynisk sagde, i tiltro til at det gik over. Men det gik ikke over. I de år hånedes folkestyre og frihedstanker, socialisme og samarbejde mellem folkeslagene som livsformer og politisk og økonomisk nødvendighed, uden at der skelnedes mellem sund udvikling og vilde skud. I de år lod flertallet sig rive med af hævntørst og storhedstanker og lod sig dåre af løfter om forbedrede økonomiske kår og afskaffelse af arbejdsløsheden – og siden af løfternes opfyldelse, uden at tænke alt for meget på prisen.

Siden var det for sent. Det var den bitre lære, og den er det for tidligt at skrive i en forældet lærebog i politik og samfundskundskab. Den lære er det stadig nødvendigt at have i hovedet, for danske såvel som for tyske. Der er, og var, fremragende politiske hoveder i Tyskland, også af europæisk format.

Præstegården i Wrangelsgade 14 fra havesiden, midt i 30erne

Men hidtil har det for mange af os uden for Tyskland været svært at få den ønskede tillid til flertallets politiske sans. Nu i 1977 skal en tysker atter være »gesinnungstüchtig« – bevares, formelt inden for demokratiets rammer – for at være offentligt ansat. Det er desværre ikke altid at sporene skræmmer, selv ikke når der også er amerikanske spor at gå efter. Det danske dagblad – jeg husker ikke mere hvilket – som engang mellem 1933 og 1935 skrev om de forskræmte tyskere, havde desværre ikke så helt uret. Jeg havde den fornøjelse at blive spurgt af en af mine kammerater, som havde set den danske avis, hvad det ord betyder og at kunne svare at det betyder »eingeschüchtert«, hvad der ikke faldt i god jord. Det er naturligvis uretfærdigt mod utallige tyskere, som stadig havde den politiske sundhed i behold. Men som helhedsindtryk var det desværre rigtigt.

Selv for dem der havde levet med i de foregående års begivenheder og udvikling, kom overgangen til nationalsocialistisk styre og magtudøvelse uhyggelig brat. Endnu i august 1932 fejredes Weimarrepublikkens »forfatningsdag«. Det var sidste gang, og man anede det. Den skulle fejres i skolen, men drengene gik til den med åbenlys foragt, og det var ikke varme ord lærerne forsvarede den med. Men de gjorde det, for det skulle man endnu det år: en af mine kammerater blev af læreren kraftigt irettesat for en nedsettende bemærkning om forfatningen og dagen. At den samme lærer så et halvt år senere var medlem af det nationalsocialistiske parti og med i et

uniformeret korps, hører også med til historien. I sommeren 1932 kunne vi endnu snakke sammen, og med enkelte lærere, om von Papens mulighed for at fortsætte ved regeringen, og der kunne lyde en forbeholden anerkendelse af Brüning's korte, men skelsættende regeringsperiode.

Det forandredes med ét slag, bogstaveligt »über Nacht«, som det hedder på tysk. Da man kom i skole om morgenen den 31. januar 1933, var det sket. Den verdenshistoriske begivenhed blev omtalt med begejstring og forventning. Og så gik det slag i slag. Et »Heil Hitler« blev indført som indledning og afslutning på hver time, udbragt i stående stilling og med oprakt højre arm af lærer og elever. Jeg nøjedes med at rejse mig op, som man i forvejen gjorde dengang, når læreren kom ind i klassen, men sagde ingenting og brugte ikke armen. Nogle af kammeraterne gik i rette med mig for det og gjorde gældende at man skyldte det land man boede i at vise det ærbødighed ved at bruge dets officielle hilsen. Det var jeg ikke enig med dem i, for jeg mente at ærbødigheden for andre folkeslag og lande ikke behøvede at udstrækkes til et bestemt politisk parti og dets fører. Der var intet som helst heltemod i min afgørelse; som dansk statsborger var jeg på det tidspunkt politisk fri og urørlig; jeg kunne højst blive smidt ud af skolen, det ville jeg ganske vist nødig midt i den spændende og lærerige periode, men det havde været til at bære.

Politiske diskussioner med kammeraterne, selv af den uskyldigste slags, var nu ørkesløse eller umulige. Et par dage efter omvæltningen sagde jeg til en af dem, at nu blev det afgørende om Hugenberg, den tysknationale leder, som var med i regeringen sammen med enkelte af sine partifæller, kunne holde Hitler stangen, eller Hitler fik skubbet Hugenberg og hans folk ud af regeringen (hvad der jo siden skete, til stor overraskelse for ingen som helst). Et skuldertræk og intet svar. Ved en af reformationsfesterne, som man troligt blev ved med at fejre den 31. oktober, begyndte vi med at sidde i Nikolaj Kirke og synge »Ein feste Burg ist unser Gott«, siden fortsatte vi med at plante en »Hitlereg« på pladsen foran museet og stående synge både »Deutschland, Deutschland über alles« og – for den hørte med som et fast led i ritualet – »Horst-Wesselsangen«. En af mine kammerater syntes nok at man også kunne have sunget Luthers salme i stående stilling. Jeg mente at den var så god at den kunne klare sig også når den blev sunget siddende, hvad jeg ikke kunne sige om de to andre, i hvert fald ikke om den sidste. Han svarede kun: »Darüber kann ich mir kein Urteil erlauben.«

Gymnastiklæreren kundgjorde at nu skulle gymnastikken foregå »mit militärischer Zucht und straffer Disziplin«, en underforstået indrømmelse af at det havde den ikke altid gjort hidtil, og det havde han så inderlig ret i. Han var heller ikke siden god til at gennemføre styrets forehavende, som han så troligt gjorde til sit. Men han var nu sådan en rar mand og oppe i årene. Til gengæld blev der fritagelse for lektier en gang om ugen, for at eftermid-

dagen kunne bruges i de uniformerede korps. En gang om ugen brugte vi desuden en eftermiddag til »Wehrsport«, som var regulær militær eksersits i nogenlunde civilt antræk, under ledelse af en »Feldwebel« fra den tyske hær. I sig selv var det ganske upolitisk og kunne tages som almindelig terrænsport, hvad jeg så gjorde.

For nogle af kammeraterne og en enkelt af lærerne var kirkekampen det eneste åndehul. I den kunne man tillade sig at se sin modstander og navngive ham, og i den kunne der virkelig diskuteres endnu, ligesom det var tilfældet i religionstimerne. Vi havde det held, i de sidste to år at have en religionslærer, som dels var teologisk særdeles velfunderet og dels hørte til bekendelseskirken og fra uge til uge orienterede os om hvad der skete på den kirkelige front, den eneste som fandtes inden for Tysklands grænser. Han lagde ikke skjul på hvad han mente om »Deutsche Glaubensbewegung«, som var ukirkelig og ikke kristen, og om de tyske kristne, der ville forene nationalisme og kristendom. Han gik så vidt at han tog dem der ville, med til et diskussionsmøde mellem de nye hedninger og folk fra bekendelseskirken. Det gik hårdt til og endte i opløsning, lige før det var ved at gå over til håndgribeligheder; en enkelt, som var overbevist nationalsocialist og havde været det længe, var klar til at forsvare kirken og kristendommen mod hedenskabets stol i hånd; men så langt nåede vi ikke, for det var indbyderne nu alligevel ikke interesseret i.

Det var gode år jeg havde i det tyske gymnasium. De var spændende og lærerige. Jeg havde det bedste forhold til både lærere og kammerater, og begge slags har jeg haft glæde af at træffe en gang imellem efter skoletiden og efter krigen; en og anden brevvekslede jeg med et par gange under selve krigen, men da så vi alligevel så forskelligt på hvad der skete og på hvad det skulle føre til, at vi ikke rigtig kunne komme på talefod om andet end at vi var blevet gift samme dag. Det var et mærkelig delt forhold: på den ene side gode og trofaste kammerater, som man havde omgivelser, alder og skole og meget andet fælles med, og på den anden side de helt forskellige politiske kår og opfattelser, ikke blot om mellemværendet mellem dansk og tysk, men om næsten alt hvad der havde med politik at gøre.

LAND OG MENNESKER

Kostskolelivet lovprises af dem som selv har prøvet det; bl. a. har jeg hørt Emil Arps gøre det, for han havde været på Herlufsholm (tror jeg det var). Og sikkert med rette; for det har uden tvivl mange gode sider. Det mangler bare én: forbindelsen med verden lige udenfor. Jeg kender det fra min soldatertid: det er næsten umuligt at få et forhold til hvad der sker i byen og omegnen uden for den lejr eller kaserne hvor man ligger. Jeg har som soldat været nogenlunde lige længe i Helsingør og Fredericia, Sønderborg og Tøn-

der; de to første steder fik jeg ikke noget virkeligt forhold til, de to sidste derimod nok, simpelt hen fordi jeg i forvejen kendte noget til dem og deres omegn og de folk som levede der. Derfor er jeg lykkelig for, at mine sidste fire skoleår faldt i den by og den egn hvor jeg havde hjemme, og levede tid til andet end lige skolen og lektierne.

Navnlig mens jeg gik i gymnasiet havde jeg nogle gode år som medlem af KFUM i Flensborg. Det var en god forening at komme i. Den var alsidig, med kammerater i forskellige aldre og erhverv, med bibeltimer og studiekredse, møder og fester, alt under ledelse af Rudolf Martinsen, som var en mand ud over det almindelige. Han gav det hele et godt og naturligt indhold, og han havde en stor evne til at drage næsten alle ind i samtalen og arbejdet. Han var en fortrinlig maler og kunstkender, og han var levende optaget af alt hvad der rørte sig i Flensborg og i hele Sydslesvig.

Og så var han en stor lejrsportsmand. Han skaffede os lov til at bruge en mark ved Stranderød syd for Rinkenæs og lige ned til fjorden, der tilhørte en af grænsegendarmerne. Her tilbragte vi mange lørdag-søndage, pinseferier og andre fridage ved lejrbaal og i telt, og når vejret var for slemt blev der gæstfrit stillet husly til rådighed i stald eller lade.

På cykel eller til fods kunne man inddrage det meste af Nordslesvig og hele Sydslesvig og nå hen hvor man ville. Og det blev gjort. Der var ikke mange steder jeg ikke havde været, da jeg blev student; jo, jeg mangler Amrom og nogle af halligerne. Det var, og er stadig, et skønt land at færdes i, og det var et stort held at kunne færdes i det netop i de år da indtrykkene præger sig i sind og på nethinde. Og så at kunne færdes i det som noget der ikke blot var landskab, men land og mennesker.

Det kan man da først og fremmest takke sine jævnaldrende og kammerater for. Det var ikke mindst deres hjem og pårørende man kom i forbindelse med og lærte at kende. Men desuden var der mit eget hjem. Fars bestilling som præst førte med sig at der kom mange mennesker af alle slags i huset.

Til de faste gæster hørte især to af vandrelærerne. Det var en stand som for længst var uddød nord for grænsen, men som var uundværlig i Sydslesvig. Deres navn dækker deres arbejde: de var lærere, med læreruddannelse eller højskoleuddannelse bag sig, og de var vandrende undervisere. »Vandrende« skal for en meget stor del tages bogstaveligt, for deres befordringsmiddel var apostlenes heste eller stålhesten, i hvert fald i en stor del af den tid der her er tale om: de gik og cyklede, for bil var pengene ikke til, og rutebiler var det småt med. Det ændredes først op i 30'erne, og siden under krigen kom de gamle befordringsmidler for en stor del til ære og værdighed igen. Opgaven var at undervise børn, og voksne med, i de egne hvor der ikke var danske skoler og hvor de danske familier boede spredt. Og det vil sige: undervise ikke blot i dansk sprog, læsning og skrivning, men også i alt hvad der ellers

hører dansk åndsliv til, sange, litteratur og historie, og husflid med.

Man har svært ved at forestille sig deres betydning, hvis man ikke prøver på at sætte sig ind i forholdene som de var dengang; men den var stor. Vandrelæreren kom med en væsentlig del af det folkelige danske åndsliv, havde bøger og blade med, og han samlede til møder og husflid og idræt, alt efter evne og behov. Der har været en anelig række vandrelærere, og standen er ikke uddød endnu, selv om behovet er anderledes end før, og vilkårene også. Laugets selvskrevne oldemand var Niels Kjems i Harreslev, og han er den som til dato har virket længst.

To af vandrelærerne kom jeg på nærmeste hold, Benedikt Nordentoft og Gustav Lindstrøm. Når de havde ærinde i byen holdt de til hos forskellige familier, en lærerkollega, journalist Jensens eller os. Deres arbejde og oplevelser og omgangskreds blev daglig kost. Navnlig Gustav Lindstrøm kom jeg meget hos i Ladelund, først i hans lejede værelse, der var småt og beskedent, men havde verdens største udsigt over det vestslesvigske land, siden i forsamlingshuset Kirkevang, som han fik rejst, og hvor han efter 1945 holdt ungdomsskole. Flere gange var jeg med rundt på hans cykelture til byer og gårde.

Maren Sørensens og Kathrine Bojlesens Valsbøl lå også inden for nærmeste rækkevidde, og det var et godt sted at komme, både til ungdomsmøde og til gudstjeneste. Maren Sørensen havde far den største tillid til og respekt for, og jeg tror nok at det var gensidigt.

Det sted hvor jeg kom mest var Jaruplund. Det skyldtes i første omgang min klassekammerat fra Duborg-Skolen, Hans Fr. Budach. Vi sås til stadighed også efter den tid, fordi han ligesom jeg havde valgt at fortsætte i en tysk skole, ganske vist en anden af Flensborgs gymnasieskoler. Budachs gård på Oksevejen i Jaruplund, som siden har måttet vige for udviklingen, var et sted hvor vi kom tit og gerne, og jeg mest. – Fra 1930 til jeg forlod Flensborg i 1935 efter overstået studentereksamen, havde jeg en anledning mere til at komme netop til Jaruplund, idet jeg kom til at spille ved de gudstjenester, som blev holdt i skolens gymnastiksal hveranden søndag. Ja, jeg fungerede som organist, men nogen stor »orgelslager« er jeg aldrig blevet, selv om jeg fik undervisning først hos N. J. Billum og senere hos organisten ved Helligåndskirken, redaktør Julius Bogensee. Men jeg spillede da til salmerne og korsvarene, og det var bedre end ingenting, især når det ved festlige lejligheder blev forstærket af min kammerat Anton Hoeck og hans violin.

Gudstjenester i den form, i meget dagligdags omgivelser, som man også kom i ved helt andre lejligheder, i en ikke alt for talstærk menighed, men til gengæld med mennesker som man kendte, næsten alle, og alligevel med alt hvad der hører til en gudstjeneste og kirkegang et hvilket som helst sted i Danmark – det var ikke skolegang i teknisk forstand, men det var en god skole i anden forstand for en som ville læse til præst.

Nu, så længe efter, kan man gribe sig selv i at synes, at alt hvad man har lært stammer fra de år, de egne man færdedes i, de mennesker man var iblandt, de forhold og begivenheder der prægede den tid, og de oplevelser man havde. Det passer nok ikke, for der har jo været mangt og mange siden. Og alligevel, de år og de kår har nok til syvende og sidst været afgørende for, hvordan man tog og hvordan man oplevede og gik i lag med det som livet siden kom til at byde på.

EN LILLE EFTERSKRIFT

Den der vil, kan kalde dette for minder fra Flensborg (i mine ører det mest danske bynavn som findes). For selvfølgelig er det bygget op på det man husker, med al den usikkerhed og ufuldstændighed som dermed følger. Ellers kunne det jo ikke skrives, medmindre man bare ville klistre en samling udklip sammen. Men erindringer i gængs forstand har jeg ikke haft mod på at skrive. Jeg tror ikke meget på dem, hverken når det er mig selv eller når det er andre som affatter dem. Man pynter jo alligevel på sagen og lader sine fejl og fejheder og fadæser falde under bordet. De bedes altså i dette som i andre tilfælde læst mellem linjerne.

Derimod har jeg ikke kunnet stå for opfordringen til at fortælle om en årrække, som ikke bare var min samlede skoletid, men samtidig også en bevæget, omskiftelig og grundlæggende tid i Sydslesvigs og Flensborgs danske historie. Naturligvis fortælle om den sådan som jeg oplevede den og ser den nu bagefter.

Og så skulle det måske være gjort helt anderledes. Måske skulle det have været »En flensborgdrengs Blå Bog for årene 1921–35«, hvor de alle var opført i alfabetisk orden, de mennesker som var ens tilværelse og som man takker den dag i dag, enten de er døde eller lever. Og så skulle der nok også have stået hvad de har sagt, og som det stadig huskes – og er værd at huske – fra Samuel Münchows både beskedne og stolte og rammende ord om sig selv, som han engang citerede fra *sine* drengedage: »Jeg er flensborgdreng og aldrig forknyt«, til Peder Jensens: »Du skulle skamme dig ned i den sorte muld«. Men det var blevet en stor bog. Og derfor, som Ane med koen siger hos Johannes V. Jensen: »Nu skal vi nok trække af vejen. Og undskyld, skulle jeg sige. Og farvel. Og tak.«

Det kunne have været værre

AF HELMUT LECKBAND

HVORDAN JEG KOM I DEN DANSKE FOLKEDEL

Det er for resten et spørgsmål, der igennem årtierne adskillige gange er blevet stillet mig. Svaret har ikke været så udtømmende som det, jeg nu vil prøve på at formulere.

I grunden begyndte det vel ved en rød postkasse i Slotsgade i Horsens, hvor mor og far mødtes for første gang. Det var 1911. Mor skulle sende et brev til sin veninde i Silkeborg og far et til sine forældre i Flensborg. Han var tysk statsborger; siden 1909 havde han arbejdet som barbersvend i Århus og siden i Horsens. Mor er født og opvokset dér.

At Amor så netop har siddet overskrævs på postkassen og skudt sine pile dybt i hjerterne på mor og far, har gjort et så dybt indtryk på min søster og mig, at vi i barndomsårene gang på gang bad dem fortælle os om dette romantiske møde. Og det gjorde de gerne. Morfar kunne ikke lide »preusserne«, så luften var kold i mors hjem, da far første gang »gjorde sin entré«. Det hjalp heller ikke, at han i sin befippelse kom til at snuble over tæppet og ramlede ind mod kakkellovnen, der væltede med glødende briketter i sig. Den historie skulle også ofte fortælles.

Det tragiske i den gik først op for os, da vi blev ældre. Giftermålet med far medførte nemlig, at mor mistede sit barndomshjem. Så ubønhørlige kunne vilkårene være dengang.

Det unge par bosatte sig i Flensborg. Mor havde det svært med sproget. Hun kunne ikke ét ord tysk. Endnu værre blev det, da far i 1914 blev indkaldt til hæren og kom til fronten. Hans breve var præget af bekymring for hvordan mor mon klarede sig ude i Mørvig, hvor de dengang boede – omgivet af marinesoldaternes pårørende, der for langt de flestes vedkommende var sydfra. De var i øvrigt flinke og hjælpsomme, fortalte mor år derefter. I 1916 fødtes jeg, og da far endelig kom hjem, havde han en fin glasvase fra Flandern med i barsels gave. Den har vi endnu.

Hjemmesproget var dansk – det kunne slet ikke være anderledes – og brevskrivningen selvfølgelig også.

Far var heldig – han slap hjem fra krigen, da alt brød sammen. Familien var flyttet til Harreslevgade 19, hvor den havde lejet en 2½ værelses lejlighed

Far på juleorlov i 1916

i stueetagen. Husejeren havde været så snedig at bryde hul i væggen til den største stue og fået sat en trappe op. Dermed var der skabt »ein gewerblicher Raum«, som gav større lejeindtægt. Trappen var så smal, at kun én person ad gangen kunne komme enten op eller ned. I dette rum indrettede far sin barberstue. Da alt blev lidt mere moderne, kaldtes den »Friseursalon«, hvilket stod med glastransparent i jernramme. Under rammen var der et messingbarberbækken, der hver morgen hængtes ud og hver aften blev taget ind. »Store lømler«, som mor kaldte dem, havde deres morskab med at tage et ordentligt tilløb og i et vældigt spring klaske håndfladen mod messingbækkenet, så det enten røg ned eller gyngede vildt frem og tilbage. Det resulterede i, at far, i hvid kittel med lyseblå krave, fór ned ad trappen og i fuldt firspring spænedede efter synderen for at give ham et par på kassen. Det lykkedes sjældent. Til gengæld fik bækkenet med årene så mange buler, at det kom til at se lidt sammenkrøllet ud. Men der var ikke penge til et nyt.

Året 1920 var også for mit hjem et skelsættende år. Jeg husker kun brudstykker af de begivenheder, der også influerede på en fire års knægts tilværelse. Der kom efterhånden mange gæster i vort hjem. Min søster, som er fire år ældre end jeg, har fået mere del i det, der skete. I hvert fald havde mor og far sat et stort Dannebrog i forretningsvinduet på afstemningsdagen den 14. marts. Det resulterede i, at en mand i nabohuset stævnedede far for domstolen og tabte sin sag. Han måtte betale gildet. Jeg husker, at mor tit græd og var ulykkelig. En overgang var der stille i »salonen«, men efterhånden kom

ligesindede – ikke kun for at få skægget skrabet, men også ind i lejligheden for at snakke.

Vi havde et forholdsvis stort køkken, som blev familiens opholdsrum. Under køkkenbordet var der en gennemgående hylde, som blev min yndlingsplads. Her lå jeg om aftenen og gemte mig og kiggede på gæsterne.

Det var meget interessant. Ikke kun deres støvler – endskønt for eksempel »hr. Oldingsen«s var noget særprægede. Et par vældige støvler, der låstes med et metalspænde. End ikke hans tykke uldne sokker formåede at skjule, at hans ben var alt for tynde til disse støvler. Han gik altid i en lang sort frakke, som han også beholdt på, når han satte sig til bordet. Så vippede hans store støvnesnuder op og ned lige foran min næsetip. Skelede jeg op, så jeg hans lange sorte skæg og skaldede isse. Kun ved hovedets sider hang der nogle hårtjavsner. Han talte altid meget indtrængende til mor. Ofte gik han også op og ned ad køkkengulvet med hænderne på ryggen. Han kaldte mor for »lille frue«. Køn var han ikke – men sikkert rar. Trods det lange skæg sammenlignede jeg ham ikke med nogen julemand. Næh – da var skomager Johnsen noget helt andet. Han var en virkelig smuk mand. Snehvidt opstående hår, som far studsede med saksen, så det lignede en hvid græsplæne. Dertil et kraftigt hvidt »Kaiser Wilhelm skæg« og et fipskæg, der gav hans rødmossede ansigt den helt rigtige afslutning. Se – det var den rigtige type på en julemand. Og som sådan agerede han da også, når »Den Slesvigske Forening« holdt julefest på »Flensborghus«, eller den selskabelige forening »Ydun« var til julefest i »Borgerforeningen«. Han var en venlig mand, der altid havde et eller andet med til os børn. For det meste kulørte »Marmeln«. Dem kunne vi aldrig få nok af. Johnsen og hans kone og deres datter Ella hører til de minder fra min barndomstid, som jeg gerne tænker tilbage på. De betød ikke kun noget for os derhjemme, men for det danske arbejde i hele Flensborgs nordlige bydel. Vi har haft mange gode søndagsudflugter sammen.

For at tjene til dagen og vejen lejede far en stue i »Kruså forsamlingshus«. Én gang om ugen cyklede han over grænsen og klippede og barberede politibetjente og grænsegendarmer. Det førte med sig, at de om aftenen besøgte os og fik en tår kaffe. Kagerne havde de tit selv med. Efter kaffen kom »den blå« frem, og så blev der sunget af karsken bælg. Jeg husker bedst Bertelsen med den store mave og vældige stemme. Det var som om »Skamlingsbanken« sank ned over køkkenbordet. Ja – og så »Kidde Schmidt« som ejede en høj gammel Ford – nu HGF. Længe før de kom svingende fra Skolegyde ind til Harreslevgade, stod jeg i gadedøren og ventede på dette syn. »Kidde« gav et ordentligt trut i hornet lige foran huset, og alle omegnens børn kom springende for at beundre køretøjet. Dengang var der ikke mange biler. Jeg var vældig stolt over at blive løftet op i vognen for at få lov til at klemme på den store, sorte gummibold, der skulle få hornet til at trutte.

Det er ikke mindst fra den tid, jeg kender de mange fædrelandssange,

hvoraf en del ikke synges mere, medens andre har fået en ny melodi. Vor husvært boede uheldigvis lige oven over os. Og når Bertelsen gav den hele armen, dunkede »Heinrich« arrigt med et kosteskaf i køkkengulvet. Øjeblikkeligt vendte alles øjne sig mod loftet, og sangen sygnede hen.

Så pustede Bertelsen langtrukket, medens »Kilde« kiggede på uret og mumlede noget om, at nu skulle de nok se at komme hjemad. Det afholdt dem dog ikke fra at synge lige så ihærdigt ved deres næste besøg.

Efterhånden tog familien om søndagen på genvisit over grænsen. På den måde lærte jeg en hel del danske hjem at kende. Vi havde det godt med hinanden. Jeg tror, at også denne kontakt har været medvirkende til, at mor og far i trange tider havde kræfter nok til at stå imod.

De syv andre familier i vort hus havde vi ikke megen kontakt med. Husværten »Heinrich« var en gnavpotte, som altid vrissede ad os børn. Han bar en pincenez i rent guld. Den sad fastklemt et langt stykke nede ad næseryggen. Han kiggede altid over glassene; jeg mindes ikke at have set ham kigge igennem dem. Onde tunger påstod, at hans kone havde forlangt, at han bar sådan et »cykelstel«. Hun selv bar en stanglorgnet i en guldkæde. Og når hun så på én gennem de glas, uden at sige et eneste ord, men i værste fald rystede opgivende på hovedet – ja, så følte man det, som man blev mindre og mindre.

Det hændte, at far ikke nåede at skrabes huslejen sammen til den 1. i måneden. Så blev jeg sendt op med lejebogen – et par dage senere. Alene det at dreje på dørklokken gav mig klamme hænder. Når der så omsider blev åbnet, og hun stod foran mig og kiggede gennem glassene med et forbavset blok og sagde »Na, Helmut«, havde jeg mest lyst til at rende min vej.

Køkkendøren stod på vid gab. I tankerne så jeg »Heinrich« stå der og arrigt hamre kosteskafet ned i gulvet – ja – og så blev jeg ført ind i stuen, hvor han sad foran et stort skrivebord. »Das ist der Helmut«, og blidt men bestemt skubbede hun mig ind til ham og lukkede døren. Uha. Jeg gik med stive skridt hen til skrivebordet. Han kiggede over »cykelstellet« misbilligende på mig. »Na – –«. »Jeg skal betale huslejen,« hakkede jeg og kiggede hjælpeløst på billedet på væggen over hans skrivebord. Tre dødningshoveder. Neden under stod skrevet »Ob arm, ob reich – im Tode gleich«. Det løb mig koldt ned ad ryggen. Selvfølgelig, med den udsigt var det forståeligt, at han ikke kunne lide sang.

Han talte altid pengene to gange, inden han satte dags dato – med streg under – skelende til mig i stille anklage, og så skrev sit navn som kvittering. Normalt sneg jeg mig ud af stuen – kun én gang løb jeg. Da havde han stukket mig et 5 pfennig stykke. Tænk, at sligt kunne ske.

Afstemmingsresultatet havde ikke gjort Flensborg til en rig by. Tværtimod. Skibsværftet var byens økonomiske barometer. Når nittehamrene klang ud over byens tage, var der tryghed inden døre. Når værftets sirene klokken

tolv om middagen skingrede, og den store jernport åbnedes, strømmede værftsarbejderne som en sort lavamasse ud og fordelte sig i rivende hast i byens gader. De sortsværtede ansigter med de stive øjne skyndte sig. Nøjagtigt én time senere lød sirenen atter, og vé den, der ikke nåede ind gennem porten, der ved det sidste pift langsomt gled i lås. Det betød afsked på gråt papir. Derhjemme var der som regel en stor familie, der skulle forsørges. Derfor flintrede de forsinkede af sted med angsten i nakken. Det måtte for enhver pris nås.

Endelig – klokken fem blæste sirenen fyraften. Den rivende strøm fra middagstimen blev nu til en trægt glidende masse. En del af arbejderne havde ikke travlt med at komme hjem. De dryssede ind på beværtninger og drak billig spiritus – ofte for en stor part af den surt tjente løn.

I Harreslevgade – særlig i den øverste del – boede mange værftsarbejdere. Tit har jeg stået i gadedøren og set flokken bølge frem og tilbage. Om aftenen var vi børn som små sjakaler. Vi vidste ganske nøje, at der ville komme efternølere. Det kunne man allerede være sikker på, når forgræmmede kvinder ved halvseksiden ulykkelige hastede nedad gaden, vel vidende at nu var ægtefællen ved at »forsumpe«.

Og ganske rigtigt kom nogle ravende med deres kone under armen. Hun prøvede på at holde ham nogenlunde oprejst. Hvor har hun dog skammet sig. Og i hælene på dem en stor flok skrålende unger. Hendes problem var ikke kun at holde ham på benene, men endnu mere at han ikke kom i slagsmål. Men også det skete. Og der blev ikke lagt fingre imellem. På det tidspunkt kom lovens håndhæver. Hvor glad han har været for sit job, tør jeg ikke udtale mig om. Skøn var han ikke at skue. Iklædt en snavsetgrøn uniform med blanke knapper, om livet et bredt bælte – i de første år efter krigen af lærred, senere af læder, spankulerede han af sted i en slags ridebenklæder og snørestøvler. For at gøre hele udseendet lidt militært havde han lædergamacher, der var spændt omkring benet. De nåede op til lige under knæet. Hans hovedbeklædning – også kaldet »hjelman« – var af sortmalet blik. I toppen stod kokarden oprejst, så det hele lignede en konservesdåse, som man havde åbnet en snip af. Når han skulle i aktion, hev han stormremmen ned under hagen og fik fat i gummikniplen for at slå løs på slagsbrødrene. Var de før indbyrdes uenige, så sluttede de sig nu sammen i en flok, der kløede løs på ham, ivrigt understøttet af tilskuere både på gaden og oppe fra husene, hvor folk hang ud af vinduerne for at heppe arbejderne op. Som regel endte det med, at betjenten fik fat i sin fløjte og piftede efter hjælp. Den kom i fuldt løb. Øjeblikkeligt smækkedes vinduerne i, og tilskuerne forsvandt. De slagsbrødre, der ikke nåede at komme væk, fik ikke kun læsterlige klø med gummikniplerne, men blev hårdhændet transporteret til stationen med »Grüner August«. Det var et hestekøretøj med en mørkegrønmalet kasse på ladet. To tilgitrede vinduer og en dør, bag hvilken der sad to politibetjente og holdt

vagt. Hestene kom i strakt galop op ad gaden. Tilbage blev kvinderne, der hulkende så deres ægtefæller forsvinde. Til tider kom konerne op at skændes, den ene beskyldte den andens mand for at være ophavsmand til slagsmålet. Det hele var én stor tragedie. For modstand mod øvrigheden betød fængsel og afskedigelse fra arbejdspladsen.

Værre var det dog, når værftet måtte lukke på grund af mangel på ordrer. Så bankede nøden på døren.

Tavshed over hele byen. De høje kraner pegede stive og udslukte op mod himlen. Værftsområdet lå ubevægeligt i al dets uhygge. Stilheden blev knugende og følte håndgribelig.

Fra gammel tid har Flensborg mange kolonihaver. De lykkelige ejere fandtes nu derude hele dagen lang. Hver kålplante blev passet og plejet. Kartoffelrækkerne var ribbet for alt ukrudt. Mange haveejere sov om natten i havehuset – nogle kunne endda tillade sig at kalde deres for et »lysthus«, så fint var det. De vågede over havens afgrøde. Den skulle familien leve af.

Mange arbejdsløse stod på gadehjørnerne og diskuterede. Andre landede atter i beværtingerne. Samme scene med slagsmål og gråd gentog sig. Efterdønningerne var bare mere uhyggelige. Den lille arbejdsløshedsunderstøttelse rakte ikke langt.

Ved siden af Nørreport lå en stor rødstensbygning. I stueetagen var der en badeanstalt. I kælderen fandtes et »Volksküche«, hvor man, mod fremvisning af en af socialkontoret stemplet billet, kunne modtage en liter ærtesuppe. Folk stod i lange køer med alle mulige beholdere. Det lykkedes mig én gang at få sådan en pot suppe. Suppen var gloende hed. Min mave struttede som en stortromme, da jeg var færdig med min liter. Jeg syntes, at det smagte pragtfuldt.

Der var mange dansksindede arbejdere på værftet. Og de havde det bestemt ikke let. Alene den omstændighed, at de var dansksindede, var en torn i øjet på de tysksindede ingeniører. Når det så blev kendt, at vedkommende oven i købet sendte sine børn i den danske skole, fandt ingeniørerne det uhyrligt.

Hvad de har måttet tåle, kan ingen udenforstående gøre sig et begreb om. Og på lignende måde havde andre familiefædre det på andre arbejdspladser, hvor de overordnede var tysksindede.

Den generation lærte at bære byrder; den fortjente vor tak. Vi nåede aldrig at bringe den.

Takket være de danske foreninger havde man samlingssteder, hvor man kunne støtte hinanden og få nyt mod.

Den største og mest spændende udflugt med vort distrikt af »Den slesvigske Forening« gik til Kappel.

Omtrent der, hvor Nordvejen nu går, gik jernbanen til Kappel. Det var et lille bumletog, der langsomt tøffede gennem det naturskønne Angel. Gulv-

brædderne i vognene lå så langt fra hinanden, at man kunne skimte jernbanesvellerne. Følgelig lå vi unger lige så tit på gulvet og tittede gennem sprækkerne, som vi stod ved vinduerne. Særlig spændende var det, når der kom et sporskifte. Så rumlede og hoppede vognene, som ville de løbe af sporet. Beklageligvis var der ikke mange sporskifte.

På en stor eng uden for Kappel by var der stillet an til børneforfølgelser og skydetelt til mændene. Gevinsterne svarede til tiden. Man nøjedes med lidt. Den slags udflugter levede vi højt på mange uger efter.

Og så må der lige fortælles lidt om forberedelserne derhjemme til en sådan udflugt.

Tidligt søndag morgen begyndte ceremoniellet med, at far spankulerede rundt i lejligheden i nystrøget og stivet skjorte. En smal kant omkring halsen af denne skjorte havde to knaphuller, der spillede en væsentlig rolle. Med held havde han skruet fødderne igennem de smalle sort- og gråstribede benklæder. De brede gummiseler, der skulle holde bukserne på plads, hang endnu som en hale i hælene på ham, når han syngende skred gennem lejligheden. Så kaldte mor på ham, netop da han var ved at svinge barberkosten. Mors korset skulle knappes og snøres. Dette blegrøde hylster satte de kvindelige former på plads. Hvor går nutidens mænd dog glip af en sjælden oplevelse. Der skulle nemlig kræfter til for at få presset sin ægtemage ind i sådan et hylster. Men omsider var det lykkedes, endskønt mor gang på gang påstod, at hun ikke kunne få luft. Hun overlevede dog hver eneste gang. Imens gik far atter i gang med sin opildnende sang. Sæbeskummet stod som et flødehav omkring kæbe- og halspartiet. Vi børn stod i respektfuld afstand og beundrede ham, medens han med rytmiske bevægelser strøg barberkniven op og ned ad en rem. Kniven var et frygtindgydende instrument. Far havde engang fortalt, at man mageligt kunne skære hovedet af en mand med sådan en skarp kniv. Med vidtopspilede øjne fulgte vi knivens vej hen over fars adamsæble. Nu nynnede han og spandt som en glad kat. For mit indre blik så jeg hovedet blive skåret af – ved en ren fejltagelse selvfølgelig. Ikke, fordi jeg ønskede, at det skulle ske for far – men – på den anden side var det dog spændende at se, om han slap godt gennem proceduren. Og det gjorde han hver eneste gang. Selvfølgelig hændte det, at han skar sig lidt. Så måtte jeg rende efter trækpapier. Den hvide stive flip, der om lidt skulle hægtes fast i skjortens kant, måtte ikke skamferes af blod. I mellemtiden havde mor fået kjolen på, og søster lå nu på knæ og trak den rigtig på plads. Så kom turen til de højskaftede snørestøvler. Takket være korsettet kunne hun ikke snøre dem selv. Så dér lå vi børn på knæ og var ivrigt i gang med at få snørebåndet igennem skaftets huller. Og så kom fars store øjeblik. Flippen – stiv som et bræt, skulle sættes fast med dertil hørende specialknapper. Det var et familie-teamwork. Den bageste knap – af metal – havde to små bøjler, der skulle smuttes igennem flippens og skjor-

Familien ved Østersøbadet

tens knaphuller. Det klarede mor med en spids fingernegl. Hullerne skulle bare udvides lidt og vingerne klappes op. Den sad. Flippens ydervinger baskede langt ud til siden under fars hage. Den specielle knap, der skulle samle hele herligheden, havde en stor knap af ben og en lille af messing. Det var den lille, der skulle smutte gennem begge huller og knipses i lodret stilling, når den var kommet på plads. Men der var kun plads til fars to fingre bag flippen. Ak – sikken et leben. Han dansede rundt foran spejlet, gjorde halsen tynd og lang og vred sig, som om knappen skulle gennem adamsæblet. Vi andre stod i respektfuld afstand og kiggede på det, der efterhånden udviklede sig til en ren krigsdans. Knappen ville ikke gå igennem knaphullet.

»Lad nu mig,« sagde mor til sidst. På det tidspunkt var den første knap allerede knækket og sparket ind under sengen. Heldigvis havde far et reserve-lager. »Du kværker mig,« skreg han højrød i hovedet til mor, der nu også havde sine fingre i halsudskæringen.

Pustende og stønnende lykkedes det endelig at få flippen til at sidde. Alt an-

det gik hurtigt. Endda at få mors store frugtdekorerede hat på hovedet. Den var prydet med vindruer og blommer og smukt farvet løv. Med en sikker håndbevægelse jog hun et spyd gennem hat og frisur. Den ene ende af nålen var prydet med en stor glasknap, der alt efter moden skiftede farve. De umoderne arvede jeg og kunne bruge dem til at lege »Land klauen« med.

Far fik sin sorte hårdtbulede hat på hovedet – spøgefugle kaldte den for »æggefadet«. Så snupede han den sortlakerede spadserestok, og ud spankulerede familien parat til søndagsudflugt. Min søster havde en hvid kæmpe-sløjfe i håret og jeg trekvartlange knæbukser, der kradsede forfærdeligt i knæhaserne. Mors motto »de, der vil være fine – må døje pine« havde så absolut også gyldighed for os.

Jeg hadede søndagsklunset.

Vi kom altid i sidste minut til tog, skib eller bus. Men vi bar vor søndagsstads med anstand. Takket være fars stive flip og mors »frugtsommelige« hat kunne de kun nikke afmålt til venner og bekendte

PA VEJ TIL AT BLIVE ET FULDGYLDIGT MEDLEM AF SAMFUNDET

I Skolegyde lå der en hæsleg forvitret gulstens bygning. En skole. Nu er den malet over, det har mildnet lidt på dens udseende. Den ligger der altså endnu.

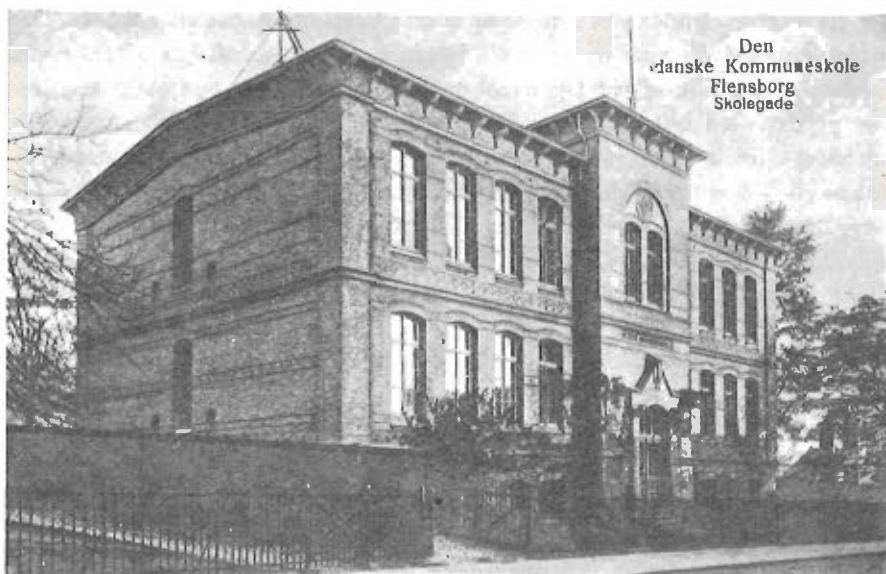
Den blev udnævnt til Den danske Kommuneskole.

Bygningen og legepladsen med de store kastanietræer kendte jeg allerede fra mine tidligste barndomsår.

Vor yndlingsleg var »Mutter und Kind«. Og efterhånden, som jeg voksede til, blev jeg »fatter« i foretagendet.

For at understrege værdigheden havde jeg købt mig en kridtpibe og stjålet noget tobak fra fars tobaksdåse; den var af blik og kunne rumme et helt pund. Et par grams svind kunne næppe mærkes. Låget på denne blikkasse var prydet med tegningen af to trætte indianere, der lænede sig til en træstub og røg fredspiben. Kassen fik jeg i arv, og nu ejer vor ældste søn den. Jeg så den sidst på en hylde i hans lejlighed i Berlin. I skolegården stod der dengang en ret stor trækasse med låg. Den rummede papiraffald og madrester samt i efterårstiden gulnede kastanieblade. Om sommeren var den familie-arnestedet for »Mutter und Kind« – og »fatter«. Min »kone« og jeg kravlede ned i kassen – lukkede låget og hyggede os, medens vore »børn« legede udenfor. En gang imellem lettede de lidt på låget for at se, hvordan »mor og far« havde det.

Som regel sad min »ægtamage« og kiggede forventningsfuld på mig, medens jeg hengivent sugede på kridtpiben. Det hændte jo, at jeg blev lidt bleg om næsen og trængte til frisk luft. Det skete også, at jeg kastede op. Så stod »familien« i respektfuld afstand og gloede. Ja – det var tider!

Den danske Kommuneskole Flensborg,

Det hændte, når jeg, før jeg kom i skole, gik byærinder for mor, at jeg i formiddagstimerne gik gennem Skolegyde. På varme dage stod vinduerne på vid gab. Så kunne man høre lærerne i skoleklasserne undervise. Stemmerne var lidt kraftige, men ellers ret normale. Kun nu og da ligefrem rystede bygningen, og vinduerne klirrede. Det var rektor Burgwald, der lod sin stentorrøst rulle hen over de stakkels syndere som en orkan. Selv voksne på gaden gik med optrukne skuldre forbi skolebygningen. De måtte jo mindes noget fra deres egen skoletid.

Jeg tænkte med gru på min søster, der muligvis sad i den klasse, der oplevede denne tornado.

En skønne dag stod jeg ved mors hånd i rektor Burgwalds kontor for at blive indmeldt i skolen. Tænk, at samme mand kunne være så venlig. Han kneb mig endda let i kinden, medens han udfyldte lange skemaer. I dag ved jeg, at alle nyindmeldelser blev sendt ned til Flensborg bys skoleråd, »Schulrat Lorenz«, som skulle godkende dem. Her blev det efterprøvet, om familien havde tilknytning til det danske. Og det havde vi jo. Den sorgløse tid var forbi. Det lyder måske lidt trist, og det skal da også bemærkes, at ofte blev sorg til glæde vendt i de fire år, jeg besøgte skolen i Skolegyde.

Vores klasselærerinde hed frøken Matzen. Og skulle hun få mulighed for at læse disse linier, så skal der også her lyde en hjertelig tak til et kært menneske, der prøvede på dagligt at være mere end kun lærerinde. En fotograf troppede op og tog et billede af »min første skoledag«.

Det hænder, når jeg er så heldig at finde dette fotografi blandt alle de mange andre, at jeg falder i staver ved synet af det. Ansigt efter ansigt – og skæbne efter skæbne glider stiltfærdigt forbi. Nogle kendte jeg tilbunds – andre rent perifert. – Piger og drenge – sidder strunke og stive med hænderne pænt foldede – »Ja – her sidder vi og kan ikke andet.« Ligger der også forventning i disse øjne?

Vi skrev på vore skifertavler og knækkede mange grifler. Vi købte lakrids-plader med den lille tabel og prøvede på at snyde ved klasseprøverne, så godt det nu lod sig gøre. Hvor mange elever har mon slugt hele tabellen, når læreren var på vej ned til vedkommendes plads, fordi han anede uråd.

Lærer Nielsen mødte jeg for få dage siden. Han er blevet duknakket og lidt rundrygget. Men hans varme smil var uforandret. »Hvordan går det, Helmut?« – – »Godt.« Jeg nikkede og blev pludselig eleven igen. »Hvordan går det Dem selv?« – – »Også godt.« han langer ned i sin indkøbspose og rækker mig en appelsin. Så ler han stille hen for sig. Det var en gestus fra gamle dage for halvtreds år siden. Tiden svandt ind til en lille dråbe, der faldt med et smeld, da han lukkede butikkens dør efter sig.

Lærer Nielsen havde timer både i den danske kommuneskole og i en skole i den modsatte ende af byen, i Dammhof. I det store frikvarter løb han op til sporvognsstoppestedet for at klare vejen hen til Skolegyde. Han vidste på forhånd, at han ikke kunne nå det og havde bedt mig hænge landkortet over Slesvig-Holsten op og gennemgå byerne med mine kammerater, til han nåede frem. Og det gjorde jeg så – mere eller mindre heldigt. Men lønnen fra ham var altid en appelsin, som han stiltiende rakte mig.

En gang om året var der overhøring. »Schulrat Lorenz« fra byen og enkelte embedsmænd troppede op. I fjerde klasse kom også Duborg-Skolens rektor, Dr. Andreas Hanssen, og frue.

Vi elever var hjemmefra blevet skrubbet, så vi lignede marcipansgrise. Vore lærere var mindst lige så nervøse som eleverne. Alt var nøje indstuderet, og hænderne røg i vejret ved hvert spørgsmål.

Medens jeg besøgte kommuneskolen, rykkede noget helt nyt ind på livet af mig. Ferierejserne til Danmark.

»I skal ikke blive glemte« blev omsat til handling. Sammen med jævnaldrende stod jeg i »Ansgar«-bygningens baggård og ventede på at blive sluset ind i et rum, hvor der blandt andre stod en meget streng og pragtfuld klædt dame. Oberstinde Ramsing! Først når hun havde nikket med hovedet, var billetten til et sommerferieophold i Danmark blevet til en realitet. Hun nikkede både ved min søster og mig.

En tidlig sommermorgen stod så mor og far med os to og vore kufferter nede ved havnens mole. I hvert fald vi børn stirrede med vidtopspilede øjne på det store skib – hjuldampere »Ægir«. Et spejderorkester spillede »Dengang jeg drog af sted« – og vi to børn i følge med mange andre fulgtes

af hjælpsomme spejdere op på dækket. Der stod vi så og lod tårene få frit løb. Min søster har altid haft en særlig evne i den retning.

»Ægir« havde fået nok af afskedsceremonien. Dampsirenen stak i et ordentligt drøn, og hjulene skovlede langsomt skibet ud af havnen. Dernede stod mor og lagde sit grædende hoved mod fars skulder. Og han hev ustandselig fingeren bag flippen for at få luft.

Der skal en vis udholdenhed til at kunne græde i én køre fra Flensborg til Nakskov. Min søster klarede det. Det blev slet ikke bedre, da vi ankom til Nakskov. Ivrige mennesker kiggede på de addressesedler, vi havde hængende omkring halsen. Og så blev vi to skilt. Hun kom til »Fuglebjerggård« på Sydsjælland og jeg til »Nørre Ørslev Højskole« på Falster hos forstanderparret Gregersen.

Det var pragtfulde mennesker. Men de kunne ikke hindre mig i at gøre det, som min søster havde gjort i starten. Jeg græd fra morgen til aften. Jeg faldt heller ikke i søvn, når fru Gregersen sang aftensang ved min seng: »Nu lukker sig mit øje«. Jeg fortsatte med at græde – indtil jeg havde taget min beslutning. Jeg ville hjem.

Da alle sov til middag, stak jeg af. Fra skolen vidste jeg, at solen om middagen står i syd. Og at Flensborg lå syd for Danmark vidste jeg også. Himmelretningen var altså rigtig. Jeg spænedes af sted langs den slagne landevej. Hvor langt jeg nåede, aner jeg ikke den dag i dag. Men pludselig hørte jeg en velkendt tøffen bag mig. Det måtte være den store tykmavede præsts »HGF«, der kom trillende efter mig. Og rigtigt – der sad præsten bag rattet og ved hans side den lille højskoleforstander med sin lille topmave. Jeg slog en vinkel og fór ud over en roemark. Og de har jo nogle pragtfulde roer på Falster og Lolland. Jeg druknede næsten i de høje blade. Og det gjorde højskoleforstanderen sikkert også. I hvert fald var det præsten, der fangede mig.

Jeg blev ikke ført tilbage i triumf, men jeg forstod efterhånden, at de mennesker, jeg var hos, ville gøre alt det gode, de overhovedet kunne gøre.

Det var et pighold, de havde den sommer. Og jeg skal love for, at de tog sig af mig. Jeg har aldrig kunnet stå for det »svage køn«. I hvert fald ville jeg ikke hjem, da dagen endelig oprandt. Sikken en ferie!

Alligevel var jeg så hjemme i to år, inden jeg atter stævnedes mod Danmark for et længere tidsrum. Det blev til Møn. Men derom senere.

Den første søndag i juni måned er vor festdag. Årsmødedagen! Dengang lå årsmødepladsen oppe ved Bov Landevej – ikke langt fra det sted, hvor »Cornelius Hansen Skolen« nu ligger.

Deltagerne marcherede gennem Nystaden op langs med Bov Landevej med spejderorkestret i spidsen. Og selv om flokken ikke var så stor, så følte vi os dog som én under Dannebrog, der blafrede frit i vinden, når vi drejede ind på årsmødepladsen. Fra stedet var der udsigt ud over fjorden til Dan-

mark. Fra den tidligste tid mindes jeg den stoute lektor Ottosen fra Haderslev stående på talerstolen, hvorfra han dirigerede sit sangkor. Talerne ofrede vi børn ikke så megen tid på. Vi var mere interesserede i de flotte rutebiler, som gæsterne var kommet i.

Alligevel må det siges, at samhørighedsfølelsen også – måske ubevidst – betød noget for de helt unge. Der var mennesker, der rejste langt for at være sammen med os.

Det lyder måske lidt primitivt. Men hvor langt tænker et barn. Det for- nemmer kun noget. Men dét gør det meget bevidst.

Der gik jo alligevel en lang årrække, hvor vi unge fik lov til at opleve så meget, der bandt os til det samfund, som vi ganske stiltørdigt gled ind i. Det var vores lykke. Vi fik vort ståsted – og det havde vi senere hårdt brug for.

Selvfølgerlig havde vi også kontakt med vore tyske medborgere. Under 1. verdenskrig havde far lært at spille kort. Medspillerne var en glarmester Albert Krause og August Göttke. De troppede op hver eneste onsdag. Vind og vejr spillede ingen rolle. De ville bestemt også være kommet under et jordskælv.

Begge var ugifte, men Krause var veldigt i gang med at gøre haneben til en lille buttet person, som han – efter mange alvorlige rådslagninger – fik lov til at medbringe. Kvinderne drak kaffe og strikkede eller hækede – mændene drak grog og blev mere og mere højrøstede og spillede mere avanceret, jo længere aftenen skred frem. Da indsatsen kun var en tiendedel penning, vandrede der ikke store formuer fra mand til mand. Og da Krause fik lov til at tage sin »Liebling« med, troppede August op med sin mor. Fra den aften blev han kun kaldt ved hendes kælenavn for ham – »Audi«. Han var en lang bønnestage med utroligt store fødder. Hans lange ben passerede min krop under bordet som et par telefonpæle med en bastant sokkel som fundament.

Heldigvis blev de liggende, når først de havde fundet deres plads. Hans mor var pelssyerske hos »Pels-Methmann« på Strøget. Hun arbejdede i forretningen om dagen, og tog pelse med sig hjem, som hun syede huer af om aftenen. Hendes samtalestof var kun »was 'Audi' gemacht hat«. Han var hendes verden. For ham levede hun. Og »Audi« havde under 1. verdenskrig været ved marinen. Og når mindedagene én gang om året oprandt, bar »Audi« »die Kriegsflagge«. Selvfølgerlig blev han fotograferet – mange gange endda. Og fotografierne gik fra hånd til hånd. Hver spilleaften. Imens sad »Audi« tilsyneladende fuldkommen upåvirket af al den virak, som hans mor udgød over hans person, og stak sin lange pegefinger tværs over bordet ned i mors hjemmebagte vanillekranse. Han ramte hver gang det lille hul og lod kagen forsvinde i munden.

Efter et bestemt antal grogger blev kortspillerne til helte. De begyndte at

fortælle om krigen. Målt efter deres fortællinger er det mig stadig væk er gåde, at tyskerne tabte 1. verdenskrig. Det må ha' været en ren fejltagelse. Jeg lå upåagtet under bordet på min hylde og fulgte slagenes gang. Til sidst faldt jeg i søvn.

En skønne aften besluttede de, at fars »Friseursalon« skulle have et nyt møblement. Og så gik de i gang. De kunne deres kram. Hver aften efter fyraften arbejdede de. »Paul,« råbte de i kor til min far, »du får marmorbordet i din salon.« Og Krause købte marmortapet – lagde det på pladen af de nye borde og derefter en glasplade ovenpå. Og så lignede det virkelig marmorbordet.

Det var alle tiders indretning.

Sikken et Gilde der blev holdt!

Til vort hus hørte der en lille gård brolagt med toppede sten. Den afsluttedes af et stakit, og bagved det lå der et stykke havejord, der var fælles ejendom. Her blomstrede ukrudtet uforstyrret og i fuld pragt. Men på det samme stykke stod der et syrentræ – alle tiders dejligste træ. Hvert forår blomstrede det i al sin ynde. Alle beboere – både dem i stueetagen og dem, der kunne stå på balkonerne, glædede sig over blomsterpragten. For os børn var træet tabu. Tit hørte vi mor sige »et stykke Guds natur i denne stenørken«. Følgelig prøvede vi på at forstå, at Gud netop havde villet pynte lidt på de cementgrå omgivelser, som vi boede i. Hvor meget, vi så har forstået af det, er en anden sag. Men vi kunne li' det.

Måske har det ligget i erindringerne, da jeg som 9-årig kom på sommerferie til Møn, på en bondegård hos »pigerne«, som de kaldtes, Ingeborg og Annette Hansen, tvillinger, som havde overtaget deres fædres gård. To drenge – Ove og Jens – var blevet udkommanderet til at modtage »Flensborgdrenge«. Et fotografi af det ejer jeg endnu. De stakkels »piger« vidste jo ikke, hvordan sådan en fyr skulle modtages. Altså måtte familiens drenge træde til. Kort efter velkomsten sad vi i deres »morelletræ« og blev til uadskillelige venner. Det er vi endnu i dag. Så meget kan et feriehus komme til at betyde.

Halvtreds år efter mødes vi – nu gamle drenge – stadig. Gid denne lille bemærkning må være et håndslag til de mange hjem i Danmark, der stadig har lyst til at tage imod et feriehus fra Sydslesvig – ja – og til dem, der år efter år trofast sidder og formidler kontakten. Den er en værdi, der ikke kan måles.

»Schulrat« Lorenz lod sit blik glide hen over vore kortklippede hoveder. Vi var i afgangsklassen og skulle nu klare optagelsesprøven til »Duborg-Skolen«. Nogle elever mødte endda op med deres forældre. Mine blev hjemme i den tro, at jeg nok skulle klare mig. Det var nu lidt svært. I tysk diktat skrev jeg »Pferd« med »V«. Lærerinde Magda Flogt var lamslået. »Helmut – hvor kunne du dog«. Jeg kunne. Da det imidlertid var en tænkt hest, har den nok ikke lidt skade af det. Men selvfølgelig – det var en værre fadæse.

Duborg-Skolens klasse I a med lærerinde Inger Margrethe Ottosen på kælketur ved Østersøbadet i 1927

»Duborg-Skolen« er en imponerende bygning – og sammenlignet med Den danske Kommuneskole i Skolegyde er den simpelt hen et slot. De første dage »gled vi ind på kattepoter«, indtil vi opdagede, at pedel Jul også var et almindeligt menneske af kød og blod.

Bygningen var så ny, at gulvene i klasseværelserne var oversmurt med et tykt lag bonevoks. Det formeligt glinsede os imøde.

Morgensangen var os fuldkommen ukendt. Betaget vandrede vi ti minutter i ni ind i festsalen og stod andægtige og kiggede på »Hagbart og Signe«. Og da rektor Dr. Andreas Hanssen – tænk, at hans efternavn stavedes med dobbelt »s« – lod en elev bede »Fader vor«, rystede vi af angst for, at en af os næste morgen var udset dertil.

Vi nye var helt bjergtaget af, at der fandtes en skole, hvor der var så mange elever. Uden at forklejne kommuneskolen følte vi, at her var vi kommet ind i en helt anden verden. Det føltes nærmest, som var vi kommet til et stykke rigtigt Danmark.

Min klasselærerinde i Ia blev Inger Margrethe Ottosen. Hun kom direkte fra England og havde et pust fra den store verden med sig.

Det smittede. Der var fart over feltet, når hun i sin cremefarvede nederdel, der havde store perlemorsknapper fra øverst til nederst på begge sider, og i sin vinrøde bluse med spændstige skridt gik mellem bordene og fortalte

levende og indtrængende om det stof, som vi skulle kunne næste dag. Når det så for de fleste af os drenge engang imellem kneb lidt med »at holde sig til sagen«, så var årsagen såmænd den elegante måde, hun stak hænderne ind i nederdelen på mellem øverste og næstøverste knap. Som om hun havde bukselommer. Vi var helt fascinerede.

Jeg tror ikke, at der findes nogen mennesker i verden, der bliver betragtet og vurderet så nøje, som lærere bliver det af deres elever. De opdeles i grupper; i den forbindelse skal bemærkes, at vi drenge – udover de almindelige grupper – havde én, beregnet for lærere, der kunne slå en ordentlig øretæve. Også det måtte man jo tage med i betragtning.

»Duborg-Skolen« formåede at præge sine elever så stærkt, at de også mange år efter skoletiden søgte tilbage dertil, uanset at de måske engang imellem har skelet længselsfuldt til uret for at storme ud af klassen, når klokken omsider ringede. Ingen af os forhenværende elever kan sige sig fri for en egen tryk fornemmelse, når vi mange år efter går gennem skolens gange og titter ind gennem klassesøjens vindue for at søge den plads, hvor vi engang sad. Der er utallige gode minder at gribe tilbage til – og de bliver mere farvestrålende, desto ældre man bliver.

Vore årlige skoleudflugter gik for det meste mod nord. En af de skønneste til Vejle. Det var en pragtfuld sommerdag. Byркеstret tog imod os på banegården med »Riberhus marchen«, så det piftede i hornene. De spillede den også på vort optog gennem byen og på sejlturen ud ad Vejle fjord. Hvor var det skønt. Og da vi efter en uforglemmelig dag trillede ud fra banegården, klang de sidste toner af denne berømmelige march hen over toget. Men den er jo også pragtfuld.

Skolen evnede på en stilfærdig måde at gøre os identiske med det danske. Berømte scenekunstnere fra Danmark kom jævnlige til os med spil, sang, oplæsning og musik. Og således gled det ene år efter det andet af det, som man kalder en sorgløs barndomstid. Selvfølgelig har der også været gråd og tænders gnidsel. Men hvem husker det.

Lad os tage vort lejrskoleophold på Rønshoved højskole med Inger Margrethe Ottosen og den evigt opfindsomme Bernhard Hansen. Sikken en tid at tænke tilbage på. Fra en robåd midt i fjorden smed han mig i vandet. Jeg baskede i bølgerne som en hane. »Jeg tror, jeg drukner!« skreg jeg mellem de mundfulde vand, jeg slugte og gylpede op igen. »Så længe du tror, drukner du ikke!« råbte han uforstyrret. Under det ophold lærte jeg at svømme.

I de ældste klasser fik vi besøg af jævnaldrende elever fra skoler i Danmark. Om aftenen var der bal i »Borgerforeningen«. Kammeraterne nordfra valsede vuggende og drejende med deres piger hen over gulvet – omsider også med vore, medens vi stod med øjnene på stilke og samtidig forsikrede hinanden om, at det »pjat« ville vi skam ikke være med til. Vi kunne ikke danse – og hvad gør man så?

Den filosofi nåede vi ikke langt med. »Damevalg« gjaldede det hen over vore hoveder. Inden vi nåede at slippe væk, havde pigerne taget os. »Offergangen« hen over gulvet var skrækkelig. Jeg rystede over hele kroppen. Så begyndte musikken – jeg ønskede orkestret alle landsens ulykker, men måtte alligevel tage »hende« om livet. »Den toppede høne« er det rene ingenting sammenlignet med den krigsdans, jeg præsterede med min dame.

Jeg så kun i småglimt mine kammerater, der lå flade af grin. I tankerne myrdede jeg dem alle, men måtte samtidig mumle »undskyld«, hver gang jeg var ved at tvære hendes tæer ud på gulvet.

Da jeg efter dansen førte hende tilbage til hendes veninder, kvidrede hun oven i købet »det gik da meget godt«.

Sikken en heroisk kvinde! Tja – det var et ord fra en landsmandinde, og det ville sikkert have trøstet mig i al min smerte, dersom de asener af mine klassekammerater blot havde kunnet afvente tiden til at demonstrere, hvor akrobatisk jeg havde klaret min første dans.

Sommerferierne blev årets højdepunkt. År efter år gik turen til Møn, og jo nærmere vi kom til Kalvehave, desto rastløsere blev jeg. Endelig! Dér lå Møn, og dér var Ingeborg og Annette. Jeg var for længst blevet indlemmet i deres familie og mødte en varme og kærlighed, der endnu den dag i dag står for mig som noget af det værdifuldeste, jeg ejer. Om søndagen lejede de en bil, og vi tog til dyrskue helt oppe i Ringsted. Jeg oplevede Niels Bukh's elitegymnaster, der skulle give opvisning i Japan, og jeg kom med til mange skoleballer i Skoven. Tit så jeg Ingeborg eller Annette tage deres cykler frem for at køre fra gård til gård for at samle ind til landsmænd syd for Skelbækken.

De gjorde det som en selvfølgelighed. I dag kan jeg bedre vurdere, hvor stor og uegennyttig deres indsats var. Jo – et feriehjem i Danmark er vel nok en af de solideste sten i det fundament, et ungt menneske skal leve på som dansk i en tysk herbergsstat.

Omsider var jeg nået op i afgangsklassen.

Jeg havde lige nået at afslutte mit første »digteriske værk« i en geografitime, da Bernhard Hansen snuppede manuskriptet. »Ib den Stærke og hans svende« røg ned i katederskuffen.

Få dage senere blev far kaldt op til skolen. Efter min hjemkomst bankede han på gammeldags manér »forfattergrillerne« ud af min bagdel. Øm i enden kravlede jeg ned fra min »Pegasus« og helligede mig de videnskabelige sysler.

Det er synd at påstå, at resultatet var forjættende. Men jeg tog altså præliminæreksamen og sad en skønne dag sammen med mine kammerater i skolens smukke festsal. En del af rektors tale har jeg glemt. Men der var noget om, at vi nu ville komme ud i livet – i en verden, der ville stille sine krav. Ofte tunge krav. Det var, som anede han et eller andet, der lurede langt forude.

»En ting skal I vide,« sluttede han, »ligemeget i hvilken situation, I end måtte komme. Duborg-Skolens porte står åbne for jer til enhver tid. En gang Duborg-elev – altid vor elev.«

Og vi kom – de, der endnu kunne komme.

LILLE MAND I EN STOR VERDEN

Allerede i mine sidste år i skolen sporedes der i Tyskland en tiltagende arbejdsløshed. Skibsværftet havde for længst lukket sine porte. En truende sky ligefrem hang over byen. Om aftenen, efter lukketid, kiggede far fortvivlet på kassestrimlen. Arbejdere og ansatte klarede selv barberingen og klippede indbyrdes hinandens hår. Til frisøren var der ikke penge. Far bibeholdt sine ugentlige ture over grænsen, men Kruså var vokset i størrelse og havde fået sin egen barber. Det var ikke mindst Duborg-Skolens lærere og vores danske præst, H. F. Petersen, der trofast troppede op for at blive »smukseret«.

Disse lærere holdt sig ikke inden for skolens trygge vægge, men bar i ordets sande betydning dansk kultur ud i landsdelen ved foredrag med lysbilleder og ofte krævende teaterstykker. Ved foreningsfester sørgede de for underholdningen. Og det var kram.

Når Ejnar Olesen med smeltende stemme sang om »Pigerne udi Spanien, de danser polka så let på tå«, blev øjnene blanke hos tilhørerne, og de vuggede med i melodien.

Og når Magda Flogt i et Holberg-stykke fra de skrå brædder »gav den hele armen«, jublede salen henrykt, ligesom latteren ingen ende ville tage, når Bernhard Hansen i det uforglemmelige stykke »Guldkorset« støvede blomsterne af på scenen, medens N. J. Billum spillede den slemme karl.

Mange aftener så jeg Bernhard Hansen på cykel med filmsapparatet på bagagebæreren tage sin tur ud på landet til et lysbilledforedrag. På udturen sad den ternede sixpence kækt på sned. Sent på natten har den nok været trykket ned over ørerne for at holde varmen. Næste morgen stod han atter ved katederet. Det førte med sig, at vi ikke slap lærerne af syne, selv om vi havde forladt skolen. Vi mødte dem igen om aftenen i foreningslokalerne.

Den slags smittede. Det varede ikke længe, så havde vi også egne kræfter fra landsdelen på de skrå brædder. Jo mere truende skyerne trak op i horisonten, desto tættere rykkede vi sammen.

Udadtil upåvirket gik vores præst fra hjem til hjem. Da jeg gik til den afsluttende konfirmationsforberedelse, vidste jeg med bestemthed, at far ikke havde råd til at købe mig et sæt blåt konfirmationstøj. Så da »H. F.« spurgte, hvad vi så kunne tænke os at synge ved vores konfirmation, sagde jeg i min fortvivlelse noget, som jeg mente kunne stive mig af – i hvert fald i det »indre«: »Op, I kristne – ruster eder«. »Hm« – det smagte »H. F.« lidt på. Men hverken han eller jeg kunne jo ane, at far fredag aften gennem radioen

skulle høre, at hans lotterilod havde vundet 3.000 Reichsmark. Han selv spillede en ottendedels lod. Når skatten var trukket fra, ville det blive en gevinst på 300 Mark. Lørdag morgen var jeg oppe hos »Heinrich« og fortalte om vores store gevinst og bad om at måtte få huslejen tilbagebetalt. Ejendommelig nok troede »Heinrich« uden kommentar. Han udbetalte beløbet.

Inden middag var vi hos »Hansen & Co.«, og jeg fik det blå sæt. Mor mente rigtignok, at jeg godt kunne have klaret konfirmationen i pullover og de brune knæbukser. Men hun anede selvfølgelig ikke, at jeg havde en »lille øjesten« blandt pigerne på vort hold. Og selv om »kernen« måske var brugbar – »indpakningen« spiller i den alder en stor rolle. Langt større, end de voksne aner.

I øvrigt tilpassede konfirmationsforberedelserne sig tidens tegn. Den kirkelige handling var heldigvis fri for verdslige aspekter. Den spørger ikke efter gods eller guld, men giver den fattige i samme mål som den rige.

Mor og far havde ryddet forretningens løse inventar til side, og dér holdtes min konfirmationsfest. Vi fik kaffe og flødeskumskage. Husets gæster var glarmester Krause med kone og »Audi« uden mor. Hun havde »noget i ryggen«. Fra Krause fik jeg en drabelig lommekniv med firmainitiale fra et stort glasfirma og fra »Audi« med mor et cigaretetui, der helst skulle pudses ved højtidelige lejligheder. Fra skolen var der en smuk blomsterhilsen og fra husets beboere en kurv med frugt og madvarer. Henad eftermiddagen kom »H. F.« fyldt til kraveknappen med kaffe og lagkage. Men tapper. Han drak også kaffe hos os og værgede sig fortvivlet mod at få en kop til. Det må have været et hårdt job for en præst på den årstid.

Nu var jeg færdig med skolen. Lærepladser var der kun få af. Far og jeg gennemgik hele repertoire. Det må være »Fortuna« eller udsigten til endelig at få flere afdrag på fars veksel ved »Union-Bank«, der gjorde, at jeg blev ansat som bankelev på prøve.*)

Vi skriver 1933!

Vi var unge og tog forholdsvis let på tingene. Men det krak, som den brünningske regering oplevede med alle sine »Notverordnungen«, bed vi også mærke i. Man fornemmede formelig den uro og angst, der ligesom sad alle mennesker i kroppen. Optog af kommunister og nazister gennem byen – slagsmål og skud gav ekko i den tid. Det skulle have været en »blød« overgang til de voksnes rækker. Nu blev den nærmest brutal. Hvad der i »Wochen-schau« syntes os at ligge så langt fra vor hjemstavn, nåede os med lynets hast.

Mit lærested – banken – var så dansk, som den kunne være. Når den yngste lærling forlod stedet med sin pengetaske for at gå op til »Reichsbank«, følte han det, som om der kunne skydes på ham fra alle kanter. Det var for

*) Om min tid som bankelev jfr.: H. Leckband, Direktør for portokassen i 1933: Erik Hansen, Union-Bank 1875–1975. Side 57–62.

Bankelev i Union-Bank på Søndertorv. Sammen med kasserer »Didden« Bøvadts (savnet i Rusland 1940–45)

øvrigt ikke helt ved siden af. De gamle, ældre bankbude, der repræsenterede de forskellige banker, viste sig efterhånden uvenlige. De havde ikke gode råd til den unge lærling, men spydige bemærkninger om den lille danske bank, der snart ville blive ædt op af de store tyske banker.

De blev efterhånden så hadske, at man dårligt nok kunne sidde ved deres side og vente på, at kassereren i »Reichsbank« råbte ud over lokalet »Die Bank stimmt«. I samme øjeblik klappedes alles skrivepulte ned, og dagens gerning var endt. Vi fik udleveret vore regnskaber, og de ryddede deres borde. De fleste havde skarpladte pistoler liggende på deres plads. Og midt i en syndflod af hadefulde bemærkninger fra mine gode bankbude knaldede der pludselig et skud. Projektilet hvinede forbi os og borede sig ind i rygstødet på

bænken, hvor to af de værste skrydere sad. De blev stive som pinde og sad ubevægelige med kæben på brystet. Manden med pistolen stod med strittende børster og kiggede desorienteret på den rygende »kanon«. Pultene var som blæste. Alle var gået i dækning. Det ældste af bankbudene – han var fra »Creditbank« – kom med det forløsende ord – henvendt til mig. »Tag det roligt – de har alle sammen skidt i bukserne.« Han smilede skævt og rejste sig for at gå. »Kom mand, kom,« sagde han. Og så fulgtes vi to i skøn for-ning, medens »bukseskiderne« tavse luntede efter os. – Siden den tid faldt der ikke flere onde ord mod mig.

Værre var det, at jeg måtte i skole igen. Denne gang i den tyske »Handels-u. Lehranstalt« ikke hundrede meter fra »Duborg-Skolen«. Der var en åndelig kløft mellem disse to skoler. I handelsskolen herskede »der Geist des tausendjährigen Reiches«. Selveste direktøren stod på et podium på 1. sal og lod os enkeltvis defilere forbi afleverende »den tyske hilsen«. Og den, der ikke gjorde det, var moden til tre dages »Karzer« (i spjældet). Jeg ville ikke heile. Det resulterede i, at jeg måtte ind på hans kontor for at få mig en ordentlig omgang. Og her kom selveste Hitler mig til hjælp. Heldigvis havde jeg hørt den af de mange taler, hvor han bl. a. forkyndte, at »wir wollen keinen zum Nationalsozialisten zwingen – die nordischen Völker mögen sich frei entschei-den« – og det forklarede jeg så min gode direktør.

Og hvem tør modsætte sig »Føreren«s forkyndelse. Han i hvert fald ikke. Så jeg havde også fremover lov til at lunte forbi ham med et dybt buk. Men lærerne i klassen! Der var kun én – en berliner – som sagde et forløsende ord. »Weest du – Leckband – wenn deutsch nich deine Muttersprache is – denn is det janz in Ordnung. Da werd' du man mit Deiner Facon selig.« Fra tid til anden ser jeg ham på gaden – salig i og med sin facon. Forhåbentlig. Han har været »SS«-er og bærer nu en benprotese. Men Berlin må jo have givet ham så meget luft under »vingerne«, at han havde råd til at tolerere anderledes tænkende i en tid, hvor ellers alle fik korset og mundkurv på. Den dag i dag kan jeg li' at hilse på ham.

Men min klasselærer var af en anden kaliber. Med et satanisk smil kom han slæbende med vore store hæfter – blev stående ved døren og modtog utålmodig meldingen fra vores »klasseældste«. Uden at afvente de sidste ord af meldingen fór han ind og smækkede bunken på bordet. Vi stod som saltstøtter. Min lille kammerat »Gerda« med sin pragtfulde barm, bag hvilken der gemte sig et godt tysk moderligt hjerte, stirrede uroligt på »doktorman-den« – guderne må vide, i hvilket fakultet han havde taget sin doktorgrad – og måtte så gang på gang høre: »Leckband« – pause – »stehen Sie auf«, og så stod jeg »stramm«, medens han tog mit hæfte frem og rystede opgivende på hovedet. »Was haben Sie da bloss wieder fabriziert!«

Jeg selv stod i den første tid og troede, at jeg var blevet til fabrikant af en dårlig vane. Men efterhånden gennemskuede jeg den lille »stjert«, der

kun var ude på at kue mig, fordi »der Herr Direktor« havde pålagt ham det. Heldigvis opdagede klassens øvrige elever det også.

Iblandt os var der i hvert fald én, der havde det gyldne Hitlerjugendmærke. Han gennemheglede en klassekammerat, der betegnede »Flensborg Avis« som »ein Käseblatt«, hvorpå jeg havde repliceret, at så var »Tante Maass« (Flensburger Nachrichten) »en Rochefort«. Han lod mig skrive sin egen stil af – ordret. Han fik et 1-tal, medens jeg atter måtte stå ret for at blive hånet af den gode »doktormand«, der gav mig et 5-tal.

Jeg glemmer aldrig, da Müller, indehaver af det »forjættede tegn«, harmdirrende rejste sig og udbad sig en forklaring. Og aldrig har jeg oplevet mage til ballade, da den gode »doktormand« prøvede at hakke sig til et forsvar. Det pinlige optrin endte med fy-råb.

Endelig var også det skoleår omme. Festkomiteen var emsig. Den havde endda lånt »Buxbäume« fra et begravelsesinstitut; normalt blev de anvendt til pynt i kapellet, når et »stort« lig blev begravet. Vor klasselærer førte en borgmesterdatter fra en lille holstensk by til bords og åbnede senere også ballet med hende som partnerske i en vals, som han dansede »nach Vorschrift«. Det mindst puf bragte ham ud af trit. Og det kom han ud for mange gange den aften. Klokkeren tolv om natten læste han så et stykke op fra »Die Petuh-tanten« så jammerligt, at ingen klappede. Derefter trak han sig fornærmet tilbage. Og så festede vi til den lyse morgen og bar i skøn forening vore »Buxbäume« ned til instituttet.

Det må være skæbnens ironi, at jeg seks år senere under felttoget i Polen bar langt over halvdelen af mine mandlige klassekammerater til graven – de var faldet »für Grossdeutschland«. Müller med det gyldne Hitlerjudentegn var også iblandt dem.

Læreårene i »Union-Bank« var gode år. Vi var som en lille dansktalende familie. Kendte navne inden for mindretallet havde deres daglige gang i banken. På den måde lærte jeg ikke kun en del af Flensborgs førende forretningsmænd at kende, og vi havde en hel del, der var kendte navne inden for de forskellige erhvervsgrene. En dreng opvokset i Flensborg kendte ikke meget til landbefolkningen. Men her kom den. Stout og selvbevidst.

Vores direktør, Peter Nissen, må enten have hørte »jungle-trommen« eller have haft sit private radarsystem, når der kom en af dem. I hvert fald kom han altid frem i døren til sit kontor, der lå tre trappetrin højere end banklokalet. Så hilste han på vedkommende og bød ham med en håndbevægelse op til sig. Alene den måde, de tog de tre trin på, har indprentet sig i min erindring som noget uforglemmeligt. Lukker jeg øjnene – så ser jeg dem ganske tydeligt for mig. Gamle Peter Budach i sin lange sorte frakke tog besindigt ét trin ad gangen. Hver gang vendte han hovedet ned mod os, ligesom for at forvise sig om, at vi stadig var der. Jørgen Søgaard derimod røg op ad trappen, som skulle han indtage en fæstning. På samme måde forlod

han kontoret. Man kunne fristes til at tro, at direktøren havde smidt ham ud. Det havde han ikke.

Grosserer J. C. Møller mindede mig altid om en franskmand. Hurtig og adræt. Han tog trapperne nærmest lidt irriteret over, at man kunne lægge sit kontor så fjollet, at der skulle forceres trappetrin. Men nu var de der altså. Godt – så skulle de knageme også ta's. I forbifarten havde han konstateret, om vi bestilte noget. Derimod nærmest gled grosserer Cornelius Hansen nikkende til alle sider op ad dem. Jeg er sikker på, at han ud fra øjenkrogene også har lagt mærke til, hvem af os der glandede.

Helt anderledes var Maren Sørensen fra »Helschjemmet«. De sjældne gange, hun kom, blev hun modtaget af direktøren neden for trappen. Man kunne ikke se på hende, at hun lige havde overstået en besværlig biltur for at komme herved. Engang så jeg endda, at hendes høje gamle Ford blev stående midt på Rådhusgade-krydset, så både passanter og politibetjente måtte skubbe på for at få den i gang. For øvrigt generede det hende ikke det mindste. Bilen trillede, og hun sad ved rattet. Hvem der spillede motor, var underordnet.

Hun lod sig ikke »føre« op ad trapperne, men sendte direktøren et hvast blik, som ville hun sige: »Jeg går først – og derinde snakker vi om renterne.«

Så kunne det godt hænde, at gamle Hollensteiner fra »Den slesvigske Forening« stod nede i banklokalet og grinende sugede på sin »snadde«. Advokat Ravn gik ikke op. Han viftede med en veksler, der ikke var betalt, men skulle protesteres, og fremsagde en lektie, som ingen af os kunne forstå. Men da både han og direktøren efter lektien virrede med hovedet, var vi klar over, at de trods alt var enige.

Grosserer Niels Uldall kom sjældent. Måske var det grunden til, at han tog sig tid til at nikke hilsende til hver enkelt. Han havde et pragtfuldt hvidt fipskæg. Vingrosserer Holst havde en lidt ludende holdning; med et lille smil om munden kiggede han over sine briller på mig, som ville han sige: »Den smagsprøve, som du fik hos mig, glemmer du sikkert aldrig.« Og han har ret. Jeg kan stadig li' et godt glas vin.

Frisernes ukronede konge, redaktør Johannes Oldsen fra Risum–Lindholm, var en god ven af Peter Nissen. Håndslaget overlevede alle tre trin. En dag havde han en rigtig skinke med til direktøren – selvfølgelig ikke som foræring. Den skulle betales. »Smutje« på et skib og »stikirenddreng« i en bank ligger på samme trin på rangstigen. Jeg blev sendt rundt til diverse slagter- og delikatesseforretninger for at finde ud af, hvor meget »ein echter Land-schinken« kostede pr. kg. Jeg afleverede vistnok syv forskellige priser – ivrigt optaget af dette personlige job.

Hvilken pris de to – bag lukkede døre – så er kommet til, aner jeg ikke. Men da jeg samme aften stod ene mand på skansen og slikkede frimærker til de mange breve, kom selveste chefen ned og spurgte, om jeg var på cykel.

Det var jeg. »Kunne De ikke køre denne skinke hjem til mig?« Han havde den under armen. Selvfølgelig kunne jeg det.

Og da jeg omsider afleverede den hos ham – på tredje sal – søgte og fandt han en mønt i sin pung. Bankmænd holder jo på pengene. Det var en hel Mark. Det opdagede jeg med det samme – han først lidt senere. »Leckband« klang det gennem trappeopgangen. Men da røg jeg allerede ud ad gadedøren. Samme aften så jeg formedelst denne Mark en herlig film. Da jeg næste morgen afleverede posten, spurgte direktøren: »Nå – hvad har man så lavet i går aftes?« »Jeg var i biografen,« mumlede jeg skyldbevidst og tog det lille suk, han udstødte, til efterretning. Han var en god chef.

»UNG I FLENSBORG«

Med fem Mark i lommepege pr. måned blev verden mere tilgængelig. Man kunne optræde i »bedre kredse« og bestille et glas øl i en restaurant eller et par sodavand'er i »Hjemmet« i Mariegade, hvor »Ungdomsforeningen« holdt til. Det var et dejligt sted.

Økonom Bøvdadt sørgede for huset og vi for indholdet.

I en tid, hvor Hitler brølede sine taler fra München og Nürnberg og fik en eksalteret masse til at juble og gå over gevind, blev dette hjem for vor ungdom en enklave, hvor ordet var frit. Endnu i dag forekommer det mig ganske utroligt, at vi tog denne frihed som en selvfølge.

Ikke fordi vi direkte gik imod staten, men i kraft af den frihed, som vi inden for disse vægge fornemmede, formåede hver enkelt at finde sit ståsted og modtage den nødvendige ballast.

Vi holdt småmøder, men også rabaldermøder, hvor bølgerne gik højt. Aldrig glemmer jeg Bøvdadt, da Hans Ronald Jørgensen afleverede en bredside mod »Hjemmet«s ledelse.

Forarget for gamle Bøvdadt op på talerstolen, hev sin tøffel af foden og slyngede de historiske ord ud over forsamlingen: »Det kog'rer li'frem i meg – når jeg hører den laban« – og så smak han tøflen i talerstolen, så det bragede. Vi var betagne!

Pulle – alias Hans Paulsen – stillede sig ved siden af talerstolen og fik takket til alle sider – også til Bøvdadt – om ikke just for tøflen, så alligevel.

Lad Paris så have sin »Can-Can« – vi havde Lotte og folkedansen. Og medens Hitler proklamerede »det tusindårige rige«, dansede vi »Den toppede høne«, så sveden drev af os.

Aldrig har et enkelt navn over et samlingssted formået at leve mere op til det, som det jo helst skulle være, end »Hjemmet«. Det var vidunderligt at gå op ad trapperne og åbne døren og allerede dér høre kendte stemmer. Bøvdadt stod halvvejs oppe på trappen til 1. sal og holdt øje med, om de rigtige kom ind.

I salen stod Lotte allerede parat. Og kort tid efter ankomsten dansede vi

syngende om »i selskab så jeg første gang – min egen lille brud« hm – hm. Det lød ikke dårligt. Jeg ved ikke, om min generations piger ikke kendte til »ligtorne«, men dersom de havde nogle, så trampede vi dem simpelt hen ned. Og de knyede ikke. Det gjorde de heller ikke, da selskabet senere blev større, end nogen af os syntes om.

Kapitalister inviterede engang imellem deres piger ned til »Om de Eck«. Dette dejlige gamle hus, som efterhånden har fået mange mærkelige navne. Men arkitekturen har heldigvis ikke lidt for megen overlast.

Ingen kunne undgå at lægge mærke til, at jævnaldrende unge, der var tyske, efterhånden blev »uniformssyge«. Alle blev vilde efter at blive »organiserede«, selv rengøringskonerne. Ved visse lejligheder var det næsten unormalt at gå i normalt tøj.

Og langsomt sattes tommelskruerne på dem, der ikke var medlem af partiet.

Hos os derhjemme begyndte stemningen at blive trykket. Ofte sad mor tavs og kiggede på far. Hans blik vandrede hjælpeløst fra den ene til den anden. Den magre kassestrimmel lå foran ham. »Helga,« udbrød han tit, »hvad skal jeg dog blot gøre?« En skønne dag vil de blokere forretningen under mottoet »hvem der ikke er for os – er imod os«.

Som gammel frontsoldat kunne far »finde dækning« i »Stahlhelm«. Den grågrønne uniform klædte ham slet ikke. Og jeg var dengang ung og dum nok til at kigge nedværdigende og tavs på ham.

Søndag morgen klokken ni forlod han huset. Han skulle til eksercits. Kort efter drog jeg i spejderuniform af sted op til »Tivoli«. Mors ansigt blev spidst i den tid. Et ægteskab, der havde båret så mange byrder, truedes af forlis. Mor var blevet fanatisk. Hun hadede tyskerne. Endnu værre blev det, da »Stahlhelm« opløstes, og dens medlemmer blev integreret i »S.A.«.

I dag er det på afstand. Men det var forfærdeligt at opleve denne tragedie. Et – efter vor mening – fasttømret hjem blev rystet i sin grundvold.

Jeg var hjemme i middagstimen, da far fuldkommen forvirret kom susende ind fra forretningen.

»Helga,« hviskede han. »To S.A.-folk står i butikken og kræver, at jeg omgående melder mig ind i partiet. Ellers boykottes forretningen.« Min mor var ikke jydte for ingenting. »Gør, hvad du vil, men hold mig udenfor.« Jeg ved, at hun elskede sin mand – at han blev degraderet på en så sjofel måde kostede hende hjerteblod.

I den tid var jeg ikke far nogen god søn. Jeg rejste mig fra bordet og gik, når han kom ind for at spise. På gaden hilste vi på hinanden med et kort nik. Det var skrækkeligt. Sikkert har min søster i den tid været klogere. Hun prøvede på at forstå far og overbevise mig om, at han jo slet ikke kunne andet. Det er formålsløst at gengive de diskussioner, der en sjælden gang blev ført ved køkkenbordet. To meninger – far og datter kontra mor og søn – tørnede så hårdt sammen, at mottoet – »vi fire« – blev til en usandhed.

Mere end nogen sinde søgte jeg hold i det, som jeg følte mig knyttet til. Ungdomsforeningen! Vi cyklede til foreninger af samme navn og indhold i Nordslesvig. Kværns og Vester-Sottrup, Sønderborg og Haderslev. Netop vi unge hernede fra havde et umætteligt kontaktbehov. For spejderne var der kommet uniformsforbud. Når man var over en bestemt alder, måtte man ikke bære uniform. Det afholdt dog ikke Svend Johannsen fra at udbygge spejderorkestret. Det var en broget flok, der i rutebil drog bl. a. til Fredericia til optog gennem byen eller til Odense, hvor vi spillede i »Håndværkerforeningen«. Jeg kan endda huske mine kvarterværter – Due-Jørgensens. Og der var fuldt hus. Måske har enkelte kigget lidt desorienteret på »spejderne« i jakkesæt. Men alle var meget flinke mod os. Og netop disse små lyspunkter var det lille lod, der hver gang fik vægten til at gå i den rigtige retning. Vi fik kræfter nok til at stå imod med.

Tænk, om far havde haft den chance. Han fik den aldrig, men måtte følge trop i alt, hvad der forlangtes af et »partimedlem«. Og derhjemme mødte han tavse og tillukkede ansigter.

Helt galt gik det, da mor havde været i Nystaden hos bageren for at få sin kage i ovnen. Et optog med flyvende faner med store hagekors gik forbi. Alle måtte standse op og hilse med udstrakt arm. Og mor gjorde det ikke. En ung »S.A.«-mand slog hende brutalt i ansigtet. Med hævede kinder og blodunderløbne øjne kom mor grædende hjem. Og så kunne man i øvrigt gøre alt hvad man ville med far, – men slå mor – det var utilgiveligt.

Jeg måtte bruge alle mine kræfter og overtalelsesevner for at holde far tilbage. Han ville løbe efter denne skurk, der havde lagt hånd på mor.

Jeg tror nok, at jeg fra den dag begyndte at se med lidt andre øjne på min far. I grunden bar han jo byrderne for os alle. Han følte et ansvar for sin familie – og gik den tunge gang, der måtte gås, for at vi kunne overleve. Det er meget let i dag at give gode råd. Men hvad gjorde jeg selv – da uskyldige mennesker blev nedslagtet i Polen og Rusland. Sprang jeg frem med min maskinpistol rettet mod bødlerne og råbte »holdt«? Nej – jeg knyttede mine hænder i sanseløs afmægtighed og vendte mig bort. Selvfølgelig kunne jeg have plaffet alle dem ned, som jeg havde mulighed for at ramme. Ja – og så kunne jeg ved et eneste skud blive udslettet – måske i bevidstheden om, at nu havde jeg ydet en dåd. Havde det kunnet standse et massebord? Ikke en tøddel.

En rå og utiltalende latter ville ledsage min fart hinsides. Muligvis hos enkelte noget lignende som et chok. Dog kun et sekund. Et menneske vil jo overleve. Og deri ligger i grunden dets nedværdigelse. Om det så ved at overleve formåede at rette op på anden måde, er den enkeltes sag.

Til tider kan det være en hård belastning at overleve. Jeg havde fået venner – både i Ungdomsforeningen, hos spejderne og i private kredse.

Den dag i dag mindes jeg den tid, jeg tilbragte hos forhenværende ad-

junkt Christiane Jørgensen på Krusågård, som noget ganske enestående. Hver onsdag aften travede en flok unge mænd – lad mig kalde den for en studiegruppe – over grænsen for at mødes med denne enestående kvinde. Hendes gæstfrihed var som et varmt pust. Hendes ildhu i det historiske foredrag, hun gav os – lige fra fem tusinde år før Kristus til i dag – var simpelt hen en oplevelse.

Hun var en dame. Iført en lang sort kjole marcherede hun op og ned ad gulvet, ofte rygende på en lang cerut, og lod os tage del i faraonernes politiske spil, eller hun talte om eksotiske folkeslag, som jeg kun til dels kendte af navn, men hvis kultur jeg slet ikke havde nogen anelse om.

Efter godt to timers historieundervisning fik vi lov til at spise boller med »tandsmør« og drikke uanede mængder kaffe.

Efter dette grundige måltid lagde hun Europas aviser frem. Hun kunne næsten alle sprog og gav os en kort reportage.

Værsgod – ordet er frit. Og så gik det løs. Og sikken vi kom i gang. Kommunismen mod nazismen – Labourpartiet mod Mussolini – til sidst Stalin mod Hitler. Nu gjaldt det personlighederne. Vi slog i bordet, så kopperne dansede.

Hjemturen langt ud på natten var en ren svir. Vi snakkede i munden på hinanden. Vi er adskillige, der skylder hende tak, fordi hun satte os i gang i en tid, da vi trængte til at vækkes. Hun evnede det, så gnisterne føg. Hun gjorde os til tænkende mennesker. Og så kunne man jo fristes til at spørge: skete der slet ikke noget hos os derhjemme? Om der gjorde!

Vi troppede op til 14. marts-møderne lige såvel som til årsmøderne. Og da vi – takket være »den toppede høne« og andre fra Lottes uudtømmelige repertoire kunne danse »så let på tå«, fik vi endda en invitation til »Borgerforeningen«s jubilæumsfest. Selvfølgelig efter middagen. Denne agtværdige forening var dengang noget ganske særligt. At blive medlem af den krævede en balloting, vist nok af hvide og sorte kugler. Det lyder spændende. Men uh – hvor er det længe siden. I dag er det alle tiders skønne forening, der stadig har sine traditioner. Og det er godt – lige såvel som det er godt, at man, inden man triner ind gennem døren, ikke mere bliver »vejret« men accepteret. Jeg tager ikke meget fejl, når jeg siger, at den gennemgår en sund foryngelseskur. Og det har den godt af! Vi dansede i hvert fald »glant« med borgerskabets damer og følte os velkomne. I grunden kunne man måske kalde os for »efterslægtens avantgarde«.

I første læreår med fem Reichsmark om måneden hørte man selvfølgelig ikke med i »Haute-Velaute«-selskabet. Men i andet læreår steg indkomsten til femten mark. Denne stigning medførte ganske naturligt selskabelige forpligtelser. Når Lotte ikke var »solvent« – hun var takket være Bøvadts billige sodavand stadig vort ideal, begav vi os til »Colosseum-Tanzdiele«, – dér, hvor nu »Kaisers Kaffeegeschäft« i Storegade ligger. Vi kom i fineste skrud

lidt over otte, satte os til bords og kaldte højlydt på tjeneren. »Drei kleine Bier« stod som en fanfare i luften. De blev uhyggelig kort tid efter serveret. Og dem nippede vi så til, alt imens vi dansede med damerne fra advokat Ravn & Johannsens kontor, og hvem matroserne fra »Reichsmarine« ellers gav os lov til at tage en svingom med.

Vi havde ikke mange forkundskaber, hvad dansen angik. Derfor holdt vi os inden for bekendtskabskredsen.

Bruno – min »fosterbroder« – og jeg havde rigtignok været »zur Besichtigung« hos »Heusers Tanzschule« i Toosbüygade, men da vi kun oplevede indledningen med »hin zu der Dame – wieder weg von ihr« – og det skulle koste tredive Reichsmark, retirerede vi til »Schützenhof« – også kaldet »Køkkenpigernes paradys« – og klamrede os til barmsvære piger, der målbevidst nærmest slæbte os hen over dansegulvet. Først da en af disse »genordeten« lysblonde damer i valsen »Wo die Möwen . . .« knipsk »hvædede« mig i øret »na Kleener, hast du den Parfümladen geklaut«, besluttede jeg, at her ville jeg ikke komme mere. Men da kunne vi også alle »hits« på parkettet.

Bruno regnede ud, at vi – trods adskillige glas tyndt øl havde sparet halvdelen af danseskolens gebyr.

Når jeg tænker på, at vi henad tolvtiden endelig tilkaldte tjeneren og med en nonchalant håndbevægelse forkyndte »zahlen« – og samme stakkel så devot nævnte »füfundvierzig Pfennig«, medens han samtidig sikkert har ønsket os et eller andet sted hen, lagde vi elegant halvtreds penning på bordet og forkyndte – »stimmt« – så kan jeg i dag bedre forstå, hvorfor tjenere – dengang i hvert fald – blev platfodede.

I Flensborg Avis skrev redaktør Ernst Christiansen dengang »Tryk avler modtryk«. I takt med det pres, som vi kunne mærke, øgedes vor modstandskraft. Hans opråb til os unge – »Øv selvkritik« kom lige på det tidspunkt, da modstanden mod det regerende regime hos os unge var stærkest.

Jeg ved ikke, om mottoet »tryk avler modtryk« har været årsagen til, at »Flensborg danske Roklub« opstod – men den kom. Nede ved Østersøbadet rejstes en rød barakbygning, og der blev bygget en lille bro.

Danmarks roklubber stod fadder for denne forening. Alle tiders herlige samlingssted for vore unge.

Kort efter starten var jeg også med. »Løvebanneret« blæste ud mod fjorden, medens vi slæbte bådene til vands for at stævne mod »Okseøerne«. Vi var så nye og forhippede, at enkelte besætninger glemte at skrue bundproppen i. Det opdagedes dog hurtigt. Der findes fejl, der »melder« sig på deres egen manér. Endskønt klubben endnu havde »ble« på, fandtes der mennesker, der, teoretisk set, efter en uges tid vidste det hele. De fablede om »Fairbands« metoden eller den »ortodokse stil«. Selvfølgelig er det skrevet forkert – og »forkæmperne« vil sikkert nu sige: »Han burde aldrig have siddet i en båd« – men den tjeneste gjorde jeg dem altså ikke. Tvært-

»Flensborg Roklub« (1937). Siddende: ?, Hanne Lausten Petersen og generalsekretær Frederik Petersen med datter. Stående: ?, Dagmar Wrang, Frederik og Line Mommsen, Hans Harck (faldet i Rusland), ?, Betty Redlich, Kidde Nielsen (faldet i Rusland), ?, Helmut Leckband og Bruno Friedrichsen (faldet i Rusland)

imod. Jeg roede som en besat, da jeg først havde »fået tag« på det. Det var skønt.

Jeg ved, at lærer Tønnsen tog problemet meget alvorligt. »Jungletrommen« påstod endda, at han og hans kone sad overskrævs på en divan og øvede begge metoder; men vi nåede ikke kun Okseøerne, men både Gråsten, Sønderborg og Svendborg.

DEJLIGE TURE

Og medens skyerne på himlen over Tyskland trak sig sammen, oplevede vi fra roklubben et enestående sammenhold mellem danske roklubber nordfra og vores klub hernede.

Så snart det rygtedes, at et hold fra Danmark stævnedes mod syd, fik vi travlt med at komme i »stadstøjet«. De skulle vide, at de var velkomne. Månens segl stod over fjorden, når vi om aftenen sad på verandaen og »fortabt« lyttede til en skrattende grammofonplade, der bar sine toner ud over det stille vand – »Das Blumenmädchen von Neapel«. Selvfølgelig blev vi »rørstrømske«. Vi var unge endnu. Og godt det samme. Mange blev til oldinge i løbet af få år.

Bruno, Kidde og jeg tog en tur til Svendborg, og vi fik vort unge livs oplevelse. Tænk, at ro en sådan tur. Rigtignok blev bølgerne efterhånden skrappe. Med »rejst« åre hilste vi syd for Als en båds besætning fra en

*»De tre Rosenkavalere« H. Leckband,
Bruno Friedrichsen og Kilde Nielsen*

nordslesvigsk klub. Det var en tysk roklubs mandskab, der hilste igen. Med forfærdelse læste vi senere i dagspressen, at de kort efter kæntrede, og alle ombordværende druknede.

Rokammerater kender ikke noget til grænser. Budskabet ramte os som et hammerslag.

I Svendborg Roklub oplevede vi »midsommerfesten«. Vi var ikke hædersgæster, men kammerater der deltog – på lige fod – med de andre i en oplevelse, der satte sine spor – og sine minder – langt ud i fremtiden. Båd efter båd gled med luende blus ind mellem øerne for én efter én at lægge til ved broen.

Vi tre vidste, at vore muligheder var tidsbegrænsede. Derfor skrev jeg i klubbens dagbog et lille takkevers, der sluttede med følgende: »Og hvis vi ikke falder – så kommer vi igen.«

Bruno og Kilde faldt.

I året 1951 stod jeg i samme klublokale. Jeg bladede langsomt bøgerne igennem. Efter os havde der været mange. Men jeg fandt det lille vers og fotografier af de tre »drenge« i landgangstøjet – smilende med en lille buket blomster i hånden. Den skulle forvalterens kone have.

Unge og nye medlemmer stod lidt generte og kiggede på mig. De kunne jo ikke vide, at der fra oplevelsen til minderne kan være et så kort interval.

Lørdag aften før årsmødet stod vi i »Flensborghus«' store sal og lyttede til journalist J. N. Jensens ildnende tale. Han var i besiddelse af både ordets og stemmens magt.

»Mere end nogen sinde før hører vi Danmark til,« rullede det hen over tilhørerne. Og sangforeningen »Sønderjylland« sang under N. J. Billums ledelse om »Olaf Tryggvason«.

Men uden for dørene hujede krigsgale unge. Alt var kun et spørgsmål om tid.

Hans Harck fra »Duborg-Skolen«s kontor dannede en lille vandrekлуб. Hver søndag eftermiddag klokken fjorten mødtes vi ved »skipper Andersens fæргеleje«. Og så tog vi på en ordentlig travetur til Lyksborg og tilbage igen. Som regel standsede vi på hjemvejen op i restaurationen »Seewarte«. Der var »Nachmittagstee mit Tanz«.

Hans Harck var noget ældre end vi og velbefaren i, hvordan man rent selskabeligt skal opføre sig. Ved kaffen satte han os ind i disse mysterier og var så flink at udpege de »ofre«, som vi muligvis havde mod på at danse med. Han må have vidst noget om mine »dancesvagheder« og udpegede altid piger til mig, der endnu havde lange fletninger med sløjfe. Selvfølgelig kunne han ikke vide, at jeg for længst havde prøvet mine færdigheder i »Køkkenpigernes paradís«.

Uheldigvis udpegede han en pige, der både havde forældre og bedsteforældre med. Ifølge ritualen skulle jeg spørge faderen, om han tillod, at jeg førte hans datter ud på dansegulvet. Og det gjorde jeg så. Lidt nervøst måske. Men så blev bedstefaderen fornærmet. Han virrede med hovedet og hvislede »nej«. Faderen havde en offentlig badeanstalt på »Holmen« og ville ikke lade sig dominere af sin far. »Alter Kunde« snerrede han og viste med hovedet i retning mod mig. Det gav udslaget. Geschäft er Geschäft. – så bedstefar bøjede sig for dette tungtvejende argument. At jeg så kun kendte denne seriøse forretning af navn gjorde intet til sagen.

Datteren og jeg prøvede os frem på dansegulvet. Efter halvdelen af valsen havde hun trådt mine støvlesnuder flade. Jeg hinkede hende efter første dans bukkende tilbage til familiens skød.

Heldigvis havde Hans Harck opdaget sin fejltagelse og udsøgt et nyt »offer« »im Dirndelkleid«. Det gik langt bedre. Dog kun indtil musikken spillede »Skamlingsbanken«. Den er jo vidunderlig til en vals. Betaget over mit held sang jeg med. Min partnerske lyttede opmærksomt. »Sagen Sie –

sind Sie etwa Däne??« Jeg nikkede glædestrålende. »Bitte führen Sie mich an meinen Platz.«

Den eftermiddag dansede jeg ikke mere. Resten af eftermiddagen diskuterede vi, hvordan det var muligt, at nationale standpunkter selv hos unge mennesker kunne blive så hadske. Jeg kunne ikke forstå det, selv om jeg dog havde oplevet noget i den retning.

Skæbnen ville, at jeg som soldat havde orlov ved nytårstid. Min forlovede og jeg havde holdt nytårsfest i hendes hjem og tog efter klokken tolv til dans i »Wiener Cafee«. Dér mødte jeg denne »Dirndel«pige med hendes forlovede. Han var allerede »Feldwebel« – en pragtfuld fyr. Vi blev gode venner og fejrede resten af natten sammen. »Jeg var vistnok dum dengang i »Seewarte«,« sagde hun til mig, da vi dansede sammen. »Nu er jeg lykkelig – og så skidt med det nationale.« Det klang endnu i mine øren, da Betty og jeg gik hjem.

1942 mødte jeg hende i Rådhusgade. Jeg var på orlov fra Rusland. Vi stod pludselig over for hinanden. Hun var i sort. Hun kiggede på mig og nikkede stille. Hendes lykke var faldet – et eller andet sted i Rusland. Lille og blev forsvandt hun i menneskeflokk. – –

Der siges så tit i dag, at det at være ung ikke er let. Jeg selv siger det også ud fra den erkendelse, at vilkårene dengang sammenlignet med i dag var anderledes; dengang krævede nationalitetskampen en holdning og dermed en daglig strid mod en overmagt og vilkårlige indgreb i vores tilværelse; det daglige opgør indeholdt dog det positive, at man indbyrdes stivede hinanden af og i fællesskab kæmpede for det, man følte sig identisk med. Der var noget at stride imod og kæmpe for.

Det »farlige« for vore unge i dag ligger – efter min mening – i, at materielle afsavn ikke kendes – i hvert fald kun i beskedent omfang – og at nationale modsætningsforhold nærmest skal provokeres. Vi dansksindede accepteres – i hvert fald udadtil. Der er altså ikke »tryk« udefra. Derfor er det dobbelt svært at kunne hævde og udvikle sin identitet. Der må mobiliseres helt andre kræfter – langt mere nuancerede og vedholdende. Ellers drukner vi i dette »vi har det jo så godt med hinanden«. Og dér, mener jeg, ligger den store opgave for vore unge i dag.

Flensborg fjord har hele mit liv udøvet en stor tiltrækning på mig. Næst efter min lille familie var det den, jeg længtes mest efter i krigsfangetiden. Efter bankens lukketid sprang jeg op på cyklen og susede ud til Østersøbadets badeanstalt og tog mig en ordentlig svømmetur. Jeg blev ved til et godt stykke ind i oktober.

»Mensch – melde dich doch in den Schwimmklub,« sagde bademesteren. Der eksisterede kun en tysk. Jeg fik oplyst, hvornår der var øvelsestimer, og troppede så op. Træneren blev kaldt »Herr Zackig«. Og det var han endda for alle pengene. Apropos – penge. Selvfølgelig kostede det et månedligt bidrag. Men som »Bewerber« slap man, indtil »Herr Zackig« havde

fundet ud af, om man var værdig til at blive medlem. Den fidus var ikke svær at regne ud.

Med hænderne på ryggen fulgte han mine svømmeture og min »do it yourself«-stil langs med broen og skældte og smældte over, at jeg ikke fulgte hans anvisninger. Pokker om jeg ville. Så blev jeg jo optaget. Hans store nummer var udspring fra 3- hhv. 5-meter vippen. Der blev trænet til den helt store konkurrence. »Schleswig gegen Flensburg«! Mig sorterede han hurtigt fra. »Du springst wie ein Zementsack,« skreg han. Og lykkelig var jeg. En af hans helt store favoritter hed Hermann. Den stakkels fyr måtte springe om og om igen fra 5-meter vippen. »Nochmal« lød det ud over vandet. »Ich kann nicht!« råbte Hermann nede fra vandet – højrød i hovedet. »Du sollst!« kommanderede »Herr Zackig« også knaldrød i knolden. »Raufkommen!« skreg han arrigt. »Gut.« Hermann tog en tung beslutning, »wenn Sie meinen.« Og så kom han splitternøgen op ad trappestigen. Badebukserne var gået sig en tur. Pigerne hvinede, de unge mænd hylede af latter, og »Herr Zackig«s øjne truede med at falde ud af hulerne. Han spjættede som en sprællemænd. »Zurück marsch marsch –« hylede han. Og Hermann forsvandt i bølgen blå som en sælhund.

Konkurrencens store dag oprandt med strålende solskin.

Vi kom alle i stadstøjet. Jeg hørte kun med til »heppekommandoet«, og min hjerterdame skulle vinde i brystsvømning. Alt, hvad der kunne finde plads, krøb ud på 5-meter vippen, da det skulle gå løs. Vi skreg som besatte, da Inge spurtede. »Inge – Inge« – vippen vippede langt over evne. Det gav et brag, de havde heldigvis lige passeret os. I faldet så jeg Inge i sin strålende finish. Så svømmede vi alle – i fuld mundering – under hyl og latter hen til broen.

Om aftenen var der festbal i »Østersøbadet«. Mit bedste sæt tøj hang til tørring på gårdspladsen derhjemme – ikke langt fra syrentræet. Så jeg tropede op i almindelige benklæder og skjorte. Vi dansede til langt ud på den lune sommernat. Inge og jeg. Varme af dansen og meget forelskede vandrede hun og jeg over stranden ud på broen – hånd i hånd. Jeg var parat til at plukke stjernerne fra himlen for hende. Der var nok at tage af.

Vi stod ude på brohovedet. Jeg ville så gerne kysse hende. Pludselig skubbede hun mig fra sig. »Helmut – wenne du doch bloss kein Däne wärst.« Det ramte mig som et dolkestød. Ulykkelig løb jeg derfra. Jeg kom ikke i svømmeklubben mere, men stod tit under kolonnaderne ved Søndertorv og kiggede på billedet i »udhængskassen«, hvor Inge sad sammen med sine svømmekammerater – fotograferet efter sejren over Slesvig.

Ad omveje hørte jeg senere, at hun, sammen med sin mor, var rejst sydpå.

Vi sås først igen den 11.11.1949, da jeg i mit vattøj og med trækuffert stod i sporvognen på vej hjem efter næsten fem års fangenskab. Jeg kunne næsten ikke tro mine egne øjne. Inge! Knap en sporvognslængde skilte os.

Mine øjne omfattede hendes skikkelse – i et lynglimt så jeg hende svømme den fantastiske finish. Dengang.

Måske har mit blik også udstrålet det spørgsmål, som jeg dengang ikke kunne blive kvit: Var det så slemt, at jeg var dansk?

Hun vendte langsomt ansigtet bort. Min fornemmelse, at hun ville forlade sporvognen ved næste stoppested, slog til. Vi sås aldrig mere. Også det var et lille glimt af skæbner ved en grænsestreg.

NYE TIDER, ANDRE SKIKKE

Vor lille vandrekлуб havde fået et kvindeligt medlem. Hans Harck syntes, at det kvindelige element i en mandfolkeklub ville give det hele et »nuanceret perspektiv«. Der stod vi så ved skipper Andersens færgeleje og spejdede ud over fjorden – nærmere betegnet havnen – og ventede med blandede følelser på den kostbare fragt. Hans Harck, Bruno Friedrichsen, Marius Jessen, Kidde Nielsen, Kidde Harck og jeg.

Skipper lagde til med et smørret grin – og op fra båden sprang hun – Ingrid Jensen, senere gift Harck og nu Nørgaard. Hun var ikke til at »kimse ad«, men kunne marchere som en infanterist.

I »Seewarte« valgte hun »med nænsom hånd«. Tjah-a. Der kunne Hans lære noget.

Det ville være synd at kalde hende for en »Kirsten giftekniv«, men selvfølgelig sørgede hun for den »rigtige« sammensætning af klubben. Vi blev en broget flok. Vi voksede i hunkøn!

De inkarnerede pebersvende – Bruno og Kidde Nielsen – værgede bravt for sig, medens Marius (kaldet »Sulla«) og jeg blev lidt matte i knæene – efterhånden selvfølgelig. Takket være hendes »initiativ« både i vandrekлубben og senere i rokлубben – ja – og så de hyggelige aftener med te i journalist Jensens hjem – blev vi »optagne«.

J. N. Jensen havde læst et eller andet, som jeg havde skrevet, og en søndag eftermiddag inviterede han mig op i »studereværelset«. Det var noget ganske særligt.

»Se, Lekke,« sagde han, »nu sætter vi to os ved hver sit skrivebord og skriver af »karsken bælg«.«

Som sagt – så gjort. Han satte sig – og lidt efter skrattede hans pen hen over det ene ark efter det andet. Jeg sad og stirrede tomt ud i luften med et hvidt ark foran mig. Fortvivlet stirrede jeg ud over fjorden og ønskede mig alle mulige andre steder hen end netop her. Omsider rejste han sig og kom hen til mig og lagde sin hånd på min skulder. »Hm – det kommer – det kommer« – trøstede han. Der kom intet.

»For veg, for veg – er drottens bue.« Jeg følte ikke vingesuset. Det kom først, da jeg havde fået »bid på krogen«.

Hun var ansat hos »Jessen & Co. Nachfolger«. Ved fyraftenstide stod jeg

i Nørregade ved porten og ventede på hende. Det hændte, at seniorchefen, grosserer J. C. Paulsen, i sin sorte frakke og hat stod i porthvælvingen og kiggede på det pulserende liv. Så kom han hen til mig og sagde: »Nå – unge mand – De venter nok på Betty Redlich.« Jeg nikkede lidt beklemt. »Hun kommer, så snart hun er færdig med sit arbejde,« trøstede han og gik langsomt op ad Nørregade.

År senere stod jeg ved »Rådhusgade-krydset« og kiggede anspændt på den halvfemsårige mand, der hver dag tog sin spadseretur fra Nørregade til dette kryds og tålmodigt ventede på en mulighed for at passere det. Tak til den tyske politibetjent – ved denne tid altid den samme – der, så snart han så sin ven, omgående standsede al færdsel med løftede arme og ledsagede den gamle mand over krydset. »Mange tak – mange tak,« kvitterede den gamle grosserer sin hjælper og gik langsomt op omkring hjørnet, hvor teatret ligger, og hvor sønnen – grosserer Hans Paulsen – stod med sin bil for at køre faderen hjem. Det var ikke noget tilfældigt, men et ritual, som senior ville have det. Med hans død var en af »Flensborgs kongelige købmænd« gået bort.

For ikke så længe siden hørte jeg i »Borgerforeningen« et tankevækkende foredrag af byens arkivar, Dr. Schütt. Vist nok med titlen »Flensborg i det attende–nittende århundrede«. Et ganske udmærket foredrag, hvor foredragsholderen med nænsom hånd – og ånd – ridsede et billede op af vores by. Desværre sad jeg for langt tilbage, så jeg fik ikke alle nuancer med, men helheden gik ikke tabt. Det er noget af det bedste, jeg har hørt i lange tider. Dr. Schütt sluttede sit foredrag med – hvis jeg har hørt rigtigt – at sige: »Es ist schwer deutsch zu sein in diesem Grenzland.«

Jeg var lige på nippet til at springe op og spørge: »Ist es leichter, dänisch zu sein?« Nu kan det jo godt være, at jeg har misforstået det så fuldkomment. Men hvor let eller hvor svært var det for os – dengang – at være danske i en tid, hvor hitlerismen forvanskede alt. Når jeg tænker på »Ungdomsforeningen«s cykleture om aftenen til en dansk familie i »Tætvang« eller Valsbøl? Eller klassens cykletur til »Vesterholt«?

For nylig læste jeg i »Kvindeforeningens blad« Margrethe Lorenzens fortælling »Om julen derhjemme«. Intet at tilføje. Denne skildring er så pæredansk, at det varmer én om hjertet. Generationer har lagt deres til, så man fornemmer, at dernede – sønden skel – lever et stykke Danmark. Det kunne for den sags skyld have været et eller andet sted i Jylland. Lad os så være taknemlige for, at vi har det i øje.

»Torvedagene« i Flensborg på Søndertorv viser, at Flensborg er en livskraftig by uanset, at mange påstår, at »oplandet er røvet«. For så vidt da rigtigt, men der er da nok af alt. Øjet fryder sig over denne mangfoldighed af landets produkter. Og »røvet«? – længere ud på landet med den. Helt anderledes, da Robert Ley besøgte Flensborg. Det blev en »slatten« fore-

stilling. En eller anden »partivovvov« havde hvisket ham i øret, at her ville »folket« hylde ham. Han stod oprejst i bilen, da den passerede Søndertorv. Næsten ingen tog notits af ham. Og godt det samme. Han satte sig – måske lidt befippet. Vi bag bankens vinduer morede os godt. I banken havde jeg i mellemtiden fået tildelt »rejsecheckafdelingen«. Et interessant job. Måske kunne man tro, at der ikke kom udlændinge til Tyskland mere – efter Hitlers magtovertagelse. Men de kom – både de, der var på gennemrejse, og de, der havde fast ejendom i Tyskland. Deres tilgodehavender blev omdannet til »scrips«. Det vil sige, at staten opkøbte al udenlandsk ejendom. Ejerne fik en vis procentdel overført, resten holdt staten tilbage. Ville man gøre brug af »resten«, så måtte man bruge den i Tyskland.

Johan Wrang var min egentlige foresatte. Og min skytshelgen.

Når jeg med mine udenlandske kunder kom i sprogvanskeligheder, så var han på pletten. Han kunne fransk på fingrene og engelsk, så det battede. Jeg kørte fuldkommen i fisk med en svensk grevinde. Wrang befriede mig på rivende fransk. Hun var bjergtagen. Med et lunt glimt i øjet henviste han mig til datteren, som kunne engelsk. Og hil være Inger Margrethe Ottosen, som med »lodder og trisser« havde lært mig dette vanskelige sprog. Jeg spjættede med arme og ben. Fransk må være et sprog, hvor man også gør brug af sine lemmer. I hvert fald var jeg meget ked af, at der ikke var en filmfotograf, der tog en lille strimmel, når grevinden konverserede Johan Wrang, medens jeg »serverede« mit engelske for datteren.

Roklubben havde fået en invitation fra »Fyns roklubber« til at deltage i en jubilæumsfest i »Fyens Forum«.

Jeg var med på holdet, der fra Flensborg drog ud for at bringe en hilsen. Selvfølgelig var vi i landgangsdragt. Hvid skjorte og hvide benklæder.

Kaproning på Odense å og fest i »Forum« om aftenen. Vi drak »nonneblod« og »sejlede op ad åen – og nedad igen« – uh – hvor det gyngede dejligt. Og så spillede orkestret en »Tusch«. Der er kommet et telegram – meddelte orkesterlederen – til Helmut Leckband.

Værsgod at komme op og hente det! Det kom som et hammerslag. Med flimrende øjne læste jeg fars telegram: »Skal komme til session mandag morgen klokken syv – stop – far.«

Jeg fik fat i en taxa, og huhej gik det op til banegården. Toget nåedes lige, og søde pigers vink sås som i en drøm.

Toget buldrede gennem natten. Mine tanker var hos Bruno og Kidde, som for kort tid siden var blevet indkaldt til »en øvelse«.

Måske – tænkte jeg – slipper du også med et par uger.

Fortumlet og forvåget kom jeg i Flensborg ud af toget. Der stod far – som altid på pletten. Han havde de nødvendige papirer – dåbsattest og andet i hånden. Vi nærmest løb op til Slotsgade. I det forhenværende »Gewerkschaftshaus« foregik sessionen.

En »Feldwebel« stod i døren. »Sig mig engang – tror De, at De skal til karneval, siden De kommer i den mundering,« brølede han. Jeg kiggede ned på mit »landgangssæt« og smuttede uden et ord ind ad døren.

Bagefter var det ikke så vigtigt mere. Vi måtte smide alt klunset. For første gang efter skoletiden i den »Höhere Handelslehranstalt« stod jeg sammen med mine klassekammerater. Nøgen. Der blev herset med os, som var vi kvæg. Enkeltvis trådte hver ind i en stor sal og gik ind i en med kridt tegnet cirkel på gulvet.

»Tribunalet« sad bag et langt bord og kiggede på den nøgne skikkelse dernede i cirklen på gulvet. Uvilkårligt tænkte jeg på »dyrskuet« i Ringsted. Hvor var det nedværdigende.

»Hvor høj?« ville én vide. 176 centimeter. Vægt: 120 pund. »Hm,« mumlede en gammel officer. »Udpræget kavalerist.« »Bitte nein,« nåede jeg lige at sige, inden en anden deroppe fra brølede »Schnautze! Kavallerieregiment 13. Der Nächste!«

Hvordan jeg fik kludene på kroppen, aner jeg ikke, men »Feldwebelens« »Warte Bürschen!« hørte jeg endnu, da jeg spurtede ud af husets vældige dør.

Jeg havde været med til at ro båden til Svendborg. Uden mig kunne de ikke komme hjem. Og i mine nyligt erhvervede papirer stod »Jeder Wehrpflichtige muss sich, wenn er ins Ausland will, die Genehmigung der Wehrmachtsdienststelle einholen«.

Det kunne vare dage, hvis jeg overhovedet fik den. Men jeg havde stadig mit pas. Og hvem stod så »Schmiere« i toiletbygningen ved Padborgs grænsestation? Min far! Han ville være til stede og hjælpe mig, hvis jeg blev nappet.

Jeg ser stadig hans ansigt titte frem i den lille rude i dette hus, da toget rullede over til Danmark.

Ja – sådan mindes vi børn på en eller anden måde vore forældre. Ejendommeligt, at vi altid har brug for dem – ved en eller anden lejlighed. For mig er der ingen tvivl om, at far ville have kastet sig i brechen for sin søn.

Der var »huj og hej« i Svendborg Roklub, da jeg arriverede. At jeg selv følte trykket af en tung byrde, nænnede jeg ikke at sige.

Den 11.11.1938 skulle jeg møde på banegården i Flensborg. Værnemagten havde sat sit stempel på mig.

Jeg sagde min stilling i banken op og fik – takket være en lægeattest – »zur Wiederherstellung meiner Gesundheit« en måneds orlov til at tage til Danmark.

Christiane Jørgensen havde selvfølgelig hørt om min indkaldelse. Min – såvel som Kiddes og Brunos. De to var allerede væk. Jeg fortalte hende om min plan, at cykle Danmark rundt og opleve landet endnu en gang, inden jeg skulle i trøjen.

»Nåja,« sagde hun. »Jeg lovede dig tusind kroner, hvis du holdt op med

at ryge. Du var ærlig og indrømmede, at du efter seks uger ikke kunne lade være. Jeg kunne kalde dig for en slapsvans. Men måske kommer du til at finde trøst i tobakken, når først du er derude, hvor I alle havner. Rusland.« Jeg kiggede på hende med store øjne. Hvorfor netop Rusland. Hun tav. »Hvornår kører du?« »Klokken fem i morgen tidlig.« »Væk mig,« sagde hun. »Og god tur – lad høre fra dig.« Så vendte hun sig og gik.

Næste morgen klokken fem stod jeg foran huset. Fuglene var for længst vågne, men i huset var der stilhed. Efter at have ventet lidt, kastede jeg en lille sten mod hendes vindue. Det varede lidt – så åbnedes det. En hvid hånd kastede en konvolut ned. Den flagrede mig i møde.

Vinduet lukkedes. Jeg stod lidt beklemt og stak konvolutten inden for skjorten og cyklede op til korsvejen. Der steg jeg af cyklen og tog konvolutten frem – åbnede den og fandt fem hundredkronesedler. »Brug dem godt« stod der på en lille seddel. »Hilsen fra Christiane«.

Over Svendborg tog jeg til København, Jeg måtte gøre et eller andet for min far og mor. Vi fik kontakt med hinanden, og begge kom til København og mødte mig – takket være »hendes« penge, på Hovedbanegården. Mor havde altid ønsket sig en pels. Jeg havde købt en ræv, der ikke engang var så dyr. Den overrakte jeg hende i »Grønningen« nær Langelinie. Til far havde jeg en æske »Hirschsprungs cigarer«. Vi boede på »Hotel Hebron«, tror jeg nok, det hed. Næste dag var vi i »Tivoli« – min mors store drøm fra ungpigedagene. Om aftenen stod jeg på Hovedbanegården og vinkede farvel til dem.

Rast- og rodløs cyklede jeg atter til Svendborg. Der var noget, som jeg ikke kunne få klarhed over.

»Vi kan skaffe dig til Sverige,« sagde Helles far. »Gør din pligt,« sagde Ingers mor – »det vil blive drøjt, men der vil komme en dag, hvor du vil være lykkelig over, at du gjorde det.«

Jeg lå om natten i roklubbens gæsteværelse og kiggede ud over Svendborgsund.

Det rev og sled i mig.

Næste morgen tog jeg afsked med bådhusforvalteren og hans kone. Det havde været nogle pragtfulde værter, men endnu mere gode kammerater.

»Hils dem alle,« evnede jeg lige at sige, inden jeg svang mig på cyklen. Sydfyn er et skønt landskab. I sensommertiden nejede de levende hegn sig kærtegnende mod den ensomme cyklist, der med tungt hjerte stævnedes mod syd.

Aldrig har jeg fornemmet et landskab så levende og fortællende som det, jeg oplevede på denne cykletur.

Hvorfor jeg så følte, at jeg tog afsked med dette land, ved jeg ikke. Ved toldstationen på den tyske side kiggede betjenten længe i mit pas. »Wie sind

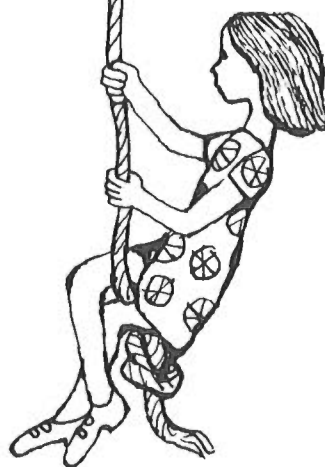
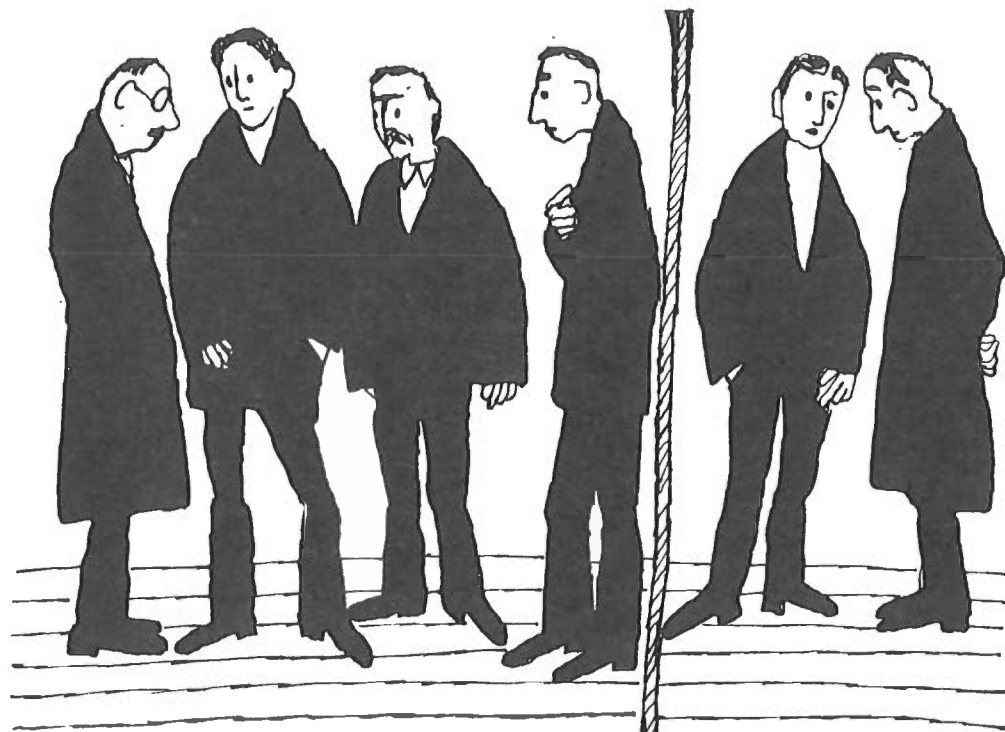
Sie denn rüber gekommen?« ville han vide. Jeg kiggede troskyldigt på ham.
»Ganz normal,« sagde jeg.

»Hm« – mumlede han. »Das wird sicher lange dauern.«

Han fik ret.

Der gik en del år, inden jeg atter passerede den dansk-tyske grænse i tog.
Og selv om min mor engang har sagt, at det er ikke »indpakningen«, der spiller en rolle, så ved jeg i dag, at helt så enkelt er det ikke.

Lad mig slutte med at sige, at »indholdet« selvfølgelig er det afgørende.

Karin Johannsen

sindelag

*Barn i Flensborg
1939-49*

Digte

Tegninger: Kamma Svensson
Lay-out: Helge Krempin

Kystsikring

*Uophørligt sender
fremtidshavet
nutidsbølger
mod min ø.*

*Dømt til fortid
søger de at sætte spor,
bryde ned
på min ø.*

*Men jeg
søger at sikre min kyst,
øge min ø
med frugtbart bundfald:*

Diger tiden ind med digt.

Indhold

Kystsikring	239
Begyndelse	243
Idyl	245
Tinsoldat I	246
Tinsoldat II	247
Tysk skole I	248
Tysk skole II	249
Smørhulslykke	250
Tomhedsboble	252
Kristians mormor	255
Klokkeklang	256
Flensborgnætter I	257
Flensborgnætter II	258
Flensborgnætter III	260
Flensborgnætter IV	262
Flensborgnætter V	264
Fjenden I	265
Fjenden II	267
Tabula rasa	268
Far på snavsetøjskurven	270
Loven	273
Forandringer	275
Påskemorgen	277
Naturens alfabet	281

Argumenter I	283
Argumenter II	285
Argumenter III	287
Argumenter IV	291
Argumenter V	292
Dansk skole I	295
Dansk skole II	297
Dansk skole III	298
Dansktid	299
Alting nyt	301
Mosaik	302
Stemmetab	303
I kø for livet	305
Oktobernote	307
Dansk Sundhedstjeneste I	309
Dansk Sundhedstjeneste II	310
Med ferietransporten	311
De danske børn	314
Sproget	316
Fører og konge	318

Begyndelse

Som barn måtte jeg altid synge.
Alt brød ud i spring og dans.

Stå så stille: Hold så mund:
Pegefingres grå stakit.

Men jeg lo og sang og sprang
bagom alle pegefingre:

Liv er lykke, liv er løfte,
altid må jeg synge.

Idyl

Hånd i hånd med store far
på en stille morgengade
i vor fine søndagspuds.

Vinke mor væk fra balkonen
hun skal gøre hus i stand
smile nikke
slippe væk fra Må, Må ikke.

Hoppe hoppe evigglad
på de glatte runde brosten
i en flensborgsk købmandsgård
solen kilder i min nakke
evigsalig skynd dig far
få den fine blanke Ford
styret ud af stalden
STOP
Nu kører vi mod lykken
TOP.

Tinsoldat I

I september 1939
tog de far fra os.
De stak ham i en uniform,
gav ham et gevær
og stillede ham i et skilderhus
foran kasernen i Rendsborg.

Dér så jeg ham året efter.
Verden stod stille,
mens jeg gik rundt om ham
på stive, forskrækkede ben:
min blide førkrigsfar –
en stivnet tinsoldat.

Da han tog mig i sine arme,
og jeg pludselig huskede
hans varme hænder mod mine lår,
sprang troen på ham
rød og sejrrig
op i mig på ny.

Da jeg igen stod overfor
de sorte skaftestøvler,
svandt tro som blod ud af min krop –

Min lyse førkrigsfar en tinsoldat,
hans ansigt skjult
i hjelmens skygge.

Tinsoldat II

Siden flyttede de rundt med far
på den jyske vestkyst.

Vi besøgte ham kun én gang dér,
for den rare bager, som kørte for os,
blev siden tyskerhader
og andre danske blev jernbanesabotører.

Desuden var mor blevet spyttet på
og strejftet af cyklister,
da hun gik tur med far om aftenen,
og danskerne kunne ikke længere forstå
sydslesvigernes dansk.

Mor græd, og far var meget opbragt,
og bageren råbte pludselig op
om stikkere og tyskerpiger.

Jeg kunne ikke finde ud af noget.

Tysk skole I

Den gamle lærer er ikke mere
rigtig klog,
siden de fik ham gravet ud
i første verdenskrigs Rusland.

Den gamle lærer kæmper nu
mod fyrre småpigers aggressioner,
mens hans kolleger ligger i sneen
i anden verdenskrigs Rusland.

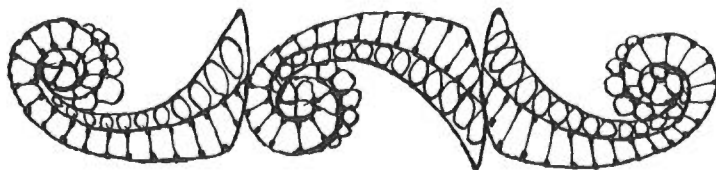
Den gamle lærer beder om skånsel
med violinens sprukne toner –
så starter jagten på ny:
fyrre par sko skraber mod gulvet.

Den gamle lærer går i knæ
for at se, hvem det er –
gennem stilheden lyser
tilfreds triumf fra fyrre par småpigeøjne.

Tysk skole II

Al smålig triumf
svinder som dug
for solrunen sort
på rød-hvid bund:
førerens fødselsdag.

En skole heiler
Tysklunds frelser
med brusende småpigejarter:
om armen blir lam,
og stemmen blir hæs –
vi sværger dig troskab i evighed
fra denne skæbnetime!

Smørhulslykke

Sommerferielykke i Det Gamle Land –
livsaligt blinkende smørhul,
gult og trygt,
i krigsårenes fade byggrød.

Onkel:

Dryppende af sved og godhed
som flødeis i sommervarme
(hans lommer ynglede 25-ører)
knæler han hos den kælvende ko,
bred og brun og kort og kraftig,
skudt op af Sønderjyllands fede ler.

Suget fast til livets under
med hule sulteøjne
står krigens magre byggrødsunger
bagved smørhullets egne børn.

Endnu fødselsbenovet
og allerede fortryllet
af nye løfter om livsoverflod,
føjte vi jer lægge råd
på uforståeligt sønderjysk.

Fulgte jer så til livsalig plyndring
af naboens køkkenhave –
indtil vi selv som blanke bugnende ærter
var ved at briste i vor bælg
af grøn og sommersalig mæthed
og ved at sprænges af det sære
sødtsmertelige savn af sprog.

Da sparkede vi jer forsøgsvist
over skinnebenet,
nappede, kløver-øre og kødberuste,
i jeres trinde sommervarme kroppe,
trimlede omkuld som kåde kalve
og kasserede henrykt jeres
albuers og knæs kontante svar.

Sank så forløste tilbage,
alt fremmed og fjernt
nu føjeligt og fortroligt,
til sommerlykkes alt for tunge sødme
faldt tyst til ro på vore øjne,
og jeres kløverrøde skygger
forførerisk gled ind i vore drømme.

Tomhedsboble

Ét år syntes
vor sommerlykkes smørhul
at ville skvulpe over
af simpel salighed.
Jeg måtte blive udover ferien
mod til gengæld at gå
i Hjordkær hjemmetyske skole.

Men smørret trillede uventet af:
pludselig måtte præstens Kirsten
ikke lege med os mere,
for nu var vi tyske og gik
på skolen, hvor alle børn løj.

Nidkær stod hun
ved den hvide havelåge,
og de gode danske børn
lod deres lurmærkede ansigter
lyse imod hende
og blev sluppet ind.

Syerskens Sonja og jeg stod i stalden
med brændende ansigter vendt
mod vore sommervenners fjerne jubel.
(Nu stod præsten, sort og hvid,
i havestuens dør
og stænkede vievand på alle de frelste.)

Ordløse søgte vi ud
mod vor sommers venlige marker –
de lå visne hen,
ingen duft af kløver og korn,
ingen onkel ved en kælvende ko.

Kun landsbytossen sjokkede
blandt pigtrådshegn og tjørne.
Jeg ville flygte,
men Sonja trak mig i kjolen,
styrede over stubbe og tidsler
mod Tumbe-Jens,
væltede angst sit sprogs kartoffel
i rå og forblæst efterårshals.

Og underet skete:
Tumbe-Jens tog sine tænder
ud af munden.
Mirakelovervældet
fik vi lov at røre.

Da brast tomhedsboblen
om Tumbe-Jens og os
fra skolen, hvor alle børn løj.
Lykkelige lo vi,
hjemme igen
i sommerlykke uden skel.

Kristians mormor

I min erindring
sidder Kristians mormor
stadig ved vinduet
og græder stadigvæk.

Fra mirabelhegnet kunne vi se
hendes vinterhvide ansigt
over sørgekjolen.

Hun løftede aldrig pegefingeren,
når vi spyttede om kap med sten.
Hendes hænder lå altid
hos sytøjet i skødet.

Hun var på sommerferie som vi.
Sit hjem havde hun i Frøslev.

Klokkeklang

Præsten folk i kirken vier
brune ben på havestier
hopper springer
klokker ringer
ringer brudeparret ud
snart er jeg en voksen brud
pigejank og pigefnis
hoppe hoppe paradís.

Sølvpapir om havrebjælder
sommerpiger på havebæk
hvisker tisker
hør det risler
rislen blir til klokkeklang
hvisken blir til bryllupssang
pigejank og pigefnis
snart er jeg i paradís.

Hjemme i Flensborg hørte jeg:
min by var blevet bombet den sommer.
Femten børn i den danske børnehavn
blev dræbt.

Pigefnis og paradís
kom aldrig mere til at rime.

Flensborgnætter I

Gennemhullet af alarmsirener
var vor barndoms nætter.
Når det gigantiske hyl
skruede sig ind over byens tage,
for vi op af store drømme
med hjertet hamrende i halsen.

Endnu med søvn i håret
og allerede
med angstens blinde hænder
sprang vi i træningsbukserne,
huden én dirrende protest
mod den forhadte fortrolige blanding
af frygt for flyverne
og krigstidsnattøjs kradsen om kroppen.

Ved tremmesengen slås Lillebror
med uregerlig angst og tøj.
Jeg ved, han skærer tænder.
Og alt er mørkt,
til mors febrilske varselsskrig:
»Sie sind da!«
slår rædslens røde net om os.

Flensborgnætter II

Med kufferter, tasker og tæpper
slås vi om natten for livet
i trappens mørklagte skakt.
En barnevogn spærrer,
én er faldet i sin bagage,
en anden albuer sig op efter mere.
»Hjælp mig dog med mine børn«,
skriger enkerne,
mens totalinvaliden svinger
ubslutsomt i krykkerne,
og en astmatisk dansker stønner
med en klynkende bylt i armen,
husets ældste.
Hun hjælpes nat for nat et stykke frem
på den besværlige vej
til fuldstændig sindsforvirrings forløsning.

Flensborgnætter III

Men infernoet er blevet til rutine.
Snart falder ro som drys af mørke
på opgangens terrazzo.
Alt hektisk liv er sunket sammen
på en kreds af køkkenstole
i en sadelmagers kælder.
Hver voksen sidder,
en tynd grå skygge
klistret på kælderenes klamme væg,
stum i sin sorg og sin venten.

Vi børn kan uden sky studere
mødrenes øjne
over grå og brune tæppers
mørkere mæanderbort.
Frontens stumme kælderhalvpart
ser ikke os om natten.

Flensborgnætter IV

Men det kan ske,
at sammenknebne læber
sprænges i kval
af feltpostbrevs alt for tunge vægt,
fra mand og søn og far og bror.
De, som fik vished gennem statens kondolence,
træder med uophørligt stille skrig
ind blandt Hitler-rigets
smalle grædekoner.

Og det kan ske,
at ord slår ind
og efterlader bombekraters
stumme rædselsskrig:
Kiel, Lübeck, Hamborg, Dresden –
det ganske land en si af ødelagte byer
med slægt og venner i, og minder.

Og land og liv blir kortlagt i vort sind,
alt som de hører op at være til.

Flensborgnætter V

En sjælden gang kan hygge flakke op
af vagtsom ventens spænding.
Og historier blomstrer frem
af det tredje riges mødding
med skræmte blik imod den fremmede,
som søgte ly fra gaden
(Feind hört mit):

»I en børnehaves kælder stod
et bord af jern.
Nogle børn var ulydige
og byggede hule under det.
Så kom bomben
og slettede alt liv
undtagen de ulydige børns.«

Varsomt vender vi moralen
og iagttager de voksne,
mens timerne drypper gennem vor nat
som fugten driver af dens kældervægge
mellem sadeltøj og piskesnærter.

Fjenden I

Min første direkte kontakt med englænderne
bestod i,
at de skød på os.

Vor unge pige og jeg skulle bringe mormor
en gammel, men endnu brugelig kogeplade.
Den lå i barnevognen hos Lillebror.

Vi havde netop krydset Schlageterplatz,
da luften blev levende over os.

Disse lavtsvævende dødsfugle
var dukket op på vor barndoms horisont
i krigens sidste måneder,
uafvendelige og selvfølgelige
som vore fødders isklumper i tynde sko,
som ingen lys og ikke nok at spise
og difteritis og lægerne i felten.

Hovedkuls flugt over pladsen
standsnes af mor fra gadedøren:
afstandslille skytsengel i hvid kittel,
slyngende moderkløgt mod fjendebly:
»Bliv, hvor I er. Ned i nærmeste kælder!«

Og så er hun selv
sluppet helskindet over,
og mens den unge pige viser
projektilet, som har flænget hendes frakke,
frem for skræmte genbo-øjne,
tager mor Lillebror op til sig.
Jeg omfavner hendes hvide mave.
Sagte vugger vi hinanden til ro,
alt er godt igen,
fjenden lukket ude.

Fjenden II

Da englænderne kom ned til jorden,
så vi dem først kun til taljen.
De rullede i tanks gennem Storegade,
khakiklædte, gådefulde gudestøtter,
som skåret i træ,
stumme,
som de besejredes spalier på fortovs-kanten.

Da jeg kom dem på nærmere hold,
var de ganske anderledes.
De havde dunede ansigter under baretten,
lo meget sammen med børn
og lærte os engelske gloser.

Én gav mig chokolade ved vagtafløsningen
og gjorde mig glad og flov.

Tabula rasa

Skolevæsenet var brudt sammen.
Vi lærte af livet.

Mens millioner af mennesker mistede hjemmet,
blev vi først rigtig venner med vor by.

Løb på lappede sko gennem ragnarok,
frihed var flygtet til børn.

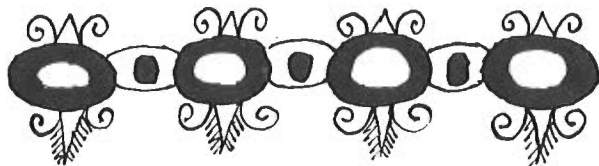
Stirrede, lyttede.
Følte, hvordan
i tusindårsrigets sidste sekunder
gader, huse, det smalleste kammer
fyldtes, fyldtes, fyldtes –
sprængtes
af hundredetusinder:

Udbombede og evakuerede,
flygtninge fra Prøjsen og Pommern,
fallitboets høje forvaltere,
skyldige og uskyldige.

Sårede soldater i alle skoler,
internerede soldater i alle kaserner,
engelske soldater i alle gader.
Sejrherrer og slagne.

Befriede krigsfanger fra Rusland og Polen,
befriede kz-fanger fra hele Europa –
et hav af had,
som skreg på hævn.

Vi stod i ly
af vor barndom.

Far på snavsetøjskurven

Og så en dag kom jeg hjem fra gaden,
og dér sidder du
i soveværelset,
sammenfaldet på snavsetøjskurven,
demobiliseret,
i sammenbruddets støvede laser,
så grå og tynd,
snavset og slidt,
som vasketøjet i kurven,
som det kun skilt fra intethed
ved ganske sart væv,
næsten gennemhullet,
1939–45: alt for lang slitage
på menneskehjerte og vasketøj.

Du søgte at glemme,
i rastløs kamp at genopbygge,
hvad før var,
med efterkrigstidens smuldrende sten
i dine hænder.

Men hjertet glemmer ikke.

Da d-mark miraklet bød byggesten,
som ikke smuldrede,
da det nu ganske gennemhullede
førkrigsvasketøj kunne kasseres,
brød blodet gennem dit hjerte.

Krigens slitage
på fædrenes hjerter
sidder i børnenes
som sår,
der bæres dybt ind i freden
og bliver større og større.

Loven

Før Tysklands sammenbrud
holdt far og politiet
altid sammen.

Politiet noterede éns navn og adresse,
når man spillede bold på kørebanen,
og truede med at melde det til far,
deres forbundsfælle.

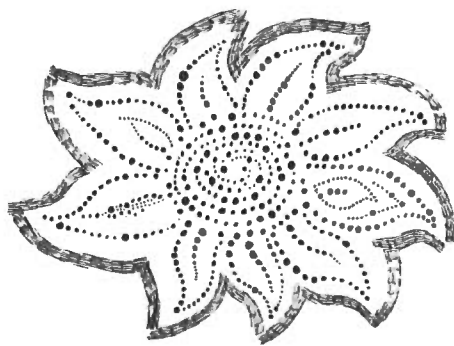
Nu var far selv bange for politiet.

Vi så ham gå usikker omkring
blandt sortbørshajerne på havnen
eller komme hjem fra landet
i bange balance
på førkrigstidens bybudscykel.
Han havde været ude at hamstre,
så vi kunne leve.

Vi ventede ham i byens udkant
og delte byttet imellem os,
mens Lillebror holdt vagt ved hjørnet.

På fars ansigt kunne vi mærke,
hvor hjertet dunkede,
på de varme hænder,
hvor det sitrede.

Vi hadede loven
og elskede far.

Forandringer

Med ét var vore nætter
ikke mer låst inde
i børns og mødres rædsel,
alt broget ubekymret liv
fortrængt af bombetæppers trussel.
Men nätterne blev åbne og fik genlyd
af de voksnes fester i det fjerne.

Og der kom dagligt mænd til byen,
befængt med lus,
besat af liv.
Der kom musik, teater, dans,
før der kom mad og tøj og husly nok.

Og efter tusind sultenætter
uden kærlighed og glæde
gik far og mor igen i byen.

Og de kom hjem med lys i håret,
øjnene var stjerner,
når deres lykke
brød ind i vore drømmes hus.

Fra slidte skjorter så vi
på disse strålende fugle.
Og før vi vendte hjem igen
til vore egne nætters
fortrolige billedvægge,
søgte vi længe efter nye farver
at male vore drømmestuer med.

Påskemorgen

Skær og bleg
som blomsterblade af narcisser
faldt påskemorgensol den dag
på skolegårdens asfalt.

Vi skoleløse børn stod i en klynge
og så livet genopstå
på ny og forunderlig vis:
hvor første verdenskrigs veteraner
engang havde overvåget vor leg,
var der nu fyldt med dele
af anden verdenskrigs soldater.

Dele:
for disse nye lærere var ikke hele.
De manglede et ben, en arm, en hage,
og én var uden underkrop.

Når jeg lukkede øjnene,
så jeg gennem solens skælven
alle disse manglende lemmer

spredt på det verdenskort,
vore krigsfædre havde med hjem:
så dem visne marmorblege
under sydens vinløvtage,
blinke skarpe og frostklare
i tænderne på den russiske vinter,
rulle, pillet blanke, hvide,
blandt dybvandsfisk i tavse stimer
og under ørkengribbes sorte vagt.

Men da jeg vendte hjem igen
fra krigsbørns feberfantasi,
så jeg det mere forunderlige:
dødens blege vidner,
undsluppet massegraven,
holdt asfaltbal i livets forgård
med sjippetov og bold og top.

Og én især, og én især:
issen raget lusefri,
i blå-hvid sribet fangedragt,
vikler han sin piskesnært
fast om toppens slanke talje,

slynger den med jubelkraft,
som var det selve livet,
han slap løs,
mod påskemorgenens lyse sol.

Se:
verdens brogede midtpunkt
snurrer og hopper,
løsladt og frit.

Med ét ben og én arm
smælder du
dit unge ja til livet
tværs over Golgatha –

Vil altid vedblive at danse
gennem mit påskeland.

Naturens alfabet

På tidspunktet Nul,
da alt menneskeværk var brudt sammen,
og ingen maskiner surrede mere,
hverken dødens under himlen
eller livets på jorden,
lærte vi igen
naturens alfabet.

Mens den fornemme gamle forretning lå brak,
brød en før forsømt baghavelod
ud i et under af frodighed,
som groede op den sammenbrudssommer
omkring min bedste veninde og mig.

Mens tiden stod stille i sitrende skyer
om tomatstokkes glade triumf,
sad vi med ryggen mod solhed mur
og kyllingers dun mod kinden,
blev ét med det grønne, det røde og gule,
og vendte for hvert hjerteslag
tilbage til naturen.

Trak kjolen op for lårets slanke fylde,
snuste til hinandens sarte silkehud
(spundet af sommer og sol),
kendte for første gang kødets duft –
skyhed steg op mellem dig og mig.

I hvide knæstrømper
gik du ud gennem porten.

Jeg stod urolig tilbage,
angst for forvandling,
lagde så hånden på guldregnens bark,
stirrede mig blind i de gyldne kaskader
(spundet af sommer og sol) –

Plukkede af den farlige blomst
for at prøve,
om kyllingerne,
som de voksne sagde,
kendte forskel på godt og ondt.

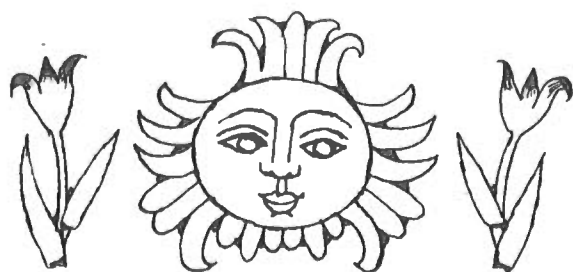
Argumenter I

Snip, snap, snude,
nu er krigen ude,
og sulten er inde.
Men sjippetovet slår bue som før,
og forårssol slår gnister
af Annelises lyse lokker.

Annelise har mistet sit hjem
som hundredetusinde børn i landet.
Men uberørt bygger fuglene rede,
og lysegrønt strutter Borgfredens træer,
dobbelt forunderligt
efter fortvivlede isvintermenneskers
natlige hugst.

Utålmodig følger jeg
tovets bestandigt fornyede glorie.
Men milevidt fra at snuble
er Annelise i selvforglemte lykke:
»Bei uns auf der dänischen Schule
gehen Jungs und Mädchen in einer Klasse!
Und unser Klassenzimmer hat Stufen,
so daß man hinten höher sitzt als vorne!«

Hvem der også kunne gå
i det røde slot om hjørnet
med drenge og trin i klassen!

Argumenter II

Alt er anderledes,
køligt og kakkelhvidt,
i smørgrossistens kælder.
Blanke travle maskiner
og blanke travle damer
arbejder for fuld kraft:
undtagelsestilstand
i afnazificeringens Tyskland –
sejrherren skal
have smør på brødet.

Med gennemsigtig grå profil
står far og kigger
mod Borgfredens træer.
Smørgrossisten smækker
en saftig skive smør
på en rundtenom rugbrød.
Nu hviler knivens brede blad.
Højt slår mit hjerte af sult
og velopdragenheds afmagt.

»Genier dich bloß nicht!«
siger fars ven.
»Alle alten Flensburger
schicken ihre Kinder jetzt
auf die dänische Schule.
Da sind wir endlich wieder unter uns.«

Uden at kigge klasker han
endnu en kæmpeklump
af sejrherrens smør på mit brød,
presser den skråt ned og ud,
så en støvregn stænker til siden:
»Und du warst nicht in der SS,
dich nehmen sie sofort!«

Rundtenommen stikkes mig i hånden.
Stejlt står tændernes aftryk i smør.
Før de sætter i spring igen,
omfavnes synet med øjet:
i hed kærlighed
bider jeg mig ind på
min danske fremtid.

Argumenter III

Hvileløs vandrer far omkring
i den gamle købmandsgård.
Åbner, kigger, lukker.
Butikken med de tomme hylder,
kontoret med de ubesatte pulte,
garagen uden biler,
og kælder bagved kælder,
klam og kold,
og loft over loft,
varmt og støvet,
uden varer, men med
tomme tønder, kasser, flasker,
propper, lak og etiketter
med udenlandske navne på i guldstøv.

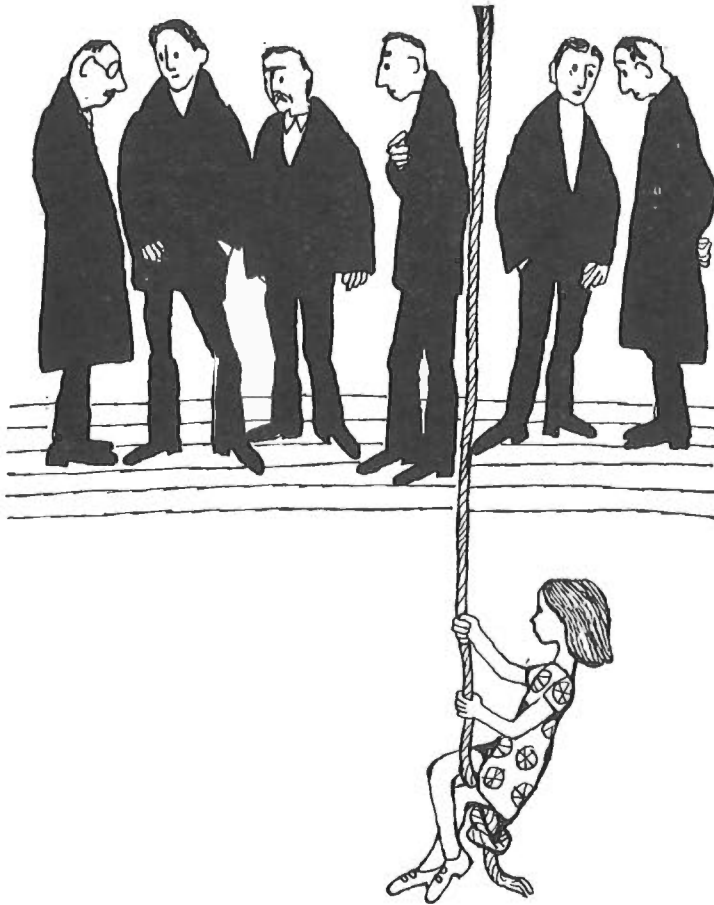
Og over alt den søde, tunge duft
af rom fra førkrigsdage.

Her samles dagligt sære mænd
med hænderne i lommen
og et som regel opfyldt håb
om en sidste førkrigsdram.

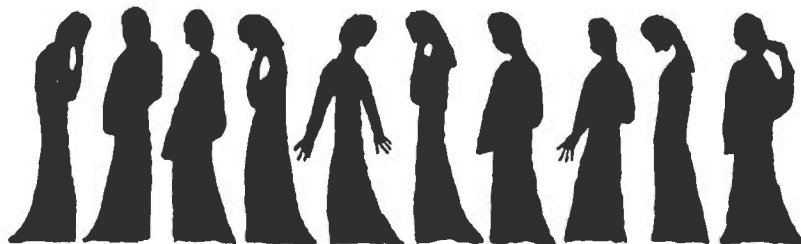
Varsomt gynger jeg i
hejseværkets rådne reb,
mens denne flok tungsindige pingviner
betænker det, som var,
og er,
og muligvis vil komme.

Og under disse unaturligt tynde fugle
i alt for store sorte klæder
kan jeg mærke isen knage,
flager skyde umanerligt op,
alt det skjulte true, glitre:
El Alamein, Stalingrad, Caen,
Auschwitz, Neuengamme, Dachau –
et vanvids massegrave
manet frem af frontsoldater
og af folk i hvide busser.

Flokken samles, fastlandsfordrevet,
om den eneste pingvin med velmagtsdage:
en bedemand – hvide tænder under sortblankt hår.
Han har mer end nok at bestille
blandt flensborgere og flygtninge.
Han kommer rundt i byens huse,
bugnende af liv og død,
og har en mening, han med
spredte vinger stiller frem for
de førerløse kælderfugle:

»Die Preußen sind an allem schuld
mit ihrer Kriegsbegeisterung
und ihrem Untertanengeist!
Seit 64 haben wir
drei mal für Preußen sterben müssen.
Unter Adolf mußten wir jede Woche
die Leichen von Schleswig wegschaffen,
und mußten schweigen,
um den Kopf zu behalten.
Jetzt rede ich, und ich sage euch:
Bloß weg von Preußen!«

Argumenter IV

Sommersol står i bjælker af støv
ind i købmandsgårdens kvist.
Far ruller cigaretter af skod,
mens en rød-hvid alpehue spjætter
mellem faster Thyras strikkepinde.

»Kom her hen, min pige, så jeg kan tage mål.
Endelig skal H. P. Hanssens fejl gøres god igen.
Knud Kristensen forhandler med englænderne,
og Kong Christian var altid vor ven.

Stå så stille og ret din ryg, min pige.
Selvfølgelig skal du på den danske skole!
Vi stammer fra en pæredansk familie.
Den danske konge sad i stolen her,
da han lånte de penge af farfar
før ballet på Lyksborg Slot.

Nu lærer Flensborg dansk igen,
og som i gamle dage
skal Dannebrog stå på konsollen
hos Thorvaldsens Kristus-figur,
nu, vi kommer hjem til Gamle Danmark.«

Argumenter V

Sommersol syder i bombekrateret,
klassen samler urter.

Den har samlet sig igennem krigen:
først bøger af jøder,
så Reichsmark imod den russiske vinter,
så klude og knogler, metal og papir
til mere krigsmateriel,
dagligt vort afredte hår til filt.
Og nu: lægeurter mod mistede lemmer.

Mellem fingerbøl og ærenpris,
katost og kamille,
sidder jeg på hug
med brændenældesvie på anklen.

Hos mig sidder gamle frøken Lassen.
Hun ælter nælder til en fugtig klump,
som hun smører på mit ben.
»Beelzebub muß man mit Beelzebub vertreiben«,
siger hun med et af de voksnes sære ord,
der smerteligt minder børnene om,
at de bare er børn,
med bom for de virkelig vigtige ting.

Men idag bliver beskæmmelsesbølgen
brudt med det samme, for
jeg er fyldt fra hjerte til mund
med en vigtig og voksen sag:
»Mutti sagt, es werden jetzt so viele Kinder
auf die dänische Schule umgemeldet?«

Frøken Lassens milde ansigt,
blegsottig sol på kraterets himmellåg:
»Ja, was soll man dazu sagen?
Da seid ihr nur halb so viele
Schüler in einer Klasse,
habt regelmäßigen Unterricht,
heile Schulen, Lehrer und Lehrbücher,
Papier zum Schreiben und Kohlen zum Heizen.
Ich kann es verstehen.«

Og gamle frøken Lassen fører
sine tresindstyve piger
til det næste bombekrater.

Siden gik jeg syngende hjem.

Dansk skole I

En morgen i august
blev livet nyt
og skolen skæg,
for den var dansk.

I ny kjole syet af hagekorsflag,
tornysteret hoppende på ryggen,
løb vi ned ad Duborgbanke
mod Nørreport.

Forventningsfryd bobler mod gamle mure,
tillid bølger mod lærerklippen.

Dér står de:
lysbringere i 45-mørket,
i islandsk sweater og fløjelsbukser,
skotskternet kjole og swingtaske,
nusset cotton coat og flagrende hår,
altid i hælene på
en hastigt flyvende arbejdsdag,
med rod i køkkenet
og rådsnarhed i en hjerne
med direkte forbindelse
til hjælpende hænder.

Fordelere af brød, bøger og træsko,
det danske sprogs forkyndere
blandt Babylons brogede børn.

Dansk skole II

I timerne giver vi stolte hinanden
af de danske ord, vi har.
Otte nye ord på tavlen:
snart kan vi dansk.

Læreren: en kåd skuespiller
fuld af de sjoveste krumspring.
»Og alle havde krølle på halen!«
Hvem kan undgå at forstå
en så naturlig metodik?

»Det er koldt derude«,
men hr. Jørgensen ryger pipe
med fynsk tobak:
vi ser op og holder af.

Røgen snor sig i sirlige ringe,
vort hjerte danser jublende med,
for nu kan vi dansk:
Ude er vinter,
inde er varme.
Ude er verden i tusinde stykker,
inde er verden hel.

»Spurven sidder stum bag kvist«,
men vi har fået stemme!

Dansk skole III

En morgen stod vi forladte
under skolegårdens kastanier
omkring en Flensborg Avis:
»Kongen er død«.

Barnesorg, mere fortabt
end al voksen viden om savn,
navnløs under nøgne grene.

Dansktime

Siden, da den gule Tivolibygning
rugede over os med landlig hygge,
kyllingekuld dybt under vingen,
nær hjertet,
kom der fag som pegefingre
i den retning,
man helst ikke ville løbe.

Durch für gegen ohne um . . .
Når 1 mand kan grave . . .
Bladene er korsstillede . . .
timer, seje men selvfølgelige.
Kun glimt af sjov.

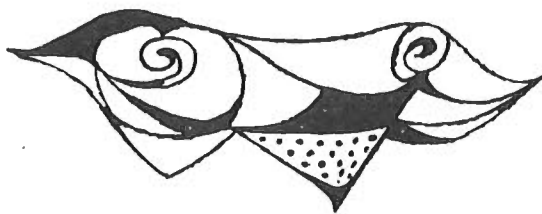
Ingen farlig længsel vaktet.

Men:
dansk.

Før følte jeg livet med ryggen
mod solhed mur i duft af tomater –
nu blev lyset om Gæst og Pil
og over Goldschmidts tømmerplads
stærkere end alle livets sole.

Før løb jeg i skoven blandt blonde drenge –
nu var selv drengene fra realen
på forhånd stukket ud
af den krøllede Frits.

Farlig længsel vakt.

Alting nyt

Spejlblank skabelsesmorgen,
når éns forældre er ligeså
uvidende som én selv.
Vi lærer alting sammen,
sidder i samme skole
(om morgenen vi, om aftenen I),
markerer lige lykkelige,
når vi ved et svar.

Hjemme igen
hos petroleumslampen
spejles fire hoveder
i mahognibordet:
far læser højt af Claus Eskildsen,
mor har ladt opvasken stå.

Kun Blicher blev låst væk
som for tung til en tolv-års tøs:
han blev mig kærest.
Mens klirren af kopper forvissede om,
at opvasken var i gang,
lå jeg på knæ foran bogskabet –
sindet stemtes for livet
af Cecils vemodige sang.

Mosaik

Engang så min veninde og jeg
vor klasselærer og hans kone,
unge, glade, stærke,
vælte rundt på seng og gulv
i forelsket slagsmål om en øl.

Spark til det puslespil,
som for os var livets mønster:
borgerlighed, kønsløshed
og den grå kamp mod sulten.

Uden at se på hinanden
flyttede vi spillets brikker,
søgte, hver i sin tavshed,
efter vor fremtids billede.

Stemmetab

Først gik alle vi,
som ikke kunne dansk,
en klasse om.

Siden skulle vi flyttes op igen,
men dér bugnede klassen i forvejen
af børn, som ikke kunne røre deres ben
for andre børns ben.

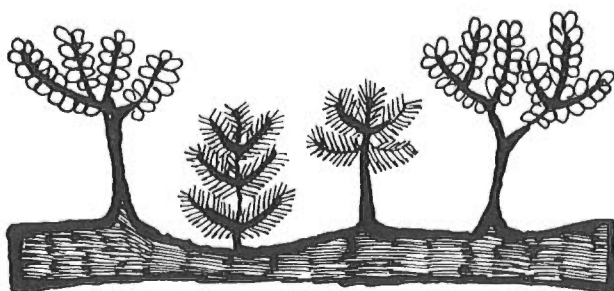
Så kom nogle børns fædre,
sårede ulve, hjem fra Sibirien.
Med fråde om munden rev de børnene
væk fra mødrenes tilflugtssted.

Og vi fik deres plads.

Jeg kendte ikke disse børn.
Men fordi jeg sad på deres plads
i denne lyse barneboble,
sydende af snak og sange,
knubs og knus,
vidste jeg, de havde været
som fugleunger i en rede.

De andre i klassen sagde,
at når de mødte disse børn,
så de op fra deres leg
og stod bomstille,
men stak så af i løb.

Og jeg, som sad på deres plads,
vidste, hvordan de måtte have det,
fanget uden skyld
i skyldbevidstheds pigtråd,
munden fyldt af skam og trods,
og uden ord –
som dyr
i en vilkårlig herres vold.

I kø for livet

Berøvet de voksne
af jagten efter mad
til tomme maver,
snydt for de tusind års
skuespil og marchmusik
og de kulørte hæfter
om naziheltes ungdomsdåd,
stod byens børnehær
fortabt i gaderne
og havde tomme sjæle.

Med længslen efter broget liv
blafrende ud af munden som ånde
stod vi en meter fra en dreng
beklemt ved samme blinde rude,
strejfede uopvarmet
gennem menighedsbasaren
og drev så mod havnen,
næven hemmeligt knyttet
mod de voksnes dristige frihed
(alle eventyrets døre
er lukket for en borgerpige).

Indtil en jubeldag det rygtedes,
at der var liv til salg i byen,
på film, to steder, à 10 pfennig:

Først stod vi i kø for liv
ved Borgerforeningens store sal,
som bølgede af børnevarme
og struttede af danskhed
med Dannebrog fra væg til væg
og malmfuld røst om danskens vej til ros og magt
(taget til indtægt også af os).

Så levede vi i »Die Brücke«,
besættelsesmagts omskolings-bio.
Begejstredes efter tur og plan
af USA's Marshall-hjælp
og Englands George VI,
tilbad en verden i sort og hvidt
from a British point of view –

Bevarede alt blankpudset
i vort hjertes forråds-kammer,
parat til at tages frem
og moraliseres over
som f.eks. nu.

Oktobernote

Mor havde fødselsdag i oktober.
Den dag var vi børn kun til
i randen af intens kaffeduft.

Mormor havde glødende kinder,
og de stegte æbler i komfuret
var bristefærdige som vi,

mens krysantemerne spredte
kobbervarm kulør
over hele sceneriet.

Og så kom damerne
og hilste
overdådigt på hinanden.

Vi børn blev plantet midt på gulvet,
skinnende af velopdragenhed
som vore nye laksko fra sortbørsen.

(Men med sjælen ligesom persertæppet:
kantet og forvredet
af børneetiketten i det bedre bourgeoisie).

Først da den sidste dame kom,
den danske rådmands kone,
slap vi fri.

Hun sagde: »De vil ikke have os!«
og vægede for sig med hurtige ord
om politik og svig.

Det var,
som skulle der aldrig mere
være fest hos os.

Dansk Sundhedstjeneste I

Hospitalslugten
den bitre smag af tabletter på tungen
ekko af syge børns
bøn om skånsel.

Hver pore i oprør
hvert hår sprunget op
flammedans
om forstandens ruiner.

Min sunde familie er gået fra mig
inventarets konturer afviser mig
hvide vægge hvisker om pinsel.

Sygeplejerskernes uniformer er fjendtlige
sygeplejernes arme lyster
den hvide slagterkittels uundgåelighed.

Min seng har hjul
instrumenterne venter spidse sterile
de har taget mine sko fra mig
snart kommer de
ud af de mørke gange
ruller mig ganske let hen
hvor de vil have mig.

Dansk Sundhedstjeneste II

Instrumenterne lægges tilbage på bakken.
Han har undersøgt mig.
Jeg hader ham.

Nu åbnes munden om svælgets mørke kød.
Efter fordybelsen i mine legemlige skavanker
skal mit endnu mere ubefæstede åndsliv
lægges blot.

»Hvad skal du så efter mellemskoleeksamen?«

Trettenårs pigebarn famler flovt
med formulering af ukendte mål
(sidste studentereksamen hos os
fandt sted for hundrede år siden).

»Så skal jeg gå i de fire gymnasieklasser«.
Sorte fluer bag brilleglas
bliver urolige, vil flyve af huse:
»Der findes da kun tre!«
»Nå ja, så tre.«
Svien skjules nonchalant.

Nu er jeg velbjerget,
skoledebatengageret,
men er dog mere
den, som jeg var,
end den, som jeg er.

Med ferietransporten

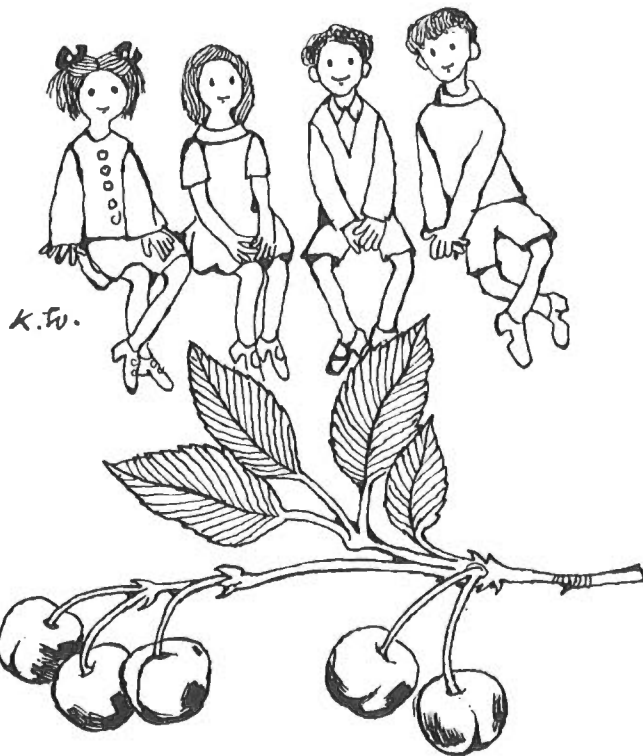
Når vi vinterbørn med stenbrosjæle
passerede Padborg med ferietransporten,
åndede vi dybt
mildere luft.

Fra perronen velkomstduft af røde roser.

Endelig havde et langt vinterårs
hjerteslag under stenbroen
dog ført os frem til sommerlandet
af mælk og honning.

Grønt efter grønt styrter ind over gråt –
vi drikker:
sommerregn på stenbrosjæle.

Og bestyrtet af pludselig sommer
brydes stenbroen
af et kims blide styrke.
Det foldes ud, vokser op
med tvungen forsinkelses mægtige drift,
sætter skud for hver solmark
og løv for hver eng,

dybe rødder søger fæste i mig,
grene slår ud i mine lungers net,
børn ved en bom smiler og vinker –
mit træ bryder ud i blomst.

En dame byder en kurv med kirsebær rundt
(solrød kirsebærglans over alle
mine senere somre).
Jeg kan kun stumt afværge
overmål af sommerlykke,
sidder ganske stille for at overleve
stenbrud, løvspring, blomstring, frugt.

To skinnende feriedrenge overfor mig,
sprængfyldte af spænding
som vanddråber på en gren,
slår hvide tænder i fint året kirsebærkød.
Smagen springer frem på min tunge,
så jeg må holde vejret, håbe,
at løvkronen ikke skal sprænge min hjerne,
min vintersjæl drukne i kirsebærblod,
før den blir vænnet til
sommerens overflod.

De danske børn

I jeres hjem stod der åbne boghylder langs
væggene.
Farveglade malerier og række efter række af
juleplatter
forkyndte stumt
for den sultne slægtning på tærsklen, at

I var en ganske anden slags børn,
skønt vi var lige gamle,
født til tryghed og kultur
i landet uden ragnarok.

I legede i morgensol
med babyer på bløde tæpper,
søde og velplejede og uvidende om,
at et badeværelse er et privilegium.

I løb med blondt hår, brun hud og bare ben
uskyldige på jeres fars græsplæne.
En sollys sodavand var en selvfølgelig læskedrik,
om aftenen stillede I mælk ud til pindsvinet.

I havde jeres egen hybel,
beskyttet mod de voksnes irettesættelser,
hvor I trygt kunne studere, hvor hvide mus
under gennemtrængende stank fødte utallige
rosa unger.

I smug så vi hen til jer,
I børn fra en anden klode.
Men I rakte hånden ud,
tog os med i jeres hule
og gav os en halv cigaret.
Og mens regnen begyndte at falde
i tunge dråber på skoven derude,
talte I sagte med hinanden
om livet.

Og vidste ikke,
at afstanden mellem jer og os
var større end den mellem jer og de voksne,
som ikke kendte til hulen.

Sproget

Helt

kunne vi aldrig nå hinanden.

For skønt vi år for år
vandt mere hemmeligt terræn
(som var det ingen sag)
i jeres danske verden
og brugte jeres danske sprog,
som om vi havde mesterbrev
(og ikke lærlingestatus),
var det dog netop sproget,
som skilte os fra jer.

Hver gang, vi kom til sommerlandet,
betjente I jer
(med den retmæssige ejers
naturlige sikkerhed)
af nye talemåder,
som holdt os udenfor.

Vore egne gloser
var som slidte mønter,
stadig ud- og indbetalt
hos de lokale kultursparekasser
(skoler, foreninger, bibliotek og »Avis«)
og vekslet af de samme folk,
mens de kom ud af kurs i landet,
de var præget i.

Værre end denne bestandige halten bagefter
(og sværere at forklare)
var, at selv om vi med tiden
erobrede de nye ord,
blev vi dog ved med at *føle*
forskelligt fra jer.

Ord som »Berlinger«, »morgenbrød«, »cykel«
var uden magi for jer,
men trylleformler for os:
hvor de brugtes, levede man dansk.
Luften omkring dem blev mild.

Da toget igen
kørte os ud af sommerlandet,
lod vi, som var vi herre over disse ord,
og viste dem pralende frem for hinanden
som billet til danskernes verden.

Men os selv kunne vi ikke snyde.
Vi vidste, vort vinterår ville være
uden disse ord
og det, de stod for.

Fører og konge

Da jeg kom i børnehave,
kom jeg ind i solens lys,
oplukkedes mit hjerte
for allerførste gang
og rent som aldrig siden
for *føreren*,
den fjerne magt,
mægtigere end alle frøknerne,
usvigelige tryghedsklippe
mod alle lumske fjender
foran porten af min barndoms have.

Legede trygt
hele min brogede byggeklodsdag
under hans alvorlige faderblik,
vidste dybere for
hver voksende stund,
at hvem der ikke elskede ham,
fortjente ikke menneskenavn.

Sad i blomstret bomuld
rank i tremmesengen,
vasket og vandkæmmet,
og mens dagens legevarme
veg for linnedets svalhed,
foldede mor sine hænder om mine,

og stærke varme bølger af kærlighed
skyllede fra mor til mig,
fra mig til mor,
forenet i ABC'ens bøn
for Tysklands Messias til Himlens:
»Und beschütze unseren Führer in aller Ewigkeit!
Amen.«

Efter ragnarok talte ingen mere
om den mørke mand i brun uniform
og sorte skaftestøvler.
I hemmeligt troskab forskede jeg
i bogladers hylder, men fandt
kun gisninger om hans død.

I stedet viste de voksne os
billedet af en rank gammel mand:
Genforeningskongen.

I mine nye ferieførældres
bondeblomstduftende aftenstue
granskede jeg den stille rytter,
ensom som jeg,
bortrykket fra livet –
stiliseret til
en sofapudes broderi.
Følte fuld af andagt:
»Vi skal ikke blive glemt!«

Ude slog sitrende grene
mod månens blege skive,
men inde stod tryghed
om fyraftenstemmer.
Lampen blev tændt
og hovedet bøjet
til bordbøn på syngende fynsk:
»I Jesu navn går vi til bord
at spise, drikke på hans ord,
dig, Gud, til ære, os til gavn,
så får vi mad, i Jesu navn.«

Siden forløstes harmoniets toner.
Med blide fingre knyttedes båndet
til dem, der døde, så vi kunne leve:
»Slumrer sødt i Slesvigs jord« og
»Påskekløkken kimed mildt fra den danske kyst.«

Sandhed mistet for lysår tilbage,
hvile for slidte sind.

At vende tilbage
ville være bedrag.

Noter

Side 2
Duborg-Skolen
knejses over
Slotsgades gamle
tage

Duborg-Skolen spiller en så afgørende rolle i de fleste bidragsyderes ungdomsminder, at det er oplagt, at bogen »Barn og ung i Flensborg« udstyres med et billede af »Duborg-Skolen, Folkelig Dansk Realskole«.

Det stod tidligt klart for »Dansk Skoleforening for Flensborg og Omegn«, at man ikke kunne nøjes med dansk folkeskoleundervisning; der måtte skaffes mulighed for en videregående undervisning. Man besluttede i henhold til Weimar-Forfatningens § 147 at oprette en dansk realskole. Skolen startede den 1. okt. 1920 i »Hjemmet« i Mariegade 20. I tiden fra oktober 1920 til april 1921 steg elevtallet fra 18 til 108. »Hjemmet«s skolerum viste sig ganske utilstrækkelige. En tidsvarende skolebygning var påkrævet. En henvendelse til den danske regering resulterede i et løfte om hjælp: den danske rigsdag bevilgede 300.000 kr. Den 9. febr. 1921 erhvervedes et grundstykke på »Duborg-Banke«. Arkitekt Andreas Dalls tegning blev godtaget, og efter en lang vej gennem instanserne forelå myndighedernes byggetilladelse den 10. jan. 1922. 31. marts samme år nedlagdes grundstenen, og den 16. apr. 1923 begyndte undervisningen i 7 klasseværelser i den halvfærdige skolebygning, der var fuldført omtrent ét år senere. Den 29. juni 1924 blev Duborg-Skolen indviet.

Indtil byggeriets afslutning var der blevet undervist under mere og mere trange forhold. Man fandt en udvej: i 1922 oprettedes Tivoli-Skolen (på hjørnet af Stuhrsallé og Søndergravene). Den var planlagt som dansk mellemskole. Da denne ordning ikke fik de tyske myndigheders godkendelse, blev skolen indrettet som filial af realskolen i »Hjemmet«. Men allerede inden udgangen af 1923 krævede Flensborgs bys skoleråd Tivoli-Skolen lukket. På det tidspunkt talte »Hjemmet« og »filialen« tilsammen 480 elever, og Duborg-Skolen var kun halvfærdig.

Byggearbejdet afsluttedes i sommeren 1924. Fra den tid – indtil 1951, da Christian Paulsen Skolen blev indviet på Tivoli-Skolens grund – har al dansk videregå-

ende undervisning i Flensborg haft til huse i Duborg-Skolen.

I 1948 oprettedes »Duborgskolens private Studenterkursus«; tre år senere dimitteredes det første studenterhold på 10 elever. Et nyt afsnit i skolens historie var indledt, udviklingen resulterede i »Duborg-Skolen, dansk gymnasium og realskole«, en af de tyske myndigheder anerkendt dansk eksamensskole i Sydslesvig.

Side 21
Willem Radies

Jvf. Emil Lorenzen: Dreng i Flensborg, i »Julen 1976«, Flensborg 1976, s. 5:

»Hver morgen kom der to mænd med en stor trækvogn til byen. Den ene skubbede, mens den anden trak. De to var mere berømte end selveste borgmesteren. Det var Willem Radies og Franz Spitz. I blæst og regn, sne og kulde drog de gennem Flensborg og tilbød deres varer: »Kantüffeln, geele Wutteln, Radies, Salat, Wittkohl!«. Begge var de iført groft arbejdstøj, og fra buksebenene stak tykke, gule strømper frem. Deres fodbeklædning var tunge træsko. Willem Radies lagde stemme til og trak i vognstangen, mens han opmuntrende råbte til sin kammerat: »Schuw, Franz, schuw!«. Franz havde imidlertid nok at gøre med sig selv, for at han ikke skulle snuble over sine tunge træsko, når Willem begyndte at trække voldsomt i vognen. Franz Spitz hørte til den stilfærdige mennesketype, mens Willem var en livsglad natur. Om søndagen tog han sit pæne tøj på: hvid vest og høj hat, som sikkert var en foræring fra en spøgefugl.«

ZOB

Zentralomnibusbahnhof, Flensborg bys centrale rutebilstation.

Side 24
Sct. Johannes
drengekole

Jvf. »Barn i Flensborg 1890–1920«, Flensborg 1973 (2. oplag), s. 120.

Side 27
Murmel

Murmel eller Malle; marmler: små kugler af brændt ler eller af kulørt glas (Duxer).

Side 32
Putz

»Putz« er et øgenavn for politibetjente. Sandsynligvis har man trukket ordene »Polizist« og »Schutzmann« sammen til »Putz«.

Side 50
Paul von
Hindenburg

I 1914 var v. Hindenburg tyskernes hærfører i Østprøjsen. Han standsede russernes fremmarch, da han be-sejrede og tilintetgjorde en hel russisk armé i det store omringningslag ved Tannenberg og de masuriske søer (26.–30. aug. 1914).

- Side 52
J. C. Paulsen
Om J. C. Paulsen se »Barn i Flensborg 1890–1920«, s. 250ff: Datter i Huset. Af Marie Miang.
- Side 66
Nationale farver
Slesvig-holstenerne har siden 1844 benyttet det blå-hvid-røde flag og en tilsvarende kokarde. Weimar-republikkens officielle flag var sort-rødt-gyldent. Nationalisterne flagede med sort-hvidt-rødt; de viste »Det nordtyske Forbund«s flag (1892–1919), som også nazisterne tillod ved siden af hagekorsflaget til 1935.
- Siderne 75–85
L. H. Schubert om sin typograf tid
L. H. Schuberts skildring af typograf-tiden har tidligere været offentliggjort i »Flensborg Avis 1869 – 1. oktober – 1969. Sydslesvigske år og dage.« Redigeret af Poul Kürstein. Flensborg 1969. S. 442–52.
- Side 108
Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole
Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole, Malt sogn, Ribe amt, blev oprettet i 1879 af daværende lærer ved Askov Folkehøjskole, landbrugskandidat Niels Pedersen. Fra 1880 afholdtes et 5 måneders kursus, der i 1887 deltes i et specielt landbrugs- og et specielt mejerikursus. Niels Pedersen ledede skolen til 1909. Fra 1909 til 1943 var J. C. Overgaard skolens forstander.
- Side 148
Borgmestervalget
Ved borgmestervalget den 17. dec. 1922 blev dr. Todsens genvalgt med 13.798 stemmer. 8.835 flensborgere, blandt dem de dansksindede, stemte på socialdemokraternes kandidat dr. Wagner-Römmich fra Hamborn.
- Side 168
Tyskundervisningen i den danske kommuneskole
Bent Noack havde ikke tyskundervisning i den danske kommuneskole. Flensborgs danske kommuneskole åbnede den 14. oktober 1920 med 239 elever, som var fordelt på fem klasser. Et af de første spørgsmål, skolens forældreråd blev nødt til at tage op, var kravet om mere undervisning i tysk. Forældrerådet havde den opfattelse, at det var aldeles nødvendigt, at børnene i en grænseby ved siden af en grundig oplæring i deres eget sprog også fik en tilstrækkelig uddannelse i mundtlig og skriftlig brug af tysk. Den bestående ordning med kun to timers tysk i den øverste klasse var utilstrækkelig. Forældrerådet anså det for påkrævet, at tyskundervisningen begyndte i de lavere klasser, mellemklasserne burde have fire og de højere klasser seks timers tyskundervisning. Flensborg bys »skoleråd«, Paul Lorenz, fremhævede, at den tyske folkeskole kun kendte ét sprog, tysk, og at det tilsvarende skulle gælde for den danske kommuneskole: ét sprog, dansk. Et dansk forslag om at lade skolens lærere give børnene ekstras timer i tysk uden for skoletiden, afvistes. En sådan ordning stod i modstrid til gæl-

- dende bestemmelser. Sagen mundede ud i, at man lod undervisningen i naturfagene i de mellemste og øverste klasser foregå på tysk, d.v.s. der undervistes ikke i tysk i de laveste klasser.
- Side 181
Sigfred Bruuns
krigsoplevelser
- Carl Østen: 100 Døgn i Redningsbaad og paa Koralø. Efter Beretning af Sigfred K. Bruun. 1946.
- Side 187
Hitler i
Flensborg
- Hitlers tale på stadion i Flensborg den 23. apr. 1932 refereres i »Flensburg in Geschichte und Gegenwart«, Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte, Nr. 22, Flensburg 1972. S. 356–58.
- Side 192
Heinrich Brüning
- Heinrich Brünings korte, men skelsættende regeringsperiode: Brüning var tysk rigskansler fra den 28. marts 1930 til 30. maj 1932, da v. Hindenburg satte ham på porten. Brüning prioriterede udenrigspolitikken; hans endelige mål var afviklingen af de allieredes krav på krigsskadeerstatninger. En økonomisk spare- og krisepolitik var midlet til at nå målet. Brünings deflationspolitik medførte industriproduktionens nedgang og arbejdsløshedens stigning (over 12 mill. i 1932). Dette resulterede i stort tilløb til det kommunistiske og til det nazistiske parti. Brünings efterfølger, Franz v. Papen, kunne høste resultaterne af hans udenrigspolitik: i 1932 nedsattes krigsskadeerstatningskravet til 3 milliarder mark (denne gæld betaltes først efter anden verdenskrig). Sparepolitikken indenrigspolitiske følger hjalp Hitler til magten.
- Side 201
»Grüner August«
- En række stikprøver har bekræftet, at »Die grüne Minna« (salatfadet) hed »Grüner August« i Harreslev- og Åbenrågadekvarteret.
- Side 221
- »Om de Eck«: Mariegade 1 (i dag: »Porticus«).
- Side 231
Margrethe Lorenzen
- Margrethe Lorenzen fortæller om julen og forberedelserne til højtiden i barndomshjemmet i »Den slesvigske Kvindeforening«, nr. 3, dec. 1975, (Flensborg).
- Side 265
- »Schlageterplatz« i dag igen »Burgplatz«, Borgpladsen.

Personregister

- Aagard, Thorvald*, komponist, 103, 128
Aaholm, Thomas Chr. P. Jensen, præst, 173
Abildgaard, Jørgine, forstander for Snoghøj Gymnastikhøjskole, 136f, 142
Abraham, faktor (Neue Flensburger Zeitung), Sønderbrarup, 76, 77, 84
Ahlefeldt-Laurvig, C. William, greve, dansk udenrigsminister, 53f
Alexandrine, dronning af Danmark, 54
Andersen, Andreas, (færge-)skipper, 227, 230
Andersen, Andreas, murermester, medlem af Knudsgildet i Flensborg, 12, 13, 24, 26, 33, 37
Andersen, Andreas, murer, 13, 32, 44
Andersen, Dorothea, 13, 32
Andersen, Friedrich, Pastor, 14, 16
Andersen, Gertrud, 155
Andersen, H. C., dansk digter, 37, 128, 176
Andersen, H. P., gårdejer, Rurup, 51
Andersen, Ingeborg, 181
Andersen, Katharine, f. Petersen, enke efter Christian Iversen, 11, 12, 13, 24, 32, 33
Andersen, Kathrine, 33
Andersen, Marie, 14
Andersen, O. E., civilingeniør, Vissinggård, 155, 156
Andersen, Poul, gårdejer, Højer, 130f
Andersen, Rudolf, kobbersmed, 14, 32
Andersen, Rudolf, 181, 182
Andersen, Sigurd Juul, folkehøjskolelærer, Askov 137
Andersen, Thyra, 33
Andersen, Wilhelm Jasper, høker, 12, 24, 32f
Andersen, Valdemar, 154
Andresen, Andreas, produkthandler, 16
Andresen, Carl, slagtermester, Åbenrå, 62, 65, 73
Andresen, (Erich), landmand, Klues, 147
Andresen, Marie, f. Schubert, Åbenrå, 62, 73
Andresen, W. L., redaktør, Tating i Ejdersted, 75
Ankjær, Niels Albrecht, lærer, 71
Arnberg, Johann Gustav J., præst, Paris,, 173
Arnfred, J. Th., forstander for Askov Folkehøjskole, 135, 137
Arps, Emil, skoleinspektør, 71, 78, 94, 155f, 176, 193
Auguste Victoria, tysk kejserinde, 62, 88
Bay, Carl H., skoleleder, Asnæs, 69
Beck, Helmuth, sætter, 81
Berger, Henrik, Tarup, 155, 181
Bertelsen, grænsegendarm, Kruså, 199f
Bichel, Magnus, amtssekretær, 40
Biering, Grethe, 129
Billum, Niels Juel, lærer, 71, 72, 155, 178, 195, 214, 227
Bismarck, Otto v., prøjsisk politiker, tysk rigskansler, 82, 157
Bjørksteen, Elin, gymnastikpædagog, 136
Bjørnson, Bjørnstjerne, norsk digter, 109
Blicher, Steen Steensen, dansk digter, 301
Bock, Karl Nielsen, cand. theol., (1933 dr. phil.) lærer, 96f, 155

- Bogensee, Julius*, redaktør, 75, 76, 81, 117, 172, 195
Bojlesen, Kathrine, Valsbøl, 195
Bording, Solvejg, gymnastik- og vandrelærerinde, 136f
Bormann, Johann, smedemester, 27
Born, Else, 154
Born, Henrik, 152
Brammertz, Konrad, 151
Breßler, Wilhelm, 40
Brorson, Hans Adolph, biskop, dansk salmedigter, 165
Bruhn, Otto, 38
Bruun, Sigfred, 154, 181f, 326
Brüning, Heinrich, tysk rigskansler (1930–32) 192, 215, 326
Buch, Willy Laugesen, adjunkt, Haderslev, 142
Budach, Hans Frederik, (dyrlæge), Jaruplund, 153, 181, 182, 195
Budach, Peter, gårdejer, Jaruplund, 218
Bukh, Niels Ebbesen, grundlægger af Ollerup Gymnastikhøjskole, 44, 213
Burgwald, Ador Chr., rektor, 167, 206
Burmeister, Hermann, 72
Burmeester, Mariechen, 154
Büchert, Toni, Jaruplund, 144
Bürger, Gottfried, tysk digter, 176
Bøgh Andersen, Niels, rektor, 60, 134f, 143, 145
Böhm, Christian, købmand, 34
Böhme, Helene, ekspeditionssekretær, 81
Bøvad, Christian, økonom, 74, 220, 223
Bøvad, Diedrich, bankelev, 216

Carstensen, Henrik, kunsthandler, 118
Christensen, Inge, 110
Christensen, J. C., lærer, minister, 178
Christensen, Karl, 75
Christensen, L(orenz) P(eter), redaktør, 77, 164
Christian 10, konge af Danmark, 54, 55, 291
Christiansen, frk., sygeplejerske, 121
Christiansen, C. P. O., folkehøjskolelærer, Askov, 135, 137
Christiansen, Ernst, redaktør, 48, 49, 76, 77, 79ff, 90, 104, 110, 224

Christiansen, Julie, 48
Christiansen, N., pedel, Tarup, 138
Clausen, Jens, 72, 75

Dall, Andreas, arkitekt, 118, 126, 149, 172
Dall, Jens, 149, 169
Dall, Svend, 126, 149
Detert, Wilhelm, vognmand, 32
Domcke, Reinhold, kirketjener, 16f, 22
Drachmann, Holger, dansk digter og maler, 81
Dubois, Louis, Regierungsrat, leder af arbejdsanvisningskontoret i Flensborg, 47

Ejerslev, Mikkell, vandrelærer, 80, 85
Enea, franciskaner nonne, 110, 121
Enemark, Inger, 137, 142
Eskildsen, Claus, seminarielærer, forfatter af »Dansk Grænselære«, 1936, 301
Eskildsen, Hans P., lærer, 155, 174f

Falkenhagen, Franz, funktionær ved Flensborgs offentlige brandvæsen, 28f, 40ff, 44
Feddersen, lærer, 61
Fischer, Heinrich, rektor, 145, 154, 167, 176
Flogt, Magda, lærerinde, 176, 210, 214
Franck, Otto, Dr. med., læge, 121
Frandsen, Dagmar, 72
Frederiksen, Bruno, 150, 151, 156
Freese, Wilhelm Diedrich, lærer, 61
Freitag, Moritz, tjener i »Borgerforeningen«, 43f
Friedrichsen, Bruno, 224, 225f, 230, 232, 233
Fries, J. G., danselærer, 91f
Friis, Christoffer, sætter, 81
»Fromse« (: From-Petersen), spejderfører, Sønderborg, 52, 129
Fyhn, Christian, 169
Fyhn, Thomas, blikkenslagermester og smed, 169
Fyhn, Thomas, 169
Max Fynbo, 143
Fürst, Ferdinand, købmand, 77

- Gertz, Heinrich*, lærer, 61
Goethe, Johann Wolfgang v., tysk digter og statsminister i Weimar, 97
Gotthard, Max, Studienrat, 193
Gramm, Peter, manufakturforretning i Flensborg, 32, 39, 42, 86
Gregersen, forstander for Nørre Ørslev Folkehøjskole, Falster, 208
Grevenkop-Castenskiold, Else, f. Ahlefeldt-Laurvig, 54
Grimm, Ernst, driftsleder, 76, 77f, 81, 82, 83
Grosen, Uffe, forstander for Vallekilde Folkehøjskole, 78
Groth, Klaus, tysk digter, 176
Grundtvig, Nicolai Frederik Severin, præst og digter, 37, 42
Gröndahl, Christen, Schulrat, 92
Gudme, Margrethe, sekretær, 101
Götke, F. W., bagermester, 23f
Göttge, August, dekoratør, 209f, 215
Götttsche, Wilhelm, 72
- Haarder, Hans*, folkehøjskolelærer, Askov, 137
Hagge, Jürgen, sætter, 81
Halvas, Bruno, bogtrykker, 73, 81, 82, 83
Hansen, Anders, 75
Hansen, Anne-Kirstine, f. *Hansen*, Sdr. Nærå, Fyn, 103, 117, 134
Hansen, Annette, gårdejer, Kalvehave, Møn, 210, 213
Hansen, Bernhard, lærer, efter 1946 skoledirektør, 70, 71, 72, 94, 122, 123, 127, 145, 155, 179f, 212, 213, 214
Hansen, Cornelius, grosserer, 110, 172, 219
Hansen, Hans Erland, 110
Hansen, H. P., rektor, Grænseforeningens formand, 98
Hansen, Harald, 179
Hansen, Heinrich, Kobbermølle, 141
Hansen, Ingeborg, gårdejer, Kalvehave, Møn, 210, 213
Hansen, Jens, Kalvehave, Møn, 210
Hansen, Johannes, Rødovre, lærer, 103, 128
Hansen, Kirsten, 122, 123, 145
Hansen, Mogens Bernhard, 94
- Hansen, Niels*, bestyrer af Ferritslev mejeri, Sdr. Nærå, Fyn, 103, 117, 134
Hansen, Olaf, 179
Hansen, Ove, Kalvehave, Møn, 210
Hansen, Peter, formand for »Fremtidsmål Flensborg Løve«, 39
Hanssen, Andreas, dr. phil., rektor, 70, 71, 72, 78f, 94, 96, 126, 134, 138, 140, 144, 153, 154f, 178, 186, 207, 211, 213f
Hanssen, H. P., sønderjysk politiker, minister, 62, 110, 135f, 142, 164
Harck, Christian, 145f, 230
Harck, Eduard, bankelev, 74
Harck, Hans, kontorist, leder af skoleforeningens kontor, 1935 fuldmægtig, 142, 143ff, 146, 150, 225, 227, 230
Harck, Ole, 146
Harder, Victor Robert, præst, Nørre Søby, 173
Hasseriis, Frode, folkehøjskolelærer, Askov, 135
Hausmann, Jakob, Padborg, 72
Heinsen, Johannes, præst, 183
Henning-Jensen, Erik, teaterdirektør, Århus, 52f
Henriksen, Henrik Lassen, lærer, 71, 126, 155, 166, 174, 180
Hentschel, Paul, maskinsætter, 81
Herder, Johann Gottfried, provst, tysk forfatter, 176
Herz, Alex, maskinsætter, 82
Heuser, Otto, danselærer, 224
Hindenburg, Paul v., 1916: Generalfeldmarschall, fra 1925 til 1934 Reichspräsident. 50, 324
Hitler, Adolf, »fører« og rigskansler, 1933–45 tysk diktator, 134, 186f, 189, 192, 220, 223, 232, 290, 326
Hjerresen, Gerhard, maskinsætter, 81
Hoeck, Anton, 195
Holdt, Jens Frederik Riddermand, præst, Brede, 173
Hollensteiner, H., bogholder, 219
Holst, Andreas M. C., vingrosserer, 219
Hugenberg, Alfred, bankdirektør, ejer af et forlags- og pressekonsortium, tysk økonomiminister (jan.–juni 1933), 192
Hørlück, Niels Jokum, gårdejer, Rurup, 50f

- Ingrid*, kronprinsesse af Danmark, 130
Ingwersen, Christian, redaktør, 77
Ingwersen, Johann, lærer, 149
Ingwersen, Peter, Skovbøl, 154, 182
Ipsen, Bodil, skuespillerinde, 128
Iversen, Asmus, Odense, 37
Iversen, Christian, arbejdsmand, 11, 12
Iversen, Katharine, f. *Petersen*, se også
Andersen, Katharine, 11, 12
Iversen, Wilhelm, 11–47
Ingeborg, prinsesse af Danmark, 54
- Jacobsen, Hans Peter*, bestyrer af forsamlingshuset i Rise, 64
Jacobsen, Heinrich, typograf, 64
Jacobsen, Juliane, f. *Jensen*, Risemark, 63, 66
Jacobsen, Lars, parcellist, Risemark, 56, 63f, 66, 73
Jakobsen, Erwin, 75
Jakobsen, Ingeborg, Tønder, 134
Jakobsen, Marie, frk., 170
Jensen, grosserer, Flensborg, 125
Jensen, Anne Kjestine (Dinne), 118, 121
Jensen, Anton, 181
Jensen, Ellen, f. *Hansen*, 103–107, 111, 113f, 115f, 117, 118ff, 125, 131, 144f
Jensen, Helga, lærerinde, 125f
Jensen, Henry, rektor, 100
Jensen, J., mejerikonsulent, Åbenrå, 115ff
Jensen, J(ens) N(ielsen), journalist, 77, 80f, 103, 104f, 106, 107–13, 115, 117, 118ff, 125, 131, 134, 136, 138, 144f, 195, 227, 230
Jensen, Johannes, 75
Jensen, Johannes V., dansk digter, 196
Jensen, Karen, 104, 105, 110, 114, 115, 116, 118, 120f, 122, 125, 127
Jensen, Karen, lærerinde ved Rønshoved Folkehøjskole, 42
Jensen, Marius, sætter, 81
Jensen, Nicolai, Dr. med., læge, 121
Jensen, Niels Anton, præst, Møgeltønder, 173
Jensen, Peder, lærer, 71, 126, 154, 177, 182, 196
Jensen, Viggo, trykker, 81
- Jeppesen, Niels O.*, maskinsætter, 81, 82
Jepsen, gårdejer, Rise, 63f
Jess, Ernst, maskinsætter, 81
Jessen, Dagmar, 117
Jessen, Friedrich, fotograf, 39
Jessen, Jens, udgiver og redaktør, medlem af den tyske rigsdag, 85, 107, 164
Jessen, Marie, f. *Fibiger*, 117
Jessen, Marius, spejderfører, 150, 153, 154, 181, 182, 230
Jessen, Peter, lærer, Daler, 107f, 113
Jessen, Tage, redaktør, 77, 80, 117
Johannsen, Alfred, fabrikant, 87
Johannsen, Annelise, f. *Møller*, 86–102
Johannsen, Gottlieb, typograf, 81
Johannsen, Gustav, udgiver og redaktør, medlem af den tyske rigsdag, 164
Johannsen, Karin, Dr. phil., adjunkt, 7, 237–321
Johannsen, Ketel, købmand, Læk, 100f
Johannsen, Ketty, 154, 182
Johannsen, Otto, vingrosserer, 246ff
Johannsen, Paul, købmand, 17
Johannsen, Svend, korpschef, (distriktskoleinspektør) 157, 222
Johannsen, Willi, advokat, 87, 97, 100, 101f, 224
Johannsen, Willi, 87
Johansen, Viggo, kunstmaler, professor, København, 54
Johansen, Martin, skomager, 199
Joost, Ellen, 92, 94, 95
Julius, prins af Glücksborg, 11
Juul, Christian, pedel, 172, 211
Jürgensen, frk. (lærerinde), 61
Jürgensen, Otto, 17
Jäger, Karl, Oberlehrer, 93
Jørgensen, A. D., historiker, rigsarkivar, 104
Jørgensen, Christiane, adjunkt, Krusågård, 222f, 233f
Jørgensen, Hans Ronald, (generalsekretær), 153, 154, 157, 182, 220
Jørgensen, Jordt, præst, 144
Jørgensen, Peter, 181
- Kahle, Carl*, gravør, 39
Kaper, Ernst, dr. phil., borgmester, København, 128

- Kienke, Heinrich*, sætter, 81, 84
Kjems, Anna, f. *Lorenzen*, 119, 121f, 134, 145
Kjems, Niels, vandre lærer, 104, 119, 121f, 134, 139, 145, 195
Kjær, Holger, Dr. phil., folkehøjskolelærer, Askov, 135, 136
Knudsen, Henrik, 180
Kock, Andreas, driftsleder, 81
Kock, Hans, trykker, 81
Kock, Wilhelm, maskinmester, 76
Kock, Willy, trykker, 81
Kraemer, C., skipsreder, København, 133f
Kraft, Tenna, sangerinde, 128
Krause, Albert, glarmester, 209f., 215
Krause, Gottfried (Fatter Strohalm), 19ff, 24f
Kristensen, Knud, dansk statsminister, 291
Krogh, Anna, forstander for Snoghøj Gymnastikhøjskole, 136f
Krogh, Paula, 154, 181, 182
Kronika, Jacob, redaktør, 75ff, 81, 99f, 118, 152
Kronika, Maria, bogholder, 85
Kurt, Oskar, trykker, 81
Kurtz, Anna Sophie, lærerinde, 71
Küchler, Alex, Gewerbeschuldirektor, 82f
Kückelhahn, Jens, arbejder, Lyksborg, 138
Kürstein, Poul, bibliotekslektor, 6
Köller, Ernst Matthias v., overpræsident i Slesvig-Holsten 1897–1901, 24

Lange, Chr., snedker, 143
Lange, Walther, redaktør, 75, 77, 84
Larsen, Anna, sekretær, 166
Larsen, Poul, 98
Larsen, Svend Aage, 182
Lassen, H. C., præst, Toftlund, 183
Lassen, Theodora, lærerinde, 61
Lauesen, Marcus, 142
Lauritzen, Magdalene, leder af Ankerhus Husholdningsskole, Sorø, 133
Lausen, Matthias, lærer, 61
Lausten, Laust Kasper, faktor, 77, 78, 81, 82, 85, 123
Lausten, Viggo, journalist, 77, 156

Lausten-Petersen, Hanne, 52, 123, 225
Lebeck, Bodil, 97
Leckband, Helga, f. *Sørensen*, 197ff, 203ff, 221f, 234, 235
Leckband, Helmut, afdelingsleder, 197–235
Leckband, Paul, frisør, 197ff, 203ff, 209f, 213, 214ff, 221f, 232f, 234f
Lehmann, August, Polizei-Sergeant, 31, 32, 39
Lehmann, Otto, Handelsschuldirektor, 217f
Ley, Robert, Dr., »Reicharbeitsführer«, leder af »Deutsche Arbeitsfront«, nazisternes »fagforening«, 231f
Lieb, Johann, sekretær, 102
Lienau, Heinrich, købmand, medindehaver af fa. »Lienau & Møller«, 76
Lienhardt, Ludwig, spejderfører, journalist, 81, 150, 152, 156ff
Lindstrøm, Gustav, vandre lærer, Ladelund, 81, 101, 124f, 139, 145, 187, 195
Ling, Per Henrik, »den svenske gymnastiks fader«, 44
Linnemann, Willy-August, (dansk forfatter), 154, 156, 182
Lorenz, Paul, Stadtschulrat, 169, 206, 207, 210, 325
Lorenzen, Margrethe, Den slesvigske Kvindeforenings formand 1953–61, 231, 326
Lorenzen, Martin, journalist, 76
Lorenzen, Merete, 72
Lund, Johanne, Medelby, 108
Lützen, Carl, gårdejer, Østerby, Daler sogn, 114
Lützen, Hedvig, gårdejer, Østerby, Daler sogn, 113ff
Lützen, Ludvig (Ludden), Østerby, Daler sogn, 113

Madsen, Elisabeth, lærerinde, 71, 72, 126, 174
Madsen-Mygdal, Thomas, dansk statsminister 1926–29, 186
Magnussen, Peter, købmand, 34ff, 38
Martinsen, Rudolf, sekretær, 194
Matthiesen, Astrid, 72
Matthiesen, Jens, maskinsætter, 81, 82, 84

- Matthiesen, Meta*, f. *Møller*, 166
Matthiesen, Thomas, Pastor, 52, 73
Matzen, Helene, lærerinde, 168, 206
Meeseburg, M. manufakturforretning, (senere Peter Gramm), 86
Meng, Hans, lærer, 126f, 140, 142
Meyer, Johann C., købmand, »Spritmeyer«, 36
Meyer, Jürgen, bageri, indehaver: I. Schmidt, 24
Meyer, Otto, maskinmester, 81, 84
Michaelsen, Karen, 145
Mommsen, Caroline, f. *Frömberg*, Slukefter, Harreslev, 148
Mommsen, Frederik, bibliotekar, 147f, 225
Mommsen, Line, f. *Hørluck*, 225
Moos, Anker, præst, 72, 166
Mosegaard, Peter, maskinsætter, 81, 82
Munk, Kaj, præst, dansk digter, 178
Mussolini, Benito, »Il duce«, italiensk diktator, 233
Müller, verdensmester i kapgang, Berlin, 40
Müller, Villy, sekretær, 153
Müller-Kristiansen, H., prokurist (Folkebank for Als og Omegn), Sønderborg, 142
Münchow, Samuel, smedemester, dansk-flensborgsk politiker, 196
Mölck, Jan, gæstgiver, 84
Møller, Aage, forstander for Rønshoved Folkehøjskole, 42
Møller, J(acob) C(lausen), grosserer, 86f, 89f, 92ff, 97, 100, 219
Møller, Willy, 179, 180, 181
- Nachtigall, Hans*, lærer, 61
Napoleon 3, fransk kejser, 29, 30
Nedermark, Charles, præst, København, 173
Neergaard Fibiger, Johann Andreas, præst, København, 173
Neergaard-Møller, Grethe, 72
Neergaard-Møller, V(aldemar), konsul, 53, 172, 173
Nielsen, Auguste, korrektør og journalist, 77, 80, 105
Nielsen, Carl, komponist, 128
Nielsen, Christian, købmand, 112
Nielsen, Christian, (købmand?), Kobermølle, 141
Nielsen, Eskild, konduktør, 166
Nielsen, Holger, lærer, Rønshoved Folkehøjskole, 43
Nielsen, Johannes, 72
Nielsen, Jørgen, lærer, 207
Nielsen, Kidde, 225f, 230, 232, 233
Nielsen, Kirsten, seminarielærer, 98f
Nielsen, Niels Peder, præst, Vedsted, 173
Nielsen, Marius, København, 151
Nielsen, Paul, 72
Nielsen, Svend Aage, lærer, 176f
Nielsen, Svend Aage, (revisor), 153, 154, 182
Niemeyer, M., tobaksimportør og -handler, 76
Nissen, Peter, bankdirektør (Union Bank), 112, 218ff
Noack, Elisabeth, f. *Jørgensen*, 170, 171
Noack, Bent, professor, dr. theol., Birkerød, 153, 154, 160–196
Noack, C(arl) W(ulff), præst (biskop), 87f, 111, 160f, 170, 173, 182, 186f, 195
Noack, Gertrud, 130
Noack, Grethe, 167
Nordentoft, Benedict, præst, Kolding, 173
Nordentoft, Benedikt, vandrelærer, 81, 85, 195
Nordgaard, Jens, gårdejer, Asnæs, 67ff, 78
Nordgaard, Signe, Asnæs, 67ff, 78
Nørgaard, Ingrid, f. *Jensen*, enke efter Hans Harck, 103–146, 230
- Ohlsen, Ingeburg*, 154
Oldsen, Johannes, redaktør, Lindholm, 75, 219
Olesen, Ejnar, lærer, 155, 178, 214
Olling, Franz, træskomager (: hr. Ollingsen?), 199
Ottosen, Inger Margrethe, lærerinde, 118, 126, 211f, 232
Ottosen, Marius, lektor, Haderslev, 209

- Overgaard, J. C.*, forstander for Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole, Malt sogn, 132, 325
- Oxenvad, Inger* (senere: gift *Futtrup*), 145
- Papen, Franz v.*, tysk rigskansler juni-dec. 1932, 192, 326
- Paulsen, Helene*, f. *Wamser*, 147ff, 154
- Paulsen, Ella*, 153
- Paulsen, Erik*, (landmand), 152, 153
- Paulsen, Hans*, grosserer, 231
- Paulsen, Hans*, grosserer, 147–159, 181, 182, 220
- Paulsen, Jens*, maskinsætter, 81, 82
- Paulsen, J(ens) C(hristian)*, grosserer, 52, 213, 325
- Paulsen, Jürgen*, værftkontorist, 148, 152
- Paulsen, Maria M.*, lærerinde, 61
- Paulsen, Mary*, 148
- Paulsen, Otto*, sætter, 81
- Paulsen, Peter Johs.*, lærer, 61
- Peter Bøss'*, se *Nissen, Peter*
- Peter Kniep* (Nærigpeter), 34
- Peters, Heinrich*, lærer, 61
- Petersen, Andreas*, lærer, 102
- Petersen, Andreas*, 150
- Petersen, Anna*, lærerinde, Asnæs, 69
- Petersen, Asmus*, forretningsindehaver, 56
- Petersen, Christian*, daglejer, 32
- Petersen, Frederik*, ungdomskonsulent, (generalsekretær), 119, 123, 142, 225
- Petersen, Friedrich*, (Fiede P-Film), filmoperatør, 28, 38f, 40ff
- Petersen, Hanne*, f. *Lausten*, 52, 123, 225
- Petersen, H(ans) F(riedrich)*, præst, 101, 122, 123, 144f, 173, 214f
- Petersen, Holger*, 181
- Petersen, J. K.*, lærer, 108, 123f
- Petersen, Ingeborg*, f. *Busk Rasmussen*, 122, 123
- Petersen, Johann*, Nørremark, 34
- Petersen, Karl*, Tønder, 150
- Petersen, Lorenz*, 179
- Petersen, Marie*, Uldum Højskole, 138
- Petersen, Paul*, papirhandel, 171
- Petersen, Peter*, pedel, 174
- Petersen, Signe*, f. *Henriksen*, lærerinde, 102
- Petersen, Svenning*, forstander for Uldum Højskole, 138
- Petersen, Waldemar*, 75
- Petersen-Høkkebjerg, Niels*, redaktør, 113
- Pontoppidan, Clara*, skuespillerinde, 128
- Prior, Andreas Gartner*, provst, Saks-købing, 173
- Ramsing, Julie*, f. *Vallentin*, formand for Komitéen for slesvigske Børns Ferierejser, 53, 207
- Ramsing, Ruth*, f. *Simonsen*, 48–55, 121
- Rasmussen, Alfrede*, f. *Hansen*, Hudevad, organist i Sdr. Nærrå, 103
- Rasmussen, Hans*, smed, Hudevad på Fyn, 103
- Rasmussen, William S.*, ansat i Livs-forsikrings-Akts. Hafnia, København, 123
- Rattenborg, Amalie*, (gift *Hersbøll*), lærerinde, 1923–26 Duborg-Skolen, 1926–32 Jaruplund, efter 1945 i Rendsborg, 137
- Rattenborg, August*, lærer, Kobbermølle, 122f
- Rattenborg, Ida*, Kobbermølle, 122f
- Ravn, Christian*, advokat, 219, 224
- Redlich, Betty* (gift *Leckband*), 225, 228, 231
- Rerup, Lorenz*, bagermester, 56
- Reumert, Poul*, skuespiller, 128
- Reuter, Fritz*, nedertysk forfatter, 133 176
- Richter, Anton*, lærer, 25f, 40
- Rud, Bo Bojsen*, folkehøjskolelærer, Askov, 135
- Rønning, F.*, professor, dr. phil., undervisningsinspektør, 71
- Sams, Arne*, gartner, Kruså, 123
- Schack, Peter Tage*, præst, København, 173
- Schauer, Hans*, musiklærer, 84
- Schenk, Karl H. W.*, lærer, 61

- Schibler, Carla*, vandelærer, 105, 136, 141
- Schiller, Friedrich v.*, tysk digter, 11, 176
- Schlesinger, Marianne*, lærerinde, 71
- Schmidt, Johannes*, Rektor, 20f, 26
- Schmidt, Kidde*, grænsegendarm, Kruså, 199f
- Schmidt, Severin*, grosserer, 117, 143
- Schneekloth, Katharina*, lærerinde, 61
- Schubert, Alfred*, 58, 74
- Schubert, Anna*, f. *Kernig*, Åbenrå, 56, 62
- Schubert, Anna Margrethe*, f. *Jacobsen*, 56ff, 63, 64, 65, 67, 68, 73
- Schubert, Charlotte*, f. *Petersen*, 72, 141, 220, 223
- Schubert, Ernst*, 58, 60, 62, 65, 73, 74
- Schubert, Hans*, 58, 62, 67, 68
- Schubert, Heinrich*, slagter, Åbenrå, 56, 62
- Schubert, Heinrich*, bager, 56, 58ff, 63ff, 66, 68, 73, 74
- Schubert, Juliane*, 58, 62, 74
- Schubert, Lars Heinrich*, typograf (vandelærer, amtssekretær, kontorchef) 6, 7, 56–85, 134, 139, 325
- Schütt, Friedrich Chr. L.*, Rektor, 61
- Schütt, Hans-Friedrich*, Dr. phil., Archivdirektor, 231
- Schäfer, Hildegard*, 129f, 154, 181, 182
- Sell, Heinrich*, bygmester, 200, 215
- Simonsen, Mouritz, D.*, lærer, 1920–21 rektor for den danske kommuneskole i Flensborg, 61
- Simonsen, Kirsten Marie*, f. *Andersen*, 37, 45, 48ff, 54f
- Simonsen, Peter*, redaktør, 48ff, 54, 77, 80, 105, 121, 185
- Slim, Jack*, engelsk boksetræner, 38
- Soban, Alwine*, 43
- Speckhahn, Adelheid*, børnehaveleder, 49
- Spritmeyer* (Flensborg, Mariegade 36), se Meyer, Johann C.
- Spur, Erik*, lærer, Rønshoved Folkehøjskole, 42
- Stalin, Josef*, sov-russ. diktator, 223
- Stam-Johannes*, Østerby, 114
- Staub, Fritz*, 180
- Stauning, Thorvald*, dansk statsminister, 186
- Steenwinkel-Svendsen, Emil E. A.*, præst, Gilleleje, 173
- Steetz, Emilie*, lærerinde, 61
- Storm, Theodor*, jurist, tysk digter, 169, 176
- Stresemann, Gustav*, nationaløkonom, tysk rigskansler (1923) og udenrigsminister, 1923–29, 186
- Strohalm*, se: Krause, Gottfried
- Suhr, Else*, 129f, 181, 182
- Søgaard, Jens*, gårdejer, Gram, 51
- Søgaard, Jørgen*, gårdejer, Jaruplund, 218f
- Sørensen, seminarielærer*, (Silkeborg), 98
- Sørensen, Jens*, lærer, 167
- Sørensen, Maren*, Valsbøl, 139, 195, 219
- Tange, Jef*, lærer, 71
- Termansen, Karl*, typograf, 81, 82, 84
- Terp, Falle*, 72
- Theede, Alfred*, giftefoged, 144
- Thode, Christian*, maskinsætter, 81, 82, 84
- Thomsen, August*, sekretær, 153
- Thomsen, Else*, Haderslev, 135f
- Thomsen, Hans*, 180
- Thomsen, Ilse*, 72
- Thomsen, Marie*, 154, 181
- Tischer, Adolf*, stenhuggermedhjælper, 11, 24
- Todsén, Hermann*, Dr. jur., overborgmester, 148, 325
- Tolstoj, Leo*, russ. forfatter, 109
- Torm, Agner*, pastor em., Sønderborg, 173
- Tscherning, G.*, journalist, 77
- Tychsen, Hans*, 19
- Tychsen, Hermann*, lærer, 102
- Tønnsen, Hans*, lærer, 167, 225
- Uhland, Ludwig*, professor, tysk digter, 176
- Uldall, Gertrud*, 95
- Uldall, Niels Mikkelsen*, grosserer, 86, 219

- Vollert, Claudius*, lærer, 61
Wagner-Römmich, Dr., (Hamborn), 148, 325
Warnke, (Muddi), f. *Paulsen*, 59
Weber, Willy, trykker, 81
Wegener, Caspar Fr. J., biskop over Lolland-Falsters stift, 173
Weibel, Nicoline (N. P. Weibel, Kaffee, Tee, Schokolade, Flbg., Nørregade 15–17), 44, 127
Westergaard-Jacobsen, Anton, præst, *Vindeby*, (Førstepræst i Sydslesvig 1950–61), 173, 183
Wilhelm 2., kejser af Tyskland, 11, 24, 29
Wilhelm, Det tyske Riges kronprins og kronprins af Prøjsen, 38
Wilhelm Radies, 21f, 324
Wolff, Alexander, gårdejer, Jægerslyst v. Flensborg, 152
Wolff, Christian, bogtrykker, 77
Wolff, Dora, skoleleder, 125
Wolff, Susanne, lærerinde, 152
Worsøe-Schmidt, Oluf Gunnar, cand. mag., 71, 96, 118, 155, 177
Wrang, Dagmar, sekretær, 225
Wrang, Johan, bankfuldmægtig, 232
Wrangel, Friedrich Heinrich Graf v., prøjsisk »Generalfeldmarschall«, 87
Wulff-Breier, Heine, skipper, Alnor (Egernsund), 44ff
Zachariassen, (søstre) pensionatsejere, København, 97
Østergaard, Bodil, (gift *Bennike*), børnehavelærerinde, spejderfører, 128

**STUDIEAFDELINGEN,
DANSK CENTRALBIBLIOTEK FOR SYDSLESVIG,
FLENSBORG,**

har udgivet:

Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach den zwei Weltkriegen. Erinnerungen. Hrsg. von Lorenz Rerup. 1966. 303 s. indb.

Lorenz Rerup: A. D. Jørgensen. Eine Biographie des dänischen Historikers aus dem schleswigschen Grenzland. 1967. 160 s. ill. indb.

Vores egne vindver: Udvalgte artikler fra tidsskriftet Grenzfriedenshefte. Udg. af Poul Kürstein. 1967. 192 s. ill. hæftet.

H. V. Gregersen: Niels Heldvad. Ein Bild seines Lebens und seiner Zeit. 1967. 272 s. ill. indb.

Nørre og Sønder Gøs herred. Udg. af Poul Kürstein. 1969. 252 s. ill. indb. (Sydslesvigske egne og byer).

L. S. Ravn: Lærerne under sprogreskripterne 1851-1864, 1971. 295 s. ill. indb. (Sydslesvigske år og dage).

Hartwig Schlegelberger: Europa set fra den dansk-tyske grænse. Opgøret med fortiden. Udg. af Poul Kürstein. 1971. 121 s. ill. hæftet.

Barn i Flensborg 1890-1920. Udg. af Poul Kürstein. 2. opl. 1973. 343 s. ill. indb. (Sydslesvigske år og dage).

Søren Ryge Petersen: Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune i 1973. 1975. ISBN 87 980193 2 5. 132 s. hæftet.

Anders Ture Lindstrøm: Landet Slesvig-Holstens politiske historie i hovedtræk 1945-1954. 1975. ISBN 87 980393 1 8. 200 s. hæftet.

Ekspeditionsadresse: Padborg Boghandel, 6330 Padborg.
Telf. (04) 67 31 08.

Helmut Leckband: Krigsfangelazarettet i Tamanskajagaden. 1973. 269 s. hæftet. I kommission hos Gyldendal.

Barn og ung i Flensborg 1920-1945
ISBN 87 980393 2 6